Fray Bernardino de Sahagun

istoria generală a lucrurilor din noua spanie

Prefaţă, traducere, note
şi comentarii de
NARCIS ZĂRNESCU

EDITURA MERIDIANE
BUCUREŞTI, 1989

Pe copertă:
IGNACIO MARQtJINA,
Reconstituirea
Templului Mayor din
Mexico
(detaliu)
ISBN 973-33-0007-l

Historia *Imperiului lui Quctzalcoatl şi Moctezuma ar fi rămas, poate, asemenea unei „inscripţii sumeriene", fragmentară, aproape indescifrabilă, dacă Bernardino de Sahagun n-ar fi „tradus" acea lume fabuloasă, mirifică, incomprehensibilă tntr-un limbaj european „înghesuind-o" în paturile procustiene ale logicii, fizicii şi metafizicii aristoteliciene, folosind în permanenţă structurile mentale ale universului renascentist. Nostalgia antichităţii, dublată de aspiraţiile titanice ale umanismului rinascimentai, avea să-şi demonstreze astfel — şi în cazul acestei* Hist6ria general de las cosaş de Nueva Espana — *eficienţa, forţa modelatoare,* „apertura", *vocaţia recuperatoare şi integratoare, „imperialistă" uneori, ca şi limitele orgolioase, prejudecăţile, opacitatea, rigiditatea dogmatică. Menţinîndu-se în acelaşi sistem de referinţă, credem că o lectură modernă a* Hist6riei *sahaguniene implică reconstituirea — polifonică, spectrală, contrapunctică sau chiar* „flash." — o *circuitelor istorice şi valorice europene, unele ignorate, fără îndoială, de autor, dar definitorii pentru relieful şi cromatica Zeitgekt-ului. Doar astfel* Historia *poate ieşi din regimul „insularităţii", al „exoticului" inclasabil, Iranscategorial, şi accede la o condiţie semantică şi axiologică de tip „continental", sistemic şi interferenţial. Recontextuali-*

zarea situaţională, istorică — in fond, o prospectivă arheologică —, *pe lîngă faptul că reface — ipotetic, imaginar, desigur — fluxurile comunicaţionale intre constelaţiile culturale şi civilizatorii, îşi propune să „corecteze" chiar anumite proporţii, raporturi, trasee ale paradigmei sahaguniene, dadorate „îngustimii" unghiului de vedere sociocultural iniţial.*

Europa în contrapunct. *Cele două forţe care dominaseră veacul al XV-lca — Imperiul german şi Papalitatea — renunţă la lupta pentru supremaţie. Predicile franciscanilor, misticismul dezlănţuit al lui Savonarola par anacronice, ca şi mortificările şi flagelările. Un vis utopic — grandoarea Romei de altădată —, întreţinut şi de enligraţia bizantină de după 1453, începe să prindă contur. Marile gînduri ale timpului se nasc în Italia^. Modelul — destinul ? — Europei moderne este cizelat la Roma, Florenţa, Veneţia, Milano, Bologna. Casele florentine — Medici, Strozzi,Gondi, Bonvisi, Lucque — şi sieneze — Chigi — încă mai stăpînesc finanţele, care vor trece treptat în „regia" unor rivali puternici: banca germană (casa de Augsburg, Fugger, Welser, Hochstetler), urmată de cea iberică (Rulz de Medina del Campo şi Espinosa) şi genoveză (Casele de San Giorgio, Grimaldi, Spinola), ultima sprijinindu-l chiar pe Filip al II-lea în lupta sa împotriva Franţei şi a Ţărilor de Jos. La 1502, în Moldova, monahul Filip scrie un* Evangheliar, *iar în Italia, Leonardo da Vinci pictează surîsul misterios al Giocondei. în 1503 începe pontificatul lui Iuliu al II-lea, un an mai tîrziu Nifon al II-lea, fost patriarh al Constantinopolului, devine mitropolit al Ţării Româneşti, în 1508, acelaşi flux istoric, acelaşi ritm temporal se întrupează în* Amorul sacru şi amorul profan *(Tiţian), în Sixtina michelangiolescă, în altarul de la Tatîrlana, zugrăvit de pictorul Vincensius din Sibiu, şi în actul de înaltă cultură, Miţiat de Radu cel Mare şi realizat de către Macarie — prima carte tipărită în Ţara Românească:* Liturghieruj slavon. *Războiul celor două roze, început*

(,

În .1455, ia sfîrşit odată cu urcarea pe tronul Angliei a lui Henric al VHI-lea in 1509. Pe continent, Erasmus publica Elogiul nebuniei, *iar Rafael picta primele* Stanze. *Tensiunile Renaşterii se rezolvă fie prin focalizarea lor în capodopere, fie prin conflicte armate (in 1513 elveţienii şi englezii invadează Franţa), fie prin ctitoriri ca aceea episcopală a lui Neagoe Basarab de la Curtea deArgeş (1512—15.17) sau printr-un nou pontificat — Leon al X-lea. Domnia lui Francisc I şi a lui Carol al V-lea marchează reluarea războaielor italiene. Intre timp, pe acest fond de încordare politică şi luptă pentru putere, Macchiavelli scrie* Principele, *Ariosto —* Orlando furioso, *Thomas Morus —* Utopia, *Neagoe Basarab —* învăţăturile, *Luther — cele 05 de teze împotriva indulgenţelor, iar Rafael pictează* Madona Sixtină. *Magellan face înconjurul pămîntului (1519—1522), Cortes pregăteşte cucerirea Mexicului (1521) şi Soliman Magnificul a lumii (1520—1566), Gavriil Protul tipăreşte* Viaţa şi traiul sfinţiei sale părintelui nostru Nifon, Patriarhul Ţarigradului, *iar Luther este excomunicat. în acelaşi an, 1521, un oarecare Neacsu din Cîmpulung expediază o scrisoare — care va fi considerată mult timp primul text în limba română — către judele Braşovului Hans Beckner. Aşadar, marile evenimente, generatoare de lungi serii istorice, ca şi cele „regionale*[11]*, secvenţiale, „insignificante", modelează fluxul socio-spiritual, ontic, al unei epoci, impregnează modul de a gîndi şi a simţi al indivizilor, se cristalizează în* patterns *istorice, valorice, noetice, care se grefează — dacă l-am urma pe Jung — pe trunchiul ancestral al „inconştientului colectiv", îmbogăţindu-l cu încă o spirală. Chiar dacă el, individul — pe numele său Sahagun sau Neagoe Basarab, Michelangelo sau Vincensius Sibianul —, nu reuşeşte să aducă la suprafaţa conştiinţei logica istorică a epocii sale, scenariul paradigmatic al timpului, biograf'ia-dcslin şi opera sa cuprind latent întregul sistem informaţional-relaţional al acelei epoci. O hermeneutică a spiritului ar putea deci să descifreze conştiinţa integrală a tuturor ritmurilor*

istorice, axiologice, noelice ele, circuitele şi reţelele dintre evenimente, stabilind o gramatică şi o semantică istorică, o logică în ceea ce pare întîmplător şi-absurd, o sintaxă în inima ambiguităţii şi a polimorfismului derutant. Sinteza, posibilă, între modelul hermeneutic Bloch-Braudel şi modelul Schleiermacher-Gadamer-Ricoeur mi se pare deschizătoare de perspective surprinzătoare în această privinţă.

Ilistoria *lui SaJiagăn se cere citită, aşadar, dinlr-o perspectivă polifonică europeană. Prin această lectură, fiul rătăcitor pe meleagurile lui Montezuma se întoarce acasă. Secolul lui Tiţian şi llolbein, al lui Eonterus şi Olahus îl revendică pe Bernardino. în 1522, tind pe scaunul pontifical urcă Adrian al VJ-lea, Radu de la Afumaţi îl infrînge pe Mehmed-beg, iar Elolbein lucrează la portretul lui Erasmus. Nimic din ruşinoasa înfrîngere a lui Francisc I la Pavia (1525) nu ranspare un an mai tîrziu din* Cina *lui Andrea del Sarto sau din* Apostolii *lui Durer. Aceleaşi culori şi aceeaşi istorie care se refuză orgoliilor regale prea lumeşti le regăsim rînduite cu evlavie pe murii ctitoriei episcopale de la Curtea-de-Argeş de pensulele zugravului Dobromir din Tîrgovişte. Europa este asediată de evenimente. 1527 — prima domnie a lui Petru Rareş; 1528 — Fuggerii primesc de la Ferdinand I dreptul de a exploata sarea din Transilvania; 1529 — Radu de la Afumaţi este ucis. Un destin din care istoria se retrage pentru a izbucni în faţa Vienei, luată cu asalt de armatele otomane. într-una din absidele tainice ale istoriei, Guillaume Budâ îşi scrie ale sale* Comemtarii linguae graeeae. *1529 este anul cînd Sahagun îşi părăseşte secolul îmbarcîndu-se pentru o altă istorie. O sintaxă încă obscură aşază într-o perspectivă vizionar-simbolică* Noaptea *şi* Aurora *lai Michelangelo (1531) ca semne poate ale soarelui european răsărind deasupra ruinelor aztece şi inca. Peste un an, Pizarro şi Almagro vor fi în Peru. Garganiua — imagine emblematică a unei Europe mereu înfometate de istorie — se naşte în*

1534, sub pontificatul lui Paul al III-lea, odată cu recolta peruanilor împotriva spaniolilor. O necodificată lege a complementarităţii istorice plasează în acelaşi an — 15-35 — războiul Franţei cu Casa de Austria şi fondarea tipografiei de la Braşov de către Ioan Honterus, unde se vor tipări pînă în 1549 — anul publicării renumitei Apărări şi ilustrări ale limbii franceze *semnate de Du Bellay şi al sosirii misionarului Frangois Xavie.r în Japonia — treizeci şi şapte de cărţi.*
Aşa cum 1536 este anul cuceririlor întru spirit — căci Calvin îşi publică Instituţie, *la Veneţia se tipăreşte pentru prima oară o scriere românească,* Pripealele *lui Pilotei, iar Olahus afirmă în premieră în* Hungaria *unitatea tuturor românilor* —, *1538 va fi anul invaziilor, dl războaielor sîngeroase, căci peste ocean spaniolii pornesc din Peru la cotropirea Americii de Sud, iar în Europa un alt imperiu, încarnat de Soliman Magnificul, atacă Moldova. Dar moartea care seceră mii de vieţi, foametea, epidemiile, năpăstuirea, şi frica, toate aceste latitudini şi longitudini ale fiinţei omeneşti se lasă transfigurate de Istorie în capodopere:*
In 1540, Ţiţian pictează Prezentarea lâ.Ţeriiplu; *Michelangelo termină* Judecata de apoi *în anul 1541, cînd zugravul Dragoş Coman, coborît de pe schele, îşi priveşte frescele acoperind, „trunchiul[11] Arborelui, iar meşterul zidar Maxim începe, la porunca lui Radu Paisie, zidirea botniţei coziene, pe care o va sfîrşi în anul următor. Tot atunci, Macarie aşterne ultima slovă a cronicii sale. Cruciada spaniolă, „cruciadele^ lui Copernic* (Revoluţiile corpurilor cereşti), *Vesalius* (Constituţia corpului omenesc) *sau Ioan Honterus, care propune noi reguli de organizare a învăţămîntului, dezmărginesc cunoaşterea umană. Un an mai tîrziu (1544), Filip Moldoveanul tipăreşte prima carte în limba română* — Catehismul românesc.
Deşi Conciliul din Trenlo (1545) va încerca să zăgăzuiască forţele expansioniste ale spiritului european —- ponderea şi presiunea Conciliului asupra deciziilor imperiale, implicit asupra destinului

operei sahagâniene, nu este greu de demonstrat! , *acesta sfidează canoanele, zdrobeşte dogmele : Michelangelo lucrează la planul bazilicei San Pietro (1547), Tiţian pictează* Venus şi Adonis, *Sahagun compune o culegere de discursuri morale in nahuatl. Oare ce „procent" din polifonia Europei — lupta lui Mircea Ciobanu cu boierii (1548), portretul lui Carol al V-lea, făcut de Tiţian, cartea alV-aa lui Rabelais, misiunea luiFrangois Xavier în Japonia (1549), introducerea confesiunii lutheriene în Transilvania (1550) sau înstăpînirea habsburgilor pe aceleaşi pămînturi (1551—1556), războaiele italiene (1551), „iubirile" ronsardiene şi venirea la tron a lui Lăpuşneanu (1552), execuţia lui Michel Servei în anul cînd se întemeia universitatea din Mexico (1553), cîte oare din aceste „linii muzicale" întretăiate vor fi intrat în* „missa" *lui Sahagun? Europa, lumea, par o imensă orgă, in registrele căreia Istoria inventează toceate, madrigaluri,* ricercari, sacrae cantiones, mottetti, *urmînd pilda unor Landini, Cavazzoni, Merulo sau Luzzaschi. Europa însă este, şi mai ales va fi, o cutie de rezonanţă pentru* Hiştoria de las cosaş de Nueva Espana.

Prin 1560, Sahagun pune la punct prima versiune a Historiei, *Guicciardini pregăteşte pentru tipar* Istoria Italiei, *în vreme ce de cealaltă parte a lumii un copist anonim transcrie cu o mînă tremurîndă pe filele* Apostolului — *cel mai vechi manuscris românesc datat — anul una mie cinci sute şaizeci, iar alţi călugări cu înaltă simţire sînt pe cale să încheie psaltirea scheiană şi cea voroneţeană. Nu peste mult timp avea să şe întemeieze Şcoala latină* fSchola latina) *de la Cotnari, unde predă şi învăţatul Johannes Sommer, preacucernicul scriptor al biografiei lui vodă Despot. Aceleaşi stele, sau poate altele, vor veghea asupra complotului împotriva lui Despot, ca şi asupra asasinării ducelui de Guise, în chiar anul cînd Conciliul din Trento îşi încheie dezbaterile. Sintem în 1563: se pun temeliile Escorialului. Rabelais face ultimele corecturi: peste un an va ieşi de sub teascuri a cincea carte despre Gargantua. Este anul*

naşterii lui Shakespeare şi al Tîlcului Evanghe-liilor, *tipărit de Coresi la Braşov. Oare ce capriciu al istoriei, europene aşază In crisalida aceluiaşi timp — 1566 —, moartea lui Soliman Magnificul şi* Gînd urile despre iubirea divină *ale Terezei de Acilla? Capriciu sau ironie care pune in scenă simultan represiunile brutale. ale ducelui de Alba în Ţările de Jos şi primele încercări ale commediei* dell'arte; *excomunicarea reginei Elisabeta* şi De-junul la Simon leproşii] *de Veronese. Europa, cît şi A merica sini însetate de stnge proaspăt : Lepanto (1571), Noaptea Sf. Bartolom,eu (1572), luminată poate doar de* Franciada *lui Ronsard. Sahagun se întreabă: „ce se va întîmpla cu opera mea? Oare ce gîndeşte noul papă, Grigorie ai XlI'I-lea?" Titian face portretul lui Filip al Il-lea (1574), iar Tintorelto îl pictează pe* Jupiter dîrid Veneţiei Imperiul lumii. *Ocultele „intrigi" diplo-maticeşli ale artelor J Lumea este un cast teatru — Londra „legalizează" metafora înfiinţînd in 1576 primul teatru permanent. O carte ciudată —-* Eu-phues, *scrisă prin 1578, pentru secolul al XX-lea însă, de un oarecare JohnLyly — nu reuşeşte, eci-decît, să schimbe planurile corsarului Drake, slu-jitor de taină al Elisabetei. în 1580, Europa încearcă uimită, indignată, uşor flatată să se recu-noască in* Eseurile *lui Montaigne, în* Ierusalimul eliberat *al lui Tasso, în* Sf. Mnuricius şi legiunea tebană *zugrăvite de El Greco.*

Sahagun adună cu răbdare franciscanâ de aproape un secol — istoria a trecut pe Ungă el, prin el, l-a străpuns — mărturii, imagini, relicce aztece, le pune în ordine, o ia mereu de la capăt. Departe, foarte departe, un copist necunoscut, incendiat ca şi Bernardino de aceleaşi stele, dă la icealâ — era prin 1580 I — după numai *o viaţă de muncă înfrigurată un* op *cu filele călurite :* Codex Sturdzanus, *cuprinzînd toată literatura apocrifă şi hagiografică tălmăcită pre limba romă-nească pînă la acel sfîrşit de veac. Sahagun nu ca şti niciodată — din păcate — de* Palia de la Orăştie *(1582), ca afla poate de reforma calendarului, iniţiată de Grigorie al XlII-lea. . . Vrea să ştie*

numai dacă mai are răgazul să termine Historia. *Aude cum imperiul aztec este mistuit de focurile lui Cortes. Aude templele năruindu-sc. Aude vaietele poporului aztec.* Hiştdria *lui pa fi poate unica şansă ca Istoria aztecă să supravieţuiască. Se grăbeşte să salveze o istorie, una din miile de istorii ale omului. Doar un mileniu. O carte care să salveze un imperiu! Cîtă sublimă ambiţie! O carte, aproape scrijelită de. un biet bătrln, cu ultimele-i pîlpîiri, salvînd Timpul, unul din timpurile fără de care fiinţa umană n-ar fi reuşit poate să se înţeleagă şi să se cuprindă pe deplin. La începutul secolului al XVI-lea, două naţiuni, două monarhii, se înfruntă pentru hegemonie In Europa: Spania şi Franţa. De o parte, Carlos al V-lea, moştenitor a patru coroane (Austria, Bourgogne, Castilia şi Aragon), rege al Spaniei şi împărat al Germaniei, ultimul reprezentant al politicii dinastice medievale şi primul pretendent la unificarea Europei; de cealaltă, Francisc I, care, prin alianţă cu Marele Turc, consacră ideea modernă de separare între politică şi religie. Astfel, în vreme ce lumea arabă cunoaşte statul unitar (1514 — Selim I dă lovituri hotărîtoarepersanilor), lumea Bizanţului se află în ultima fază, iar Occidentul inaugurează epoca „Regatelor Luptătoare"* Contending States: *Spania, Franţa, Anglia, Germania, Rusia). Economiei agricole prioritare ti succede o economie comercială, dominată de cetăţile maritime şi bancherii lombarzi. Opt secole după dezagregarea Imperiului Roman, Italia redevine principalul focar de civilizaţie. Europa iui Sahagun, a lui Palestrina şi Monteverdi, reia şi desăvîrşeşte modelul sintezelor, al armoniilor dintre Antichitate, Islam şi Bizanţ, testat prima oară în veacul al XlII-lea de Europa lui Frederic al Il-lea deHohenstaufen.*

Un secol de... 180 de ani. *Secolul al XVI-lea, ca şi următorul de altfel, avea să ateste „puterea cuceritoare" a acelui imprevizibil şi simbolic* Vorbewusst, *a fantaziei mereu însetate de noi ori-*

zonturi}., atunci cînd va depăşi coloanele lui Hercule. Atmosfera unei asemenea „primăveri istorice" vi-brează de o mulţime de proiecte care nu aşteaptă decît să fie executate. Omul simte că nu mai este o fiinţă limitată, condamnată fără drept de apel la un destin inexorabil. Acum, dobîndeşte el con-ştiinţa că „face parte, împreună cu tot. ce îl încon-jură, dintr-o mare misiune si că închide în el însuşi o imensă porţiune de viitor" [2]. *Treptat, Europa ia cîrma istoriei. Europenii încep să „creştineze şi să europenizeze lumea"* [3]. Secolul *lui Sahagun coincide cu epoca de apogeu a Renaşterii (1490—1500 şi 1550—1560), aşa cum se reflectă ea în modelele lui Michelet şi Burck-hardt. Un secol dominat de individualism, sete de glorie şi grandoare. Secolul acelui fascinant* uomo singolare, uomo unico! *Evul Mediu nu dispăruse încă nici în 1453, o dată cu îndelung aşteptata cădere a Constantino polului, nici în 1492, cînd Columb anexează America pentru istoriografie. „Secolul lui Sahagun" fusese inau-gurat de fapt prin 1485—1495, o dată cu trecerea Capului şi descoperirile columbiene, cu transferul asupra Anversului al privilegiilor comerciale deţi-nute de Bruges, cu desăvîrşirca unităţii spaniole şi începutul războaielor italiene, cu moartea lui Ludovic Magnificul, cu ultimele retuşuri, aduse de Leonardo da Vinci* Cinei, *şi primele scrieri ale lui Erasmus. Un secol „mai lung decît altele" (1450—1630), ale cărui cele din urmă acorduri sînt date de fondarea Companiei Indiilor engleze şi olandeze mareînd sfîrşitul monopolului iberic, de „morţile regale" ale lui Filip al II-lea, Elisa-betei, Henric al IV-lea, Akbar (India), ca şi de venirea la putere a Romanovilor în Rusia şi a lui*

1 E. BLOCH, *Le principe Esperance. Das Prinzip Hoffnung,* tr. fr., Paris, Gallimard, 1976, p. 145.
2 *Ibidetn,* p. 145 *sqq.*
» R. MOUSNIER, *Les XVI-e et XVII-e siecles. La grande mutation inlellectuelle de Vhumanite . .,* Paris, P.U.F., 1961, t. IV, p. 4.

Tokugawa în Japonia[1]*. Intre timp la Roma, idealul neoplatonic, sincretic, propus de Marsilio Ficino, se întrupase în operele lui Michelangelo, Rafael, Castiglione, Bramante; Copernic termina prin 1530 a sa* „revolutionibus orbium cceles-tium" ; *oamenii se Impărţeau în „curteni", „eroi" şi* miles christi *(cavaleri creştini)* [2]; *Europa- se lăsa „sfîşiată" de averoism şi alexandrinism, de polemica Pomponazzi — Toma dSAquino sau de controversa Luther -- Erasmus, care avea să mar-cheze ruptura dintre. Renaştere şi Reformă. în „topul Eldorado*[11]*, Borna ocupă primul loc, urmată îndeaproape de Veneţia. Se cristalizează treptat — cu Bellini şi Giorgione — un nou tip uman, un nou spaţiu, o nouă viziune a lumii*[a]*. Perioada catedralelor (secolele al XU-lea —al XI V-lea) este urmată de, cea a castelelor (secolele al XVI-lea — al XVI f l-lea). Romanele cavalereşti au tot atîta succes ca sculpturile lui Donatello şi Michelangelo. „Secolul lui Sahagun", al lui Meister Eekhart şi Giordano Bruno, al lui Bacon, Melanchtlwn şi Monlaigne îşi trăieşte contradicţiile cu fervoare, luminat de rugurile intoleranţei, mistuit de orgolii sumbre şi patimi obscure.*

Din culisele **unui „siglo d'oro".** *Cu toate că* los Reyes *(regii catolici) Isabela I şi Fernancb al V-lea sînt aceia care realizează unitatea naţională, Spania îşi dobîndeşte „universalitatea*[1]*', devenind ţara cea mai influentă din concertul european — o putere deprim ordin — doar sub Carol al V-lea. El îi va cuceri pe „olandezi prin condescendenţă, pe italieni prin prudenţă, pe spanioli prin demni-tate"* [i]*. Dar apogeul puterii va fi atins o dată cu Filip al II-lea, „omul de afaceri cel mai activ din*

[1] BENNASSAR, *Le XVI-e sticle,* Paris 1971, p. 117 *sqq.*

[2] ERASMUS, *Enchiridion militis chrisliani,* 1503.

[3] R. MOUSNIER, *op. cit.,* p. 46.

[4] LEOPOLD RANKE, *L'Espagne sous Charles Ouint, Philippe II* & ///, Paris, 1873, p. 121, v. şi IDEM, *The Theory and practice of history,* ed. Georg G. Iggers şi Konrad von Moltke, Indianapolis, Now York, 1973; despre mo-dernitatea concepţiei rankiene cf. introducerea editoritor.

lume", „un mare promotor al sciziunii" care la acea dată dezechilibra Europa[x] *pentru a o putea domina. Deşi era convins, la fel ca „rivalul" său de pe celălalt ţărm al Atlanticului — Montezuma — , că îndeplineşte o „misiune divină"*[2], *regele spaniol avea oare şi intenţia generoasă, pe măsura imensei sale puteri, să vindece „bolile" epocii ?*[3]. *întrebarea va continua să ameninţe spectral secolul lui Sahagun, acest aşa-zis* siglo d'oro, *contradictoriu şi fascinant, In care alături de orizonturile raţiunii răscolite de umanişti de talia lui Lucio Marineo, zis Siculo, Oviedo, Ped.ro Martin de Angleria, Elio Antonio de Nebrija, Arias Barbosa, Herndn Nunez de Tolcdo, se profilează umbrele iraţionalului mistic, „codificat" de Thcrcsa de A.villa, fray Luis de Leon şi Juan de la Cruz. Un Estuniga polemizează cu Erasmus şi Ciruelo. Un proiector al culturii, precum cardinalul Cisneros, arhiepiscop de Tolcdo, fondează universităţi la Salamanca şi Alcala de Henares. Filozofi de mărimea lui Luis Vives, Alfonso de Flerrera, Alonso de Palencia sau Ilernando de Talavera, teologi (Viloria, Soto, Bânez, Molina, Marianna, Suârez) şi istorici (Gonzales de. Ayora, Garcilaso de la Vega, Hernando del Pulgar, Andres Bernăldez), literaţi ca Alfonso de Baena, autor de* romances, *dramaturgi precum Juan de la, Encina, Gil Vicente sau Bartolome de Torres Naharro, — un* novelista — *Diego San Pedro —, considerat drept un* vertigo literario — *toţi aceşti contemporani ai lui Sahagun, citind pe ascuns* La Celestina, *copleşiţi de verticalele gotice ale minâstirii San Juan de los Reyes din Toledo, a cărei construcţie, urmînd planurile arhitectului favorit, al. Regilor Catolici — Enrique de Egas (1455—1^534) — se apropie, de sfîrşit; admiratori ai stilului „isabelin" — sinteză de elemente nord germanice şi orientale. —, contribuie la inte-*

[1] IDEM, *VEspagne...* pp. 131, 135.
[2] *Ibidem,* p. 134.
[3] v. în acest sens F. BRAUDEL, *Mediterana şi lumea mediteraneană in epoca lui Filip al II-lea,* tr. rom., Buc, Ed. Meridiane, I — II (1985), III-IV (1986).

meierea umanismului spaniol, la desăvîrşirea unui destin istoric al Europei constituindu-se fiecare prin biografia sa singulară, ca şi prin operele lor sigilate de siglo d'oro, *nu numai ca răspunsuri parţiale, false, manipulate sau sincere la interogaţiile „istorice" ale suveranului, ci în primul rînd ca documente, mărturii, generatoare de istorie şi focalizînd semnificaţiile istoriei eurbpine pentru un timp îndelungat.*

Spania lui Sahagun — împărţită între ţitulos *(conetabilul de Castilia, ducii de Infanlado, de Medina-Sidonia, de Albuquerque, conţii de Benavente, de Luna),* caballeros, *membri ai ordinelor militare şi aristocratice şi* hidalgoş —, *Spania lui Carlos al V-lea şi Filip al II-lea domină lumea: soldaţii şi diplomaţii ei s'int prezenţi peste tot în Europa; teologii se impun in Conciliul din Trento, pregătind contraofensiva catolică în faţa protestantismului; conchistadorii şi misionarii spanioli anexează America; scriitorii şi artiştii— cei mai mulţi grupaţi în cele două şcoli de pictură, salmantină şi secillanâ, şi în cele două şcoli de sculptură, castellană şi andaluză — asigură gloria limbii şi culturii spaniole; negustorii cuceresc poziţii importante în Flandra*[1],

între Reconquistă (718—1492) şi Conquistă (1521—1535), adică între înfrîngerea musulmanilor şi cea a aztecilor, trecînd desigur prin „eroarea fecundă" a lui Cristofor Columb (1492—1503) —pe care se întemeiază de fapt imperiul transatlantic spaniol —, „eroare" confirmată de călătoriile ulterioare ale lui Ojeda, Juan de la Cosa, Vasco Nunez de .Balboa, Cortâs, Magellan, Sebastian del Cano, Jimenez de Quesada, JJelalcazar, echilibrul spiritual al Spaniei este tulburat cînd de cele două conventiculos *(grupuri) de* alumbrados *(iluminaţi) —* dejâdds *şi* recogidos —, *persecutate şi reprimate de Inchiziţie (1510—1520), cînd de operele incendiare ale lui Erasmus, in egală măsură persecutat*

[1] J. P. AMALRlC, *etalţi., Lexique hisloriquedeVEspagne, XVI-e -XX-e sttcles,* Paris, 1976, p. 7!'..

de Inchiziţie, care în Indexul spaniol din 1559 va interzice lectura mai multor opere erasmice. De altfel, erasmismul, încurajat de Carlos al V-lea, va avea şi o influenţă binefăcătoare asupra literaturii autohtone, atît a celei sacre (Juan de Valdes, Venegas, fray Luis de Granada), cît şi a celei profane (Alfonso de Valdâs, Andres Laguna).
Dar nu numai echilibrul spiritual este ameninţat, ci şi echilibrul economic şi cel politic. Conquista, războaiele din Ţările de Jos (.1566—1609), bătălia de la Lepanto (1570—1571) cu turcii, unde un soldat pe nume Ccrvant.es îşi pierde braţul drept, macină temeliile, marelui regat. Iar una din cauzele decăderii Spaniei va fi, paradoxal, succesul repurtat în cucerirea Lumii Noi. Pentru că,pecîndîn Franţa, Anglia, Ţările de Jos şi Germania acţionează fermenţii care aveau să genereze o nouă Europă economică şi politică, Spania se izolează şi sărăceşte „graţie" bogăţiilor sale fantomatice de dincolo de ocean. Cu toate acestea, centrul de greutate al Europei — date fiind războaiele religioase, care sfîşiau şi dezechilibrau Franţa — se deplasează către Spania. Escorialul, construit între 1563 şi 1584 — pe timpul domniei lui Filip al II-lea — după proiectele a trei arhitecţi celebri — Juan Bautista de Toledo, Juan Baulista Căstello, Juan de llerrera — se constituie astfel ca un simbol al Spaniei lui Sahagun: barocă, orgolioasă, dogmatică, închistată şi fantastă, inexpugnabilă şi fragilă. O contradicţie vie, în mişcare, necesară. Un simbol — Escorialul —, care se cere completat de faimoasele Leyes de Indias. *Cele nouă cărţi, sinteză a sistemului colonial spaniol, cuprinzînd codul funcţionării întregului mecanism economico-politic şi spiritual — biserică, Consiliul Indiilor,* Audiencias *şi* Cliancillerias, *jurisdicţie, ceremonii, descoperiri, pacificări, repartiţii teritoriale, comerţ, mine,* encomiendas, *condiţia indienilor, a mulatrilor şi negrilor,* hacienda *publică, marina ele. — vor constitui ceea ce s-a numit* ol humanitarismo escrito *şi* la raz6n escrita.

Deşi ibericii devin în Mediterana redutabili concurenţi pentru republicile maritime italiene, lupta împotriva turcilor avea să dea, atît Spaniei, cît şi Italiei, un nou avînt, contribuind la dezvoltarea în sînul celor două naţiuni a caracterelor lor specifice: „amestec de mîndrie şi şiretenie, de prezumţie şi ingenioasă curiozitate, de cavalerism romantic şi politică artificioasă, de credinţă în astre şi misticism plin de abnegaţie" [1]. *Mai mult, Spania şi Italia par a întemeia, o invizibilă, dar reală „republică mediteraneană", constituită treptat din călătoriile, spaniolilor la Roma şi Bologna sau ale prinţilor italieni, un Rovere, Medici, Farnese la Madrid; din poemele caslillicne compuse după modelul toscan; din multiplele reţele oficiale sau oculte ale catolicismului şi, nu în ultimul rînd, din cele două „colonii" spaniole din Italia : Neapole şi Milano.*

Sahagun se află de mult in Mexic, departe de Spania, îndeplinindu-şi cu îndîrjire şi sublimă ingenuitate donguijotescă misiunea pe care Renaşterea i-o încredinţase. Cîteva secole mai tîrziu Europa îl va recupera şi reintegra pe acest aproape anonim Michelangelo şi „sixtina" sa, zugrăvită cu zeii, împăraţii şi oamenii obişnuiţi ai unui imperiu fabulos, o „sixtină" numită simplu I [istoria General de las cosaş de Nueva Espana.

Acel an 1529! *Bernardino. Ribeira s-a născut către 1500 în salul Sahagun* [a] *din provincia Leon* [:1]. *îşi începe studiile în satul natal, probabil la mînăstirea benedictinilor şi le continuă la Universitatea din Salamanca, la care. aveau să se perinde între alţii şi marii săi contemporani — astronomul Abraham ben Samuel Zăcut, poetul şi proza'orul Fr.*

[1] L. KANKE, *op. cil.*, pp. 24-25.

[2] Numele de Sahagun îşi are originea în patronimul San Facundo devenit Safagun şi apoi Sahagun.

[3] Provincie situată în regiunea medie a "zonei sep.tenţrionaje din nord-vestul peninsulei iberice.

Luis de Leon, traducător al lui Horaţiu şi Petrarca Cervantes şi Gongora. Timpul era sub semnul lui Don Quijote. . .

La vîrsta de şaisprezece ani intră la mînăstirea franciscană din Salamanca, renunţă, după cum cereau regulile, ordinului, la numele de familie şi-l adoptă pe cel al ţinutului de baştină. Ceva mai tîrziu avea să fie hirotonisit preot. Era prin 1518. Dar evenimentul capital al vieţii lui Sahagun va avea loc in 1529, cînd unul din cei 12 monahi din ordinul fraţilor minoriţi ai observanţei — care debarcaseră în urmă cu cinci ani la Ulloa —, şi anume Fray Antonio de Ciudad-Bodrigo, se întoarce în metropolă cu misiunea de a recruta un nou grup de călugări care să m.eargă în Mexic. Alături de alţi nouăsprezece misionari, Sahagun se îmbarcă în acelaşi an îndreptîndu-se către mirificul pămlnl „profeţii[11] *— spune Columb — de Isaia (1—2, 5—8), întrezărit de, Seneca („Veni-va o vreme /* î*n şiragul de veacuri, şi-atuncea Oceanul, / Slobozindu-şi cătuşele, va să ivească j Un pâtnînt uriaş şi o tînără lume / Dezveli-ne-va Thelis. . .*" McdeeaJ, *„carlografial" de Danie în* Gommedia *sa* (Infernul, *XXVI, 112-l20).*

De-acum înainte viaţa şi opera lui Sahagun se confundă. Urmînd pilda misiunilor anterioare, Sahagun se. apropie, cu inima deschisă şi cu o insaţiabilă curiozitate ştiinţifică de uimitoarea civiliza/ţie indiană. La mii de kilometri de o Europă bîntuită de războaie, un spirit renascentist — Bernardino de Sahagun — profund donquijotesc, de altfel, îşi începe propria sa Reconquista. Boicotat de istorie, personificată de Carlos al V-lea şi Filip al II-lea, oarecum şi de unele luminate capete ecleziastice, acest conchistador întru spirit, deşi cunoaşte destinul dramatic al lucrărilor cu greu închegate de cei patru predecesori ai săi — Fr. Andres de Olmos, Fr. Toribio de Bcnavenle Motolinia, Fr. Martin de la Coruna şi Fr. Francisco de las Navas —, se încăpăţânează (poate dintr-o subconştientă şi bizară voinţă de. putere, modelată după paradigma cortesiană !) să reconstituie Imperiul

aztec — să-l reinlemeiezc prin logos — spre a-l putea anexa în toată splendoarea sa imperiului spaniol, care la acea dată se confunda cu Europa. Istoriografia. *Două erau temele favorite oficiale, abordate de majoritatea „tratatelor" de istoric în prima jumătate a secolului al XVI-lea: conchista şi colonizarea, America şi politica împăratului. Elemente fantastice sau legendare se împleteau cu altele concrete, trăite, reale*[1]*. Cronica obiectivă, sobră, scrisă de un Petro Mexia (.1499—155]), reprezentativ pentru epoca Renaşterii* (Ilistoria del Emperador Carlos V), *coexistă cu imitaţiile cla-sicizante, epigonice, avîndu-l ca model pe Cacsar, de tipul acelui* Comentări© de la Guerra de A le-mania, *conceput de Luis de Âvila y Zuniga, sau eu amuzanta cronică satirică, pe care bufonul lui Carol al V-lea, Francesillo de Zuniga, o imagina pentru uzul suveranului său. Cealaltă dimensiune a istoriografiei spaniole iniţiată de Colon sau Cristofor Columb prin* Scrisorile (Cartas)[2] *sale către regi, prin* Jurnalul *său* (Diario), *îşi are primul reprezentant de seamă în persoana milane-zului Ped.ro Martir de Angleria, autor al unor* Deoades de Orbe Novo, *scrise pe baza informaţiilor primite de la conchistadori, călători, descoperitori, cu care întreţinea o vie corespondenţă. Istoricul Conquistei prin excelenţă, comparat de Mcnendez y Pelayo cu Caesar*[3]*, ramine însă llernăn Cortâs* (Cartas de Relaciân), *concurai poate numai de Gonzalo Fernăndez de Ovie.do (1473—1557), participant, la Conquistă, aflat în fruntea unui consiliu de canonici, guvernator, alcade şi autor al* Histdria general y natural de

1 JUAN LUIS _ALBORG,' *Ilist. de la literatura espanola, Edad. Media y Renacimiento,* Madrid, ed. II, 1972, t. I, pp. 734-735.

2 *Ibidem,* pp. 738- 745; BENITO SĂ'NCHEZ ALONSO, *Hisl. de la historigra.fia espanola,* Madrid, 1941,1.1., pp. 432-459 ; FRANCISCO ESTEVE BARBA, *Ilistoriografia Indiana,* Madrid, 1964.

8 *Hisloriadores primitivos de Indias* în *Biblioteca de Autores Espa.fioles,* XXII, Madrid, 1946; FRANCISCO ESTEVE BARBA, *op. cil.,* pp. 14l-l42.

las Indias [l]. *Spre deosebire de atitudinea tolerantă şi apologetică a lui Oviedo, dominicanul Bartolome de Las Casas (1474—1566) îi învinuieşte pe co nchistadori şi pe colorii cu o energie de*-a dreptul *savonarolică de situaţia disperată a populaţiei indigene atît în* Ilistâria general de las Indias [2], *cît, mai ales, In* Apologetica Histâria de las Indias [s] *şi In* Brevisima relaciiiri de îa destruici6n de las Indias [i]. *Dacă un Lâpez de, Gâmara (1512—1572), capelan şi panegirist al lui CortSs, ti idealizează pe conchistadori* (Hist6ria general de las Indias. . . con la Conquista de Mexico y Nueva Espafia), *„scriitorul-soldal*[u] *— cum 11 numeşte acelaşi fascinant Menândez y Pelayo — Bernal Diaz del Castillo (1492—1581) are o poziţie complet diferită, urmărind cu ascetică fervoare doar adevărul, căci — spune el In a sa* Historia verdadera de la Conquista de Nueva Espafia [B] — *numai,, \a* verdad es cosa bendita y sagrada, y cuanto contra elle se dijere, va maldito" [6]. *Aceştia sînt contemporanii lui Sahagun, constituind, desigur, doar una din dimensiunile* Zeitgeist;*ului 'cinquecentist — reper esenţial pentru a „calcula" coordonatele operei sahaguniene —, cărora li s-ar putea adăuga Francisco de Jerez* (Verdadera relaci<3n de la Conquista del Perii y provincia del Cuzco Ilamada la Nueva Castilia) *şi Pedro Cieza de Leon* (La Guerra de Quito), *cei doi cronicari ai faptelor lui Pizarro.*

[1] *Biblioteca de Autores Espailoles,* Madrid, 1959; t. CXVIl-CXXI; FRANCISCO ESTMVE BARBA, *op. cit.,* pp. 74—5.

* editată de Jos<5 Sancho Ray6n y el marques de la Fuensanta del Valle în « Golecci6n de Documentqş ln£ditos para la Historia de Espafia», Madrid, 1875.

[3] ed. do Serrano y Sanz, în «Nueva Biblioteca de Autores Espailoles», XIII,

[4] JUAN PEREZ DE TUDELA Y BUESţ), *Ohras escogidas de Fray Bartolome de Las Casas* în *Biblioteca de Autores EspaAoles,* Madrid, 1957-l958, t. XCV, XCVI, CV, XCV, CVI, CX.

[6] *Biblioteca ..., t.* XXVI.

[6] *Historiografla Indiana, loc. cit.,* p. 143; „binecuvîntat lucru şi sl'înt îi adevărul, iară cînd numai ce împotrivă-i grăieşti, blestemul să cadă asupră-ţi".

Neputînd descifra pluralitatea spaţio-temporală a Mezoamericii, acel ilimitat ^continent" cfonotopic stratificat, numit de Lesley Byrd Simpsori „rnany Mexicos" [1], *decît printr-un demers analitic*[1] *spectral-stereoscopic — care implică sondaje com-^ plexe de „speologie" (G. R. Hocke) sau „arheologie" gnoseologică (M. Foucault) pe diferite latitudini şi longitudini geo-istorico-noetice, ni s-a impus „practic", — date fiind exigenţele imperative ale materialului tematizat —, rularea permanentă a contextelor, introducerea de noi orizonturi axio-epistemice, înregistrarea analogiilor, corespondeţelor, interferenţelor şi influenţelor explicite sau latente între Lumea Veche şi Lumea Nouă, presiunea modelatoare a* secolului lui Sahagun *fiind determinantă, ordonînd de fapt „singură" profuziunea informaţională iradiind din arhivele, mai mult sau mai puţin secrete ale Istoriei.*
Paradigme. *Sahagun cunoştea probabil istoriilelui Tucidide şi Tit-Liviu, citise, fără îndoială,* Civitas Dei *a Preafericitului Augustin. Prins între* incrementa *Spaniei şi* decrementa *Imperiului aztec, el va „refuza" modelul istoriografie lip Herodot, Alaad-Din Juvayni, Rachid-ad-Din al Hamadani, Polibiu, „programat" numai pentru superlative imperiale*[2], *înscriindu-se mai degrabă pe linia unui Ibn al- Tiqtaqa — care, impulsionat de cucerirea Bagdadului de către mongoli (1258), scrie* Al-Fakhri —, *a unui Iosif Flavius, pe care distrugerea Ierusalimului de către romani (70) îl îndeamnă la redactarea* Antichităţilor iudaice, *a unui Bernal Diaz de'l Castillo sau Villehardouin* [3].

[1] *Many Mexicos,* Berkeley, 1941; lucrările lui MONARDES *(Hisloria Medicinal de las cosaş que se traen de nuesiras Indias,* 1565-l571;, FR. IIERNÂNDEZ, FR. JIMENEZ *(Cuatro libros de la Naturaleza),* Jose Celestino Mutis, care studiază peste 2 800 specii de plante: Ruiz, Pavon, Sosse, Mocina Boldo, Pinfida, Ulloa, Jorge ,)uan, Azara ş.a., contemporani ai lui Sahagun, inaugurează noi perspective, complementar*, asupra acestei zone.

[2] A. TOYNBEE, *IJhisloire,* preţ. R. Aron, Paris-Bruxelles, 1972.

[3] *Ibidera.*

Astfel, aşa cam peste cîteva secole Gibbon va scrie Istoria decadenţei Imperiului Roman *privind ruinele Capitoliului, Sahagun îşi împlineşte misiunea privind, ruinele TeolihUaeănulul sau ale Tenochtitlan-ului, Poză „romantică" — in plin secol al X Vl-lea ! — specifică spiritului conlemplativ-iscoditor, de. la Schliemann plnâ la Toynbee ! Spre deosebire de un Ibn-Khaldun (1332—1406), autor al unei strălucite morfologic istorice dintr-o unică perspectivă însă, cea islamică, Sahagun — precum, mai tîrziu GiambaUisla Vico*[1]*— concepe istoria comparativ, dintr-un orizont dublu, european şi american. Pentru el, departe de a fi „empatic prin extaz*[11]*, istoria este mai curînd rezultanta unei experienţe afective şi intelectuale, şi nu, în ultimul rlnd, „un fapt spirituăf*[2]-

Conchistadori şi misionari. *Pentru oamenii secolului al XVI-lea, asaltaţi de miraculosul medieval, modelaţi de umanismul antic, neliniştiţi de spiritul cabalistic, America deschidea un cimp practic nelimitat — o şansă nesperată ! —speculaţiilor fanteziste privind originea amazoanelor, a ciclopilor şi sirenelor. Unii întrezăreau chiar în supuşii lui Moctezuma pe urmaşii celor exilaţi de regele Salmanazar*[3]. Pe *de altă parte, umanitatea medievală — redusăla bazinul mediteranean, la frontierele sale germanice şi eventual numide — îşi vedea dintr-o dată zdruncinată, dacă nu chiar definitiv distrusă, armonioasa imagine a lumii, compusă din trei continente, număr corelat simbolic cu „sfînta Treime" şi cele trei coroane ale tiarei pontificale* [4]. *Al patrulea continent, venit prea tîrziu, nu mai avea loc în cosmologia lui Ptolemeu. Prezenţa sa*

1 *Ibidem,* pp. 674-676.
2 *Ibidem,* p. 677.
3 ENRIQUE DE GANDÎA, *Hist. critica de _ tos mitos y legendas de la conquista americana,* Buenos Aires, 1946, pp. 115-l25.
4 EDMUNDO O'GORMAN, *La invencion de Amârica. El Universalism o de la cultura de Occidenle,* Mexico, 1958, pp. 15-45.

amenința credibilitatea tezelor biblice. Ca atare, mai mulți învățați au început a-i căuta cu înfrigurare pe descendenții venerabililor patriarhi, mișunînd prin „Vechiul Testament", care ar fi putut ajunge pe tărîmurile Lumii Noi, mînați de neprielniciile istoriei[1]. *Deși Conquista poate fi considerată o prelungire a spiritului de cruciadă iberic, întreținut în peninnsulă de permanenta amenințare islamică, „salvarea" prin „Sabie" și „Cruce" a oițelor rătăcite n-d însemnat numai întemeierea unui întins imperiu colonia,!., ci și declanșarea unei explozii în lanț de îndoieli, contradicții, schisme, dezbateri teologice asupra unității sau pluralității speciei umane. Au fost și cazuri, frecvente, cînd nodul gordian al problemelor teologice s-a tăiat cu brutalitate și ascuțit simț politic : prin identificarea indienilor americani cu monștrii despre care povesteau legendele arctice — „operațiune" care anula, desigur, orice încercare de evan-\ghelizare a aborigenilor (fapt semnalat și de mi-; sionarii revoltați!), dar, pe de altă parte, o asemenea interpretare le dădea conchistadorilor dreptul de a-i exploata și chiar ucide pe băștinași fără a* i *mai da socoteală autorităților imperiale. Tensiunca\ crește și conflictul între misionari și conchistadori, i înlocuiți sau transformați mai tîrziu în coloni, izbucnește cu atlta violență*[2], *încît antagonismele religioase „locale" depășite, intervine nu numai monarhia, ci chiar și papa Paul al III-lea, care emite faimoasa* Cardinali Toletano, *adresată prif matului Spaniei, urmată de* BuUa Sublimis DeuaJ *(1537). Pe această imensă scenă, Sahagun îșm joacă neînsemnatul său rol. Cu un an înainte tocmai*

[1] M. BATAILLON, *Vunite du genre humain dii P. Acosta au P. Clavigero* în *Melanges â la memoira de Jean Sarrailh,* Paris, 1966, t. I, p. 75.

[2] H. P. LINO GOMBZ CA.NBDO, *La cueslion de Ici racionalidad de los Indios en el siglo XVI (Nuevo exa\ meri critico), Actas del XXXVI Congreso Internacional de Americanislas,* Sevilla, 1966, t. IV, pp. 157 — 165; *ANDRB SAINT-LU, La Vera Paz. Esprit evangelique e\ colonisation* Paris, 1968; *M. BATAILLON, A. SAo^INT-LU, La Casas et la deferise des Indiens,* Paris, 1971.

se inaugurase — şi prin grija vice-regelui Antonio de Mendoza — noul colegiu fanciscan de la Tlatelolco. Este anul în care Calvin îşi publică Instituţie», *iar la Veneţia se tipăreşte pentru prima oară o scriere românească —* Pripealele *lui Pilotei Monahul. Un an mai tîrziu în Mexic, avea să vadă lumina tiparului cea dintîi carte —* Doctrina christiana.

Două profeţii. *Cînd ajunge în Mexic, Sahagun nu uitase încă grozăviile foametei abătute asupra Castilliei prin 1521. Misionarii avuseseră timp să organizeze prima campanie de distrugere a idolilor (1526), se înfiinţase prima Audientă (1528), Fr. Juan de Zumdrraga devenise episcop, apoi arhiepiscop al Mexicului (1528), iar Michoacanul era cucerit de conchistadori în ciuda rezistenţei tarascilor. însărcinarea sa nu era dintre cele mai uşoare, mai ales că, potrivit credinţei franciscanilor, misiunea lor de evanghelizare avea o semnificaţie eschatologică, lumea aflîndu-se pe pragul celei de-a treia vîrsle — „timpul comuniunii spirituale*[11] *—, după cum profeţise Joachimo da Flores, a cărui operă* (Divini abbatis Joachim Liber Concordie Novi ac Veteris Testamenti. . .) *apărea la Veneţia în chiar anul cînd de cealaltă, parte a lumii Ilernan Cortâs începea înălţarea unui mare imperiu. 1519 ! Descoperirea Americii vestise — spuneau franciscanii — venirea Mileniului, prezis de Apocalipsă. După scurgerea celor două „timpuri*[11]*" ale lumii — configurate de „litera" Vechiului şi Noului Testament —, iată că omenirea intra — după Joachimo da Flores — în cel de-al treilea, cel al „comprehensiunii spirituale*[11] [J] : *„sub cea de-a şasea pecete (Joachimo da Flores divide istoria în 7 «sigilii» sau epoci, n.n. N.Z.) a celei de-a doua stări va fi lovit Noul Babilon. Şi, ca şi In perioada primei stări, cînd asirienii şi macedonenii îi zdrobeau pe evrei, vedem astăzi*

[1] *Evangile eternei,* ed. Rieder, Paris, 1928, t. p. 96.

cum sarazinii iau cu asalt creştinătatea, şi nu va trece mult şi falşii profeţi îşi vor face apariţia [. . .] *Aceste încercări odată sfîrşite, dreptcredincioşii vor vedea chipul lui Dumnezeu. Aceasta fi-va cea de-a treia stare, sortită împărăţiei Sfîntului Spirit."* [1] *Victoriile turceşti in Europa, decăderea bisericii romane, tulburările şi schismele provocate de Luther, „falsul profet, erau interpretate în spirit floresian. Şi, desigur, franciscanii erau aceia — puţini se mai ndoiau ! — cărora Providenţa le rezervase misiunea de întemeiere a* bisericii indiene. *Noua eră se deschidea,, aşadar, prin convertirea închinătorilor lui Iluilzilopoehlli, Tezcallipoca şi Quelzalcoall. Dar înainte de a fi „recuperaţi", trebuia să li se dovedească apartenenţa la umanitate, aşa cum se înfăţişa ea în Carte. Prin urmare, cunoaşterea civilizaţiei anterioare Conquistei nu era doar o necesitate culturală, de ordin pur conceptual. Cercetările de „etnologie",* avânt Ja lettre, *întreprinse de misionari — printre ei se afla şi un călugăr oarecare de prin ţinuturile Leonului, pe nume Bernardino de Sahagum — trebuiau să aducă probe convingătoare privind existenţa la indieni a „luminilor de inteligenţă divine", furnizînd astfel teologilor un complex* probatorium, *pe baza căruia „noii veniţi" să primească dreptul de a se număra printre popoarele înregistrate de* Vetus Testamentum. *Prins în vîrtejul conflictului cu autorităţile ecleziastice şi civile, nu de puţine ori înfrînt şi întristat de\ reaua credinţă a colonilor şi dominicanilor, Sahagun îşi îndeplineşte însă cu încăpăţînare ceea ce el credea a fi misiunea sa — destinul său —, rare îl transcende întru Istorie devenind istorie, în ciuda interdicţiilor de a continua cercetările privind civilizaţia autohtonă, emise de puterea bisericească sau de cea laică* [2]. *Fascinat de „profeţia" lui Joachimo da Florcs — pe care ordinul*

[1] *Ibidem*, p. 106.

[2] AL. CIORĂNESCU, *La* «*Histâria de las Indias* » *y la prohibiciân de editarla*, „Anuario de Estudios Amorionnas", Sevilla, 1966, T. XXIII, pp. 363-376.

franciscan şi-o adjudecase In exclusivitate ca fiind singurul chemat s-o ducă la bun sfîrşit —, Sahagun acea să înfrunte zile în şir un ocean înspăimîntător pentru a întîlni la capătul periplului său spectrul unei alte „profeţii" sau, mai bine zis, dezastruoasele sale consecinţe. Să ne amintim că asupra lui Moctezuma şi a supuşilor săi apăsa greu prezicerea lui Quetzalcoatl, care, părăsind Tuia, promisese că va reveni într-un an Ce Acatl, *„O trestie". 1519 era anul întoarcerii lui QuetzalcoaZ şi al sosirii lui Cortes, pe care împăratul aztec, constrîns şi de. . . numărul considerabil de minuni — cometa cu coadă de foc, incendiile, izbucnite subit în templul lui Huitzilopochtli şi al lui Xiuhtecuhlli, pasărea care „purta în mijlocul capului o oglindă rotundă în care se vedeau cerul şi stelele" — avea să-l declare drept mult aşteptatul Quetzalcoatl: „Stăpîne al nostru — ar fi spus Moctezuma către Cortis — eşti ostenit, ai făcut drum greu; dar ai sosit de acum pe pămîntul tău. Ai ajuns la cetatea ta: Mexico. Ai venit aici spre a te aşeza pe jilţul tău, pe tronul tău. O, vai, pentru scurtă vreme ţi l-au păstrat, ţi l-au apărat cei care sînt de-acum duşi, locţiitorii tăi, domnii şi regii: Itzcoalzin, Matecuhzomatzin cel Bătrîn, Axayacatl, Tizoc, Ahuitzotl. . .*

Acum cinci zile, acum zece zile eram înspăimîntat şi privirea îmi era aţintită spre zarea Misterului. Şi tu veneai între nori, între neguri. De parcă n-ar fi lăsat diată regii cei vechi, care au stăpînit şi diriguit cetatea ta, că eşti ursit să te aşezi din nou în jilţul tău, pe tronul tău, că trebuie să te întorci aici.

Păşeşte pe pămîntul tău. Vino şi odihneşte-te. Ia-ţi în stăpînire curţile domneşti. B.ăcoreşte-ţi trupul. . ." [x] *încă nu se stinseseră ultimele ecouri ale cuvintelor lui Moctezuma, profeţia-capcană mai tulbura încă glndurile aztecilor şi ale spaniolilor. . . Destinul lui Sahagun purta deja pecetea înfiorată a două oracole: unul din ele închidea o*

l Codex Tlamirez; BERNAL DÎAZ DEL CASTILLO, *Historia . . .* ; *Codex Florentinus* etc.

lume, de ritualuri sîngeroase, de groază că soarele nu va mai răsări; celălalt deschidea o istorie, necunoscută, ce se va dovedi a fi nu mai puţin sufocată de jertfe omeneşti. Pămîntul, iar nu soarele, părea mereu însetat de sînge proaspăt. . . Fray Bernardino nu ştia că JoacJumo da Flor.es şi sacerdoţii azteci citiseră In stele de fapt aceleaşi semne. Soarele continua să răsară la fel ca mai înainte, doar victimele erau acum altele.

Dincolo de utopic. *întîlnirea Occidentului cu America, în speţă cu Mexicul şi Peru, declanşează după unii teoreticieni un dialog imposibil între o civilizaţie din „generaţia a IlI-a" cu o civilizaţie aflată in „prima generaţie*[11] [1]. *Ca şi cam brusc, Europa cinguecentistă s-ar fi trezit contemporană cu Mesopotamia presargonidă (mileniul al 1l-lea î.e.n.J, a cărei structură politică are. de altfel multe similitudini cu aceea a Imperiului aztec; sau cu Egiptul mileniului al IJl-lea l.e.n., care prin întindere, organizare şi ritul deificării suveranului se apropie de Imperiul inca. De aceea, poate că incomprehensiunea invadatorului spaniol faţă de civilizaţia învinşilor, ca şi distrugerea valorilor culturale aztece şi inca, se explică şi prin imposibilitatea dialogului între două lumi complet diferite aruncate, pe aceeaşi scenă de jocurile obscure ale hazardului. Chiar dacă, pe de o parte, unii istorici, răsturnînd perspectiva, afirmă că civilizaţia mexicană din secolul al XVI-lea ar fi fost superioară civilizaţiei occidentale din aceeaşi epocă în materie de urbanism şi igienă — situaţie asemănătoare, semnalată în valea luduşului, unde cetăţile mileniului al II-leaî.e.n. din-llarappa şi Mohenjo-Daro apar mai avansate sub aspect urban-edilitar decît cele din mileniul următor —, deşi, după cum se ştie, la începutul veacului al XVI-lea Occidentul intră în faza sa de creaţie*

[1] NEAGU M. DJUVARA, *Civilisations et his iusioriques. Essai d'Atude comparie des civilisations,* Paris, Mouton, 1975, T. II, p, 380 sqq.

şi expansiune, maxime, posibilitatea comunicării dintre cele două lumi, ea şi limitele ei, modelul „întâlnirii", raporturile, în sens matematic, rămîn practic aceleaşi. Sahagun va încerca totuşi să demonstreze că dialogul nu este o utopie. Historia sa *convinge. Dincolo de faptul că societatea aztecă s-ar fi putut, asemui prin unitatea culturală şi pluralismul politic*[1] *cu societatea grecească, Sahagun descoperă o „trecătoare" între civilizaţii: eternul uman, generator şi devorator de valori, supus înfrîngerii şi speranţei.*

Atlanticii! — cealaltă Mediterană. *Mediterana modelează Atlanticul*[a], *aşa cum Lumea Veche îşi proiectează imaginea şi speranţa sa milenaristă, asupra Lumii Noi, întemeiată de iberici pe continentul descoperit de Columb. Adevărată cruciadă, „cucerirea spirituală a Mexicului" se defineşte în speţă prin „apostolatul misionar al ordinelor cerşetoare"* [3]. *Viitoarele Regate de peste ocean — Noua Spanie, Noua Galicie, Noua Granada, Noul Toledo, Noua Andaluzie — au fost cucerite pentru că, în momentul cînd Luther avea să ia Romei jumătate din Europa şi la douăzeci şi şapte de ani după descoperirea Americii de către Cristofor Columb, un aventurier, Hernan Cortes, debarcă în Mexic Era într-o vineri, 8 noiembrie 1519, cînd Cortes păşi pe pămîntul aztecilor, adresînduse celor care. îl înconjurau în limba lui Cicero :* „Amici, sequamur cruceau et si fidem habemus vere in hoc signo vincemus". *Nu de mult, Machiavelli, contemporanul lui Cortes şi al lui Sahagun, scrisese că „dorinţa de a cuceri e lucru foarte obişnuit şi firesc, şi de fiecare dată cînd cei care sînt în stare să cucerească vor cuceri, ei vor fi lăudaţi, sau, în orice caz, nu vor fi dezaprobaţi. . ." în luna*

[1] A. TOYNBEE, *L'Uisioire, loc. cit.* p. 71.

[3] F. BRAUDI'JL, *Mcditerana şi lumea mcdilcranctină in epoca luiFilip al Il-lea, loc. cil.* voi. 1, p. 404.

[3] R. illCAKD, *La «Conquete spirituelle» du Mexique. Essai sur fapostolat, ei Ies methodes missionnaires des ordres mendianls cn Nouvelle Espagne de 1523 — 1524 ă 1512,* Ed. Institut d'Etlmologie, Paris, 1933.

noiembrie, din portul San lago al insulei Cuba, ridicaseră ancora unsprezece corăbii, 508 soldaţi, 109 mateloţi, 200 de băştinaşi cubani cu 16 cai, 10 tunuri mari de bronz şi cinci mai mici, la care se adăugau 13 archebuze. „Trebuie să te gîndeşti — medita mai departe învăţatul florentin — că nu există lucru mai greu de făcut, reuşită mai îndoielnică şi aventură mai primejdioasă decît încercarea de a introduce noi instituţii. . ." în zonele ocupate. o jumătate de secol mai tîrziu, Spania poseda peste Atlantic un imperiu de patru ori mai întins decît regatul Castilliei şi al Aragonului, care sub autoritatea Consiliului Indiilor (fondat în 1511), era condus de un vice-rege, avea un patriarh, şase arhiepiscopi, treizeci şi doi de episcopi, trei sute patruzeci şi şase de canonici şi o mie de preoţi călugări. Cele trei secole, cît va dura dominaţia spaniolă, echivalează cu domnia a o sută şaizeci şi şase de vice-regi, cu prezenţa celor cinci sute optzeci şi opt de căpitani generali în fruntea celor (> căpitănii generale, cu întemeierea a două sute de oraşe importante, şaptezeci de catedrale, peste şaptezeci de mii de biserici, cinci sute de mînăstiri[x] pentru o populaţie de aproximativ zece milioane de locuitori, dintre care spanioli erau mai puţin de două milioane. Unul dintre ei se numea Bernardino de Sahagun. Destinul său ar fi fost poate altul dacă la 3 mai 1493, papa Alexandru al Vl-lea, „Incunoştinţat că în calitatea lor de regi şi de principi cu adevărat catolici, ei dăduseră aproape pretutindeni în lume dovezi strălucite ale credinţei lor", n-ar fi lăsat pe seama regilor Spaniei şi ai Portugaliei de a construi aici biserici şi de a întreţine clerul. Destinul i-ar fi fost poate altul, dacă Iuliu al II-lea n-ar fi întărit hotărîrea predecesorului său printr-o bulă din 1503, iar regii Spaniei prin decretele lor din 1501 şi 1541. Spania a fost recreată

[1] CLAUDI'J ARTIIAUD, *ci alii, Aria conchistadorilor*, Buc, trad. rom. Ed. Meridiane, 1971.

*în Noua Spanie *, deşi cea din urmă se va constitui ca o Spanie utopică*[2].

Conflictul utopiilor. *Sigiliul utopiei marchează istoria Noii Spanii de la primele începuturi: metamorfozele exaltării utopice asociate „aşteptării mesianice" fiind determinante pentru etapele dezvoltării sale. Două ar fi dimensiunile] esenţiale — după majoritatea cercetătorilor —, relevante şi definitorii ale acestei* utopii europene, *mai exact spaniole, care se insinuează, treptat, devorînd trupul uriaş al unei alte utopii, cea „precolumbiană" înstăpînindu-sc irepresibil prin cruzime, fariseism şi uneori chiar prin bună-credinţă: spiritul misionar al ordinelor cerşetoare şi receptivitatea politeismului mexican. De o parte, franciscanii milenariştii în ruptură spirituală cu puterea ecleziastică oficială, veniţi să reînvie în Mexic „biserica evanghelică", pentru a, pregăti — spuneau ci — întoarcerea lui Mesia* [?]*-;] de cealaltă parte, indienii mexicani care credeau nu mai puţin în venirea lui Quetzalcoatl. Succesul misionarilor, triumful utopiei iberice, fusese garantat, aşadar, în primul rînd de apariţia lui Cortes în anul* — Ce Acatl — *dnd era aşteptat Quetzalcoatl, apariţie care confirma profeţiile sacerdoţilor azteci; şi, în al doilea rînd, de coincidenţa profitabilă, exploatată cu subtilitate şi eficienţă maximă în predicile misionarilor, a două mesianisme: cel franciscan şi cel aztec. Dar nu*

[1] De reţinut că zona de influenţă a lui Moctozuma era mai restrînsă decît aceea a vice-regilor, imperiul putînd fi înglobat cu uşurinţă în spaţiul Noii Spânii (v. W. JIMENEZ MORENO şi A. GARClA RUlZ, *Hisioria de Mexico,* Mexico, 1962; CLAUDE BATAILLON, *Les regions giographiques du Mexique,* Paris, 1967).

[2] SILVIO ZAVALA, *La Utopia de Tomas MOTO en la Nueva Espafia, Bibi.* „Hist6rica Mexicana", IV, Mexico, 1936, pp. 3—29.

[3] R. RUYER, *L'utopie et Ies utopies,* Paris, 1950, pp. 160-l73; M. BATAILLON, *Evangelisme et millenarisme au Nouveau Monde. Actes du colloque de Strasbourg,* „Gourants religieux et humanisme a la fin du XV* siecle et au debut du XVP siecle", Paris, 1959; J. LAFAYE, *Quetzalcoatl et Guadalupe, Eschatologie et histoire au Mexique (152l-l821),* Lille, 1972, pp. 415-427.

numai corespondenţele ideologice înUmplăloare au dus la cucerirea Mexicului. Spada lui Cortes şi a mercenarilor săi, distrugerea idolilor şi a templelor [1]*, presiunile şi persecuţiile împotriva călugărilor care încercau să reconstituie prin scrierile lor istoria civilizaţiei aztece*[2] *au contribuit în aceeaşi măsură, dacă nu mai mult, la victoria utopiei iberice.*

Un oraş cu două istorii. *După o scurtă şedere la Tlamanalco, Sahagun este chemat la Tlalelolco (1532), localitate situată nu departe de Mcxico, pentru a preda la colegiul Santa-Cruz — întemeiat de franciscani ca o reacţie la atitudinea răuvoitoare faţă de indieni a dominicanilor şi coloniilor—, care va avea un rol capital în viaţa lui Bernardino şi în istoria spirituală a Mexicului. Cucerit de ideile milenariste ale franciscanilor, care nu mai prididEau aruncînd în cugetele păgîne sămînţa învăţăturii creştineşti din care — ziceau ei — avea să se. „împlinească speranţa eschalologicxT, viceregele Antonio de Mendoza reuşeşte să influenţeze deciziile coroanei în sensul sprijinirii iniţiativei franciscane, astfel că în 1536 — anul morţii lui Erasmus — noul colegiu este inaugurat oficial.*

Alegerea oraşului Tlalelolco nu era întîmplătoare. Pe vremea imperiului aztec, fusese aliat al Tenoehtillanului şi jucase un rol politic şi spiritual de prim ordin. Aici studiase intre alţii Cuauhlemoc, ultimul împărat aztec şi ultimul apărător al Mexicului, care — tot aici — i se va preda lui Cortts la 13 august 1521. Făcînd această alegere, franciscanii voiau să sugereze că Noul Mexic avea să

[1] „Documentele [.. .] cu privire la arhitectura civilă a aztecilor sînt fragmentare, într-atît distrugerea oraşelor lor a fost de sistematică" (MIREILLE SIMONI-ABBAT, *Aztecii*, Buc, Ed. Meridiane, 1979, p. 30).

[2] *cf.* eforturile oficiale de dezavuare şi reprimare a scrierilor lui Sahagun, Mendieta, Durân la J. LAFAYE, *Histoire de l'origine des Indiens du Mexique*, Graz, 1973; V. in *ibidem*, cap. «*Le manuscrit Tovar dans son moment historique»;* AL. CIORÂNESGU, *La «Histâ'ria de las Indias » y la prohibicion de ediiarla*, «Anuario de estudios Amerjcanos», Sevilla, 1966, t. XXIII, pp. 363 — 376.

renască din cel vechi. Fondatorii — consemnează și Sahagun — organizează noile colegii după modelul celor indigene. Limbile de predare sînt latina și nahuatl. Elevii, recrutați din familiile nobile, care avuseseră deci într-un fel sau altul relații cu puterea imperială, vorbind pe lîngă limba maternă, latina și spaniola, vor fi „anexați" la ancheta efectuată de misionari asupra istoriei aztece, atît pentru faptul că puteau deține informații prețioase referitoare la mecanismul politico-economic, cît și pentru că dată fiind formația lor aveau putința să controleze nu numai autenticitatea, dar și modul de transpunere în limba spaniolă a celor comunicate de diverși informatori azteci. Nu este o întîmplare, așadar, că cei mai mari lingviști și cronicari — Fr. Alonso de Molina, Fr. Juan de Gaona, Fr. Andres de Olmos, Fr. Francisco de la Nava, Sahagun ș.a.— au trecut prin Tlateloleo. Aici vor fi inițiați în culisele „amvonului" și ale „cancelariei"[1] imperiale, viitorii sacerdoți și oameni politici ai Noului Mexic. Dar, deși se. puteau practic considera cetățeni ai mieii Rome madrilene, nici unul din ei nu va uita ruinele fumegînde ale Tenochlitlanului, care vor continua să ardă în destinul lor și al fiilor fiilor lor. Creștinismul spaniol, zguduit de o cruciadă ce părea că se înveșnicise — trecuseră deja nouă veacuri! —, amenințat de, erezii, își făcuse, însă din intoleranță blazon și dispunea de o armă eficientă: Inchiziția. Oare cîti Giordano Bruno, cîți Jan Huss, cîți Michel Șervet se vor naște din acești oameni — trădați de Quetzalcoatl și așteptîndu-i mîntuirea —, care își făcuseră din memorie un destin tragic?

Aici, la Tlateloleo, la colegiul Santa Cruz, îl cunoaște, Sahagun pe Petro din Gând, o ciudată și probabil necesară combinație între Savonarola și Machiavelli, de la care ne-a rămas între altele și o descriere a activității febrile de aici a misionarilor : „necruțîndu-se cîtuși de puțin, nici zi nici noapte, pentru a mlntui acest popor", călugării noaptea cateliizau și predicau, iar ziua îi învățau pe micii indieni scrisul și cititul, cum să picteze și să cioplească piatra. Sub autoritatea lui Pedro

din Gând şi Sahagun (Tlatelolco),' Julian de Quartas (Yucatan), Basilio de Santa Cruz (Cuzeo) sau Jodoque Rurke de Mansalaer (Quito), corporaţiile de pictori şi sculptori aveau să se organizeze mai tîrziu în confrerii religioase. Din filele prăfuite de arhivă se întrupează figuri pitoreşti, cu nimic, mai prejos decît cele din Egipt sau Capadoccia : Martin de Valencia, Antonio de Roa, Gregorio Lâpez, Juan de San Francisco.

Cam în acelaşi timp, de cealaltă parte a Atlanticului, în Europa, cupola domului din Parma, proaspăt înălţată (1530), sfida ispitirile păglne, care se furişau totuşi sub chipul lui Danae in pictura lui Correggio; iar ceva mai departe, dincolo de negurile plutind peste Danubiu, Ştefan — moştenitor de drept al sacrei misiuni a împăraţilor bizantini de a stăvili prin spadă şi cruce puhoiul otoman — punea să se înalţe pentru fiecare victorie asupra păgînului, cîte un Sf. Gheorghe din Hîrlău, cîte un Arbore, o Probotă sau o Moldo viţă, împodobite cu zugrăveli frumoase. Constantinopolul — rămas un simbol orgolios — şi Roma îşi trimit mesagerii către toate continentele. Ambasadorii *lui Holbein cel Tînăr, datînd din această epocă (1533), dobîndesc o aură emblematică. Sahagun şi contemporanii săi — Cellini, Vignola, Palladio, Tintoretto, Bruegel cel Bătrîn, Veronese, Rabelais şi Hans Sachs, Camoes şi Tasso — anunţă un timp nou. A fost o vreme cînd — scrie Ranke — „sediul puterii şi în mare parte al civilizaţiei europene" părea să fie Sudul Europei, unde „imperiul otoman şi monarhia spaniolă aveau o preponderenţă periculoasă pentru naţiunile învecinate, unde nici o literatură nu putea să rivalizeze cu literatura italiană. Dar „suflul unei civilizaţii străine pătrunde în inima Spaniei şi Italiei, osmanlîii se tem". Această schimbare — rezultatul unei „dezvoltări interioare" — constituie „linia de demarcaţie care există între cele două perioade ale istoriei moderne"* [1].

[1] L. RANKE, *op. cit.*, pp. 9-l0.

Unul din aceşti cu totul ieşiţi din comun „ambasadori", Sahagun — „cel mai ilustru istoric primitiv" [1]*, a cărui operă avea să fie comparată mai tîrziu cu aceea, a lui Olmos* (Histoire du Mcehique) *şi Motolinia* (Historia de los Indios de la Nueva Kspafia, *1541), operă care la o mai atentă şi obiectivă reevaluare ar putea avea o pondere, similară în cultura europeană, precum lucrările deschizătoare de noi orizonturi ale lui Fr. Schîegel* (Ober die Sprache und die Weisheit der 1 ud ier, *1809) şi Bopp* (Ober das Conjugationssystem der Sanskritspraohe, *1816) —, avea misiunea* [2] *să „salveze" una din cele 76 de civilizaţii şi culturi*[3]*, care făcea parte. — după Uraudel — dinlr-o „centură" ce înconjura lumea de. la podişurile mczo-americane. pînă la cele din Congo sau Indoohind: o civilizaţie care la venirea spaniolilor de. mai puţin de un secol se, afla în faza statului unitar — spre deosebire, de pildă, de Bizanţ, care, „moare" înainte de, a cunoaşte, unitatea*[4]*. Şi o va „salva" ! Va salva istoria printr-o* Hist6ria de las cosaş.

[1] W, JIMENEZ MORENO, *Fray Bemardino de Sahagtin y su obra,* Mcxico, 1938, III, 32 sqq; FRANCIS BORGIA STEC-K, *Bl primer colegio de America Sania Cruz de Tlatelolco,* Mcxico, 1944; A. M. CARIBAY, *Hislâria de la literatura naluiatl,* Mexico, 1954, t. II, cap. I, 5, pp. 32 -36; cap. II, p. 48.

[2] Oare cino îl îndemnase? Homer salvînd Troia printr-o capodoperă sau acea *Nuova additio* la *Chronicon*-ul lui EUSEBIO, prima descriere antropologică a „indigenilor" (1512)? JACQUES CARTIER, autor al unui *Brief recit avec particulieres moeurs, langages, ceremonies des habitants fort delectables* (Paris, 1515), ANDlIE THEVEŢ şi FONTENAU, harnici lucrători la „cosmograful" regal, G. B. RAMUSIO cu â sa *Raccolta di navigazioni e di viaggi* sau poate mai curînd PIETRO MARTIRE, D'ANGIIIERA (1459—1536), trăitor la curtea Spaniei, care scrisese o controversată şi pasionantă *Decades de Orbe Novo* (1516)? (v. şi IDA MAGLI, *Introd. all'antropologia culturale,* Roma,, Bari, 1984, pp. 17 — 19).

[3] F. BRAUDEL, *Civilisalion malerielle el capitalisme XVP-XVIIP siecle,* Paris, 1967, pp. 38-39; clasificarea lui Neagu M. Djuvara cuprinde 11 civilizaţii, cea mexicană ocupînd locul 10 *(op. cil.,* I, pp. 26—32).

[4] NEAGU M. DJUVARA, *op. cit.,* II, p. 380.

Istoria vs. Historia. *Interesul mereu cresctnd, pe măsură ce le descoperă, pentru obiceiurile şi credinţele aztecilor, îi „obligă" să înveţe rapid limba nahuatl, pe care o vorbeşte la fel de bine ca Fr. Toribio de Benavente, zis Motolinia, încă din 1536, căci în 1540 avea să redacteze o culegere de rugăciuni în limba de „adopţiune", iar cîţiva ani mai tîrziu va face chiar pe interpretul cu prilejul unui proces. Tot acum (1547), compune o culegere de discursuri morale în nahuatl —, moment pe care unii istorici sînt înclinaţi să-l considere drept începutul muncii sale de „etnograf" —, fără îndoială la rugămintea fie a lui Fr. Toribio de Benavente, fie a lui Fr. Andris de Olmos, în care descrie codul moral aztec, atît pentru a-i releva similitudinile cu cel european-creşiin, cît şi pentru a dărui Noului Mexic o „nouă" etică, inspirată din propria-i tradiţie. încă nu ştie cum va arăta marea sa operă, dar un capitol — unul din cele fundamentale ■— a fost scris. îşi continuă cercetările la Tlatelolco, apoi, din 1550 — cînd Europa era zguduită de războaiele religioase — , la mînăstirea din Xochimilco, oraş din apropierea Mexicului. 1558 — an hotărîtor pentru el, căci este ales un nou provincial din rîndul franciscanilor, Fr. Francisco de Toral, care îl va sprijini cu autoritatea sa, apărîndu-l de numeroşii detractori — îl găseşte lucrînd cu aceeaşi fervoare la mînăstirea din Tepepulco.*

în Europa, Filip al II-lea era de doi ani rege al Spaniei, iar Elisabeta — nelmblînzita sa adversară în istoricele „partide de şah", a căror miză era supremaţia absolută asupra lumii — tocmai se urcase pe tron.

între timp, prin 1554, pe podişul din valea Anahuacului dialogul cu Occidentul continuă şi pe alte planuri, căci un profesor de retorică, Cervantes de Salazar, îl tradusese in latină pe Pluton; Zumarraga, primul episcop al Mexicului, pe Erasmus, iar Vasco de Quirogai-l dăruise Noii Spanii pe Thomas Morus[x]*. Represiunea care*

[1] S. ZAVALA, *La Utopia de Tomas Maro en la Nueva Espafia, loc. cil-,* nota 10.

avea să se abată asupra scrierilor lui Sahagun, Mendieta şi Durân încă nu-şi arătase colţii, deşi In 1555, un conciliu din Mexic, compus din dominicani şi franciscani, a decis să supună controlului bisericii orice operă, fie că autorul ei era un alb sau un indigen [1]. Deocamdată, încurajat şi susţinut de Fr. Francisco de Toral, Sahagun pune la punct în numai doi ani o primă versiune a cărţii sale. Peste un an, Conciliul — mînuitor ocult al războaielor religioase, — se reuneşte pentru a treia oară la Trento. Din nou la Tlalelolco, Sahagun, cu ajutorul elevilor săi mexicani, reia Hist6ria, o completează şi o rescrie.

în Europa, un alt istoric, Alfonso de Ulloa, lucrează la cronica războiului din Ţările de Jos (1564—1566) şi la Viaţa împăratului Carlos al V-lca, inviotisimo y sacrâtişimo.

în 1565 — anul celui de al doilea Conciliu mexican — Sahagun se mută la mînăstirea Sf. Francisc din Mexico. Timp de trei ani, revede, corectează, completează manuscrisul, pe care îl împarte în 12 cărţi. Acest „precursor al etnologiei moderne" [2] îşi concepe Historia ca pe un calepino, un soi de dicţionar, un aide-memoire, care — prin bogăţia detaliilor, prin sobrietatea transcrierii mărturiilor indigene (orale sau scrise), ca şi prin separarea netă între informaţiile primite şi judecăţile misionarilor — poate fi considerat „cel mai fidel faţă de credinţele indigenilor în momentul Cuceririi"[3] . Sahagun, care a citit cărţile sacre mexicane [i] sau le-a reconstituit conţinutul cu ajutorul unor oameni demni de încredere, interogaţi sistematic la Tepepulco, Cuauhtitlan şi Tlalelolco — nu se rezumă la o traducere literală a relatărilor datorate indigenilor ladinos, elevi la colegiul Santa Cruz, (cum ar putea să ne facă să presupunem

[1] CLAUDE ARTHAUD *et alii*, *Arta conchistadorilor, loc. cit.*, p. 56.
[2] W. J. MORENO, *op. cit., Exordio*, pp. 6-8.
[3] J. LAFAYE, *Quetzalcoatl et Guadalupe. loc. cit.*, t. *I*, p. 503.
[4] A. M. GARIBAY, *Histâria...*, t. II, nota 33, cap. I, X, p. 59.

dispunerea pe două coIoane din Codex florentinusj, *ci dă în* Historia general *o sinteză interpretativă, o transpunere pentru „cititorul spaniol" a povestirilor indigene, metodă de redactare comună şcolii franciscane } din Mexic (Motolinia, Olmos, Mendieta, Torquemada), prezentînd însă din perspectiva etnologiei modeme unele inconveniente, compensate pe de altă parte de textele informatorilor lui Sahagun în transpunerea bilingvă (nahuall — spaniolă)* [2]. *Sahagun are sentimentul că şi-a îndeplinit misiunea. Dar pentru septuagenarul, care îşi păstrase neîntinate seninătatea şi fervoarea cugetului, aveau să vină zile grele. în 1570, întrerupîndu-şi definitivarea lucrării, redactează un* Sumario, *rezumat sinoptic destinat Consiliului Indiilor, precum şi un* Breve Gompendio do los ritos idolâlricos que los Indios desta Nueva Espana usaban en tiempo de su inl'idelidad, *destinat papei Pius al V-lea. Trebuie, evident, să convingă Consiliul de interesul cercetărilor sale şi să, obţină cauţiunea suveranului pontif. De ce toate aceste precauţii? Pentru că Sahagun se află într-un roi de cabale, ce pot compromite oricînd lucrarea şi scopul ei, în ciuda sprijinului de care se bucură din partea lui Fr. Miguel Navarro — succesorul părintelui Toral, care părăsise provincialul în 1567. Şi, ca o confirmare a fragilităţii situaţiei sale, misiunea noului provincial se va termina printr-o sciziune Intre franciscani, partida contrară lui Navarro reuşind să-şi impună candidatul -— Fr. Alonso de Escalona—,de la bun început ostil lui Sahagun care — lipsit de credite — este nevoit să-şi continue cercetările fără nici un ajutor din partea cuiva. Sarcină aproape insurmontabilă, bătrînul călugăr suferind şi de un grav tremur convulsiv al mîinii, care se prelungeşte în şirul cuvintelor şerpuitoare, în ciuda sforţărilor supraomeneşti, bîntuite parcă — ele, cuvintele — de aceleaşi furtuni năpustite şi*

[1] W. J. MORENO, *op. cit.*, nota 34.

[a] LEON-PORTILLA, *Ritos, sacerdoles y atavios de los dioses,* Moxico, 1958, pp. 161 — 164.

asupra destinului său. Şi, cu toate acestea, Sahagun, persistă, speră. . . „Io continuero" — *vorba lui Leonardo străpunge ca o lance simbolică disperarea şi eşecul marilor oameni ai Renaşterii şi Reformei. O nouă lovitură a îngustimii dogmatice, a invidiei ii face să se clatine pe bătrlnul Sahagun, dar nu-l îngenunchează încă: Alonso de Escaloria cere ca hîrtiile călugărului să fie sechestrate, iar apoi le împrăştie la diferite mînăstiri sub pretextul^ că manuscrisul necesită examinări meticuloase. Trei ani rătăceşte Sahagun în pustiul din sine însuşi căutînd să-şi înţeleagă vinovăţia: fără manuscrise, fără documente, nesigur de soarta lor, neputlndu-şi continua opera, pe care în ciuda indîrjirii sale n-ar mai fi reuşit s-o reconstituie. Tragedia titanilor, cunoscută şi de Leonardo : opera unei vieţi întregi să se stingă treptat, privegheată neputincios şi deznădăjduit de însuşi creatorul ei. în 1573 situaţia se ameliorează. Fr. Miguel de Navarro se întoarce în calitate de comisar general şi dă ordin să i se restituie lui Sahagun manuscrisele confiscate, decizie nesprijinită — din nefericire — de nici o atribuire de subsidii urgente şi necesare pentru a duce la bun sfîrşit corectarea textelor nahuatl ca şi traducerea lor în spaniolă.*

Din nou singur, se teme că nu va reuşi, dar destinul ii este prielnic, căci în 1575 soseşte în Mexic un alt comisar general, Fr. Rodrigo de Sequera, personaj cu o vastă experienţă în evanghelizare, care, înţelegînd importanţa operei lui Sahagun, îl sprijină eficient. Recunoscător, Bernardino îi va dedica Historia *sa. Iniţiativele şi deciziile comisarului sînt dublate de un subtil joc diplomatic: astfel, ca ediţia bilingvă a* Historiei general, *pe, care i-o cere lui Sahagun, să poată ieşi cu bine la liman, fără nici un fel de oprelişti, datorate intrigii sau întîmplării, Sequera va da un plus de pondere autorităţii sale morale, afirmînd că acţionează în numele lui Juan de Ovando, preşedinte al Consiliului Indiilor — al cărui interes pentru* Ilist6ria general *ştiuse să-l trezească —, care doreşte să examineze opera lui Sahagun cît*

mai curînd. Precauţiile îşi dovedesc eficacitatea, şi lucrarea, încheiată şi desăvîrşită, se află pe masa lui Sequera. Dar istoria îi joacă o nouă farsă lui Bernardino. Prin înscrisul din 22 aprilie 1577, Filip al II-lea, interzice orice lucrare sau simplă cercetare asupra civilizaţiei indiene. Candoarea lui Sahagun este pe măsura istoriei filipine, machiavellică, perversă, lipsită de scrupule. Neînţelegînd ostilitatea tronului, evidentă si din scrisoarea ataşată înscrisului, în care se stipulează că manuscrisul trebuie, trimis neîntîrziat coroanei, Sahagun se grăbeşte să-l înştiinţeze pe rege că bruioanele au rămas în posesia lui şi — ca atare — poate oricînd pe baza lor să facă o nouă copie. Reacţia imediată a puterii, tipică, de altfel: să se ia nu numai textele definitive, ci şi schiţele, notele. Totul. Lipsit de preţioasele sale hîrtii, pe care niciodată nu le va mai revedea — măcar o dată să le mai privească ! — sfîşiat de revolte, bicuit de căinţe, pedepsit cu aprige chinuri, Sahagun va încerca din nou — trecuse de 80 de ani! — să renască Historia, de astă dată nu din cenuşa Imperiului aztec, ci din propria-i cenuşă. Fără să ştie că nu mai era nevoie, căci protectorul său — Fr. Rodrigo de Sequera «— îi pusese opera la adăpost, nespunîndu-i nimic despre intenţiile sale, care aveau să dejoace planurile Istoriei. Adunîndu-şi ultimele puteri — întărit fără îndoială şi de dizidenta franciscanilor, care se opun numirii unui nou comisar general, Fr. Alonso Ponce —., Sahagun, pentru a-şi susţine ideile, pe. Ungă compunerea a mai multor opuscule: un studiu despre calendarul mexican, altul despre arta divinatorie la azteci, o nouă variantă a cărţii a XII-a din Historiâ general, consacrată Conquistei, un vocabular trilingv nahuail-latin-spaniol —, reia şi rezumă elementele principale ale operei sale spre a demonstra şi pro domo, desigur, că profunda cunoaştere a civilizaţiei indigene este indispensabilă evanghelizării, în ciuda celor care preferă să o ignore cu riscul de a nu percepe persistenţa credinţelor păgîne. Sahagun presimte eşecul visului milenarist.

După 60 de ani de eforturi, convertirea indienilor i se. pare mai îndepărtată ca niciodată. O viaţă irosită pentru o himeră? îşi îmbracă pentru ultima oară armura din pînză groasă şi aspră; coboară în arenă, încercînd să apere Visul Mileniului, care dădea un sens înalt, unicul, întregii sale vieţi. Un gest sublim: să aperi o bazilică utopică, luînd cu asalt Istoria, sfidînd-o, cu cîteva suluri de pergament îngălbenit ! Se, stinge în 1590, îndurerat, înfrînt de limitele propriei sale misiuni, fără să bănuiască măcar că înfăptuise o operă neasemuită, dăruind Noii Spanii şi Europei ceea ce avea să fie numită o „vision quetzalcoallica doi mundo" [r], *o dimensiune necunoscută pînă atunci a spiritului omenesc. Prin viaţa şi opera sa, Bernardino de Sahagun aducea încă o dată în orizontul conştiinţei culturale europene modelul prometeic al omului — filtrat, desigur, prin „îngăduinţa" martirică, prin seninătatea unui San Sebastiano în faţa implacabilului — ca imperativ al Istoriei. înlăuntru, cuibărită adine în cuget, şi simţire, „mica istorie", scrisă cu litere pe măsura înţelegerii fiecăruia; în afară. „Marea Istorie", însemnată cu majuscule, la îndemîna popoarelor, în fond aceeaşi, pîndindu-l pe om, asmuţindu-l, jucîndu-sc cu el, înălţîndu-l spre a-l doborî, nepărăsindu-l nici pe pragul din urmă. Sahagun ne. dezvăluie aşadar, prin opera sa, Istoria ca Destin, unic, implacabil şi demn. Cu el se. stingea o generaţie strălucită de cronicari ai Noii Spanii, din care mai făcuseră parte între alţii Bartolome de Las Casas (m. 1566), autor al unei* Hist6ria general de los Indios, *Lopez de Gomara (m. 1572), panegiristul lui Corlis, Bernal Diaz del Castillo (m. 1581) — „scriitorul soldai" (M enendez y Pelayo) —, autor al celebrei* IIisL6ria verdadera de la Conquista de Nueva Espafia.

[1] LEON-PORT1LLA, *Quetzalcoail. Espiritualismo del Mcxico Aniiquo,* Guadernos Amcricanos 4, julio-agosto, 1959, t. CV, p. 127 sqq; *IDEM, La filosofia nahuatl, estudiado en sus fuenles,* Mcxico, 1956: *El origen del hombre,* pp. 185 — 186 sqq.

Epilog. „Grandeza mexicana", „primavera immortal" *(B. de Balbuena), adevărată Florenţa quattrocentistă, cum avea să fie denumit Mexico în veacul al 17-lea* [1]*, toate acele mirifice metafore, epitete, compoziţii baroce nu se datorează influenţei operei sahagunienc, care încă . . . nu exista. Continuîndu-şi odiseea, manuscrisele au rămas multă vreme ascunse şi nici astăzi nu sînt publicate în întregime; altele poate vor fi descoperite. Lucrările redactate la Tepepulco şi Tlatelolco între 1558 şi 1565, păstrate la Madrid, vor fi publicate abia în 1905 de eruditul mexican Paco y Troncoso. Manuscrisul bilingv, încredinţat de Sahagun lui Sequera, a ajuns nu se ştie cum la Florenţa* (Codex florentinus), *fiind descoperit în 1793; între 1950—1974 doi cercetători americani — Charles E. Dibble şi Arlhur J. O. Anderson — vor publica doar textele, nahnatl şi versiunea lor în limba engleză. Acelaşi* Codex *fusese parţial tradus în limba germană de E.Selerîn 1927* (Einige Kapitel aus dem Geschichteswerk des **P.** Sahagun aus dem Azteldschen iibersetzt von. . .). *O copie a manuscrisului bilingv, efectuată probabil de Sequera numai pentru textul spaniol, va ajunge pe cărări ocolite, încă necartografiate de vreun istoric, la mînăstirea franciscană din Tolosa, unde Fr. Juan de San Antonio o va descoperi după aproape două veacuri, în 1730. Copia, transportată la Madrid (1783), unde. se păstrează şi astăzi, a servit ca bază pentru toate ediţiile operei lui Sahagun anterioare celei Dibble-Anderson, fiind publicată în acelaşi an (1830) la Londra, de lord Kingsborough, şi la Mexico de Carlos Maria Bustamante. O jumătate de secol mai tîrziu va apărea prima traducere în limba franceză a aceluiaşi manuscris, datorată lui D. Jourdanet şi Râmi Sim&on. Editarea* Codexului matritensis *de către A. M.Garibay, sub titlul* Cantores Mexicanos [2]*, precedată de traducerea lui*

[1] A. REYES, *Letras de la Nueva Espana,* Mexico, 1948.

[2] A. M. GAR1BAY, *Veinte himnos sacros de tos nahuas,* Mexico, 1958.

Portilla a textelor privind ritualurile,preoţii, zeii[1] *au pus la dispoziţia mexicaniştilor esenţialul materialelor furnizate de informatorii lui Sahagun. Destinul ideatic şi ideal, exigenţele exegetice ale lui Bernardino de Sahagun —■ a cărui biografie morală exemplară confirmă parcă portretul paradigmatic al istoricului, în viziunea lui Lucian din Samosata: „curajos, incoruptibil, independent, iubitor al vorbirii neprefăcute şi al adevărului* [. . .], *neatras nici de ură, nici de părtinire, [. . .], judecînd cu dreptate"* [2] *— se înscriu în traiectoria axio-epistemică a acelei „generaţii" ilustre, întemeiată de Herodot, care îi numără printre.„aleşii" săi pe Tucididc, Polibiu, Pliniu cel Bătrîn, TU Liviu, Suctoniu, Salustiu, Dio Cassiu, Tacit ş.a.; Sahagun continuînd, am putea spune, la modul sublim-simbolic, „programul" istoricului din halicarnas. Călăuzit, într-un secol măcinat de contradicţii, de fragila şi inextingibila* lux veritatis *(Cicero), Sahagun şi-a construit propriul său* saeculum, *de neînţeles pentru cititorul de astăzi fără reţeaua de concordanţe istorice şi referinţe culturale — „împînzind" atît studiul introductiv, cît şi comentariile anexe —, pe care am încercat să o facem cît mai funcţională şi operativă, dificultăţile fiind cauzate, nu în ultimul rînd, şi de inexistenţa unor modele anterioare încercării noastre. După exemplul prodigios al înainte-mergătorilor săi întru istorie, Sahagun inaugurează un* nou orizont al libertăţii[3], *„combinînd" cu har şi entuziasm misionar cele trei modalităţi de a considera istoria* *, *înfăţişînd adică în regim herodotian „rodul căutărilor sale pentru ca faptele oamenilor să nu pălească prin trecerea vremii, iar*

[1] LEON-PORTILLA, *op. cit.*
[2] LUCIAN DIN SAMOSATA, *Scrieri alese,* Buc, 1959, p. 50.
[3] NICOLAE IORGA, *Evoluţia ideii de libertate,* ed. Ilie Bădescu, Buc, 1987, pţ>. 163-179, 207-249.
[4] „Istoria nemijlocită", „istoria reflectată" şi „istoria filozofică", v. G. W. HEGEL, *Prelegeri de filozofie a istoriei,* Buc, 1968, pp. 5—12.

isprăvile mari şi minunate săvîrşite de greci şi de barbari (Sahagun ar spune poate de „spanioli şi de azteci", n.n., N.Z.) să nu fie date uitării[1]". Ediţia Istoriei generale *a lui Sahagun publicată în limba română, chiar dacă selectivă[2], pune la dispoziţia marelui public şi a specialiştilor — încercînd în perspectivă comparativ-istorică să compenseze „spaţiile albe" din informaţiile lui Sahagun printr-un aparat critic complex şi eficient (note, comentarii,) — una din marile opere de istoriografie din patrimoniul universal, comparabilă doar cu „istoriile" şi „analele" antichităţii grcco-laline, un util instrument de lucra operativ şi necesar.*

în ceea ce priveşte traducerea noastră [3] *— rod al unei îndelungate munci de cizelare şi adecvare a verbului românesc la nuanţele şi articulaţiile ghidului sahagunian — ne-am dat silinţa fie să interpretăm informaţiile obscure sau redundante,*

[1] HERODOT, *Istorii,* I, Buc., 1961, p. 15. Demnă şi necesar de menţionat ni se pare interpretarea tînărului MARX, care aprofundează epistema istoriologiei din eterna perspectivă a adevărului :.„Este, aşadar, sarcina istoriei ca, după ce a dispărut *viaţa de apoi* a adevărului, să statornicească adevărul *vieţii* aceste.ia.Este înainte de toate *sarcina filozofiei* care se află în slujba istoriei, ca, după ce a fost demonstrată *forma sacră* a înstrăinării de sine a omului, să demaşte înstrăinarea de sine în *formele ei profane".* (Ceea ce *rnuialis muiandis* face Sahagun în *Istoria* sa! n.Il.N.Z.) (of, *Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului,* în K. MARX, F. ENGELS, *Opere, I,* Buc., 1957, p. 41'.).

[2] La elaborarea traducerii s-au folosit următoarele ediţii ale operei lui SAHAGTÎN: *Histâria General de las cosaş de Nueva Espana,* cd. Ped.ro Kobrcdo, Mexico, 1938, 4 voi., precum şi ediţiile din 1946 şi 1956.S-a consultat, de asemenea, varianta în limba engleză: *General Uistory of Things of New Spain,* editată sub auspiciile binecunoscutei „School of American Research" & Univ. of Utah, Salt City (1960-l970). De un nepreţuit ajutor, ne-au fost traducerea codexului florentin în 'limba germană de către E. SELER (v. *supra),* ca şi ediţiile în limba spaniolă realizate de A. M. (IAR1BAY şi LEON-PORTILLA *(cf. supra).*

[3] Folosim acest prilej spre a ne exprima recunoştinţa pentru concursul competent şi- tandru pe care, ca întotdeauna, mama noastră, lector univ. Elena Zăirnescu, ni l-a dat la desăvîrşirea prezentei ediţii.

fie — cînd am considerat că geniul limbii lui Eminescu şi Haşdeu o permite — să păstrăm cît mai fidel înfăţişarea modelului spaniol, urmînd sfatul mai vechi al lui Odobescu : „. . . traducătorii români să nu piarză nici o ocaziune priincioasă de a rămînea fideli construcţiunilor frazeologiei antice, de cîte ori ei vor simţi însă, că, făcînd astfel, înţelesul frazei nu se pierde pe româneşte" [1]. *Pe parcursul traducerii, neîndrăznind să-l „corectăm" pe Sahagun, am preferat de multe ori să păstrăm improprietatea unor termeni, folosirea lor inadecvată — care ar dezvălui la o analiză psiho-semiotică nu atît o inerţie lexicală, cît mai ales ponderea prejudecăţilor sociale şi acţiunea modelatoare a educaţiei sale grefate pe cultura greco-latină — nu numai pentru a conferi un plus de culoare şi verosimil versiunii româneşti, ci şi pentru a sugera şi verifica totodată, astfel, practic,* pe text, *„erorile" care pot apărea în „dialogul" a două civilizaţii, diferenţele, neconcordanţele psiho-socio-epistemice, axiologice, uneori rizibile, alteori fecunde, întotdeauna explicabile cultural-istoric, fapte care permit cititorului să ghicească şi alte dimensiuni, ascunse* a prima vista, *ale aventurii donquijoteşti iniţiată de Bernardi.no de Sahagun, şi să-i privească „rătăcirile" mai îngăduitor, cu bunăvoinţă. De asemenea, nu ne-am dat înapoi de a introduce în traducere unele expresii idiomatice, dialectale, sau răsuciri de frază preluate din încă insuficient explorata „limbă a vechilor cazanii", a cronicilor şi eresurilor populare etc, conturînd astfel un alt posibil răspuns la întrebările misterioase ale lui Quetzalcoatl, acest sfinx mezoamerican aflat de secole în aşteptarea unui Oedip care să-l elibereze de implacabilul său destin interogativ.*

NARCIS ZĂRNESCU

[1] AL. ODOBESCU, *Opere complete,* Buc, 1955, voi. 11, p. 387.

Secţiunea i

IMPERIUL AZTEC. FRAGMENTE DINTR-O APOLOGIE*

* Ţinînd cont de parametrii unei antologii, selecţia operată de noi, diviziunea materialului pe secţiuni şi capitole, precum şi stabilirea titlurilor au fost făcute încercînd, pe cît posibil, să respectăm exigenţele istoriologiei şi hermeneuticii moderne, dar, totodată, să nu trădăm spiritul celor douăsprezece cărţi, „despre întîmplările omeneşti şi naturale din această Nouă Spanie", ale lui Bernardino de Sahagun.

1. Planul

Medicul n-ar putea aplica în mod corect un tratament bolnavului dacă n-ar cunoaşte mai întîi umoarea şi cauzele suferinţei, după cum este necesar ca medicul să cunoască perfect remediile şi bolile pentru a aplica tratamentul corespunzător fiecăreia dintre ele. Tot atît de necesar este ca predicatorii şi confesorii, care sînt adevăraţii tămăduitori ai suferinţelor spirituale, să aibă experienţa bolilor spiritului şi a leacurilor, pe care acestea le reclamă; pentru a-şi pune în practică zelul, predicatorul trebuie să cunoască viciile ţinutului, iar confesorul trebuie să fie la fel de bine informat asupra acestora, ca să ştie pe ce să-şi întemeieze întrebările şi să înţeleagă cele mai vinovate şi tainice gînduri ale penitenţilor săi. Se cuvine deci ca preoţii, care au misiunea de a converti, să nu se limiteze la a spune că printre indieni nu există alte păcate decît beţia, furtul şi plăcerile simţurilor, căci se întîlnesc şi greşeli mai grave, care necesită urgenţă. Păcatele idolatriei, riturile păgînismului, prezicerile şi superstiţiile care se leagă de acestea n-au dispărut cu desăvîrşire. Pentru a le combate şi pentru a afla dacă ele există încă, este necesar să ştim cum practicau indigenii idolatria. Căci dacă n-o cunoaştem, îi lăsăm s-o practice în prezenţa

noastră, fără s-o înţelegem; unii dintre noi zicînd chiar că acestea sînt simple copilării şi nerozii. Adevărul e că mulţi misionari nu ştiu de unde purced unele manifestări, şi cu toate că se vede limpede că aceasta este curată idolatrie, nu cer niciodată socoteala pocăiţilor, ba chiar dacă vreunul dintre ei ar încerca să le explice preacuvioaselor feţe bisericeşti despre ce este vorba, ei tot n-ar înţelege mare lucru, pentru că nu cunosc limba vorbită de oamenii acestor ţinuturi. Deci, pentru ca misionarii, care vor veni de acum înainte şi vor propovădui adevărata credinţă să nu aibă nici un motiv de nemulţumire, precum că predecesorii lor n-ar fi făcut nimic pentru a risipi confuzia şi întunericul din mintea indigenilor din Noua Spanie [x], eu, Fr. Bernardino de Sahagun [2], frate călugăr din Ordinul franciscanilor, de loc din oraşul Sahagun în Campos, am. scris, la îndemnul lui Tr. R. P. Fr. Francisco Toral — preot provincial, din acelaşi ţinut al Sfintei Evanghelii şi, mai tîrziu, episcop de Campeche[3] şi de Yucatân [4] —, douăsprezece cărţi despre tainele divine sau, mai exact, despre idolatrie, despre întîmplările omeneşti şi naturale din această Nouă Spanie.

Prima carte tratează despre zeii şi zeiţele care erau adorate de indieni.

A doua carte, despre serbările care se dădeau în cinstea lor.

A treia, despre nemurirea sufletului, despre locurile unde se credea că vor sălăşlui sufletele după ce vor părăsi trupul şi despre rugăciunile şi ceremoniile funebre, care se făceau pentru morţi.

A patra carte tratează despre astrologia judiciară pe care o practicau indigenii, pentru a cunoaşte dinainte soarta bună sau rea a noilor născuţi.

A cincea carte tratează despre semnele pe care se bizuiau indienii pentru a prezice viitorul.

A şasea carte vorbeşte despre retorică şi filozofia morală a indigenilor.

A şaptea carte tratează despre filozofia naturală, în măsura în care indienii reuşiseră să o cunoască.
A opta carte tratează despre înalţii demnitari, despre obiceiurile lor şi despre felul cum conduceau ei viaţa publică.
Cartea a noua se ocupă de negustori şi de meşteşugari, ca şi de obiceiurile lor.
Cartea a zecea tratează despre viciile şi virtuţile indienilor şi despre modul lor de viaţă.
Cartea a unsprezecea se ocupă de animale, păsări şi peşti, ca şi de produsele acestei ţări: pomi, plante, flori, fructe, metale, pietre preţioase şi multe alte minerale.
Cartea a douăsprezecea are ca titlu: *Cucerirea Mexicului.*
Aceste douăsprezece cărţi, împreună cu tratatul şi vocabularul care formează apendicele, au fost complet transcrise în anul de graţie 1569. N-am putut încă să le traduc şi să adaug comentariile necesare pe parcursul lucrării. Şi nici în anul viitor, 1570, nu ştiu ce voi putea face, avînd în vedere că, pînă spre sfîrşitul anului 1569, am fost silit să neglijez această lucrare, din cauză că am căzut în dizgraţia chiar a persoanelor care ar fi trebuit să o sprijine [5]. Dar Reverendissimul nostru P. Fr. Rodrigo de Sequera, comisar general al provincialilor Noii Spanii, Guatemala etc, sosind în Mexic din ordinul franciscanilor, porunci ca toate cele douăsprezece cărţi să fie traduse, iar textele spaniole şi mexicane să fie transcrise cu mare grijă. Scrierea mea poate fi comparată cu plasa unui pescar, făcută anume să aducă la lumină toate cuvintele din această limbă, bune sau rele, cu sensul lor propriu şi figurat, atît cele care sînt folosite acum, în mod curent, cît şi cele folosite în timpuri străvechi. Asta va cruţa pe alţii de osteneli anevoioase, fiindcă acei ce vor dori să cunoască viaţa şi felul de a vorbi al mexicanilor se vor trudi mai puţin decît mine acum. Lucrarea mea va putea sluji în mod deosebit la cunoaşterea valorii reale a indienilor me-

xicani, ignoraţi pînă astăzi, deoarece mare blestem s-a abătut asupră-le, acelaşi blestem pe care Ieremia[6] — luminat de duhul sfînt — aruncatu-l-au cu multă supărare şi amărăciune asupra ludeei şi Ierusalimului, aşa după cum glăsuieşte capul V: „Voi trimite împotriva voastră [. ..jj voi aduce împotriva voastră o legiune venită de departe, oameni robuşti şi curajoşi, de rasă veche, iscusiţi în bătălii, o legiune de oameni puternici şi îndrăzneţi gata oricînd să se războiască. Nu veţi înţelege limba lor pentru că n-aţi auzit-o niciodată. Aceşti oameni vă vor ucide şi pe voi, şi femeile voastre, şi copiii voştri; vor distruge tot ce stăpîniţi, toate oraşele voastre, şi toate construcţiile voastre".

întocmai aşa s-a întîmplat şi cu aceşti indieni pe vremea invaziei spaniole, pentru că întreg avutul lor a fost prădat, iar ei torturaţi şi striviţi în aşa măsură încît pierdură pînă şi amintirea a ceea ce au fost odinioară. în realitate, aceşti indigeni, exceptînd cîteva cazuri de violenţă, nu sînt cu nimic mai prejos cînd e vorba de exercitarea unei bune administraţii în comparaţie cu alte naţiuni, care au pretenţia că excelează în acest domeniu; ei trec drept barbari, drept oameni de o valoare îndoielnică, ceea ce lămureşte şi de ce nu a fost chip să culeg decît extrem de puţine date în privinţa lor, şi asta cu mare trudă.

2. Metoda [7]

Toţi autorii se străduiesc să confere cît mai multă autoritate cu putinţă scrierilor lor. în acest scop, unii se sprijină pe martori demni de toată încrederea ; alţii fac apel la scriitorii anteriori, al căror credit trece drept incontestabil; în sfîrşit, alţii se inspiră din *Scriptură.* In ceea ce mă priveşte, eu am fost lipsit de toate aceste ajutoare; pentru a da autoritate celor douăsprezece cărţi, din care se compun scrierile mele, şi pentru a merita un oarecare credit, nu am altă cale decît să mărturisesc aici grija mea neprecupeţită, pre-

cum şi demersurile cărora m-am consacrat, menite să asigure deplina garanţie adevărului conţinut în opera mea. Aşa cum am mai spus-o şi cu altă ocazie, numai pentru a mă supune ordinelor date de *prelado mayor*[8] am scris în limba mexicană ceea ce mi se părea că ar fi util dogmei, practicii şi permanenţei creştinismului printre băştinaşii din Noua Spanie, puţind, în acelaşi timp, servi clericilor şi colaboratorilor lor, care sînt însărcinaţi să-i instruiască. îndată ce am primit acest ordin, am făcut în limba castiliană o notă cuprinzînd toate subiectele pe care intenţionam să le tratez, atît în cele douăsprezece cărţi, în adnotările anexe, precum şi în cîntecele religioase, care urmau să alcătuiască lucrarea mea. Am făcut aceste primo jaIoane în satul Tepepulco [9], din provincia Acolhuacân [10] sau Tetzcuco. Iată cum am. procedat.

I-am adunat pe principalii dregători din partea locului în jurul şefului indigen, pe nume Diego de Mendoza, bătrîn care se bucura de o deosebită consideraţie, foarte priceput, cu multă experienţă în treburile privitoare la administraţie, război, politică şi chiar la cultul idolilor. Le-am arătat ceea ce îmi propusesem să fac şi i-am rugat să-mi indice cîteva persoane inteligente şi cu experienţă, cu care să pot comunica şi care sa fie capabile să-mi răspundă la toate întrebările mele. Mi s-a spus că ei vor discuta cererea mea şi că, a doua zi, îmi vor da răspunsul. Apoi şi-au luat rămas bun de la mine. Reveniră a doua zi, şi, după un sfat solemn, cum e obiceiul la ei, îmi indicară zece sau doisprezece bătrîni de toată isprava, adăugînd că puteam lua legătura cu ei şi că, desigur, îmi vor da informaţiile pe care le voi cere. Acolo se mai găseau şi patru bărbaţi cunoscători ai limbii latine, cărora eu însumi le dădusem lecţii de gramatică cîţiva ani în urmă, la Tlatelolco , în colegiul Santa-Cruz. Timp de doi ani, am avut adesea convorbiri cu acele persoane venerabile şi cu aceşti specialişti în gramatică, respectînd ordinea pe care o însemnasem în notele mele. Ei îmi desenară în culori ceea ce făcea

obiectul explicaţiilor noastre, căci aşa procedau altădată şi cei care cunoşteau bine gramatica, scriind dedesubtul picturii explicaţiile în limba lor. Posed şi acum toate aceste manuscrise în original. în acelaşi timp, dictam notele marginale şi cîntecele religioase, pe care aceste persoane cultivate le scriseseră în satul Tepepulco.
După ce m-am prezentat la consiliul de canonici, unde Părintele Francisco Toral [12], de ordinele căruia ascultam, îşi scria săptămînalul *(h'ebdomada)* [1S] său, am. părăsit satul Tepepulco, luînd cu mine tot ce scrisesem pînă atunci. Am locuit o vreme la Santiago de Tlatelolco . Aici, adunîndu-i din nou pe principalii mei colaboratori, le-am vorbit despre lucrările mele şi i-am rugat să-mi indice pe oamenii cei mai pricepuţi din partea locului, ca să pot vorbi cu ei şi să le arăt ceea ce redactasem deja la Tepepulco. Guvernatorul şi magistraţii îmi numiră opt sau zece indieni, foarte buni cunoscători ai limbilor şi ai tuturor faptelor din trecutul lor istoric. Am mai solicitat patru sau cinci colegieni, care vorbeau cele trei limbi: nahuatl [15], latina, spaniola şi, timp de mai bine de un an, închizîndu-ne în colegiu, am modificat ceea ce scrisesem deja la Tepepulco şi am făcut o nouă copie, cu un scris foarte urît, pentru că lucram în mare graba. S-a remarcat în mod deosebit, prin colaborarea sa la această anchetă, Martin Jacobita, pe atunci rectorul colegiului, care locuia la Tlatelolco, în cartierul Santa Anna. După aceea, mi-am schimbat domiciliul şi m-am stabilit la San Francisco de Mexico [l6] în tovărăşia manuscriselor mele. Aici, timp de trei ani, le-am revizuit şi le-am corectat singur, avînd grijă să le împart în douăsprezece cărţi, iar fiecare din aceste cărţi în capitole şi paragrafe. Apoi, cele douăsprezece cărţi au fost transcrise şi copiate cu o excelentă scriere, sub îndrumarea superiorilor mei, părintele Frey Miguel Navarro şi părintele Frey Diego de Mendoza, generalul ordinului nostru în Mexic. Notele marginale şi cîntecele religioase au fost, de asemenea, corectate

şi transcrise. Am redactat un mic tratat de limbă mexicană, căruia i-am adăugat şi un vocabular, în timpul transcrierii am corectat totul cu deosebită grijă, făcînd şi unele completări la cele douăsprezece cărţi. Rezultă de aici că prima versiune a lucrării mele a fost cea de la Tepepulco, a doua cea de la Tlatelolco, iar a treia cea din Mexico. Colaboratorii mei apropiaţi au fost colegieni experţi în gramatică. Principalul, şi cel mai Învăţat dintre ei a fosb Antonio Valeriano, locuitor din Azcaputzalco [17], apoi Alonso Vegerano, domiciliat la Quauhtitlan [18], tot atît de valoros ca şi primul; un altul a fost Martin Jacobita, despre care am mai vorbit; după care se cade să amintim pe Pedro de San Buenaventura, domiciliaţ în Quauhtitlan, cu toţii experţi eminenţi în cele trei limbi:latină, spaniolă şi indiană. Copiştii care au transcris frumos şi corect lucrarea mea au fost Diego Degrado, locuitor al cartierului San Martin, şi Mateo Severino, domiciliat la Xochimilco [19], în apropiere de Ulliac.

3. Colegiul din Tlatelolco

In propovăduirea credinţei am primit un mare ajutor din partea celor cărora le-arn predat limba latină. Locuitorii acestor ţinuturi nu foloseau literele, nici semne de nici un fel şi, neştiind nici să scrie, nici să citească, ei se înţelegeau prin imagini şi picturi. Cărţile care prezentau trecutul lor istoric erau frumos zugrăvite cu semne şi figuri atît de precise, încît ele păstrau amintirea a tot ceea ce strămoşii lor făcuseră şi consemnaseră - în anale, cu mai bine de o mie de ani înainte de venirea spaniolilor în această ţară. Cea mai mare parte a acestor cărţi şi scrieri a fost arsă. In acelaşi timp, a fost distrus tot ce avea legătură cu practica idolatriei. Dar o bună parte din ele pe care noi le-am şi văzut — au fost ascunse şi păstrate cu "grijă. Aşa se face că am putut să ne punem şi^noi la'curent cu trecutul lor. îndată

M

ce am ajuns în această ţară, pentru a predica adevărata credinţă, am adunat tineretul în instituţiile noastre, aşa cum am mai spus-o, şi am purces a-i învăţa cititul, scrisul şi cîntul. Văzînd dar progresele ce le făceau, am luat grabnic măsuri pentru a le preda şi gramatica. La Mexico S-a înfiinţat în acest scop un colegiu, adăpostit în dependinţele mînăstirii Santiago de Tlatelolco [20]. S-au ales, de prin satele din împrejurimi şi din toate provinciile, tineri dintre cei mai înzestraţi, care ştiau bine să citească şi să scrie. Au fost cazaţi chiar în colegiu, unde luau şi masa. De altfel, ei ieşeau foarte rar în oraş. Spaniolii şi călugării din alte ordine religioase, aflînd că am întemeiat această instituţie, au rls şi şi-au bătut joc de noi, spunînd că nu se va găsi nimeni îndeajuns de iscusit ca să-i înveţe gramatica pe nişte oameni atît de puţin înzestraţi. Dar după ce am lucrat cu ei doi sau trei ani, aceşti tineri au reuşit să pătrundă problemele gramaticale, au înţeles, au vorbit şi au scris latineşte, compunînd chiar versuri eroice. Văzînd ei asemenea lucruri, spaniolii laici, ca şi slujitorii bisericii se mirară foarte, căci truda mea nezăbavnică vreme de patru ani, cît i-am iniţiat în toate tainele limbii latine, îşi arăta acum roadele. cînd laicii şi clericii s-au convins că indienii făceau progrese şi că erau în stare de mult mai mult, au început să formuleze obiecţii ca să contracareze acţiunea noastră, voind cu orice preţ s-o compromită. Deoarece eram amestecat şi eu în toată această discuţie, mai ales că predam şi gramatica elevilor din colegiu, nu mi-e greu să dovedesc adevărul, atît în privinţa opoziţiei pe care am întîmpinat-o, ca şi în privinţa răspunsurilor date adversarilor noştri[21]. Ei spuneau: dat fiind că aceşti oameni nu urmau să devină misionari, la ce bun să înveţe gramatica? Au™să poată însă citi *Biblia* şi vor fi în primejdie de a deveni eretici; căci îşi vor da seama că şi bătrînii patriarhi ţineau mai multe femei în acelaşi timp, aşa cum şi ei aveau obiceiul. ca atare, vor refuza să creadă ceea ce li se predică,

adică faptul că nimeni nu poate avea decît o singura femeie ca soţie legitimă, *in facie Ecclesiae*[22]. La acestea, ca şi la multe alte obiecţii asemănătoare, am răspuns că — admiţînd chiar că nu vor deveni misionari ~ voiam să ştim ce aptidudini şi ce posibilităţi de dezvoltare au. Pentru că numai prin experienţă, numai punîndu-i la încercare, ne puteam învrednici a cunoaşte adevărata putere a minţii lor şi, astfel, judecîndu-i în numele sfintei dreptăţi, să ne purtăm cu dînşii aşa cum ne învaţă *Scriptura* că se cuvine să ne purtăm cu aproapele nostru. în ceea ce priveşte acuzaţia că-i expunem la primejdia de a deveni eretici, le-am. răspuns că nu acesta era ţelul nostru, ci, mai curînd, acela de a-i face să pătrundă în adîncime tainele credinţei şi că, deoarece sîntem supuşii unui prinţ creştin, nu va fi greu niciodată ca abaterile să fie reprimate, dacă s-ar întîmpla ca ele să se ivească. Privitor la femei, *Evanghelia* vorbeşte despre pedeapsa pe care Mîntuitorul o dădea bărbatului ,care îşi lua mai multe neveste, potrivit obiceiului de altădată. Se va predica deci acest pasaj din scripturi indienilor, care vor fi obligaţi să creadă ce li se spune, iar dacă se vor împotrivi, să fie pedepsiţi ca eretici, avînd în vedere că autorităţile ecleziastice şi laice au această putere. Au mai fost în această privinţă şi alte dispute, care ne-ar lua însă prea mult timp ca să le enumerăm aici.
De mai bine de patruzeci de ani, de cînd există acest colegiu, nici unul din elevii săi nu a fost acuzat de vreun delict, nici împotriva lui Dumnezeu, nici împotriva Bisericii, nici împotriva regelui, nici împotriva vieţii publice. Cu inimă curată, ei şi-au dat întreaga silinţă la întemeierea şi întărirea sfintei noastre credinţe catolice, căci dacă există predici, critici şi expuneri de doctrină în limba indiană, lipsite de orice erezie, aceasta lor li se datorează. Fiind deja instruiţi în limba latină, ei ne lămuresc adevăratul sens al cuvintelor

şi al întorsăturilor caracteristice limbii lor, precum şi unele contradicţii care s-au strecurat, uneori, în predicile sau în scrierile noastre. Ei sînt aceia care corectează totul, aşa încît textele traduse în limba lor şi revăzute de ei nu conţin greşeli. Numai ei pot scrie corect în limba latină, spaniolă şi chiar indiană. Numai cei care au fost instruiţi la noi cunosc ortografia şi scrierea corectă. După ce i-am învăţat mai bine de zece ani în spiritul disciplinei şi regulilor care trebuiau respectate în colegiu, unii elevi făcînd dovada că ar putea preda, ba chiar părîndu-ni-se nouă că ar fi în stare să conducă activitatea întregului colegiu, călugării noştri i-au admis pe cîţiva în rîndul Ordinului sfîntului Francisc. Dintre ei s-a ales un rector şi un consiliu pentru a conduce colegiul, fiind lăsaţi apoi singuri pentru a preda şi a conduce, aşa cum credeau de cuviinţă, timp de douăzeci de ani. Această perioadă a fost suficientă pentru ca ordinea şi bunele reguli ale colegiului să dispară cu totul, în parte din greşeala majordomului care era spaniol, în parte ca urmare a unor neglijenţe şi a lipsei de grijă manifestată de rector şi de consiliu, ca şi din cauza unor călugări care n-au supravegheat bunul mers al treburilor obşteşti. Oricum, întreprinderea a eşuat. Patruzeci de ani după întemeierea colegiului, s-a procedat la examinarea situaţiei şi s-a dovedit că totul era pierdut. Au trebuit să se ia alte măsuri, să se numească alţi misionari, pentru ca acest colegiu să-şi poată continua activitatea. Asistasem la prima întemeiere a colegiului şi asistam, de asemenea, la cea de a doua, care întîmpina şi mai multe dificultăţi decît precedenta. Epidemia care izbucni în urmă cu treizeci şi unu de ani micşoră mult numărul elevilor, şi nici aceea din anul acesta, 1576, nu a fost mai puţin funestă pentru colegiu, căci n-a mai rămas aproape nimeni: unii au plecat, alţii au căzut bolnavi, sau au murit. Mă tem ca nu cumva eşecul să fie total.

4. Istoria mexicanilor

Această denumire de Mexicatl * era cunoscută odinioară sub forma de MecitI, formată din *me* sau *metl* care însemnează *maguey*[23] (agavă) şi *citii* (iepure). Trebuie să se scrie deci Mecicatl. Schimbînd pe c în *x* s-a ajuns la Mexicatl. După spusele bătrînilor, denumirea are următoarea explicaţie: mexicanii care au venit în această ţară aveau drept şef, **sau** stăpîn, pe numitul MecitI, care **cînd** s-a născut a fost **poreclit Citii** (sau

* Pentru a facilita parcurgerea textului lui Bemardino de Sahagun precizăm că, potrivit regulilor uzuale, cuvintele provenite din limbile indiene ale Mezoamericii şi ale Americii de Sud — cu excepţia Braziliei — sînt redate în transliteraţie spaniolă.

Principalele reguli de pronunţie:

C — înaintea unei consoane, a vocalelor a, o, u, ca şi la sfîrşitul cuvintelor se pronunţă *K,* iar înainte de e, i

CH — se pronunţă *TCI*;

G — înaintea unei consoane sau a vocalelor a, o, u, precum şi în final de lexem se pronunţă *G,* iar înainte de e şi i — *II*;

// este întotdeauna mut;

J se pronunţă *II;*

LL se pronunţă *LI;*

N se pronunţă *NI;*

QL' se pronunţă *K;*

S este de obicei mut, cu excepţia anumitor cazuri cînd se pronunţă *S;*

X înaintea vocalelor în cuvintele spaniole se pronunţă *KS* sau *GS,* iar în cele mai multe cuvinte preluate din limbile indiene se pronunţă *Ş,* cu excepţia unor cazuri cînd se pronunţă *II* (Mexico);

Y înainte sau după vocală se pronunţă /.

Obs. Vocalele a e, i, o, u se pronunţă întotdeauna semideschis, scurt şi clar.

în cazul diftongilor *IU* şi *VI,* accentul cade pe cea de a doua vocală, iar cînd prima trebuie accentuată, aceasta primeşte un accent grafic. în toate cuvintele formate din mai multe silabe, cu final vocalic sau consonantic (numai *N* sau *S),* se accentuează penultima silabă; toate cuvintele plurisilabice, cu final consonantic (cu excepţia lui *N* şi *S),* primesc accentul pe ultima silabă; orice abatere de la aceste reguli se explică numai prin prezenţa grafică a unui accent.

Exemplificare: *Cajamarca* se pronunţă *Kahamarca; Quetzalcoail* se pronunţă *Kelalkoatl; Tenochtitldn* se pronunţă *Tenotcititlăn* etc. (N. tr.)

Iepure). I s-a dat drept leagăn -=- âşa cum era obiceiul şi în alte părţi — o frunza mare de *maguey* (ngavă); de atunci i s-a spus *Mecitl* care înseamnă „om crescut pe o frunză de agavă"; Ajuns bărbat în toată firea şi devenit mare preot,, idolatru, avea puterea, în această calitate, de a purta convorbiri cu demonii; de aceea era respectat de supuşii săi, care îl ascultau cu sfinţenie şi care, după cum se ştie din bătrîni, împrumutîndu-i numele, s-au numit şi ei Mexica sau Mexicatl. Iată ce se povestea în această privinţă. Cu mulţi ani în urmă, au sosit în această parte a Noii Spanii, care era, ca să zicem aşa, ca o altă lume, primii locuitori. Veniţi pe mare cu corăbiile de prin ţinuturile chichimecilor[24], ei au acostat în portul dinspre nord. Deoarece au debarcat în acest loc, l-au numit Panotlan[2S], pentru Panoayan, adică locul unde se ajunge venind dinspre mare. Astăzi, cuvîntul fiind deformat, se spune Pantlan [26]. Părăsind portul, au pornit de-a lungul plajei, avînd. în faţă Sierras Nevadas [27] şi vulcanii, pînă cînd au ajuns în provincia Guatemala [28]. Erau călăuziţi de un mare preot, care-l purta şi-l slujea pe zeul lor, ale cărui sfaturi le urmau cu toţii întocmai, în tot ceea ce făceau. Ei s-au stabilit la Tamoanchan [29], unde au rămas multă vreme. Printre ei se aflau numeroşi înţelepţi sau ghicitori numiţi *amoxoaque,* adică oameni iniţiaţi în limbajul vechilor pictograme. Deşi au venit o dată cu imigranţii, aceştia nu au rămas la Tamoanchan, ci s-au îmbarcat din nou, luînd cu ei picturile care povesteau despre riturile şi meşteşugurile lor. Dar, înainte de a pleca, au adresat celor care rămîneau acolo această scurtă cuvîntare: „Să ştiţi că Dumnezeul vostru \ă porunceşte să locuiţi în această ţară, pe care el v-a dat-o în stăpînire. El se întoarnă acum de unde a purces, iar noi îl însoţim. Dacă se va întoarce totuşi la voi, o va face numai cînd sfîrşitul lumii fi-va aproape. Pînă atunci însă, veţi stăpîni aceste meleaguri; ele vă aparţin. Rămîneţi dar aici, ne ducem cu Domnul Dumnezeul nostru". Şi au plecat cu

idolul lor înfăşurat în *manlas.* Iar zeul le, vorbea neîncetat şi-i învăţa ce trebuie să facă. S-au îndreptat apoi spre răsărit, avînd cu ei toate acele zugrăveli care închipuiau vechile obiceiuri şi meşteşugurile lor.

Cu noii colonişti nu mai erau decît patru înţelepţi: Oxomoco, Cipactonal, Tlaltetecuin şi Xochicauaca. După plecarea celorlalţi, ei se sfătuiră şi grăiră: „Veni-va vremea cînd lumina va pogorî asupră-ne şi vom cunoaşte cum trebuie să cîrmuim societatea noastră, dar în absenţa Domnului Nostru, cum oare vom conduce trebile poporului? Cum să înstăpînim ordinea în toate cele? Căci înţelepţii nu ne-au lăsat picturile după care se călăuzeau". Adevărat este că se aflau acolo, măiestrit zugrăvite, cele trebuitoare pentru astrologia judiciară şi arta de a tălmăci visele. Acei înţelepţi îl mai învăţară socotirea anilor, a nopţilor, a erelor şi deosebirea dintre feluritele timpuri, minunate lucruri, care cu mare smerenie au fost ascultate şi cercetate de toţi regii lor, fie ei ai toltecilor[30], mexicanilor[31], tepanecilor[3a] şi chichimecilor. Dar şederea acelor imigranţi la Tamoanchan, cît o fi fost să fie, nu s-a putut stabili cu precizie, cu toate că şi acest lucru a fost notat în picturile arse sub Itzcoatl[33], regele de atunci al Mexicului. Căci înalţii demnitari, care trăiau pe vremea aceea, au hotărît să le ardă, ca nu cumva să cadă în mîinile poporului neştiutor şi nimeni să nu le mai dea ascultare.

Cînd venea vremea să aducă jertfe, noii coloni din Tamoanchan se îndreptau către locul numit Teotihuacan, unde ridicaseră şi două movilite spre cinstirea soarelui şi a lunii[M]. Cei desemnaţi să cîrmuiască poporul erau aleşi tot din acest ţinut. De aceea i s-a dat numele de Teotihuacan sau Ueitiuacan, ceea ce se tălmăceşte prin „locul de unde se aleg regii". Tot aici erau îngropaţi regii şi nobilii ale căror morminte erau acoperite cu *tumuli*[35] de pămînt, care se mai văd şi astăzi. Parcă ar fi nişte grămăjoare făcute de mîna omului. Se pot vedea şi excavaţiile de unde

s-au scos pietrele şi pămîntul din care au fost construite. Cele care au fost înălţate întru slava soarelui şi a lunii sînt ca nişte munţi făcuţi de mîna omului. Par naturale, deşi nu sînt. Poate că nu este chiar potrivit să afirmăm că oamenii le-au construit, deşi acest lucru este neîndoielnic. Dar cei care le-au înălţat erau pare-se uriaşi. Asta se vede limpede, de altfel, pe colina din Cliollolan, unde nu se poate contesta mîna omului care a muncit, deoarece acolo încă se mai găsesc cărămizi şi var...

Pe vremea cînd aceşti oameni despre care vorbim trăiau la Tamoanchan, unele familii s-au dus să locuiască în provinciile care se numesc astăzi Olmeca Uixtotin[36]. încă din veacuri străvechi, aceşti emigranţi erau foarte pricepuţi în practicarea vrăjitoriei şi a magiei. Şeful şi stăpînul lor avea un legămînt cu diavolul. El se numea Olmecatl Uixtotli. Oamenii din popor se chemau la fel, după numele lui, Olmeca, Uixtotin. Se povesteşte că ei au mers în urma toltocilor, cînd aceştia plecară din oraşul lor Tollan[37], spre răsărit. Luaseră cu ei — zice-se — şi picturile care cuprindeau tainele magiei lor. Dar, ajunşi în port şi neputîndu-se îmbarca, au rămas pe ţărm; din ei se trag acei. care se numesc astăzi *Anahuaca*[38], Mixteca[39]. într-adevăr, aici s-au aşezat strămoşii lor, pentru că regele lor de atunci a ales acest ţinut tocmai din cauza bogăţiei şi rodniciei pămîntului. Ei au inventat arta de a face vin. O femeie i-a învăţat cum să zdrobească agavele pentru a le extrage seva, din care mai apoi se făcea vinul. Ea se numea Mayauel. Dar cel pe nume Pantecatl a descoperit primul ce fel sînt rădăcinile care se amestecă cu seva. Neîndoielnic este şi că adevăraţii născocitori ai artei de a face *pulque*[40], aşa cum se prepară şi astăzi chiar, au fost Tepuztecatl, •Quatlapanqui, Tliloa, Papaztactzocaca. Această invenţie a avut loc pe muntele Ghichinauhia, şi fiindcă vinul făcea spumă, muntele fu numit Popoconaltepetl [41], adică Muntele fumegos. După

Ce s-a limpezit vinul, oamenii de geamă," bătrîni şi bătrîne, au fost poftiţi să urce pînă la locul cu pricina. Iar cei patru născocitori îi îmbiară cu bucate şi băutură. Le-au pus dinainte, fiecăruia, cîte patru ceşti. Nimeni nu avea cinci ceşti, ca nu cumva să se îmbete. Dar un Cuextecatl, şeful şi cîrmuitorul poporului cuaxteca, bău cinci ceşti, şi-şi pierdu dreapta judecată. Beat mort, îşi desfăcu cingătoarea şi-şi descoperi părţile ruşinoase. Inventatorii vinului, jigniţi şi umiliţi din pricina acestei purtări, se adunară degrabă ca să hotărască cum şi în ce fel să-l pedepsească. Cuextecatl, aflind el aceasta, s-a ruşinat foarte şi a fugit împreună cu supuşii săi şi cu toţi ceilalţi, care vorbeau aceeaşi limbă, îa Panotlan, numit azi Pantlan, iar de spanioli Panuco. De altfel, tot de aici şi veniseră. Sosiţi în port şi neputînd merge mai departe, s-au stabilit acolo. Astăzi li se zice *toueyome,* iar în mexicană *touampouan,* ceea ce în spaniolă înseamnă „aproapele nostru". Numele de cuexteca li se trage de la Cuextecatl, şeful şi cîrmuitorul lor. Reîntorcîndu-se la Panotlan, aceşti cuexteca au adus cu ei cîntecele şi podoabele pe care le foloseau în dansurile lor. Mari iubitori de vrăji, ştiau cum să-i amăgească pe bieţii oameni, încredinţîndu-i că născocirile lor erau aievea, cînd în realitate totul nu era decît părere înşelătoare şi vînt. De exemplu, îi făceau să creadă că văd un rîu cu peşte, cînd de fapt nimic asemănător nu era, totul fiind numai o rătăcire a ochiului. Se prefăceau că se ucid între ei şi că-şi sfîşie carnea în bucăţi; şi multe altele asemenea se pricepeau să facă, dar care nu erau decît simple amăgiri. Aveau faima de mari beţivi, căci le plăcea tare mult să bea. Urmînd pilda conducătorului lor, care la beţie îşi arătase părţile ruşinoase, bărbaţii — pînă la venirea spaniolilor în această ţară — mergeau peste tot fără *maxtli* *. Asemenea cîrmuitorului lor, care băuse cinci ceşti de vin pe Muntele Popoşonaltepetl, şi

* *maxtli* — şorţ scurt purtat de indieni (N. tr.).

supuşii săi au fost întotdeauna consideraţi beţivi pe drept, căci tot mereu păreau cuprinşi de băutură şi cu minţile rătăcite. Ei mai obişnuiau şi să se înjure unul pe altul, aruncîndu-şi în faţă cuvîntul *cuextecatl,* neuitlnd să adauge că şi conducătorul lor băuse cele cinci ceşti de vin pînă la fund şi, ca atare, nu era decît un beţiv prăpădit.

După mulţi ani petrecuţi la Tamoanchan, ei se strămutară la Xomiltepec. Acolo, mai marii lor, bătrînii şi preoţii, slujitorii idolilor, s-au adunat şi au spus că zeul le porunceşte să nu mai stea la Xomiltepec, ci să-şi continue drumul mai departe. De aceea, porniră cu toţii încet la drum, copii, bătrlni, bărbaţi şi femei, pînă cînd ajunseră la Teotihuacan, unde au fost aleşi cei ce trebuiau să fie în fruntea cîrmuirii. Fură hotărîţi înţelepţii, ghicitorii şi toţi aceia care cunoşteau tainele vrăjitoriei. După ce-şi rînduiră conducătorii, îşi urmară drumul, fiecare şef ducîndu-se cu cei ce vorbeau limba sa, iar fiecare trib era călăuzit de poveţele cîte unui zeu, pe care cu toţii într-un glas îl statorniciseră şi-l recunoscuseră drept al lor. Toltecii mergeau cei dintîi. După ei veneau otomii [42], care, odată sosiţi la Coatepec [43], nu şi-au mai urmat drumul împreună cu ceilalţi. Şeful lor i-a îndreptat către *sierras* îndemnîndu-i să-şi dureze acolo locuinţele. De aceea oamenii acestui trib aveau obiceiul să aducă jertfe pe vîrful munţilor înalţi şi să-şi clădească locuinţele pe povîrnişuri[44].

Toltecii, mexicanii sau nahua şi toate celelalte grupuri îşi continuară drumul peste cîmpii şi pustiuri pentru a descoperi ţinuturi noi, fiecare familie sau trib avînd în fruntea ei un zeu, care îi călăuzea. Nu se cunosc prea multe lucruri despre vremurile pribegiei lor. Se ştie doar că ajunşi într-o vale aşezată între stînci şi-au plîns îndelung morţii şi chinurile, pentru că suferiseră cumplit de foame şi sete. Acolo erau şapte peşteri [45], unde toţi băjenarii şi-au statornicit locurile de rugăciune şi unde aduceau jertfe, după

cum le era obiceiul. Nu se ştie cît timp au stat prin aceste locuri. Dar se zice că ţinînd ei, toltecii, sfat cu toate celelalte neamuri, zeul lor i-a povăţuit în taină să părăsească acele meleaguri şi să se întoarne de unde au purces. Primind această poruncă, ei au adus jertfe în peşteri şi apoi au plecat cu toţii, ajungînd în oraşul Tullantzinco. De aici, au trecut mai tîrziu la Xocotitlan, care este oraşul Tullan. După plecarea lor, michoacii[46] porniră şi ei la drum, în frunte cu şeful lor, Amimitl. Se îndreptară către apus, în ţinutul unde locuiesc şi astăzi, iar înainte de a pleca aduseră şi ei jertfe în cele şapte peşteri. Mai apoi a plecat şi grupul din care s-au desprins triburile tepaneca, acolhuaca[47], chalca[4s], uexotzinca şi tlaxcalteca [4D]. Ei au mers în grupuri separate şi au ajuns, în cele din urmă, în această parte a Mexicului. Tot cam pe atunci, zeul mexicanilor, care plecaseră ultimii, le-a spus că trebuie să părăsească valea aceea şi să-şi continue drumul pentru a descoperi şi alte ţinuturi. îndată o porniră şi ei spre apus. înainte de a pleca, fiecare trib aduse jertfele cuvenite în cele şapte peşteri. De aceea, toate popoarele din Mexic se laudă că s-au născut în aceste peşteri, şi că de aici se trag strămoşii lor. Credinţă neîntemeiată, căci nu din grote au ieşit ei. Adevărul este că în acele peşteri se aduceau jertfele, pe cînd locuiau în valea despre care s-a vorbit mai sus.

Sosind ei în acel ţinut şi punînd stăpînire pe meleagurile de primprejur, se sfătuiră şi rînduiră hotarele fiecărui trib. Doar mexicanii îşi urmară drumul spre apus şi, după cum se spune din bătrîni, ajunseră într-o provincie numită Golhuacan (Mexico), de unde făcură mai tîrziu cale-ntoarsă. Cît timp au mai peregrinat aşa după plecarea din Colhuacan nu se ştie. Dar se povesteşte că, înainte de a pleca la drum, zeul lor i-a sfătuit să se întoarcă la aşezarea dintru început, căci el o să le fie alături, călăuzindu-i şi învăţîndu-i. Se făcu astfel că îndrumaţi de înţelepciunea zeului lor, se înturnară în ţinutul lor, numit Mexico. Iar toate popasurile, ce le făcură mexicanii în timpul

acestei îndelungate pribegii, s-au însemnat cu luare aminte in picturile vechi, care sînt cronicile de netăgăduit ale acestui popor. După ce rătăciră multă vreme, sosiră la Mexico şi cei de pe urmă. Nu de puţine ori fuseseră alungaţi, avînd de înfruntat neîncrederea oamenilor, căci nimeni nu-i cunoştea. Iar cînd erau întrebaţi cine sînt şi de unde vin, ei neştiind ce să răspundă, locuitorii de prin părţile acelea îi goneau fără milă. Pe cînd treceau prin Tullan, Ichpochco şi Ecatepec[80], se mai opriră pentru cîtva timp pe Muntele Chiquiuhio [61], care se află mai încoace de Ecatepec. Apoi, coborîră şi sosiră cu toţii la Chapultepec [52]. Pe atunci, în acel ţinut erau doar trei oraşe principale: Azcaputzalco [53], Goatlichan [6*] şi Colhuacan [B5], cît dşspre Mexico, nici vorbă, căci pe locul unde se găseşte astăzi acest oraş nu era decît o întindere nesfîrşită de stuf. Pe vremea cînd mexicanii se aşezară la Chapultepec, locuitorii din împrejurimi le căutau gîlceavă, războindu-se mai tot timpul cu ei, încît îi obligară, în cele din urmă, să se refugieze la Golhuacan, unde mai zăboviră cîţiva ani buni. De aici plecară în locul numit azi Tenochtitlan (Mexico) [B"], aflat pe pămînturile tribului tepaneca, între hotarele căruia se întindeau regatele Azcaputzalco şi Tlacopan, nu departe de Tetzuco. Se aşezară dar pe aceste, meleaguri invadate de stuf, căci restul ţinutulu[1] era ocupat de cei care veniseră înaintea lor Iar fiindcă se aflau pe pămînturile tribului tepaneca, trebuiră să se supună şi să plătească biruri oraşului Azcaputzalco **[...]**

5. Vremurile dinaintea Conchistei [57]

Pînă acum nu ştim nimic despre oamenii de pe aceste meleaguri, pentru că nu s-a găsit nici unul din alimentele care se folosesc, îndeobşte, prin ţinuturile de unde venim şi nici vreun animal domestic, dintre cei de care se slujesc în Spania şi în restul Europei cei care vin aici[5s].

Se pare, aşadar, că aceşti indigeni n-au venit de prin părţile noastre şi că nimeni nu a descoperit acest ţinut mai de demult, căci dacă un străin l-ar fi descoperit mai înainte s-ar fi găsit urme ale trecerii lui: grîu, orz, secară, găini, cai, boi, măgari, oi, capre sau oricare din celelalte animale domestice de care ne slujim. De unde deducem că aceste meleaguri au fost descoperite de-abia în zilele noastre şi nu mai înainte. Cît despre propovăduirea *Evangheliei* în acest ţinut, nu ştim dacă ea s-a făcut vreodată, deoarece nu s-a găsit nimic care să aibă vreo legătură cu credinţa catolică; totul îi este atît de potrivnic şi atit de idolatru încît e greu de crezut că *Evanghelia* ar fi fost vreodată predicată pe aici.

Totuşi, în jurul anului 1570, călugări demni de toată încrederea care veneau din Oaxaca [S9], situată la 90 de leghe sud de capitală, m-au asigurat că au văzut picturi foarte vechi zugrăvite pe piei de cerbi, înfăţişînd diferite lucruri ce pot fi puse în legătură cu propovăduirea *Evangheliei*. Unul din desene reprezintă trei femei îmbrăcate şi pieptănate după moda indiană, şezînd după obiceiul femeilor din această ţară. Două stăteau împreună, iar cea de a treia mai în faţă, ţinînd o cruce de lemn prinsă cu şuviţe din părul ei. înaintea lor, pe o cruce, sta întins un om gol, ale cărui mîini şi picioare erau legate cu frînghii. Această scenă mi se pare că se referă la Sfînta Fecioară cu cele două surori ale ei, ca şi la lisus răstignit. Or, aşa ceva nu putea fi cunoscut decît dintr-o predică veche.

Un alt motiv care mă face să înclin spre ideea că *Evanghelia* ar fi fost propovăduită în această ţară este că locuitorii cunoşteau spovedania orală, prin care penitenţii îşi mărturisesc în taină păcatele satrapilor, iar aceştia le dădeau o pedeapsă şi-i îndemnau să se îndrepte. Ei se spovedeau cînd se apropiau de bătrîneţe sau cînd erau deja foarte bătrîni. Ei aveau convingerea că penitentul care cădea din nou în aceleaşi păcate era de acum fără scăpare, ştiut fiind că

păcatele nu se iertau decît o singură dată în viaţă. Acest lucru este prezentat pe larg în cea de a doua carte care tratează despre serbările zeilor. Am mai auzit spunîndu-se, la Potonchan [60] sau la Campeche, că primii călugări însărcinaţi cu convertirea locuitorilor au găsit multe lucruri care aveau legătură cu credinţa catolică şi cu *Evanghelia.* Dacă ar fi adevărat că pe aceste meleaguri s-ar fi propovăduit cîndva *Evanghelia,* atunci acest lucru ar fi trebuit să aibă loc şi în alte părţi ale Mexicului şi chiar în Noua Spanie. Personal, sînt foarte surprins că nu s-a găsit nici o astfel de urmă în aceste ţinuturi ale Mexicului. Totuşi, s-ar putea ca propovăduirea *Evangheliei* să se fi făcut o bucată de vreme, dar că, după moartea predicatorilor, indigenii să-şi piardă credinţa care le-a fost revelată şi să fi revenit la idolatriilc pe care le practicau mai înainte. Am făcut această presupunere, gîndindu-mă la greutatea pe care am întîmpinat-o în răspîndirea credinţei la indieni, căci predic în aceste ţinuturi ale Mexicului de mai bine de patruzeci de ani; am insistat, ajutat fiind de mai mulţi dintre fraţii mei, recurgînd la nenumărate mijloace potrivite pentru a-i convinge de credinţa catolică, fio prin picturi, fie prin predici, fie prin imagini, fie prin modul de a le vorbi. Am făcut încercări şi cu adulţii şi cu cei mai tineri, în special în aceşti ultimi cinci ani, explicîndu-le, în cuvinte limpezi şi concise, tainele în care trebuiau să creadă. Actualmente, în. timpul acestei epidemii, am vrut să probez tăria credinţei celor care vin la spovedanie, aşa cum făcusem mai înainte, iar un foarte mic număr a răspuns aşa cum se cuvenea. Putem trage cu certitudine concluzia că dacă, după ce le-am predicat mai bine de cincizeci de ani[81], indienii ar fi fost lăsaţi de capul lor fără nici o intervenţie din partea spaniolilor, ar fi trebuit, cred eu, mult mai puţin de cincizeci de ani ca să nu mai rămînă nici urmă din ideile care li se predicaseră. închei, spunînd că este posibil *ca propovăduirea să fi avut loc cîndva,

(,I

in timpuri străvechi, dar indigenii să-şi fi pierdut cu totul credinţa care le-a fost predicată şi să se fi întors la. vechile lor practici idolatre. După cum m-am putut convinge din propria-mi experienţă, cu toate străduinţele depuse, indienii au continuat să se încăpăţîneze în necredinţa lor, iar rezultatul obţinut a fost minim. [...]

Secţiunea a II-a

OBICEIURI, RITUALURI ÎN REGIM SACRAL

1. Persistenţa vechilor superstiţii

Al doilea loc, unde se aduceau altădată multe jertfe care îi atrăgeau pe oameni de la mari depărtări, se afla în apropierea munţilor Tlaxcala[62]. Era acolo un templu numit *Toci*[63], unde veneau foarte mulţi credincioşi pentru a asista la oficierea sărbătorii *toci,* care înseamnă „străbunica noastră", altfel spus Tzapotlan Tenan, zeiţă a *temazcalli-lov* * şi a leacurilor. Mai tîrziu, s-a clădit acolo biserica Sfînta Ana, iar astăzi există acolo o mînăstire de călugări a părintelui nostru, Sfîntul Francisc. Indigenii, care vin la sărbătoare de la mai bine de patruzeci de leghe depărtare, continuă să o numească Toci. Tot aşa o numesc şi pe Sfînta Ana, după pilda predicatorilor, care spun că Sfînta Ana, fiind bunica lui Iisus Christos, este şi străbunica tuturor creştinilor. De aceea o numesc Toci, ceea ce înseamnă „străbunica noastră". Toţi acei care vin, ca şi în trecut, la sărbătoarea Toci dau impresia că vin pentru Sfînta Ana, dar cum exprimarea este echivocă şi cum ei au cultul trecutului, se poate crede că vin mai curînd din respect pentru amintiri, decît pentru ctitoria modernă, şi că, prin urmare, ceea ce fac

* *temazcal* — un fel de colibă mică, în apropierea locuinţei, cu funcţie de baie (N. tr.).

nu este decît idolatrie disimulată căci, ca să vii într-un număr atît de mare şi de la atît de mari depărtări, fără ca sfînta Ana să fi făcut vreo minune în acest loc înseamnă că ei aleargă spre Toci şi nu spre sfînta Ana. în anul 1576, a început epidemia şi nimeni n-a supravieţuit[64]. Nu este oare o misterioasă minune că pedeapsa a început chiar acolo unde a luat naştere delictul de a ascunde idolatria sub pretextul credinţei în Sfînta Ana?

Al treilea loc unde se aduceau altădată numeroase jertfe, la care veneau oameni din locuri îndepărtate, este situat la poalele unui vulcan, într-un sat numit Tianquizmanalco (San Juan)[65]. Se oficia aici o mare sărbătoare în cinstea zeului Telpochtli care nu este altul decît Tezcatlipoca. Deoarece indienii îi auziseră pe predicatori spunînd că sfîntul Ioan Evanghelistul era neîntinat — ceea ce în limba lor se traduce prin *telpochtli* —, profitară de ocazie spre a oficia această sărbătoare ca altădată, sub numele de sfîntul Ioan telpochtli, dar, în realitate, în cinstea lui Telpochtli, cel care este, de fapt, Tezcatlipoca; căci sfîntul Ioan n-a făcut nici o minune în acest loc şi nu aveau deci nici un motiv ca să vină tocmai acolo, şi nu în altă parte unde acest sfînt avea o biserică. în zilele noastre, cu prilejul acestei sărbători, vin aici din ţinuturi foarte îndepărtate, o mulţime de oameni care aduc ofrande. Totul se petrece ca şi în trecut, cu deosebirea că nu se mai fac jertfele şi cruzimile de altădată. Sînt convins că acea grijă pe care o manifestau de a menţine prefăcătoria pe aceste meleaguri a fost dictată nu de iubirea faţă de idoli, ci de zgîrcenie şi de gustul pentru ostentaţie. Ei ţineau cu tot dinadinsul să nu se piardă obiceiul ofrandelor, care le întreţinea mîndria deşartă de a vedea aceste locuri onorate de un mare număr de străini veniţi de foarte departe. Evlavia pe care mexicanii au dovedit-o altădată faţă de aceste localităţi provenea din faptul că munţii de aici erau cunoscuţi pentru puterea lor de a produce norii ce aduceau ploile. Oamenii care locuiau pe pămînturile udate de

aceşti nori, recunoscînd că foloasele aduse de ploi veneau, în realitate, de la munţi, se crezură obligaţi să viziteze aceste localităţi şi să aducă mulţumirile lor divinităţii care dăruia ploile şi sălăşluia într-acolo. Ofrandele le erau lor o mărturie a recunoştinţei faţă de bunăvoinţa zeilor.
De aceea, locuitorii ţinuturilor udate de norii care veneau din munţi, împinşi, desigur, de demoni sau de slujitorii lor, aveau obiceiul evlavios de a vizita aceşti munţi, în fiecare an cu prilejul sărbătoririi care se oficia acolo. La Mexico era sărbătoarea lui Ciuacoatl numită şi Tonantzin; la Tlaxcala sărbătoarea Toci şi la Tianquizmanalco cea a lui Tezcatlipoca. Locuitorii satelor care profitau de pe urma acestor sărbători, nevrînd să-şi piardă avantajele, se străduiau să-i convingă pe oamenii ţinuturilor să menţină tradiţia, pentru că întotdeauna îi vor cinsti pe Tonantzin, Tocitzin şi Telpoclitli, ascunşi sub numele de sfînta Maria, sfînta Ana şi sfîntul Ioan Evanghelistul. Era clar că poporul care venea la asemenea adunări păstra, tăinuite în inimă, vechile practici[66]. Cu toate acestea consider că nu trebuie să li se interzică nici pelerinajele, nici ofrandele; avem, în schimb, datoria să le deschidem ochii şi să-i facem să înţeleagă că nu sînt decît victimele unei erori şi că dacă vin împinşi numai de mincinoasele inspiraţii de altădată, astăzi totul s-a schimbat şi nu se mai potriveşte cu ceea ce a fost odinioară. Acest lucru ar trebui să-l facă predicatorii buni cunoscători ai limbii şi obiceiurilor indiene, ca şi ai *Scripturii* [. . .].

2. Zămislirea **Soarelui[67] şi a Lunii**

Iată cum a început luna să lumineze lumea. Se spune că înainte de a fi creată ziua, zeii s-au strîns în locul numit Teotihuacan[88] (satul San Juan, între Chiconauhtlan şi Otumba) şi s-au întrebat unii pe alţii: „Cine îşi va lua sarcina să lumineze lumea ?" La care, un zeu, numit Tecuciztecatl, răspunse: „Eu îmi iau sarcina s-o luminez". Zeii

întrebară a doua oară zicînd: „Şi m. -
cineva ?" Apoi se priviră unii pe alţii ca .
cine va fi acela, dar nici unul dintre ei nu înu,
nea să se ofere spre a îndeplini această misiune, toţi se temeau şi găseau diverse scuze. Unul dintre ei, care nu se bucura de nici o consideraţie şi care avea *bubas,*[69] nu spunea nimic şi-i asculta pe ceilalţi vorbind. Aceştia i s-au adresat spunîndu-i: „Să fii tu acela, micule *buboso"*. El ascultă bucuros ceea ce i se porunci şi răspunse: „Primesc porunca ca pe o favoare, aşa să fie". Cei doi aleşi începură îndată o penitenţă de patru zile. Apoi, aprinseră un foc într-o vatră săpată în stîncă, numită astăzi *Tcolcxcalli*[70]. Zeul numit Tecucizteeatl aduce drept ofrandă numai lucruri preţioase; căci în loc de buchete el oferea pene bogate, numite *quelzalli* *; în loc de cocoloaşe de fîn, el oferea bulgări de aur, în loc de spini de agavă, el oferea spini făcuţi din pietre preţioase, în locul spinilor însîngeraţi el oferea spini de mărgean roşu. În plus, lemnul de copal[71], de care se slujeau la ofrande, era dintre cel mai bun. *Buboso,* care se numea Nanauatzin, în loc de ramuri obişnuite, oferea nouă trestii verzi, legate cîte trei. El mai dăruia cocoloaşe de fîn şi spini de agavă, stropiţi cu propriul său sînge, şi în loc de copal, el oferea coji de pe bubele sale.

Pentru fiecare din aceşti zei s-a construit cîte un turn în formă de deal. Aici făcură ei penitenţă, patru zile şi patru nopţi. Aceste dealuri se numesc astăzi Tzaqualli, ele sînt situate în apropierea satului San Juan, numit Teotihuacan. După ce s-au sfîrşit cele patru nopţi de penitenţă, s-au aruncat de jur-împrejurul acestor locuri ramurile, buchetele şi toate celelalte obiecte de care ei SP slujiseră. In noaptea următoare, puţin după miezul nopţii, cînd slujba trebuia să înceapă, i s-au adus lui Tecucizteeatl podoabele: un penaj şi o jachetă de stofă uşoară. Lui Nanauatzin, *bubosul,* i s-a acoperit capul cu un fel de coif de hîrtie, i s-a atîrnat în faţă o fîşie de stofă ca un patrafir şi

* *quelzalli* — penele păsării quetzal (N. ţi*).

a fost încins Cu un brîu din hîrtie. La miezul nopţii, toţi zeii s-au strîns în jurul vetrei, numită *teotexcalli,* unde focul ardea de patru zile. Ei se despărţiră în două şiruri şi se aşezară separat, de o parte şi de alta a focului. Cei doi aleşi s-au aşezat în faţa focului, între cele două şiruri de zei care stăteau în picioare şi care, adresîndu-se lui Tecuciztecatl, îi spuseră: „Hai, Tecuciztecatl, aruncă-te în foc". Acesta încercă, într-adevăr, să se arunce, dar, cum vatra era înaltă şi foarte fierbinte, cuprins de frică din cauza prea marii călduri, se dădu înapoi. Apoi, îşi luă inima-n dinţi şi voi să se arunce în flăcări a doua oară, dar, cînd se apropie, nu mai îndrăzni să se arunce şi se opri. A încercat zadarnic de patru ori. Porunca era că nimeni nu avea dreptul să încerce de mai mult de patru ori. După ce au fost făcute cele patru încercări, zeii s-au adresat lui Nanauatzin, spunîndu-i: „Hai, Nanauatzin, este rîndul tău să încerci". De-abia i-au spus aceste cuvinte că el îşi şi adună forţele, închise ochii, îşi luă vînt şi se aruncă în foc. A început îndată să trosnească, ca atunci cînd se frige ceva. Tecuciztecatl, văzînd că celălalt se aruncase în flăcări şi ardea, îşi recapătă curajul şi se aruncă şi el în jăratic. Se ■spune că, un vultur[72] care trecea pe acolo şi-a ars penele, aşa se şi explică de ce această pasăre are acum penajul negricios. După el, urmă un jaguar[73] care nu s-a ars, ci doar s-a pîrlit puţin; de aceea el a rămas cu pete albe şi negre. Această legendă a dat naştere obiceiului de a numi *quauhtii *, ocelotl* **, pe oamenii iscusiţi în meşteşugul armelor. S-a spus mai întîi *quauhtli,* pentru că primul care a intrat în foc a fost vulturul, apoi *ocelotl,* pentru că jaguarul s-a aruncat după vultur.

După ce cele două divinităţi s-au aruncat în flăcări şi au ars cu totul, ceilalţi zei au aşteptat, convinşi fiind că Nanauatzin se va ridica îndată.

* *quauhtli* — vultur (N. tr.).

** *ocelotl* — jaguar (N. tr.).

Ei au aşteptat aşa timp îndelungat, pînă cînd cerul a început a se face roşiatic şi s-a văzut apărînd lumina zorilor. Se spune că zeii au căzut în genunchi pentru a-l aştepta pe Nanauatzin, devenit soare. Dar cum nu ştiau de unde anume va apărea acesta, ei îşi plimbară privirile de jur-împrejur, neputîndu-se totuşi lămuri de unde avea să răsară. Unii credeau că dinspre nord, şi-şi îndreptau privirile în acea direcţie. Alţii credeau că va veni dinspre sud. Dar pentru că zorile străluceau puternic din toate părţile, ei bănuiau cu toţii că Nanauatzin se va ivi de peste tot dintr-odată. Unii şi-au fixat atenţia spre răsărit şi i-au asigurat pe ceilalţi că soarele va ieşi din partea aceea. Această părere a fost cea adevărată. Printre cei care au adoptat-o erau, după cît se spune, Quetzalcoatl, numit şi Ecatl; Totec — care mai poartă două nume: AnaoatlytecuşiTlatlauic Tezcatlipoca — şi mulţi alţii, numiţi Mimizcoa, şi patru femei, dintre care prima se numea Tiacapan, a doua Teicu, a treia Tlacoeua şi a patra Xocoyotl. Cînd soarele a răsărit arăta foarte roşu şi se legăna uşor, cînd într-o parte, cînd în alta. Nimeni nu-şi putea fixa privirile asupra lui fiindcă razele-i străluceau puternic şi se răspîndeau peste tot orbindu-te. în acelaşi timp, a ieşit şi luna tot de la răsărit: mai întîi soarele şi apoi luna, în aceeaşi ordine în care au intrat mai înainte în flăcări. Acei cărora le place să povestească basme spun că soarele şi luna aveau o lumină la fel de puternică, iar zeii văzînd splendoarea celor doi aştri s-au sfătuit încă o dată şi au grăit: „O zeii cum este cu putinţă aşa ceva ? Oare este bine ca ele să fie asemănătoare şi să lumineze la fel?"
Şi atunci hotărîră aşa: „Să fie precum veţi vedea". Şi îndată unul dintre ei începu să alerge şi aruncă în obrazul lui *Tecaciztecatl* un iepuraş. Acesta se întunecă, îşi pierdu strălucirea, iar faţa lui se făcu aşa cum o cunoaştem astăzi. Cînd soarele şi luna se înălţară deasupra pămîntului şi rămaseră în nemişcare, zeii se sfătuiră din nou şi spuseră: „Cum am putea trăi astfel? Soarele nu se mişcă. Ne vom petrece oare toată viaţa între nişte muri-

tori de rînd ? Să murim cu toţii şi moartea noastră să dea viaţă acestor aştri". Vîntul îşi asumă sarcina să-i ucidă pe zei, şi-i ucise. Se spune că Xolotl nu voia să moară şi le striga zeilor: „O, zei, nu vreau să mor!" Şi plînse atît de mult, încît **i** s-au umflat ochii. Cînd cel care îi masacra pe zei ajunse şi la el, acesta o luă la fugă şi se ascunse Într-un cîmp de porumb transformîndu-se într-o tulpină a acestei plante, cu două rădăcini, pe care plugarii o numesc *xolotl.* Dar, fiind recunoscut în porumb, el o luă la goană a doua oară şi se ascunsese printre agave, transformîndu-se într-o dublă agavă, care se numeşte *mexolotl.* Fiind descoperit şi de această dată, a luat-o din nou la fugă şi s-a aruncat în apă, transformîndu-se într-un peşte numit *axolotl.*

Atunci fu prins, în sfîrşit, şi omorît. Dar, deşi zeii au fost ucişi, soarele tot nu se mişcă. Atunci vîntul a început să şuiere şi să-l sufle cu atîta putere, încît puse astrul în mişcare, silindu-l să-şi urmeze calea, dar luna rămase pe locul unde se găsea. Ea nu se urni decît numai după ce soarele se puse în mişcare. Astfel s-au despărţit soarele şi luna, luîndu-şi obiceiul să răsară la ore diferite. Soarele luminează o zi întreagă şi luna luminează în timpul nopţii. De altfel, s-a spus, şi pe bună dreptate, că Tecuciztecatl ar fi fost el soarele dacă s-ar fi aruncat primul în flăcări, căci el doar fusese desemnat mai întîi, pentru că de mare preţ erau ofrandele sale[...]

3. Mitul lui Quetzalcoatl[74]

Quetzalcoatl a fost preţuit şi considerat drept zeu; la Tulla, el era adorat încă din timpuri străvechi. Templul său, foarte înalt, semăna cu o scară ale cărei trepte erau atît de înguste, încît nu puteai pune pe ele nici măcar un picior. Statuia lui era culcată şi acoperită cu *mantas.* Faţa-i era foarte urîtă, era bărbos şi avea capul alungit. Supuşii lui erau toţi muncitori sau meseriaşi, şi se pricepeau foarte bine să prelucreze piatra verde

numită *chalchiuitl* *, să topească argintul şi să facă multe alte lucruri de acest fel. Aceste meserii îşi trăgeau obîrşia din înţelepciunea lui Quetzalcoatl, care avea case făcute din pietre preţioase, numite *chalchiuitl,* sau făcute din argint, din sidef roşu sau alb, din lemn, din peruzele şi din pene bogate. Supuşii lui erau foarte sprinteni, ei puteau ajunge oriunde. Există un lanţ de munţi numiţi şi astăzi Tzatzitepetl[75], unde trăia un crainic public care avea sarcina de a-i chema pe locuitorii satelor şi oraşelor, ce se aflau la o distanţă de peste o sută de leghe pe Anahuac. Ei îi auzeau vocea de la mari depărtări şi veneau de îndată să vadă ce anume dorea Quetzalcoatl. Se spune, de asemenea, că acest zeu era foarte bogat şi că avea toate cele trebuitoare pentru mîncare şi băutură, că porumbul era din abundenţă, tărtăcuţele[76] erau mari, măsurînd un braţ de jur-împrejur, iar ştiuleţii de porumb creşteau atît de lungi, încît măsurau mai multe braţe; tulpinile de sfeclă erau şi ele foarte lungi şi atît de groase, încît te puteai urca pe ele. ca într-un copac. Se semăna şi se recolta bumbac de toate culorile: roşu, stacojiu, galben, cafeniu, alburiu, verde, albastru, negru, întunecat, portocaliu şi arămiu; aceste culori erau naturale şi apăreau o dată cu planta. Se mai spune că în oraşul Tullan creştea o mare varietate de păsări cu penaj bogat, foarte diferit colorate, care se numeau *xiuhlototl, quetzaltotoll, gaquan* şi *tlauhquechol* şi multe altele care cîntau foarte frumos. în plus, Quetzalcoatl avea toate bogăţiile din lume: aur, argint, pietre verzi numite *chalchiuitl* şi multe alte lucruri preţioase, precum şi numeroşi arbori de cacao de diverse culori. Vasalii lui Quetzalcoatl erau foarte bogaţi; nimic nu le lipsea; nu ştiau ce este sărăcia, porumb aveau din abundenţă. De aceea nu trebuiau să se hrănească cu ştiuleţi mici, pe care îi foloseau numai ca lemne de foc pentru a-şi încălzi baia. Se mai povestea că Quetzalcoatl îşi făcea penitenţa înţepîndu-şi picioarele

* *chalchiuitl* — smarald (N. tr.).

şi cu sîngele lui însîngera spinii de agavă. La miezul nopţii, se spăla cu apă dintr-o fîntînă numită *xicapoyan.* Acest obicei, aşa cum era practicat de Quetzalcoatl în oraşul Tullan, a fost preluat de preoţii şi slujitorii idolilor mexicani.
Dar bogăţia lai Quetzalcoatl şi a tolteoilor era pe sfîrşite; trei oameni, numiţi Uitzilopochtli, Titlacauan şiTlacauepan, care se pretindeau ghicitori, făcînd şedinţe de spiritism, şi care făcuseră deja nenumărate escrocherii în oraşul Tullan, Ic puseseră gînd rău. Primul a fost Titlacauan, care, îmbrăcat ca un moşneag cu părul alb, se duse la palatul lui Quetzalcoatl şi le spuse pajilor: „Vreau să-l văd pe rege şi să-i vorbesc". „Pleacă de aici —- i s-a răspuns—, pleacă moşule; nu poţi să-l vezi, regele este bolnav, n-ai face decît să-l plictiseşti şi să-l deranjezi." Moşneagul spuse atunci: „Trebuie să-l văd". Pajii îi răspunseră: „Aşteaptă". Ei i-au spus lui Quetzalcoatl că un bătrîn. vrea să-i vorbească şi au adăugat: „Stăpîne, noi l-am. alungat, dar el refuză să plece, spunînd că trebuie neapărat să te vadă". Quetzalcoatl răspunse: „Să vină; îl aştept de mai multe zile". Bătrînul fu chemat şi el intră în încăperea unde se găsea *Quetzalcoatl,* căruia îi spuse: „Cum te simţi fiule? Am adus un leac ca să-l bei". Quetzalcoatl îi răspunse: „Bine ai venit, moşule, te aştept de mult". Iar acesta îl întrebă pe Quetzalcoatl : „Ce mai faci, cum o duci cu sănătatea ?" Quetzalcoatl răspunse: „Sînt foarte necăjit; mă doare tot corpul; nu pot să-mi mişc nici mîinile, nici picioarele". Bătrînul spuse atunci regelui: „Stăpîne, priveşte aici, licoarea pe care ţi-am adus-o este bună şi te va salva. Oricine bea din ea, se îmbată; dacă vrei să o bei, te vei îmbăta şi te vei vindeca, te vei simţi înduioşat şi vei rătăci cu gîndul la dureroasele osteneli ale morţii". Quetzalcoatl răspunse: „O, moşule, unde trebuie să plec?" Moşneagul răspunse: „Vei fi silit să te duci la Tullan—Tlapallan, unde te aşteaptă un alt bătrîn, veţi sta de vorbă amîndoi şi, la întoarcere, vei fi transformat într-un adolescent,

vei avea chiar o a doua copilărie". La aceste vorbe, o mare emoţie puse stăpînire pe inima lui Quetzalcoatl, căruia bătrînul îi mai spuse încă: „Stăpîne, bea această licoare". „Nu vreau s-o beau", spuse Quetzalcoatl. Dar bătrînul insistă: „Bea, Stăpîne, spuse el, dacă nu bei acum, o să vrei s-o bei mai tîrziu; ridic-o cel puţin, pînă în dreptul frunţii tale şi bea o picătură". Quetzalcoatl gustă, apoi o bău[77] toată strigînd: „Ce-i asta? S-ar părea că este bună şi gustoasă; asta m-a vindecat, nu mai sînt bolnav, m-am făcut sănătos". „Hai, înc-o duşcă, spuse bătrînul, şi să mai bei şi altă dată, căci este foarte bună şi te vei simţi şi mai bine." Quetzalcoatl a mai băut şi altă dată şi se îmbată. începu să plîngă cu jale şi inima lui înduioşată se lăsă amăgită de ideea plecării, fără ca vicleşugul bătrînului prezicător, a cărui victimă era, să-l facă să renunţe la acest gînd. Licoarea pe care Quetzalcoatl o bău nu era altceva decît vinul alb din regiune, făcut din agave numite *îcometL*

4. Mitul lui Uitzilopochtli

Iată ce ne-au povestit bătrînii indigeni despre naşterea diavolului numit Uitzilopochtli, pe care mexicanii îl ţineau în mare cinste, înconjurîndu-l cu deosebită veneraţie. Există în apropierea oraşului Tulla un munte numit Coatepec[78]; acolo trăia o femeie numită Coatlicue, mama a numeroşi indieni, numiţi Centzonuitznaua, care aveau o soră numită Coyolxauhqui. Această femeie, Coatlicue, făcea penitenţă, curăţind în fiecare zi Muntele Coatepec. Într-o zi, pe cînd mătura, ca de obicei, muntele, un mic ghem de pene, asemănător unei bobine de aţă, căzu pe ea. Ea l-a luat şi l-a pus în sîn, spre pîntece, sub fustă. După ce a terminat de măturat a căutat ghemul, dar nu l-a mai găsit. Se spune că atunci a rămas ea însărcinată. Indienii centzonuitznaua, văzînd că mama lor este însărcinată, s-au înfuriat cumplit şi au întrebat-o: „Cine te-a lăsat gravidă? Cine

ne-a făcut de ruşine şi de ocară?" Iar sora lor, Coyohcauhqui, le spunea: „Fraţilor, hai s-oucidem pe mama pentru că ea rămînlnd însărcinată ne-a făcut de rîs".

Aflînd toate acestea, Coatlicue era tare mlhnită şi speriată, dar copilul pe care-l purta în pîntece îi vorbea şi o liniştea spunîndu-i: „Să nu te temi, ştiu eu ce am de făcut". Aceste cuvinte au liniştit-o pe Coatlicue, care şi-a recăpătat curajul. Pe de altă parte, hotărîţi s-o omoare pe mama lor, pentru dezonoarea şi infamia cu care îi acoperise, indienii centzonuitznaua erau tot mai porniţi împotriva ei, ca şi sora lor Coyolxauhqui, care îi hărţuia tot timpul, îndemnlndu-i s-o omoare. Aşadar, indienii se înarmaseră şi se pregătiseră pentru luptă, împletindu-şi părul şi legîndu-l după moda vitejilor războinici. Dar unul dintre ei, numit Quauitlicac, i-a trădat, spunîndu-i lui Uitzilopochtli — care era încă în plntecul mamei sale — tot ce vorbeau indienii intre ei. Uitzilopochtli îi răspunse: „O! unchiule, uită-te cu atenţie la ce fac, ascultă ce-şi spun, pentru ca eu să ştiu ce anume trebuie să fac". După ce au luat hotărîrea s-o ucidă pe Coatlicue, indienii centzonuitznaua s-au îndreptat spre locul unde se găsea mama lor. în frunte, mergea sora lor Coyolxauhqui. Ei erau înarmaţi cu tot felul de arme, împodobiţi cu clopoţei, cu suliţe, aşa cum se obişnuia.

Quauitlicac se urcă pe munte ca să-i spună lui Uitzilopochtli că indienii centzonuitznaua veneau să-l omoare. Uitzilopochtli îi spuse: „Uită-te bine, unde sînt în această clipă?" Quauitlicac îi răspunse că ei au ajuns în locul numit Tzompantitlan. Uitzilopochtli întrebă iar: „Şi acum unde sînt?" — şi Quauitlicac îi spuse că ei au ajuns la Goaxalco. Apoi, Uitzilopochtli întrebă din nou: „Şi acum unde sînt?" I s-a răspuns că vor ajunge îndată la Petlac. Uitzilopochtli întrebă din nou pe Quauitlicac: „Şi acum unde au ajuns ?" El răspunse că erau pe la mijlocul muntelui. Şi iarăşi Uitzilopochtli întrebă: „Unde sînt acum?" I s-a răspuns că sînt foarte aproape

de el şi că în fruntea lor mergea Coyolxauhqui. Dar, chiar în clipa în care indienii centzonuitznaua au ajuns în faţa lui, se născu Uitzilopochtli, care purta o pavăză rotundă albastră, numită *tencuch,* şi o suliţă de aceeaşi culoare; faţa lui era vopsită şi pe cap purta o podoabă înaltă de pene lipite; piciorul stîng îi era plăpind şi acoperit cu pene; coapsele şi. braţele le avea vopsite tot în albastru. Uitzilopochtli porunci lui Tochancalqui să dea foc unui şarpe din lemn de pin, numit *xiuhcoatl.* Acesta îl aprinse şi atunci Coyolxauhqui, rănită şi făcută zob, muri. Capul ei rămase pe acest munte, Coatepec. Apoi Uitzilopochtli se ridică, îşi luă armele şi porni în urmărirea indienilor centzonuitznaua, alungîndu-i de pe munte în vale, luptînd cu vitejie şi făcînd înconjurul muntelui de patru ori. Ei nu putură nici să se apere, nici să-i facă vreun rău; au fost învinşi şi mulţi dintre ei şi-au găsit moartea. In zadar l-au implorat ei pe Uitzilopochtli să nu-i mai urmărească şi să înceteze lupta; acesta nici nu voia să audă şi le-a interzis ca vreunul dintre ei să mai rămînă pe acele meleaguri. I-a omorît aproape pe toţi. Au scăpat doar cîţiva dintre cei care au fugit şi au ajuns într-un loc numit Uitzlampa. Şi Uitzilopochtli avu parte de multă pradă, capturîndu-le chiar şi armele numite *anecuhiotl.*

Uitzilopochtli se mai numea şi Tetzauitl, pentru că se spunea că Coatlicue rămăsese însărcinată cu un ghem de pene, şi nu se ştia cine este tatăl său. Mexicanii l-au ţinut în mare cinste şi l-au onorat în diferite feluri, considerîndu-l drept zeul războiului, fiindcă i-a ajutat în lupte. Ceremoniile pe care mexicanii le făceau în cinstea lui Uitzilopochtli au fost copiate după altele mult mai vechi ce dăinuiau încă în *sierra* din Coatepec.

5. Palatu! Soarelui

Iată ce povestesc bătrînii cu privire la aceia care se duceau la palatul Soarelui[79]. Aici se strîn-

geau toţi vitejii şi toţi soldaţii care mureau în război. Ei locuiau în aripa de răsărit a acestui lăcaş. Dimineaţa, la răsăritul soarelui, îşi puneau armurile şi se duceau în întîmpinarea soarelui, strigînd şi făcînd zarvă mare. I-o luau înainte, prefăcîndu-se că se luptă între ei, în semn de bucurie, şi îl escortau astfel pînă la amiază, pe care ei o numesc *nepanlla lonaliuh.* Bătrânii mai spun că nu numai femeile care mor în război, ci şi acelea care mor la naştere se duc la palatul Soarelui, pentru a locui acolo în partea de apus a cerului, unde se culcă soarele, şi care din acest motiv se numeşte *ciuallampa* sau casa femeilor. Dimineaţa, cînd soarele răsărea, bărbaţii se duceau să-l sărbătorească şi-l însoţeau pînă la amiază. Apoi, femeile, punîndu-şi şi ele armele, îl escortau şi se războiau mai mult în joacă, în semn de bucurie. Bărbaţii îl luau în tovărăşia lor şi se răspîndeau prin grădinile cerului, hrănindu-se cu flori, pînă în ziua următoare. începlnd de la amiază, era rîndul femeilor să-l însoţească şi să-l distreze pe soare în drumul său, care cobora spre apus. Ele îl purtau pe o litieră făcută din pene bogate; zburdau în jurul lui, scoţînd chiote de bucurie, şi-şi dădeau toată osteneala pentru a-l înveseli. Cîteva clipe mai tîrziu, ele îl lăsau pe tărâmul unde asfinţea; de aici îl luau locuitorii infernului pentru a-l conduce la locuinţa lor. Bătrînii spuneau că în momentul cînd la noi se înnoptează, în infern începe ziua. Morţii care locuiau acolo, se trezeau din somn, se sculau şi puneau stăpînire pe soare, în timp ce femeile care-l conduseseră se risipeau şi coborau pe pămînt, căutînd fusuri pentru a toarce, suveici pentru a ţese, permite şi toate cele trebuitoare pentru ţesut şi brodat. Desigur, demonul făcea toate acestea ca să înşele lumea, căci el apărea adesea pe pămînt deghizat in aceste femei numite *mociuaquelzque,* care veneau la soţii lor şi le cereau fuste şi *uipilli**. De aceea, femeile care mor la naştere se numesc *mociuaquetzque,* în credinţa că

* *uipilli* — un fel de bluză (N. tr.).

ele au devenit zeiţe; şi tot de aceea, cînd o femeie moare, moaşa îi adresează cuvinte de slavă ca şi unei divinităţi, chiar înainte de a fi îngropată, spunînd cele ce urmează: „O, fiica mea mult iubită, curajoasă, frumoasă şi tînără turturică, ai muncit şi te-ai străduit ca o femeie inimoasă; ai învins purtlndu-te ca şi mama şi stăpîna ta, Giuacoatl sau Quilaztli; ai luptat cu îndrăzeală. Cu cîtă îndemînare ai folosit scutul şi spada cu Oare mama ta, Giuacoatl sau Quilaztli, te-a înarmat; Trezeşte-te, hai, scoală-te fiica mea I S-a făcut ziuă şi se văd deja primele lumini ale zorilor. Rîndunelele şi toate celelalte păsărele au început să cînte. Scoală-te fiica mea şi puneţi podoabele; du-te în acele locuri încîntătoare, unde este locuinţa soarelui, tatăl tău; acolo, toate fiinţele trăiesc în bucurie, mulţumire şi desfătări. Iată, vin să te ia femeile cerului, surorile soarelui care sînt tot timpul vesele şi mulţumite. Du-te cu soarele, căci el este părintele universului. Mica şi draga mea stăpîna, ai luptat cu bărbăţie şi ai învins. Străduindu-te, ai obţinut gloria triumfului şi a vredniciei tale. Ai avut multe necazuri şi osînda ta a fost lungă. Moartea preafericită de care ai avut parte iţi vine de minune. Ce-ar fi fost dacă, din întîmplare, această moarte ar fi fost sterilă, fără nici un merit şi fără nici o cinste ? Neîndoielnic, aşa ceva nu-i cu putinţă, căci savîrşirea ta a fost preacinstită şi foarte rodnică. Cine ar fi putut să te copleşească cu atîtea favoruri? Cine a cîştigat mai bine decît tine o biruinţă prea fericită, pentru că moartea ţi-a dăruit viaţa veşnică, ca să te bucuri în desfătări cu zeiţele cerului numite Giuapipiltin ? Du-te acum, mult iubita mea fiică, urcă încetişor spre ele ca să ai şi tu partea ta de divinitate. Du-te, ele te vor primi şi vor fi lîngă tine; cîntecele tale îl vor bucura pe tatăl nostru, soarele. Insoţeşte-l mereu peste tot, pe unde se va duce să răspîndească fericirea. Mult iubita mea fiică, stăpîna mea, ne-ai părăsit, noi rămînem aici, noi sărmani bătrîni şi bătrîne, nevrednici de atita glorie. Ţi-ai părăsit părinţii şi ai plecat. Nu din voia ta; ai

fost chemată şi ai urmat vocea care te-a strigat. Ce ne vom face fără tine? Vom fi pierduţi, orfani şi fără nici un sprijin! Nu vom fi decît nişte bieţi bătrîni nenorociţi, copleşiţi de necazuri. O, stăpîna mea! Ne-ai lăsat pe pămînt, ca să pribegim din poartă în poartă pe uliţi, săraci şi prăpădiţi. Te rugăm să-ţi aminteşti de noi acolo, în noua ta locuinţă şi să îngrijeşti de sărăcia în care ne vom zbate pe această lume. Vom, muri de căldură, de frig şi de ger, toate acestea umplu de spaimă sărmanele noastre trupuri, plămădite din ţarină. Sîntem flămînzi şi nu avem cu ce să ne potolim foamea. Mult iubita mea fiică şi prea cinstită stăpînă, te rugam să ne vizitezi pe pămînt, coborînd din acel loc de plăceri şi fericire unde ai rămas pentru totdeauna, şi unde vei trăi de-a pururi în tovărăşia Stăpînului Nostru, pe care-l vezi cu proprii tăi ochi şi cu care stai de vorbă. Roagă-l pentru noi şi cere-i să ne ocrotească, numai aşa ne vom căpăta liniştea".

6. Jertfă în cinstea zeului Tezcatlipoca[80]

La această sărbătoare era jertfit un flăcău înzestrat cu osebite însuşiri, care fusese răsfăţat vreme de un an întreg; se spunea că semăna leit la chip şi la port cu Tezcatlipoca. După moartea celui care fusese astfel copleşit de privilegii un an de zile, era ales îndată un altul în locul său; şi el se bucura tot atît timp de aceleaşi răsfăţuri şi dezmierdări. De altfel, mai mulţi coconi aveau aceeaşi menire, ei fiind pregătiţi din vreme şi ţinuţi în rezervă, ca să se poată alege repede un alt succesor în locul celui care murise. Aceştia erau aleşi dintre prizonierii cei mai chipeşi, fiind daţi apoi în grijă unor paznici numiţi *calpixque.* Ei trebuiau să fie cît mai îndemînatici şi, totodată, cît mai dăruiţi din punct de vedere al calităţilor fizice; fără vreun defect corporal. Alegerea acestui fecior era făcută pentru un an de zile, timp în care era în-

văţat să cînte perfect la flaut şi să poarte cu eleganţă florile şi trestiile fumegînde, după moda marilor seniori şi a curtenilor. Era învăţat să fumeze cu graţie, să miroasă delicat parfumul florilor şi să meargă precum merg nobilii şi prinţii, înainte de a se anunţa în mod public că unul dintre tineri era hărăzit morţii, ei erau straşnic păziţi de acei *calpixque,* care depuneau multă stăruinţă pentru a-i învăţa să vorbească cuviincios, să salute politicos pe cei întîlniţi în cale şi să dovedească totdeauna, printr-o comportare aleasă, buna educaţie pe care o primiseră. Tînărul ce trebuia să fie jertfit în anul acela, în cinstea sărbătorii zeului, era salutat de toţi pe care îi întîlnea cu cel mai mare respect, cu o supunere umilă, cu adoraţie, sărutîndu-se pămîntul pe unde trecea. Dacă din pricina meticuloaselor îngrijiri, tînărul se îngraşă cumva, i se dădea să bea apă sărată ca să se menţină zvelt. Din clipa în care se hotăra că este hărăzit morţii, la sărbătoarea acestui zeu, el pornea să se plimbe pe străzi cîntînd la flaut şi ducînd cu el trestii de fumat; era liber să se plimbe prin oraş ziua şi noaptea, însoţit de opt paji, îmbrăcaţi după moda veche de la palat. De îndată ce se ştia omul care trebuia să fie sacrifi-cat cam prin vremea Paştelui, regele însuşi se interesa şi poruncea să i se dea haine frumoase şi scumpe, pentru că el era deja considerat zeu. I se vopseau faţa şi tot corpul. Capul îi era acoperit cu pene de cocoş albe, lipite cu răşină, şi părul îi ajungea pînă la cingătoare. Pe. hainele lui scumpe, i se punea o ghirlandă din flori, un dublu lanţ făcut din aceleaşi flori îi trecea peste umeri, înfăşurîndu-l de două ori pe după subsuori. Doi cercei de aur îi atîrnau la urechi şi un colier de pietre preţioase îi înconjura gîtul. O piatră scumpă alburie îi atîrna pe piept. El purta o apărătoare de bărbie, alungită, făcută din scoici de mare. Pe spate avea ca podoabă o pungă pătrată de stofă albă, de mărimea unei palme cu bordură şi cu ciucuri. Pe braţe, deasupra coatelor, avea brăţări mari de aur. De jur-împrejurul

încheieturilor de la mîini atîrna lin şirag de pietre preţioase, care ajungea pînă aproape de coate: Mai purta o *manta* bogată, ţesută ca o plasă şi cu franjuri foarte frumoase pe margini. Era încins cu o bucată de stofă scumpă numită *maxtlatl* folosită pentru acoperirea părţilor inferioara ale corpului. Capetele, late de o palmă, ca de altfel toată bucata de plnză, erau foarte fin lucrate şi atîrnau în faţă pînă aproape de genunchi. La picioare avea clopoţei de aur, care scoteau un clinchet plăcut peste tot pe unde trecea. El purta nişte *cotaras* * vopsite într-un mod neobişnuit, care se numeau *ocelonacace* **. Astfel era îmbrăcat şi împodobit bietul tlnăr oare trebuia sacrificat la această sărbătoare. Dar acestea nu erau decît podoabele începutului de an. Douăzeci de zile înaintea sărbătorii, i se schimbau hainele şi i se ştergea vopseaua cu care fusese acoperit. Era căsătorit cu patru tinere, cu care el se desfăta în cele douăzeci de zile cîte îi mai rămîneau de trăit. I se aranja atunci părul după moda căpitanilor; i se lega părul din creştetul capului cu o panglică împodobită cu un ciucure frumos. în locul şuviţelor de păr tăiate, se puneau două panglici cu ciucuri din pene, aur şi *tochomitl* ***, lucrate cu deosebită măiestrie [. . .] Cele patru tinere soţii primiseră şi ele o educaţie aleasă. Erau botezate cu numele a patru eeiţe: Xochiquetzatl, Xilonen, Atlatonan şi Uixtociuatl. Cu cinci zile înainte oa victima să fie sacrificată i se făceau toate onorurile, la fel oa unui zeu. Regele rămînea în palatul sau, In timp ce întreaga curte mergea în urma tlnărului. Pretutindeni se făceau banchete solemne, *areytos*[81] şi baluri. In prima zi, serbarea avea loo în cartierul Tecanman; în oea de a doua zi, în cartierul unde se păstra imaginea lui Tezcatlipooa; în cea de a treia zi, serbarea avea loc pe dealul numit

cotaras — sandale (N. tr.).

ocelonacace — care au urechi de jaguar jN. tr.). *tocomitl* — păr de iepure folosit la ţesături (N.tr.).

Tepetzinco, care se găseşte în laguna *îlquioa, ontlapia, ontlalguya, inie onUapia, itoti;* iar în cea de a patra zi, pe un alt deal din lagună, numit Tepepulco. După cea de a patra solemnitate, tmărul era pus într-o *canoa ac*operită cu un cort, care-i aparţinea regelui. Soţiile lui erau cu el şi-l îmbărbătau. Plecaţi din Tepepulco, ei pluteau spre un loc numit Tlapitzaoian, care se găsea în apropiere de Insulele Iztapalapan; apoi, spre Chalco, în punctul unde se găsea un deal cunoscut sub numele de Acaquilpan Caualtepec. în locul acesta, el se despărţea de soţiile lui, ca şi de ceilalţi oameni, care se întorceau în oraş; nu mai era însoţit decît de cei opt paji care petrecuseră cu el un an întreg. Dus fără zăbavă într-un mic templu prost construit de la marginea drumului, izolat de orice locuinţa, la aproximativ o leghe de capitală, urca singur treptele scării care se ridica în faţa lui. Pe prima treaptă frîrigea unul din flautele la care cîntase, pe vremea cînd era fericit; pe cea de a doua, el rupea un altul, pe cea de a treia un altul şi tot aşa le făcea pe toate bucăţele în timp ce urca înspre părţile superioare ale templului. Cînd ajungea sus, satrapii, care erau pregătiţi să-l omoare, puneau mîna pe el, îl aruncau pe butucul de piatră şi în timp ce-l ţineau culcat pe spate, strîngîndu-i bine picioarele, mîinile şi capul, cel care ţinea cuţitul de obsidian îl înjunghia cu o lovitură puternică; după aceea, îi scotea cuţitul din piept şi băgîndu-şi mina prin spintecătură, îi smulgea inima pe care i-o oferea soarelui. Astfel erau omorîţi toţi acei destinaţi jertfei; dar tînărul menit anume vreme de un an nu era aruncat, ca ceilalţi pe trepte pînă jos. Patru oameni îl apucau şi îl coborau în curtea templului, unde i se tăia capul, care era pus apoi în vîrful unui băţ numit *tzompantli.* Astfel se sfîrşea viaţa acestui nenorocit, care fusese îngrijit şi cinstit timp de un an. Ritualul — se pare pilduitor — se tîlcuia astfel: cei care stăpîneau bo-

gătii şi se bucurau în timpul vieţii de toate plăcerile, aveau să sfîrşească aidoma, în durere şi sărăcie [. . .]

7. Jertfa prin ardere[82]

Prizonierii aveau corpul vopsit în alb şi cingătorile lor erau de hîrtie. Ei purtau nişte benzi de hîrtie albă, ca nişte petole, prinse de umeri pe la subsuori, de o parte şi de alta; pe cap aveau hîrtii fin tăiate, înconjurate cu pene. De buza inferioară le atîrna un inel de pene, obrazul era vopsit cu negru şi restul feţei cu roşu închis. *Areyto-VLl* dura pînă la căderea nopţii. După apusul soarelui ceremonia era întreruptă, iar prizonierii conduşi în case speciale situate în fiecare cartier, numite *calp ulii.* Aici erau păziţi de stăpînii lor, care nu dormeau şi nu-i lăsau nici pe prizonieri să doarmă. Noaptea, tîrziu, toţi bătrînii din cartier se întorceau la ei acasă. La miezul nopţii, stăpînii îşi luau sclavii; fiecare pe al său, şi stînd dinaintea focului le retezau un smoc de păr din vîrful capului, tunzlndu-l pînă la piele cu un cuţit numit „gheare de erete". Această şuviţă era păstrată ca relicvă, în amintirea vrednicei de care dăduseră dovadă[83]. Smocul era legat cu aţă roşie de două sau trei mănunchiuri de pene de bîtlan şi păstrat în sipete mici, numite „sipete cu păr". Acest sipet, adus de stăpînul prizonierului acasă la el, era agăţat de grindă, într-un loc de unde se putea vedea bine, ca să se ştie că el făcuse prizonieri în război. Cutiuţa rămînea acolo cît timp trăia el.

După oe tăiau acea şuviţă de păr, stăpînii se odihneau puţin, nu înainte de a întări paza prizonierilor, ca nu cumva aceştia să fugă. în zori, captivii erau înşiruiţi In faţa unui loc numit *tzompantli,* unde se găseau capetele celor care fuseseră sacrificaţi mai înainte. Atunci, unul dintre satrapi venea să le ia micile fîşii de hîrtie, pe care ei le ţineau în mînă pentru a arăta că

erau condamnaţi la moarte. În acelaşi timp, le luau şi celelalte hîrtii cu care erau împodobiţi, precum şi pelerinele, dacă aveau. Toate acestea erau aruncate în focul care ardea într-un vas de piatră. îmbrăcămintea şi gătelile ce le purtau, totul era scos rînd pe rînd şi aruncat în flăcări, în ideea că aceşti nenorociţi nu mai aveau nevoi» nici de haine, nici de vreun obiect, hărăziţi fiind să moară peste cîteva clipe. în vreme ce stăteau astfel despuiaţi, aşteptîndu-şi moartea, apărea un satrap acoperit cu tot felul de podoabe şi ţinînd în braţe statuia zeului Paynal, gătit, cu toate însemnele puterii sale. Acesta, se îndepărta apoi, ca să se urce în templul unde captivii urmau să fie jertfiţi. Abia ajuns la locul supliciului, numit Tlacacouhcan, se întorcea, cobora, trecea din nou prin faţa prizonierilor şi urca iarăşi ca prima oară. Stăpînii sclavilor erau puşi şi ei în rînd, fiecare alături de captivul său. Cînd Paynal urca pentru a doua oară, fiecare dintre ei îşi lua prizonierul de păr şi-l ducea în locul numit Apetlac. După ce rămîneau cu toţii o vreme acolo, veneau cei care trebuiau să-i arunce în foc. Li se pudra faţa, din belşug, cu tămîia păstrată în nişte punguliţe, pe care le purtau cu ei. Apoi, li se puneau piedici la picioare, li se legau mîinile la spate, şi erau urcaţi pe umeri pînă pe creştetul templului, unde ardea un foc mare, în care erau de îndată aruncaţi. Numaidecît se ridica un nor gros de cenuşă şi fiecare din aceşti nenorociţi, făcea în cădere o gaură în vatra plină de jăratec şi de cenuşă încinsă; el se zvîrcolea, în hohote de plins şi trupul lui sfîrîia ca şi carnea unui animal fript, pielea i se acoperă de băşicuţe şi în timpul acestor cumplite chinuri era întors cu nişte cleşti, apoi era tîrît de satrapi pe pămînt şi pus pe un butuc. Acolo, i se făcea o tăietură lungă de la un sîn la altul sau puţin mai jos şi i se scotea inima, care era aruncată la picioarele statuii lui Xiuhtecutli, zeul focului. Astfel erau jertfiţi captivii cu prilejul acestei sărbători. Cum se termina ritualul sacrificiului, toată lumea se întorcea acasă, iar satrapul du-

cea înapoi statuia zeului Paynal, aşezînd-o la locul obişnuit. Bătrînii care-i slujeau acestui zeu, îl însoţeau şi ei. Cînd zeul era de-acum aşezat cu grijă la locul lui, coborau cu toţii din templu şi se duceau să cineze pe la casele lor [. . .]

8. Sacrificarea unei femei în cinstea zeiţei Xilonen

In zece ale lunii, se oficia sărbătoarea numită *uei tecuilhuitl.*[M] Cu acest prilej, în cinstea zeiţei Xilonen[85], se sacrifica o femeie, considerată a fi imaginea acestei divinităţi. De aceea era gătită cu podoabele ei. I se vopsea faţa în două culori, fruntea cu roşu[8(i], iar de la nas in jos cu galben[87]. Capul îi era împodobit cu o coroană de hîrtie în patru colţuri, din mijlocul căreia se înălţa un smoc de pene, variat colorate. Mai multe coliere de pietre preţioase mari îi atîrnau la gît, avînd la mijloc un medalion rotund de aur. Purta o mantie brodată cu figuri diabolice şi fuste cu podoabe asemănătoare; totul era de o eleganţă rafinată şi de un lux deosebit. Sandalele ei aveau dungi roşii. Cu braţul stîng ţinea o pavăză rotundă şi în mîna dreaptă avea un baston stacojiu. Astfel împodobită, era înconjurată de mai multe femei care o conduceau către locurile, în număr de patru, unde aleasa îi oferea zeiţei darul de tămîie. Ceremonia avea loc după-amiaza, în ajunul zilei cînd urma să moară. Locurile desemnate pentru ofrandă reprezentau cele patru tipuri folosite de aceste popoare la numărătoarea anilor. Primul tip se numea *acall,* care însemna trestie; al doilea *teipail,* însemna piatră de obsidian avînd forma unui vîrf de lance; al treilea, *calli,* se tălmăcea casă, al patrulea, numit *tochtli,* însemna iepure. Cu aceste patru tipuri,[88] ei grupau anii pînă la treisprezece, iar cu aceste grupuri se calculau vîrstele pînă la cincizeci şi doi de ani.

După ce făceau aceste patru popasuri, femeile, avînd-o în mijlocul lor pe aceea care trebuia sa-

crificată, îşi petreceau restul nopţii de dinaintea supliciului cîntînd şi dansînd în faţa templului zeiţei Xilonen. Se cînta imnul compus în onoarea acestei zeiţe. în ziua respectivă, toţi bărbaţii de frunte dansau ţinînd în mînă toiege de porumb, pe care păreau că se sprijină şi care se numeau *tolopanitl.* Femeile, la rîndul lor, dansau cu aceea care urma să fie sacrificată. Ele erau vopsite pe faţă, de la bărbie pînă la nas, cu galben, iar obrajii şi fruntea cu roşu. Aveau picioarele şi braţele acoperite cu pene roşii, şi în plus, purtau ghirlande şi şiraguri de flori galbene numite *ccm,poalxoehifl.* Acelea care erau în frunte şi conduceau danţul se numeau *ciăallaniaeazque;* ele slujeau în templu şi trăiau în mînăstiri. Bărbaţii continuau să danseze, dar nu împreună cu femeile, ci separat, pentru că acestea dansau şi cîntau jur-împrejurul victimei. Erau acompaniate la *teponazlli* *, care nu avea decît o limbă de lemn în partea de sus şi o alta în partea de jos. Cea de jos era legată de o strachină care atîrna, şi, în felul acesta, instrumentul suna mai bine decît atunci cînd avea două limbi în partea de sus şi nici una în partea de jos. Acest *teponazlli* se numea *tecomapiloa.* Cîntăreţul îl ţinea la subsuoară, căci era astfel meşterit ca să nu se potrivească decît în acel loc." Dansul nobililor se desfăşura dinaintea tuturora. Ei nu făceau figurile obişnuite la *areylos,* ci ceva ce semăna cu dansurile din Vechea Castilie, în care toţi dansatorii în acelaşi timp îşi mişcă trupul cu unduiri şerpuitoare. Slujitorii idolilor dansau şi ei, în sunetul aceluiaşi *teponazlli,* cîntînd din cornuri şi cochilii marine; cînd se întîmpla ca satrapii să facă un ocol şi să treacă prin faţa zeiţei Xilonen, ei aveau grijă să afume cu tămîie în tot locul pe unde treceau. Cel care trebuia să-i dea femeii lovitura de moarte era acoperit cu fel de fel de podoabe. Pe spate purta un smoc de pene frumoase, care ieşeau din ghearele maestru

* *teponaztli* — un fel de tobă de lemn orizontală (N. tr.).

meşterite ale unui vultur. Un alt slujitor şedea
mai In faţă, ţinînd o scîndură cu clopoţei. Cînd
se ajungea la templul zeului Cinteotl, unde femeia
trebuia să fie sacrificată, satrapul care ducea
această scîndură se oprea, o ridica drept în faţa
ei şi se pornea să facă zarvă mare, mişcînd-o în
toate direcţiile şi împrăştiind totodată tămîie pe
jos. Intre timp, femeia era urcată în partea su-
perioară a templului. Acolo, unul din satrapi o
lua în spate, iar altul îi tăia capul. îndată i se
şi spinteca pieptul şi i se smulgea inima, care
era aruncată într-un vas [. . .]

9. Jertfa în cinstea zeului
Xochipilli[89]

Acest zeu se numea Macuilxochitl. Era socotit
o divinitate, ca şi cel de dinainte, despre care am
spus că este zeul focului. îndeosebi marii seniori
şi prinţii îl adorau. în fiecare an, se dădea întru
cinstirea lui o mare serbare numită *xochilhuill,*
asupra căreia am insistat şi in cea de a patra
carte consacrată artei prezicerii. În ultimele pa-
tru zile, care precedau această sărbătoare, toţi
acei ce trebuiau să ia parte la oficierea ei, bărbaţii,
ca şi femeile, ţineau un post riguros; iar dacă în
timpul postului, un bărbat avea relaţii intime
cu o femeie, sau o femeie cu un bărbat, se spunea
că postul este pîngărit; zeul se simţea cumplit
de jignit şi de aceea îi pedepsea pe aceia care
se făceau vinovaţi, trimiţîndu-le diverse boli ale
părţilor ruşinoase: hemoroizi, scurgeri, furun-
cule, buboaie etc, căci se credea că bolile nu sînt
decît pedepsele date de acest zeu din motivele
arătate mai sus. De aceea i se făceau jurăminte şi
promisiuni pentru ca el să uşureze aceste sufe-
rinţi şi să înceteze a-i mai mîhni pe oameni,
înaintea sărbătoririi acestui zeu, cunoscută
sub numele de *xochilhuitl,* ceea ce înseamnă săr-
bătoarea florilor, toată lumea postea patru zile,
unii renunţau la *chilii* sau ardei iute şi nu mîn-
cau decîţ la prînz. La miezul nopţii mîncau un

fel de zeamă numită *tlacuilolatolli,* care se tăl-
măceşte „zeamă împodobită la mijloc cu o floa-
re". Acest post se numea postul florilor [90]. Cei
care posteau, fără să se lipsească de *chilii* sau
de alte bunătăţi, nu mîncau decît o singură dată
pe zi, la prînz. Alţii nu mîncau decît pîine ne-
dospită. Asta însemna că porumbul din care ei
îşi făceau pîinea nu era copt înainte de a fi mă-
cinat, ceea ce echivala cu o fermentaţie; porum-
bul se măcina uscat şi din această făină îşi făceau
ei pîine în *comal,* mîncînd-o aşa, fără să o amestece
cu *chilii* sau orice altceva. Mîncau o singură dată
pe zi, la prînz. Cea de a cincea zi era hărăzită
sărbătoririi acestei divinităţi. Atunci îşi puneau
cu toţii haine şi podoabe la fel cu cele ale zeului,
ca şi cum ar fi jinduit să ia înfăţişarea şi chipul
lui, şi dansau în sunetul cîntecelor şi ale tobei.
La miezul zilei li se tăia gîtul la multe şi fără
de număr prepeliţe, lăsîndu-li-se sîngele să se
scurgă în faţa icoanei acestui zeu. Unii îşi sîn-
gerau urechile, alţii îşi găureau limba cu un spin
de agavă şi prin gaură treceau apoi numeroase
fire de răchită, rău chinuindu-se şi înteţind scur-
gerea sîngelui. Multe ofrande încă se aduceau în
templu. O altă ceremonie consta în a face cinci
tamalii, nişte pîini mari şi rotunde de porumb,
nu prea bine frămîntate, numite plini de post.
DeaBupra lor se punea o săgeată, *xochimitl;* apoi,
erau aduse dinaintea idolului în chip de ofrandă
a întregului oraş. Particularii, care voiau,
puteau oferi cinci *tamalii* mici pe o farfurie de
lemn şi *chilmolli* * într-un alt vas. în locul
gumei negre numită *ulii* **, pe care unele persoa-
ne o puneau pe farfurii de lemn, alţi credincioşi
aduceau drept ofrande două plăcintele numite
tzoalli, dintre care una era de culoare roşu închis.
De altfel, ofrandele erau variate: unii dădeau po-
rumb copt, alţii tot porumb copt, dar cu miere
şi făină din seminţe de sfeclă, pîinea acestora era
astfel frămîntată încît să înfăţişeze razele fulge-

* *chimolli* — un fol de tocană foarte pipărată (N.tr.).
** *ulii* — cauciuc (N. tr.).

rului, pe cînd cei dintîi ofereau un aluat în formă de fluture. În sfîrşit, alţii aduceau pîini nedospite sau prăjituri pregătite din seminţe de sfeclă, turtite ca o pavăză rotundă, săgeţi, spade, păpuşi din acelaşi aluat [. . .]

Acest zeu era înfăţişat ca un om gol, jupuit sau vopsit în roşu aprins, cu gura şi bărbia vopsite în alb, negru şi albastru deschis în timp ce restul feţei era vopsit în roşu închis. Pe cap purta o coroană verde deschis, cu un penaj de aceeaşi culoare şi ciucuri care atîrnau de coroană (de-a lungul spatelui. Tot pe spate, dar în dreptul umerilor, avea un fel de blazon din pene, închipuind un drapel înfipt într-un deal, din vîrful căruia se ridicau pene verzi. La mijloc era încins cu o bucată de stofă roşu închis, care cobora pînă la coapse şi se termina printr-un ciucure, de care atîrnau scoici de mare. în picioare purta *cotaras,* nişte sandale cu o lucrătură ciudată, iar în mîna stîngă ţinea o pavăză rotundă, în mijlocul căreia se găseau patru pietre preţioase, legate două cîte două. In sfîrşit, mai aveau un sceptru în formă de inimă, din vîrful căruia se înălţa un smoc de pene verzi, de care atîrnau alte pene verzi şi galbene.

10. Jertfa adusă zeului Xipe Totec

In ultima zi din această lună[91] se oficia sărbătoarea solemnă în onoarea zeului Xipe Totec, ca şi a zeului Uitzilopochtli. Atunci erau ucişi toţi captivii, bărbaţi, femei şi copii. înainte de a-i ucide, aveau loc, cum vom vedea îndată, numeroase ceremonii: în ajunul sărbătoririi, după-amiaza, un solemn *areyto*; apoi, toată noaptea privegheau împreună cu cei care trebuiau să moară în templul numit Calpulco. La miezul nopţii, adică exact la ora cînd indigenii obişnuiau să-şi stoarcă sînge din urechi pentru a-l oferi zeilor, prizonierilor, aşezaţi dinaintea focului în templu, li se smulgea părul din creştetul capului. Dimineaţa, la răsăritul soarelui, erau conduşi la templul lui Uitzilopochtli, unde urmau să fie omorîţi. Slujitorii

zeului îi ucideau aşa după cum am mai arătat: apoi, erau jupuiţi, de aceea sărbătoarea se numea *tlacaxipeualiztli,* care însemna „jupuirea oamenilor". Victimele erau numite *xipeme* sau *tototectin,* primul cuvînt însemnînd „jupuit", iar cel de al doilea „morţi în cinstea zeului Toteo". Odată ajunşi în faţa templului, stăpînii îşi dădeau prizonierii pe mîna preoţilor, care, apucîndu-şi fiecare victima de păr, o silea să urce treptele. Dacă vreunul refuza să meargă de bună voie, era tîrît pînă la piatra unde trebuia să primească lovitura de graţie. După ce inima fiecăruia dintre ei era smulsă, ea era prezentată drept ofrandă, aşa cum s-a spus mai înainte, iar trupul îi era azvîrlit de sus. Alţi preoţi îi luau şi îi jupuiau. Astfel se petreceau lucrurile în templul lui Uitzilopochtli. Toate inimile smulse şi aduse în dar erau mai apoi aruncate într-un hîrdău de lemn. Inimile se numeau *quauhnochlli-,* iar *quauhteca* — trupurile neînsufleţite. După ce-i frigeau la foc, bătrînii — numiţi *quaquacuiltin* — duceau trupurile la capela unde stăpînul prizonierului depusese legămîntul. Apoi, îi sfîşiau în bucăţi. O coapsă era rezervată pentru masa lui Moteuhcoma, iar restul se împărţea la personajele de vază sau la rude. în general, ospăţul avea loc în casa celui care capturase duşmanul. Carnea era fiartă cu porumb şi se dădea fiecăruia într-o strachină o bucată mică cu zeamă şi porumb. Această mîncare se numea *tlacatlaolli* *. După ce mîncau, se îmbătau. A doua zi, după ce vegheaseră toată noaptea, mergeau să se distreze, spintecînd şi alţi captivi, şi aşezîndu-i pe piatra de moară, aşa cum s-a arătat în capitolul precedent. Aceşti captivi se numeau- *nauanîin.* Părul, care li se smulgea din creştetul capului, era păstrat ca relicvă de preţ [. . .]

11. Chinuirea trupului

Era un obicei practicat de satrapii tuturor templelor, şi anume, în timpul celor patru **zile** de post,

* *tiaeatlaolli* — om de porumb (T. tr.).

se Sculau la ora unu după miezul nopţii, sunau din corn, precum şi din alte instrumente, ca şi cum ar fi chemat lumea la utrenie. La această chemare, toată lumea se trezea, iar ei, complet goi, fără nici un fel de îmbrăcăminte, se grăbeau să rupă spinii agavelor tăiate în ajun. Şi făcîndu-şi tăieturi la urechi cu nişte cuţite de piatră, înmuiaţi vlrful spinilor de agnvă în sîngele care se scurgea. în acelaşi chip, îşi însîngerau şi faţa. Fiecare înmuia în sînge un număr oarecare de spini de agavă, după cum era mai mult sau mai puţin evlavios; unii foloseau cinci spini, alţii mai puţini, alţii mai mulţi. Apoi, toţi satrapii şi slujitorii idolilor mergeau să se scalde, oricît de aspru ar fi fost frigul, suflînd în scoici de mare şi în fluiere din lut ars [. . .]

12. Ofrande

In edificii numite *calpulli,* care erau un fel de biserici parohiale, se adunau locuitorii cartierelor respective, fie pentru a face ofrande,[92] fie cu pri-' lejul altor ceremonii. Ei ofereau alimente, pelerine, păsări, ştiuleţi de porumb, *chian* *, fasole şi flori. Cam acestea erau obiectele pe care le dăruiau, de obicei, femeile şi tinerele fete de măritat. Dar în camera de rugăciune din locuinţele lor, se aduceau în dar mai ales de-ale gurii după trebuinţa zeilor, care se aflau acolo. în fiecare zi, dis-dedimineaţă acest ritual era reluat cu o credinţă nestrămutată. Stăpîna casei avea grijă să-i trezească în zori pe toţi membrii familiei, pentru ca aceştia să-şi aducă prinosul zeilor din capelele lor.

Satrapii ardeau tămîie ziua şi noaptea, în templu, la anumite ore. Pentru aceasta, ei foloseau o cădelniţă din lut ars, asemănătoare unei tigăiţe de mărime potrivită, cu un mîner scobit, cam cît o *cară* pentru măsurat, şi care avea lungimea unui braţ pînă la cot sau puţin mai lung;

* *chian* — salvie (N. tr.).

înăuntru se puneau pietricele care sunau ca nişte clopoţei. Cădelniţa era împodobită cu reliefuri, care o perforau din loc în loc, de la mijloc pînă în partea de jos. După ce luau jăratec din vatră, peste care aruncau copal, ei se apropiau de statuia demonului, iar în timp ce-l tămîiau îndreptau şi cădelniţa spre cele patru puncte cardinale. După aceea, jeraticul era aruncat înapoi în vatră. Această practică era imitată şi de oamenii din popor în casele lor, dimineaţa şi seara, în faţa statuilor pe care le aveau în capele sau în curţi. Părinţii îi obligau pe copii să facă la fel, seara şi dimineaţa.

Spre a-şi slăvi zeii, mexicanii, ca şi toţi locuitorii din Noua Spanie, folosesc şi astăzi în ofrandele lor tămîie de copal, un fel de gumă albă pe pe care ei o numesc *copalli.* N-au întrebuinţat niciodată adevărata tămîie, deşi se găseşte din belşug în ţara lor. Atît satrapii, în temple, cît şi toţi ceilalţi în locuinţele lor private nu foloseau decît acest copal. Judecătorii procedau întocmai cînd trebuiau să-şi rezolve vreo lucrare, care ţinea de slujba lor. înainte de a-şi începe munca ei aruncau copal peste foc pentru a-i slăvi pe zei şi a le cere ajutorul. Cîntăreţii de la *areylos,* înainte de a-i desfăta pe cei prezenţi cu cîntul lor, ardeau şi ei copal în cinstea zeilor spre a se asigura astfel de protecţia şi bunăvoinţa lor. în întreaga ţară era un obicei, practicat de toată lumea, atît de bărbaţi şi femei, cît şi de copii: cînd intrau ei într-un loc unde se găseau una sau mai multe imagini ale idolilor, atingeau pămîntul cu un deget pe care-l duceau apoi la gură sau îl puneau pe limbă. Aceasta se numea „a mînca pămînt din respect pentru zei". Toţi aceia care ieşeau din casă, chiar dacă nu plecau din oraş, cînd se întorceau, procedau la fel; aşijderea cînd erau pe stradă şi treceau prin faţa unui templu sau a unei capele. Cînd trebuiau să facă vreun jurămînt, nu se purtau în alt fel pentru a confirma că spun adevărul. Dacă voiai să fii sigur că interlocutorul tău este sincer n-aveai decît să-i ceri să facă ace-

laşi lucru, şi atunci el devenea demn de încredere, ca şi cum ar fi depus un jurămînt.

Mai era un ceremonial, pe care ei îl numeau *tlatlacaliztli,* adică aruncare, ce presupunea a nu mînca nimic înainte de a fi aruncat în foc o mică îmbucătură din ceea ce urma să mănînci. Mai păstrau şi credinţa, răspîndită peste tot, că nimeni nu avea voie să bea *pulque* dacă nu vărsa mai întîi un strop din băutură pe marginea vetrei, înainte de a începe ulcioarele mari de *pulque* puneau o cantitate oarecare într-o oală lîngă foc, umpleau apoi un pahar al cărui conţinut îl vărsau în patru locuri diferite, pe marginea vetrei. Numai după aceea, invitaţii puteau bea, nimeni nu avea voie să bea înainte. Acest ritual se numea *ilatoyaualiztU,* care însemna *libatio* sau „degustare".

13. Rugăciunea înălţată zeului Tezcatlipoca cu prilejul unei epidemii

„Stăpîne atotputernic, sub aripile căruia căutăm ocrotire, apărare şi adăpost! Tu eşti nevăzut şi de neatins ca şi aerul şi noaptea. în josnicia şi nevrednicia mea îndrăznesc să viu în faţa ta, Mărite Doamne. Mă rog ţie, ca un om de rînd, care se bîlbîie. Vorba mea va fi fără şir ca şi paşii celui care înaintează pe holde sau pe de lături. De aceea, mă tem să nu stîrnesc mînia şi indignarea ta în loc să capăt alinarea. Mărite Doamne, fă cu mine ce vrei. Stăpîne, ne-ai părăsit tocmai acum, aşa cum ai hotărît în sfaturile ţinute în ceruri şi în infern. Ce durere! mînia şi indignarea ta s-au abătut asupra noastră, în aceste zile întunecate. Nenorocirile pe care mînia ta le-a abătut asupra noastră ne copleşesc şi ne nimicesc, ca şi cum ar ploua peste noi, năpăstuiţii locuitori ai acestei lumi, numai cu pietre, cu lănci şi săgeţi, o, Mărite Doamne, atotputernice! O, durere I umila stirpe a oamenilor se stinge. Distrugerile şi pustiirile boalelor sînt mari, şi ceea ce este mai jalnic este că sărmanii copilaşi nevinovaţi, care nu ştiau

decît să se joace cu pietricele sau' să facă grămă:
joare de pămînt, mor cu nemiluita ca şi cum cineva
s-ar distra zdrobindu-i de pereţi şi de stînci, lucru
cu atît mai dureros şi vrednic de milă, cu cît aceia
care nu pot nici să vorbească, nici să meargă
nu sînt deloc cruţaţi, chiar dacă sînt în leagăn.
Oh! toţi, fără deosebire, mici, mijlocii, mari,
bătrîni, bărbaţi în putere, femei, toţi mor, nu mai
rămîne nimeni, peste tot nu-i decît deznădejde
şi ruină, ruina propriului tău popor, a creaturilor
tale, a turmei tale.
O, Doamne preaslăvit, preabunul şi ocroti-
torul tuturor, ce s-a întîmplat? Este adevărat,
oare, că mînia şi indignarea ta ar putea fi prea-
mărite şi împăcate, aruncînd în noi cu pietre,
lănci şi săgeţi? Focul fierbinte al bolii este în
cetatea ta asemănător focului pîrjolitor care a
cuprins o colibă şi care varsă flăcări şi fum,
distrugînd totul în jur. îţi încerci dinţii ascuţiţi
şi loviturile nemiloase pe poporul acesta neno-
rocit, slăbit şi lipsit de forţă, ca o trestie pustiită.
Ce se va întîmpla acum, prea mărite Doamne,
milostiv, nevăzut, imaterial, a cărui voinţă este
ascultată de tot ce există, de cuvîntul căruia
atîrnă totul în universul acesta cu desăvîrşire
supus ? Ce-ai hotărît în inima ta divină ? Ai hotărît,
cumva, să-ţi părăseşti cu totul poporul şi copiii ?
E adevărat că ai hotărît pieirea lui definitivă,
aşa încît să nu mai rămînă nici măcar amintirea
lui? Ai hotărît tu ca locul unde se găseşte acum
să devină un munte acoperit cu verdeaţă sau
un pămînt stîncos fără locuitori? Vei îngădui
tu, oare, ca templele, capelele, altarele şi toate
celelalte locuri, pe care sînt înălţate clădiri spre
slăvirea ta, să fie distruse şi să nu mai rămînă
nici o amintire a existenţei lor ? Este, oare, posibil
ca mînia, pedeapsa şi indignarea ta să fie ne-
îndurătoare, să nu înceteze să se abată asupra
noastră, pînă ce nu vom fi cu totul distruşi?
Este adevărat că ai hotărît, în sfatul divin, să
fii neîndurător, să nu te milostiveşti de noi şi
să-ţi arunci şi ultimele săgeţi ale mîniei tale pînă
la deplina noastră ruină şi pieire ? Acest prăpăd

n-a urmărit numai să ne pedepsească şi să ne facă mai buni, ci să ne distrugă cu totul încît soarele să nu ne mai strălucească deasupra capetelor noastre şi să ne scufundăm în beznă şi în tăcerea veşnică. Nu te înduri de noi? Vrei să piară aceşti bolnavi care nu se mai pot întoarce în patul lor şi n-au o clipă de odihnă? Uită-te la gura lor şi la dinţii lor pămlntii şi murdari. cît este de dureros să te gîndeşti şi să spui că eşti deja în beznă şi că nu mai există în noi nici un glnd pentru a ne ajuta şi a ne ocroti unii pe alţii.

Parcă fiecare este smintit şi beat şi nu mai aşteaptă pe nimeni să-i vină în ajutor. Copilaşii mor de foame, n-are cine să le dea mîncare, n-are cine să-i mîngîie şi cu atît mai puţin cine să le dea să sugă. Părinţii lor au murit, i-au lăsat singuri pe lume, fără ajutor şi fără adăpost. Sărmanii copii sînt victimele păcatelor părinţilor lor. O, Doamne atotputernic şi milostiv, sprijinul nostru al tuturor! Deoarece mînia, indignarea, săgeţile şi nemulţumirile tale au rănit adînc acest sărman popor, ele să fie măcar asemănătoare cu acelea pe care părinţii le dau copiilor, cînd îi trag de ureche, îi ciupesc de braţ, îi biciuiesc cu urzica sau îi stropesc cu apă rece ca gheaţa. Ei n-o fac decît pentru a-i îndrepta ca să nu mai facă pozne şi prostii. Pedepsele tale apasă din greu pe capul supuşilor tăi, care locuiesc în această ţară, ele au căzut peste ei, aşa cum cad picăturile de ploaie, spulberate de vînt, asupra călătorilor, care-şi caută un adăpost sub pomi şi sub trestii. O, Doamne, milostive! ştii bine că oamenii simpli sînt ca nişte copii, care după ce au fost biciuiţi şi pedepsiţi plîng, suspină şi se căiesc amarnic de ceea ce au făcut. Tot aşa, aceşti oameni sărmani, distruşi de pedepsele tale, plîng şi suspină, făcîndu-şi mustrări severe şi învinovăţindu-se ei înşişi, de păcatele lor. Ei mărturisesc, îşi recunosc faptele lor urîte şi îşi impun ei singuri penitenţe. Doamne, atît de bun, atît de milostiv, atît de nobil, atît de scump, ne-ai pedepsit destul pînă acum, pune capăt nenorociri-

lor pe care ni le-ai trimis spre îndreptarea noastră. Fă în aşa fel ca ele să se sfîrşească astăzi şi să le mai trimiţi asupra noastră numai dacă vinovaţii nu se vor îndrepta. Iartă-i, uită greşelile lor; pune capăt mîniei şi indignării tale, alungă-le din tine ca să nu mai facă prăpăd. Pune capăt urii tale şi ascunde-o în taina fiinţei tale. Noi tot nu vom scăpa de moarte, oriunde am fugi, căci îi datorăm, acest tribut; în această lume, sîntem toţi supuşii ei şi nimeni — ea fiind mesagera ta — nu se va împotrivi s-o urmeze cînd ea va veni; mesageră flămîndă, mereu însetată şi dornică să-i înghită pe toţi cei ce trăiesc, şi atît de puternică, încît nu există muritori care să-i poată scăpa din mînă. Atunci va veni ziua clnd fiecăruia i se va face dreptate după faptele sale. O, Doamne milostiv: fie-ţi milă de copiii care sînt în leagăn şi de aceia care, neştiind încă să alerge, se joacă cu pietricelele şi cu grămăjoare de pămînt. Fie-ţi milă de ei, de nenorociţii care nu au nici ce să mănînce, nici cu ce să se acopere, nici măcar un pat unde să doarmă, care nu cunosc bucuria de a şti ce înseamnă o zi bună. Toate zilele sînt pentru ei zile de durere, de mîhnire, de tristeţe.

S-ar cuveni, Preamărite, să te înduri de soldaţii şi de războinicii de care vei avea nevoie, într-o zi. Bine ar fi ca ei să moară în bătălii, pentru ca să se ducă în Palatul Soarelui şi să facă ofrande — băuturi şi bucate —, decît să moară acum de această ciumă şi să se ducă în infern. O, Doamne atotputernic, sprijinul nostru, stăpîn al pămîntului, cîrmuitorul lumii şi al oamenilor! binevoieşte să te mulţumeşti cu distracţia şi cu bucuria pe care ţi-a adus-o pedeapsa cu care ne-ai chinuit, fă ca acest fum şi acest nor al mîniei tale să se risipească, fă ca focul arzător al urii tale să se stingă; să se facă lumină, să se însenineze cerul şi păsărelele poporului tău să înceapă să cînte şi să-şi ciugulească penele la soare. Redă supuşilor tăi vremurile de pace, ca să slăvească numele tău, să-ţi adreseze rugăciuni şi să înveţe să te cunoască. O, Doamne preamărite, milostiv şi nobil,

am spus aceste cîteva cuvinte în faţa ta şi nu mai am nimic de adăugat. Nu-mi rămîne decît să mă plec în faţa ta şi să mă arunc la picioarele tale, rugîndu-te să-mi ierţi lipsurile rugăciunii pe care ţi-am înălţat-o, căci n-aş vrea să mă părăseşti, Preaslăvite. Nimic altceva nu mai am. de spus."

14. Taina spovedaniei

îndată ce un penitent lua hotărîrea să se spovedească, el pleca în căutarea unui preot, după obiceiul care se practica, de a-şi alege un confesor pentru spovedanie. Şi îi spunea: „Părinte, aş vrea să mă apropii de cel atotputernic, ocrotitorul tuturor, care se numeşte Yoalli ehecatl, adică Tezcatlipoca; aş vrea sa-i mărturisesc în taină păcatele mele. . ." După ce îl asculta, satrapul îi răspundea: „Fii binevenit, fiule, ceea ce vrei să faci va fi spre binele şi folosul tău". După aceea, el deschidea cartea de ghicit, care se numea *tonalamatl,* ca să afle care ar fi ziua cea mai potrivită pentru această spovedanie. După ce consulta cartea, i se adresa, spunîndu-i: „Vei veni în cutare zi; mi se pare că este un semn bun, fapta ta te va face fericit". în ziua fixată, penitentul cumpăra un *petlatl* * nou, tămîie albă, numită *copalli* şi lemne, ca sa facă focul pe care trebuia să ardă tămîia. Dacă penitentul era o persoană de frunte sau un demnitar, satrapul se ducea la el acasă pentru a-l spovedi (dacă nu cumva penitentul, deşi de rang înalt, mergea el însuşi la slujitor). Ajuns acolo, el mătura locul unde trebuia să întindă *petlaîl-ul* cel nou, pe care urma să se aşeze confesorul. Focul era întreţinut tot timpul, iar satrapul arunca peste el tămîie şi adresîndu-se focului, el spunea următoarele cuvinte: „Tu, Stăpîne, care eşti părintele zeilor şi al celei mai vechi divinităţi află că supusul tău a venit aici, plîngînd cu mare jale şi copleşit

* *petlatl* — rogojină (N. tr.).

de durere pentru că recunoaşte că a păcătuit, că a alunecat şi s-a poticnit de murdării urît mirositoare, făcîndu-se vinovat de grave delicte, care atrag pedeapsa cu moartea; din pricina asta, el este tare mîhnit şi năpăstuit. Stăpînul nostru milostiv, care eşti sprijinul şi ocrotitorul tuturor, primeşte pocăinţa şi ascultă-l pe prea umilul tău servitor".

După ce rostea această rugăciune, satrapul se întorcea spre penitent şi îi spunea: „Fiule, ai venit în faţa lui Dumnezeu, care este protectorul şi susţinătorul tuturor; ai venit să-i mărturiseşti păcatele tale, tainele inimii tale, bagă de seamă, nu te expune pieirii, spunînd vreun neadevăr în faţa Domnului nostru ; destăinuieşte-ţi toate păcatele în faţa Domnului nostru, care se numeşte Yoalli echecatl, adică Tezcatlipoca. Să ştii că eşti în faţa lui, deşi nu eşti demn să-l vezi şi deşi el nu-ţi vorbeşte pentru că este nevăzut şi impalpabil. Vezi, aşadar, cum vii în faţa lui şi cu ce gînduri; nu şovăi să-i mărturiseşti toate tainele; povesteşte-ţi viaţa, spune ce greşeli ai făcut; pe cine ai nedreptăţit. Deschide-ţi sufletul îngreuiat de păcate în faţa lui, povesteşte totul cu smerenie, Domnului nostru, care este ocrotitorul tuturor şi ţine braţele larg deschise, ca să te îmbrăţişeze şi să te poarte pe umeri. Fii cu băgare de seamă ca nu cumva — din ruşine sau de slăbiciune — să ascunzi ceva".

Auzind aceste cuvinte, penitentul jura să spună tot adevărul. Şi, cum era obiceiul, el atingea pămîntul cu mîna şi lingea praful care se luase de pe jos. Arunca copal în foc, acesta fiind un alt mod de a jura că va spune adevărul. Se aşeza, apoi, în faţa satrapului, care pentru el reprezenta chipul şi locţiitorul lui Dumnezeu, şi începea să vorbească după cum urmează: „O, Doamne, tu care ne primeşti şi ne ocroteşti pe toţi, ascultă greşelile şi faptele mele josnice. Mă destănui în faţa ta şi mărturisesc toate faptele ruşinoase de care m-am făcut vinovat. Tu care le ştii pe toate, ştii, desigur, şi ticăloşiile mele". Şi, în sfîrsit, începea să-şi mărturisească păcatele

în ordinea în care le-a făcut, clar şi fără să se grăbească, ca şi cum ar fi rostit o litanie pronunţînd limpede fiecare cuvînt, asemenea unui om care merge drept pe drumul său fără să se abată in vreo parte [...]

După ce penitentul se spovedise în faţa satrapului, acesta se ruga lui Tezcatlipoca astfel: „O, milostive Doamne, sprijinul şi ocrotitorul tuturor! Ai ascultat destăinuirea acestui sărman păcătos, prin care el şi-a mărturisit toate rătăcirile lui. Poate că a ascuns, în faţa ta, unele din păcatele lui, în cazul acesta, înseamnă că şi-a bătut joc de tine, Prea Slăvite, şi atunci, el va fi aruncat într-o prăpastie adîncă şi va cădea singur în laţ. Ar merita să orbească, să paralizeze, să-i putrezească membrele, sărman nenorocit. O, Durere, dacă acest biet păcătos a avut îndrăzneala să te înfrunte pe tine, care eşti stăpînul şi împăratul întregii lumi, s-a înjosit şi şi-a bătut joc singur de el. Tu, Doamne, deşi nevăzut şi imaterial, vezi tot ce se petrece. Acest penitent a venit de bună voie să-şi pună capul în primejdie, el se află în faţa unui tribunal sever şi drept; tu speli păcatele celor care se spovedesc sincer, ca şi cum i-ai scufunda într-o apă curată; de aceea s-a făcut vinovat căutîndu-şi singur pieirea şi scurtarea zilelor lui.

Dar dacă, dimpotrivă, el a spus tot adevărul şi s-a uşurat de păcate, el a fost iertat de toate greşelile de care s-a făcut vinovat, cînd împiedicîndu-se a căzut în faţa ta, păcatuind în fel şi chip, înjosindu-se pe el însuşi şi aruncîndu-se într-o prăpastie fără fund. Slăbiciunea şi ticăloşia lui l-au doborît, şi acum plînge îndurerat păcatele trecutului. Inima lui este neliniştită şi mîlmită; el se căieşte de toate păcatele şi este ferm hotărît să nu te mai supere. Ţie îţi vorbesc, Preaslăvite, care ştiind totul, ştii şi că acest nenorocit n-a păcătuit cu voia lui, ci pentru că a fost sortit prin semnul naşterii sale, şi pentru că lucrurile stau aşa, Doamne, sprijinul şi ocrotitorul nostru, al tuturor, cu toate că acest sărman om a greşit grav faţă de tine, nu-ţi întoarce asupra lui mînia

şi indignarea ta; ocroteşte-i- şi iartă-l, i căci el plînge, dîndu-şi seama de greşeala făcută, geme şi suspină. Este amărît, ochii lui varsă lacrimi din belşug; durerea păcatelor lui îi apasă conştiinţa şi nu numai că este adînc mîhnit, dar este şi îngrozit. Atunci, este drept ca mînia şi indignarea ta împotriva lui să se potolească şi păcatele lui să fie uitate. Deoarece tu eşti un stăpîn milostiv, iartă-l şi redă-i curăţenia. Acordă-i bunăvoinţa ta şi iertarea tuturor păcatelor, prin acest divin ajutor care vine din cer ca o apă limpede, ce are puterea de a purifica şi de a face să dispară din suflet petele şi murdăriile păcatului. Trimite-l în pace, Doamne, şi porunceşte-i ce are de făcut. Să facă penitenţă şi să-şi plîngă păcatele şi tu, Doamne, dă-i îndrumările de care are nevoie pentru a trăi".

Satrapul se adresează, apoi, penitentului, spunîndu-i: „Frate, ai venit într-un loc primejdios şi înfricoşător care trezeşte groaza, într-o rîpă cu pereţi abrupţi din care cel care cade nu scapă niciodată. Ai ajuns într-un loc unde laţurile şi năvoadele sînt împletite strîns şi suprapuse, încît nimeni nu poate trece fără să rămînă agăţat în ele; şi nu sînt numai laţuri şi năvoade, ci şi gropi adînci ca nişte puţuri. Tu însuţi ai căzut în rîpa fluviului şi te-ai prins în laţurile din care nu vei putea niciodată să scapi singur. Păcatele tale nu sînt numai laţuri, năvoade şi puţuri adînci în care tu te-ai azvîrlit, ci şi animale sălbatice care ucid şi care sfîşie trupul şi sufletul. Poate că tu ai ascuns unele din vinile tale grave, murdare, urît mirositoare, care sînt deja cunoscute în cer, pe pămînt şi în infern şi care răspîndesc o duhoare infectă de la un capăt la altul al lumii? Ai venit în faţa blîndului nostru Părinte, sprijinul tuturor, pe care tu l-ai supărat, l-ai înfuriat, acela care mîine, sau în altă zi, te va lua din această lume, pentru a te aşeza la picioarele lui, şi te va trimite în infern, unde se găsesc părinţii tăi, zeul şi zeiţa infernului, care stau cu gurile lor căscate gata să te înghită, pe tine şi pe toţi locuitorii acestei lumi. Acolo, ţi se va da ceea

ce ai fi meritat aici pe pămînt după justiţia divină, ţinîndu-se seamă de sărăcia, mizeria şi bolile de care ai suferit. Oricum, tu nu vei putea scăpa de chinurile cumplite, te vei scufunda într-o mlaştină de nenorociri şi chinuri de neîndurat.
Iată că acum, după ce ai stat de vorbă cu părintele nostru, care ne cunoaşte toate tainele, eşti cuprins de milă pentru tine însuţi. Mărturiseşte-ţi păcatele grave de care te-ai făcut vinovat, pentru că te-ai purtat ca omul care s-a aruncat cu capul în jos, într-o prăpastie înfricoşătoare.
Cînd ai fost creat şi trimis în această lume erai neîntinat; tatăl tău şi mama ta, Quetzalcoatl, te-au făcut asemenea unei pietre preţioase, unui bulgăraş de aur deosebit de preţios. Cînd te-ai născut erai ca o piatră scumpă, ca un giuvaer de aur foarte frumos şi strălucitor foarte-
Dar de bună voie, nechibzuit, te-ai murdărit, te-ai pătat, te-ai tăvălit în murdăriile relelor şi păcatelor pe care le-ai făcut şi pe care acum le-ai mărturisit. Te-ai purtat ca un copil fără minte care se murdăreşte, jucîndu-se în chip dezgustător prin gunoaie. Te-ai murdărit şi ai făcut să fiiurît din cauza păcatelor în care tu ai găsit desfătări, aşa cum le-ai mărturisit în faţa Domnului nostru, sprijinitorul şi purificatorul tuturor păcătoşilor. Să nu iei aceste lucruri în glumă, căci toate murdăriile din sufletul tău vor fi spălate de Stăpînul nostru, în apa curată din fîntîna milosteniei. Te-ai aruncat în infern şi iată că acum învii, ca şi cum ai fi venit din altă lume. Te-ai născut din nou, reîncepi să trăieşti din nou, şi Domnul nostru îţi dă acum chiar un nou. soare şi un alt cămin. începi să înfloreşti şi să străluceşti ca o piatră preţioasă, pură, care iese din pîntecul mamei sale, unde a fost zămislită.
Aşadar, fii cu băgare de seamă ca de azi înainte să trăieşti cu prudenţă şi chibzuinţă pentru tot restul zilelor tale, ocrotit de Domnul Dumnezeul nostru atît de bun, de milostiv şi de generos.
Cînd te rogi lui Dumnezeu, plîngi, întristează-te, căieşte-te cu. umilinţă şi smerenie, pleacă-ţi capul.
Nu fi trufaş în inima ta, căci dacă vei fi aşa,

vei pierde mila Părintelui nostru, care cunoaşte gîndurile şi inima tuturor muritorilor. Ce consideraţie ai tu faţă de tine ? Care este părerea ta despre tine? Ce merite pretinzi că ai? Care este izvorul şi temeiul faptelor tale? Pe ce te bizui tu ? Este limpede că nu reprezinţi nimic, n-ai nici o putere, n-ai nici o valoare; de aceea Domnul nostru poate face ce vrea din tine, fără ca nimic să-l împiedice. Crezi că-ţi va dezvălui ţie toate mijloacele prin care te va chinui şi mîhni, ca tu să le poţi vedea, cu propriii tăi ochi ? Fără îndoială că nu, căci pedepsele cumplite cu care el chinuie oamenii în cealaltă lume nu se pot vedea. Dacă le vei merita, vei fi condamnat şi Cel de sus te va trimite în infern. Casa ta, în care locuieşti acum atît de fericit, va deveni un depozit de murdării şi gunoaie, dacă Stăpînul nostru, ocrotitorul tuturor, nevăzut, imaterial şi *unic* ar vrea să-ţi dărîme zidurile casei cu gardurile vii cu tot şi cu şanţurile cu care ai înconjurat-o cu atîta sîrguinţă.

Pentru asta, te rog să te ridici şi să te străduieşti să nu mai greşeşti ca în trecut. începe o viaţă nouă; cu inima curată; ai grijă să nu mai cazi în ispitele de altădată. Ţine bine minte, că tu nu poţi vedea cu ochii tăi pe Domnul nostru, nevăzut şi impalpabil Tezcatlipoca sau Titlacauan; să ştii că este tînăr, fără prihană, desăvîrşit, înzestrat cu infinite perfecţiuni. Mătură, curăţă şi fă ordine în casa ta; dacă nu vei face aşa, această tînără şi bună divinitate care vine mereu prin casele şi cartierele noastre, se va simţi jignită şi te va părăsi pe tine şi locuinţa ta. Aruncă gunoaiele şi murdăriile din casa ta, curăţă peste tot şi pe tine însuţi, caută un sclav pe care să-l jertfeşti lui Dumnezeu, pregăteşte o sărbătoare pentru superiorii tăi şi, împreună cu ei, adu laude Părintelui nostru. Se cuvine, de asemenea, să faci penitenţă, muncind un an sau mai mulţi în casa lui Dumnezeu. Aici, îţi vei vărsa sîngele şi-ţi vei înţepa corpul cu spini de agavă. Ca să te pocăieşti pentru adultere şi alte vicii de care te-ai făcut vinovat, îţi vei trece de două ori pe

zi prin urechi şi prin limbă, alternativ, beţişoare de răchită; şi asta nu numai din cauza păcatelor cărnii, ci şi ca să-ţi amintească vorbele urîte şi injurioase cu care ţi-ai jignit aproapele şi, de asemenea, pentru a-ţi ispăşi nerecunoştinţa faţă de favorurile pe care le-ai primit de la Domnul nostru, ca şi lipsa de omenie faţă de aproapele tău, nefăclnd ofranda bunurilor pe care ţi le-a dat Dumnezeu şi nedînd săracilor o parte din bogăţiile pe care Părintele nostru ţi le-a dăruit. Vei oferi hîrtie şi copal şi vei da de pomană celor flămînzi, care n-au ce să mănînce, ce sa bea şi cu ce să se îmbrace, chiar dacă ar trebui să te lipseşti tu de o parte din alimentele tale. Ai grijă să-i îmbraci pe cei goi sau care sînt în zdrenţe, gîndindu-te că trupul lor este ca şi al tău şi că şi ei sînt oameni ca şi tine; îngrijeşte-te mai ales de bolnavi, căci ei sînt chipul lui Dumnezeu. Nu mai am nimic să-ţi spun; mergi în pace şi roagă-l pe Domnul să te ajute să îndeplineşti ceea ce trebuie să faci, căci el este ocrotitorul nostru al tuturor" [...]

După ce spovedania se sfîrşea şi i se explica penitentului ce are de făcut, acesta se ducea acasă la el şi avea grijă ca în viitor să nu mai facă nici unul din păcatele pe care le mărturisise, pentru că se spunea că recidivele nu mai erau iertate. Numai bătrînii mărturiseau păcatele grave, ca adulterul etc, şi ei n-o făceau decît pentru a se sustrage pedepsei care era hotărîtă pentru aceste crime şi spre a se pune la adăpost de pedeapsa cu moartea, prin lovituri în cap sau prin zdrobirea capului între două pietre mari. Satrapii, care ascultaseră mărturisirile, păstrau secretul lor; nu spuneau nimănui ce au aflat, căci aveau credinţa că nu ei au ascultat spovedania, ci zeul lor; pentru că numai în faţa zeului păcatele puteau fi destăinuite; nu se putea admite ca un om să se spovedească în faţa altui om, ci numai în faţa lui Dumnezeu.

Pentru pricina de mai sus, acum, după creştinare, ei manifestau acelaşi zel în a dori să se spovedească şi să facă penitenţă pentru păcate

grele şi publice precum omicidul, adulterul etc, amintindu-şi că altădată aceste crime le erau iertate de justiţia oamenilor, îndată ce se spovedeau şi-şi făceau penitenţa. Acum, acel ce se face vinovat de un adulter sau un omicid se refugiază în mînăstiri şi, fără să spună nimic, pretinde că se pocăieşte. El sapă în grădină, mătură, coase şi face tot ce i se porunceşte. După cîteva zile, se prezintă la spovedit şi atunci îşi dezvăluie crima şi motivul pentru care face penitenţa. După ce s-a mărturisit, el cere un bilet semnat de confesor, cu scopul de a-l arăta celor care conduc, guvernator sau primar, ca să se ştie că s-a mărturisit, că a făcut penitenţă şi că nu mai are nimic de-a face cu justiţia. Aproape nici unul din călugării noştri, chiar dintre cei mai austeri, nu înţeleg rostul acestei înşelătorii, din cauză că nu cunosc vechiul obicei pe care l-am descris **mai** sus. Ei cred că biletul nu le este cerut decît ca **o** simplă dovadă a faptului că s-au spovedit. Cunoaştem această stare de lucruri din propria noastră experienţă.

Se spune că indienii aşteptau bătrîneţea pentru a-şi mărturisi păcatele trupeşti. Este uşor de înţeles că deşi păcătuiseră mereu în tinereţe, ei nu se spovedeau înainte de a fi ajuns la o vîrstă înaintată, ca să nu renunţe la desfătările **lor** decît la bătrîneţe; deoarece, credeau că acela care va cădea din nou în păcatele pe care le mărturisise deja nu va mai putea fi niciodată iertat. Din tot ce s-a spus pînă aici, putem trage concluzia că indienii din Noua Spanie considerau că sînt obligaţi să se spovedească o singură dată în viaţă, şi asta *in lumine naturali,* fără să aibă nici cea mai mică idee despre tainele credinţei.

15. Calendarul divinatoriu[93]

Aici încep semnele fiecărei zile, socotite în *trezine,* deoarece săptămînile erau de 13 zile. Ele făceau o rotaţie completă în două sute şaizeci de zile, după care reveneau la punctul de plecare. Primul semn se numea *ce cipactli,* prin care sacerdoţii desemnau crocodilul. Acest

semn figurează In fruntea celor care se succed în fiecare zi pînă cînd se închide cercul celor două sute şaizeci de zile; după aceea, reîncepe aceeaşi numărătoare, păstrînd succesiunea aceloraşi semne cu o durată de treisprezece zile, care formează împreună anul semnelor. Primei zile din cele treisprezece îi revine cel dintîi dintre semne, numit *cipactli.** Cea de a doua zi aparţine unui alt semn numit *ecatl,* care înseamnă „vînt". Cea de a treia zi aparţine unui alt semn, numit *călii,* care înseamnă „casă". Cea de a patra, semnului *cuelzpaiin,* care înseamnă „şopîrlă", a cincea zi semnului *coall,* care înseamnă „şarpe". A şasea zi aparţine unui alt semn, numit *miquizili,* adică „moarte". A şaptea zi aparţine semnului *mazail,* care înseamnă „cerb". A opta zi aparţine semnului numit *tochiii,* care vrea să zică „iepure". A noua zi se numeşte *aii,* care înseamnă „apă". Cea de a zecea zi aparţine semnului *iizcuiniU,* care înseamnă „cline". A unsprezecea zi aparţine semnului numit *ozomatli,* adică „maimuţă femelă". A douăsprezecea zi aparţine semnului *malinatli,* care înseamnă „fin". A treisprezecea aparţine semnului *acatl,* care înseamnă „trestie". Aceste treisprezece zile erau socotite drept norocoase. Se spunea că acela care se va naşte în oricare din aceste zile, dacă era fiu de demnitar, va ajunge nobil, senator şi bogat; dacă era de origine modestă, sau născut din părinţi săraci, va fi curajos, cinstit, respectat de toată lumea şi va avea întotdeauna din ce să trăiască. Dacă în oricare din aceste treisprezece zile se năştea o fată, ea era sortită să ajungă bogată şi să aibă tot ce era de trebuinţă întreţinerii casei, în ceea ce priveşte mîncarea şi băutura; va putea chiar să dea banchete şi baluri la ea acasă. Va avea de toate din abundenţă, încît va putea da de băut şi de mîncat celor săraci, bătrînilor, orfanilor care nu au din ce sa trăiască. în tot ceea ce va întreprinde pentru a-şi cîştiga existenţa, va avea parte numai de prosperitate; nu va pierde nimic

* *cipactli* — crocodil, aligator (N. tr.).

din roadele muncii ei, va fi pricepută in toate afacerile şi va cîştiga cît mai mult cu putinţă. Se mai spunea, totuşi, că degeaba se năştea un copil sub semn norocos, pentru că el va pierde toate avantajele pe care le-ar fi putut obţine, născîndu-se sub un semn bun, dacă nu făcea penitenţă. Dacă nu voia să se chinuie el însuşi sau să îndure pedepsele care i se aplicau, dacă nu învăţa nimic din mustrările care i se făceau, dacă era prost crescut şi nu mergea pe drumul cel drept. El se va înjosi pe el însuşi şi va închide uşa norocului. Şi dacă va trăi cu o femeie, nu va mai avea noroc. Va sărăci într-atît, încît nu va avea nici ce să bea, nici ce să mănînce. Nu va avea decît necazuri în viaţă pentru că el însuşi şi-a atras soarta nenorocită din cauza nechibzuinţelor lui, din cauza neascultării, a trufiei şi a neglijenţei şi nu va găsi niciunde vreo mulţumire ; merou sărac şi urmărit de nenoroc, toată lumea îl va dispreţul, considerîndu-l un vagabond, nimeni nu-i va oferi prietenia, va rămîne singur, fără prieteni care să-l iubească, urmărit de oameni care îl urăsc, blestemat de toţi, el va deveni odios tuturor. Va fi privit cu ochi răi, ca un păcătos lipsit de apărare, trufaş, fără căpătîi, fără să ţină seama de sfaturi şi fără să se sinchisească de buna educaţie. Cînd copilul se năştea sub un semn bun, părinţii spuneau: „Copilul nostru este norocos, el s-a născut sub semnul bun al lui *cipactli"*. Foarte curînd era botezat şi i se dădea numele zilei adică *cipactli* sau numele oricărui alt semn ales dintre cele mai norocoase. Cîteodată, mai amînau botezul pînă la o altă zi a aceluiaşi semn, care li se părea şi mai norocoasă [] Dacă semnul principal era rău, şi, din întîmplare, unul din cele treisprezece semne secundare care depindeau de acesta era favorabil şi anunţa o soartă bună, prezicătorul spunea părinţilor copilului şi bătrînilor: „Fiul nostru s-a născut sub un semn bun, va ajunge nobil sau senator, bogat, om de temut, războinic, voinic şi cutezător în războaie. El se va ridica la un rang înalt, printre comandanţii armatei. Va şti să învingă şi să

ueidă". Prezicătorul mai spunea uneori şi aşa: „Copilul nu s-a născut sub un semn bun, semnul lui este aducător de nenorociri, dar există în el un semn secundar, de care depinde cel dintîi şi care temperează această influenţă rea şi o face mai bună". El indica apoi ziua botezului spunînd: „îl vei boteza peste patru zile cînd semnul era cu totul împotrivă şi nu se găsea nici un corectiv favorabil, prezicătorul prorocea familiei soarta rea care era hărăzită copilului, pentru că se născuse sub un semn nenorocit, a cărui influenţă era fără scăpare, şi el spunea: „Acest copil va fi vicios, dedat plăcerilor simţurilor şi hoţ. Va avea o soartă nefericită, degeaba va munci şi se va strădui să strîngă bani, pentru că toate cîştigurile lui se vor risipi, sau va fi leneş şi-i va plăcea să doarmă mult". Uneori, ghicitorul prezicea că va fi beţiv, ba chiar spunea că acel copil va trăi puţin sau că semnul său era jumătate bun, jumătate rău[94].

16. Focul nou [95]

După ce rotaţia anilor se încheia, locuitorii din Mexic şi din împrejurimi obişnuiau să sărbătorească începutul unei noi perioade, care se numea *ome acall;* era o sărbătoare sau, mai bine zis, o solemnitate numită *ioxiuh ilpilia,* care înseamnă aproximativ „nodul anilor". Ea avea loc o dată la cincizeci şi doi de ani, adică atunci cînd fiecare din cele patru semne cîrmuise la rîndul său un grup de treisprezece ani. Această sărbătoare se numea *ioxiuh ilpilia,* care înseamnă „anii noştri sînt legaţi", pentru că urma să înceapă o altă serie de cincizeci şi doi de ani. I se mai spunea şi *xiuhtzitzquilo,* care se tălmăceşte prin „intrăm într-un an nou" şi pentru a aduce mărturie întru acest eveniment, oamenii atingeau ierburile, arătînd astfel că altă serie de cincizeci şi doi de ani urma să înceapă, spre a completa numărul de o sută patru care forma un secol.

Atunci se făcea focul nou. Cînd ziua fixată pentru această ceremonie se apropia, toţi locuitorii din Mexico obişnuiau să arunce în apă, în canale şi în lagune, blocurile de piatră sau de lemn venerate ca zei ai casei, ca şi alte pietre, care serveau la clăditul vetrelor, unde se pregăteau mîncărurile; de asemenea, erau aruncate în apă şi pietrele pe care se măcina, de obicei, ardeiul iute. In acelaşi timp, se făcea o curăţenie desăvîrşită în case şi, în sfîrşit, se stingeau toate focurile.
Această ceremonie, cu prilejul căreia urma să se aprindă focul nou, se desfăşura pe un loc consacrat, şi anume pe vîrful unui deal numit Uixachtlan, situat la două leghe de Mexico, la graniţa cu Iztapalapan şi Golhuacan. Totul urma să înceapă la miezul nopţii. Bucata de lemn din care avea să izbucnească focul era aşezată pe pieptul celui mai curajos dintre prizonierii de război: focul se isca în bucata de lemn uscat cu ajutorul altei bucăţi mai lungi, cum ar fi un lemn de săgeată, care era învîrtit foarte repede între palme. După ce se aprindea focul i se spinteca pieptul captivului, i se smulgea inima, care era aruncată în foc. Apoi, trupul victimei era şi el dat pradă flăcărilor. Numai preoţii **făceau** oficiul de a aprinde focul şi cu deosebire **preotul** care aparţinea cartierului Galpulco.
Ceremonia urma să aibă loc pe Muntele Uixachtlan, destinat în mod special acestui scop. Iată, acum, ritualul care trebuia respectat în vederea ceremoniei. în ajunul sărbătorii, la apusul soarelui, preoţii idolilor se pregăteau să se îmbrace cu podoabele zeilor lor, în aşa fel încît să le semene perfect. Cum începea să se însereze, ei o porneau la drum, mergînd încet, gravi şi tăcuţi. Asta se numea *teonenemi,* ceea ce însemna „ei merg ca zeii". Plecaţi din Mexico, ajungeau la muntele despre care am pomenit, aproape către miezul nopţii. Preotul din cartierul Calpulco, care avea sarcina să aprindă focul nou, ducea în mînă instrumentele trebuincioase. In tot timpul drumului el făcea încercări repetate de aprindere a focului, ca totul să meargă cît mai uşor. în

noaptea fixată pentru această ceremonie, toată lumea era cuprinsă de groază şi aştepta neliniştită ceea ce urma să se petreacă: căci ei erau pătrunşi de credinţa că dacă focul nu va putea fi aprins, lumea se va sfîrşi bezna acestei nopţi va rămîne veşnică; soarele nu va mai răsări, şi din înălţimile văzduhului vor coborî *tzitzimime,* nişte duhuri monstruoase şi înspăimântătoare, care vor omorî bărbaţii, şi femeile. De aceea, toată lumea urca pe terase, nimeni nu îndrăznea să rămînă jos. Femeilor însărcinate li se punea pe faţă o mască din frunze de agavă. Apoi, erau închise în silozuri pentru că se credea că, dacă focul nu se aprinde, ele se vor transforma în fiare sălbatice, sfîşiind bărbaţii şi femeile. La fel se proceda şi cu copiii, cărora li se punea pe faţă aceeaşi mască de agavă. Ei nu erau lăsaţi să doarmă şi părinţii lor aveau grijă să-i ţină treji, brutalizîndu-i şi ţipîndu-le în urechi, pentru că aveau credinţa că, dacă adormeau, atunci aveau să fie transformaţi în şoareci. Fiecare urmărea cu atenţie locul unde trebuia să apară lumina şi toată lumea aştepta, neliniştită, clipa cînd se va aprinde focul. După ce preoţii reuşeau să-l aprindă, o vîlvătaie imensă putea fi zărită de departe. Abia începea să licărească focul că oamenii îşi şi crestau urechile cu nişte cuţite mici şi sîngele pe care îl storceau din ele îl aruncau apoi spre locul de unde vedeau venind lumina. Toată lumea era obligată să procedeze întocmai, pînă şi copiii care erau în leagăn. Li se făceau tăieturi în urechi, spunînd că astfel făceau penitenţă şi prin aceasta vor căpăta merite deosebite. în acelaşi moment preoţii spintecau pieptul şi măruntaiele captivului cu un cuţit de obsidian, foarte ascuţit, aşa cum am spus-o şi cu alte prilejuri.

După ce era aprins focul cel mare, slujitorii idolilor, veniţi din Mexico şi din alte oraşe, se grăbeau să-şi aprindă şi ei cîte o făclie din focul acela; în acest scop, ei însărcinau pe bărbaţii cei mai sprinteni şi mai buni alergători să aprindă din focul acela torţe făcute din lemn de pin.

Ei alergau foarte iute, întrecîndu-se, care mai de care, pentru ca focul să ajungă fără întîrziere pe la toate casele.
Locuitorii din Mexic se întorceau acasă cu torţele aprinse, pe care le duceau de îndată în templul lui Uitzilopochtli şi le aşezau cu multă tămlie şi copal pe un sfeşnic mare, înălţat în faţa idolului. Apoi, de acolo se aprindeau alte torţe, care erau duse la locuinţa preoţilor şi a tuturor locuitorilor din oraş. Era ciudat să vezi o mulţime atît de numeroasă de oameni, venind să-şi aprindă făcliile. De aceea se aprindeau focuri mari în fiecare cartier şi se făceau petreceri straşnice. Preoţii din vecinătate procedau la fel, căci focul ajungea foarte repede la ei; alergătorul aprindea făclia şi fugind cît mai iute întrecea pe ceilalţi aşa încît el ajungea într-o clipă la casele preoţilor, de unde fiecare venea să-şi ia lumină din noul foc. Era într-adevăr un lucru ciudat să vezi atît de multe făclii, care străluceau peste tot, luminînd ca ziua.

17. Despre superstiţii

Despre omixochitl[96]. Există o floare numită *omixochitl* — cu un miros foarte plăcut care prin forma şi culoarea ei albă seamănă cu iasomia. Pe de altă parte, există o boala asemănătoare cu hemoroizii care atacă părţile de jos ale bărbaţilor şi femeilor. Superstiţioşii de pe vremuri spuneau că această boală era contactată de aceia care au mirosit îndelung parfumul florii, au urinat peste ea sau au strivit-o.
Despre cuetlaxochitl [97]. Există o floare numită *cuetlaxochitl*, care aparţine unui arbore cu frunze roşcate. Pe de altă parte, există o boală care atacă clitorisul femeilor şi care poartă acelaşi nume ca această floare. Superstiţioşii din timpuri străvechi spuneau că boala era contactată de femeile care trecuseră peste această floare, o mirosiseră sau se aşezaseră peste ea. De aceea

tinerele fete erau sfătuite să n-o miroase şi nici să nu se aşeze sau să treacă peste ea.

Despre florile înmănunchiate. Bătrînii superstiţioşi spuneau că nu trebuie să miroşi florile din mijlocul acelor buchete, făcute din mai multe flori, şi care se ţin în mînă in timpul dansului, iar apoi se împart invitaţilor; centrul buchetului fiind rezervat lui Tezcailipoca, oamenii nu trebuiau să miroase decît marginea °8.

Despre porumb. Superstiţioşii de pe vremuri şi chiar unii din zilele noastre spun că trebuie să sufli " deasupra porumbului înainte de a-l pune în oală, la fiert, pentru ca să-i dai curaj şi să nu se teamă de fierbere. Se mai pretindea că, dacă v*reo* cîteva boabe erau răspîndite pe jos, acela care le vedea, era obligat să le culeagă. Dacă cineva nu-şi făcea datoria aşa cum se cuvine însemna că insultase porumbul [100)], care se plîngea lui Dumnezeu, zicînd: „Doamne, pedepseşte-l pe acest om, care m-a văzut risipit pe jos şi nu m-a ridicat [101], pedepseşte-l cu foamea, să se înveţe minte şi să nu mă mai dispreţuiască".

Despre tecuencholhuilizili, care înseamnă *a sări peste cineva.* Superstiţioşii de pe timpuri spuneau că dacă cineva sare peste un copil culcat sau aşezat, îi lua crescutul şi el era hărăzit să rămînă mic. Dar, se spunea că există şi un remediu: să sară din nou în sens contrar.

Despre atliliztli care înseamnă: *a bea, cel mic înaintea celui mare.* Ei mai aveau o prejudecată în privinţa băutului: dacă doi fraţi voiau să bea ceva şi dacă cel mai mic bea primul, cel mai mare îi spunea: „Să nu bei înaintea mea, pentru că nu vei mai creşte, vei rămîne aşa cum eşti acum".

Despre mlncatul din oala cu supă. Mai există şi o altă prejudecată: dacă cineva mînca din oală, înmuind în ea bucăţi de pîine sau atingea *masamorra 1*[02] cu mîna, părinţii îi spuneau: „Dacă vei mai face aşa, nu vei cîştiga niciodată la război şi nu vei captura nici un prizonier".

Despre tamalli fiert. Dacă atunci cînd *tamalli* fierbea se lipea de oală aşa cum se lipeşte uneori

carnea, se spunea că persoana care va mînca, dacă era un bărbat, nu va putea arunca niciodată la ţintă săgeţile pe cîmpul de luptă şi că soţia lui nu va naşte uşor; iar dacă era o femeie, se spunea că ea va fi nenorocită la naştere, deoarece copilul se va lipi de măruntaie.

Despre ombilic [mi]. Cînd se tăia ombilicul noilor născuţi, dacă era vorba de un băiat, ombilicul era dat unor soldaţi ca să-l îngroape într-un loc destinat bătăliilor. Se spunea, că în felul acesta copilul va îndrăgi războiul. Dacă era o fată, ombilicul ei era îngropat lîngă vatră, astfel ea îşi va îndrăgi casa şi-i va place să facă mîncare.

Despre femeia însărcinată. Pentru ca o femeie însărcinată — se spunea — să poată circula în timpul nopţii fără să vadă fantome, trebuia neapărat să-şi pună puţină cenuşă pe piele W, în sîn sau sub cingătoare.

Despre casa unei lăuze. Cînd vreo femeie se ducea să vadă o lăuză, luînd cu ea pe cîţiva din copiii ei, ea se îndrepta mai întîi spre vatra casei şi acolo, freca tîmplele şi încheieturile copiilor săi cu cenuşă. Se credea că, dacă nu se procedează astfel aceşti copii vor avea articulaţiile bolnave; ele vor scîrţîi la fiecare mişcare.

Despre cutremurul de pămînt. Cînd se cutremura pămîntul, ei se grăbeau să prindă copiii de tîmple cu amîndouă mîinile şi să-i ridice în sus. Aveau credinţa, că dacă nu vor face aşa, ei nu vor mai creşte şi că vor fi luaţi de cutremur. De asemenea, ei obişnuiau ca în aceste momente să ia apă în gură şi să stropească obiectele preţioase. Procedau la fel, pe pragurile tuturor uşilor şi credeau că, dacă nu făceau aşa, cutremurul va lua eu el toate aceste lucruri. Cei care se împotriveau acestui obicei erau mustraţi. Cînd începea cutremurul de pămînt, ţipau tare 1[05] şi se băteau cu palmele peste gură, ca toată lumea să ştie că se cutremura pămîntul.

Despre metlatl. Se spunea că acela care-şi trecea limba peste piatra de rîşniţă care se numeşte *metlatl* îşi va pierde dinţii foarte repede;

de aceea părinţii interziceau copiilor lor să pună limba pe pietrele de rîşniţă [106].

Despre acela care se sprijină de un stîlp. Se spunea că acela care se sprijinea de un stîlp va fi mincinos, pentru că stîlpii sînt aşa de la natură şi au darul să comunice această proprietate celor care se apropie de ei; de aceea părinţii interziceau copiilor să se sprijine de stîlpi.

Despre mîncatul în picioare. Se pretindea că fetele tinere, care mîncau în picioare, nu se vor mărita în satul lor, ci aiurea; de aceea mamele interziceau fetelor să mănînce în picioare.

Despre mîna unei maimuţe femelă. Printre negustorii de *manlas* exista o superstiţie, care mai dăinuie şi astăzi: o labă de maimuţă pe care o purtau cu ei [107], în zilele de vînzare, le dădea convingerea că marfa lor se va vinde repede. Acest obicei se practică şi astăzi. Dacă nu reuşeau să-şi vîndă mărfurile, ei băgau printre ele doi ardei, spunînd că le dă ardei să mănînce, pentru ca a doua zi să se vîndă mai cu spor.

Despre şoareci. Se spunea că şoarecii cunoşteau pe cei care trăiau în concubinaj. Ei rodeau coşurile, rogojinile şi vasele, dînd de veste că în casa aceea se practică concubinajul. cînd şoarecii rodeau fustele unei femei, soţul ei înţelegea că ea era adulteră; dacă, dimpotrivă, ei rodeau mantia soţului, femeia era sigură că o înşeală.[108]

Despre puii de găină. Se spune că dacă un bărbat care trăia în concubinaj intra în casă în momentul cînd puii ieşeau din găoace, aceştia cădeau morţi cu labele în sus. Dacă cineva din casă, bărbatul sau femeia, trăia în concubinaj cu cineva, puilor de găină li se întîmpla aceeaşi nenorocire. Era un mod de a cunoaşte dacă există concubinaj în oricare casă.

Despre inegalitatea lăţimii stofelor. Se spunea că atunci cînd se ţese o stofă, fie pentru o mantie, fie pentru o fustă sau *uipilli,* dacă această stofă se întindea într-o parte mai mult decît în alta, asta însemna că persoana pentru care se lucra ducea o viaţă de desfrîu, lucru pe care

na

stofa îl dădea de înţeles, desfăşurîndu-şi în mod inegal marginile.

Despre vrăjitori [10B]. Pentru ca vrăjitorii să nu intre în case şi să facă stricăciuni, se spunea că este bine să se pună noaptea un cuţit de piatră neagră [110] într-o strachină plină cu apă, aşezată în spatele uşii sau în curte. Vrăjitorii se oglindeau în apă şi văzîndu-şi chipul alături de cuţit, o luau deodată la fugă şi nu mai îndrăzneau să intre. în acea casă.

Secţiunea a IIî-a

OBICEIURI, RITUALURI ÎN REGIM PROFAN

1. Alegerea împăratului [1]

După moartea seniorului sau a regelui, senatorii numiţi *teciitlaioque,* bătrînii din partea locului numiţi *achcacauhtin,* vechii căpitani din armată, numiţi *yaotequiuaque,* alţi ofiţeri superiori şi satrapi care se numeau *tlamacazque* sau *papa-uaque* se adunau cu toţii în casele regale pentru a alege un alt cîrmuitor. Aici, chibzuiau şi hotărau cine va fi rege. Trebuia ales cel mai nobil din familia regilor precedenţi, om înţelept, iscusit în războaie, cutezător, înflăcărat şi care nu obişnuia să bea vin. Trebuia să fie prudent, instruit şi educat în *calmecac;* să ştie să vorbească frumos, să fie inteligent, discret şi energic. Cînd toate părerile sau majoritatea dintre ele se potriveau şi desemnau una şi aceeaşi persoană, acesta era numit, fără zăbavă, rege. Această alegere nu se făcea prin vot, ci printr-o conferinţă la care participau toţi, şi în care se cădea de acord asupra persoanei care trebuia să fie aleasă. După aceea, se alegeau încă patru persoane cu nume diferite, după locurile lor de baştină, care, ca şi senatorii, trebuiau să fie întotdeauna alături de rege şi sa cunoască treburile importante ale regatului. În timpul alegerilor, mulţi dintre aceia care se aşteptau să fie numiţi se ascundeau pentru a evita să fie aleşi, refuzînd să-şi asume

o sarcină atît de grea. Apoi, se alegea o zi considerată de astrologia judiciară drept norocoasă, cînd cele cinci persoane desemnate erau prezentate în faţa poporului şi conduse la templul lui Uitzilopochtli.
în ziua respectivă, considerată printre cele mai norocoase, satrapii conduceau pe regele ales, ca şi pe celelalte patru persoane, la templul lui Uitzilopochtli. Aleşii erau complet goi. în faţa templului, regele era îmbrăcat după moda satrapilor care ofereau tămîie zeilor, adică era înveşmîntat într-o jachetă verde închis pe care erau pictate oseminte de mort şi care avea forma unei *uipilli* de femeie. Pe spate îi atîrna o punguţă, tot verde-închis, cu ciucuri, plină cu tutun. Capul îi era acoperit cu o stofă verde, pictată tot cu oseminte, care-i cădea peste faţă. în mîna stîngă avea o pungă din aceeaşi stofă şi la fel ornamentată, plină de copal şi tămîie albă. Era încălţat cu sandale verzi şi în mîna dreaptă ţinea o cădelniţă de formă obişnuită, bălţată cu ţeste de morţi. Nişte hîrtii în chip de ciucuri, îi atîrnau de capătul mînecii. Satrapii îl luau şi îl conduceau- pe treptele templului pînă la statuia lui Uitzilopochtli. Acolo, regele lua tămîia, o punea pe jarul din cădelniţă şi afuma statuia, chipul său rămînînd în continuare acoperit de' acea stofă. în timpul acestei ceremonii poporul privea de jos pe noul rege, care ardea tămîie în faţa idolului. Slujitorii templului suflau din trompete şi cîntau şi din alte instrumente.
Se proceda aşijderea şi cu ceilalţi aleşi. Şi ei erau îmbrăcaţi la fel, apoi erau conduşi să ofere tămîie, în urma regelui. Hainele lor erau negre şi pictate cu oseminte.
După ce regele şi persoanele alese cădelniţaseră cu tămîie statuia lui Uitzilopochtli, satrapii îi ajutau să coboare, dîndu-le braţul în aceeaşi ordine în care urcaseră: mai întîi regele, apoi primul dintre cei patru şi aşa mai departe, fiecare după rangul său. După aceea erau con-

duşi la Tlacochcalco *, care se găsea în incinta templului lui Uitzilopochtli, unde trebuiau să facă cele patru zile de penitenţă. Ei locuiau acolo, nu aveau voie să iasă, posteau tot timpul, mîncau doar o dată pe zi, către prînz. Mergeau cu toţii, la miezul zilei, ca şi la miezul nopţii, să ofere sînge în faţa statuii lui Uitzilopochtli. Erau îmbrăcaţi aşa cum am spus mai-nainte; satrapii îi conduceau luîndu-i de braţ, potrivit rangului, şi apoi, îi aduceau din nou la locuinţele lor. în răstimpul acestor patru zile, la miezul nopţii, după ce cădelniţau cu tămîie şi ofereau sînge, ei se scăldau într-un bazin în semn de penitenţă aşa cum obişnuiau şi satrapii.

După cele patru zile de penitenţă, regele şi cei patru senatori erau conduşi la locuinţele regale şi, de acolo, aceştia din urmă se întorceau la casele lor. Imediat după aceea, regele consulta pe prezicători sau astrologi, ca să-i indice o zi foarte norocoasă în care să fie sărbătorită alegerea sa. El poruncea apoi majordomilor să pregătească penele şi toate podoabele necesare într-o asemenea ocazie.

Odată fixată ziua cînd urma să aibă loc serbarea, alesul, dacă era regele Mexicului, îşi trimitea ambasadorii în toate regatele vecine de la Quauhtemalan pînă la Michoacan [U2]. Regii din toate ţările dintre cele două mări răspundeau ei înşişi invitaţiei sau îşi trimiteau reprezentanţii pentru ca să asiste la sărbătorirea alegerii. Toţi invitaţii erau adunaţi într-o anumită zi dinaintea sărbătoririi. Regele pregătise penele, mantiile, cingătorile şi bijuteriile care trebuiau împărţite fiecăruia după rangul său. Pentru a participa la petreceri şi la bal, ei primeau pene, bijuterii şi haine potrivite acestui scop. La ora fixată pentru masă, se serveau tuturor invitaţilor diferite feluri de mîncare, multe feluri delicioase de *tortilla* şi mai multe soiuri de băuturi de cacao, în ceşti foarte scumpe, potrivit rangului fiecă-

* *Tlacochcalco* — Templul săgeţilor, ce era totodată un fel de arsenal (N. tr.).

ruia. Se ofereau, de asemenea, mai multe feluri de trestii de fumat, aşezate pe talere, şi o mare varietate de flori alese. Apoi, se împărţeau un mare număr de *mantas* bogate şi frumoase după rangul fiecăruia. Locuinţa lor era frumos împodobită, cu multe jilţuri şi rogojini noi. Se alegea apartamentul destinat principalului invitat şi tuturor celor care veniseră cu el pentru a dansa acolo, toată noaptea; se intonau cu mare pompă cîntece solemne. Această sărbătorire dura una, două, trei sau mai multe zile şi nopţi. După ce festivitatea se sfîrşea, invitaţii îşi luau rămas bun şi se întorceau în ţinuturile lor.

2. Discurs adresat împăratului nou ales

„O, stăpîne prea milos, prea îndurător, prea iubitor şi vrednic de a fi preţuit mai mult decît toate pietrele preţioase şi toate penele bogate! Eşti aici de faţă; Suveranul nostru divin te-a ales regele nostru, pentru că cei care ne-au cîrmuit mai înainte au murit, prin voinţa zeilor şi s-au dus să se odihnească în pace. Istoviţi de atîta muncă, întocmai ca aceia care urcă pe drumuri abrupte, ducînd în spate poveri grele, au părăsit această lume, lăsînd altora sarcina cîrmuirii, pe care o purtau pe umerii lor. Poate că-şi mai amintesc şi cinstesc şi acum cu grija lor oraşul pe care l-au cîrmuit, şi care astăzi a rămas pustiu, în beznă, pentru că voinţa Domnului l-a văduvit de cîrmuitorii săi. Poate că privesc şi acum cu bunăvoinţă, regatul peste care cresc mărăcini, din pricină că pămîntul nu mai este cultivat, iar locuitorii — sărmanii! —sînt ca nişte orfani neştiind ce anume au de făcut. Ei sînt ca nişte muţi care şi-au pierdut graiul sau ca un trup lipsit de cap.

Ultimul care ne-a părăsit, a fost un puternic şi destoinic stăpînitor, căruia Atotputernicul i-a încredinţat acest regat doar pentru cîteva zile, şi care a dispărut ca un vis; totul i-a scăpat

din mîini, pentru că Domnul l-a chemat la dînsul ca să-l aşeze în lăcaşul de odihnă de care se bucură ceilalţi defuncţi de dinaintea lui, aşezaţi pentru veşnicie în marele sarcofag din mormintele lor. S-a dus şi el cu ei, şi este deja lîngă tatăl nostru, zeul infernului, numit Mictlantecutli. Oare se va întoarce vreodată din locul unde s-a dus ? Nu, asta nu-i cu putinţă, a plecat pentru totdeauna, pierzîndu-şi regatul pe vecie. Acei care trăiesc şi care se vor naşte de acum înainte nu-l vor mai vedea vreodată, el ne-a părăsit pentru totdeauna, făclia noastră s-a stins, lumina noastră a dispărut. Oraşul şi regatul Celui de Sus, pe care el avea sarcina să Io guverneze şi să le lumineze, sînt acum lipsite de sprijin, în beznă. Era cît pe ce să dispară şi să fie distrus acest regat pe care el îl purta pe umeri şi pe care l-a părăsit odată cu povara conducerii, acest regat pe care l-a lăsat în pace şi linişte, acest regat peste care a domnit paşnic. Tot timpul cît a stat pe tronul dăruit de Suveranul tuturor împărăţiilor, acest regat a cărui pace el s-a străduit s-o păstreze pînă la moarte, acest regat a existat, este aici. El nu şi-a îngăduit niciodată tihna de a-şi vîrî mîinile şi picioarele sub cuvertură, dimpotrivă, muncea cu cea mai mare rîvnă pentru binele regatului. Şi acum, o milostive Doamne, dacă simţim o mare mulţumire şi bucurie, este datorită lui Dumnezeu, prin grija căruia trăim şi care ne-a dăruit în persoana ta o rază strălucitoare din soarele lui. Degetul lui se întoarce spre tine pentru a te desemna, şi el ţi-a scris numele tău cu litere stracojii. Astfel a hotărît el, sus şi jos, în cer şi în infern, ca tu să ne fii domn şi să stăpîneşti tronul, estrada şi demnitatea acestui regat, fruct zămislit din rădăcinile înaintaşilor tăi,»care l-au sădit temeinic în vremurile de demult.

Tu, stăpîne! va trebui să suporţi greaua sarcină a cîrmuirii; tu trebuie să urmezi domnilor al căror descendent eşti şi să-ţi iei răspunderea greutăţii pe care au dus-o ei; tu,

stăpîne! trebuie să porţi pe umeri anevoioasa sarcină de a domni peste un regat. Slăvitul nostru Creator îţi pune în braţe şi-ţi aşază pe genunchi înalta demnitate, care constă în a administra şi a guverna oamenii din popor care sînt iuţi la mînie şi capricioşi. Cîţiva ani de zile va trebui să-i hrăneşti, să-i mulţumeşti, ca şi pe copiii din leagăn. Va trebui să-i ţii pe toţi în braţe şi pe genunchi, va trebui să-i mîngîi şi să le cînţi încet pentru a-i adormi, atîta timp cît voi exista pe această lume. O, Prealuminate Stăpîne, preapreţios, cerul şi infernul au chibzuit şi au judecat că aceasta este soarta ta. Pe tine te-a ales Suveranul nostru, Domnul din ceruri. Ai putea tu oare să te ascunzi sau să fugi? Ai putea tu să te sustragi acestei sentinţe ? Vei aluneca tu din mîinile lui şi te vei furişa ? Cît îl preţuieşti tu pe Domnul nostru? Cum îi preţuieşti tu pe oamenii care te-au ales şi care sînt nobili iluştri, de rang înalt ? Ce părere ai tu despre regii şi nobilii care te-au desemnat, te-au în-semnat şi te-au înălţat la acest rang, prin inspiraţia şi porunca Atoateştiutorului Nostru, a cărui alegere nu se poate nici anula, nici schimba, pentru că este de natură divină; şi pentru că asta înseamnă că ai fost numit pă-rintele acestui regat. Şi pentru că aşa stau lucrurile, nobile stăpîne, străduieşte-te, prinde curaj, asumă-ţi sarcina care îţi este încredinţată şi recomandată. Facă-se voia Celui de Sus ! Poate o vei păstra vreme îndelungată, poate vei fi oprit de moarte, şi alegerea ta va dispare ca un vis.

Să bagi de seamă ca nu cumva să fii nere-cunoscător şi să nesocoteşti binefacerile împă-ratului Ceresc, care cunoaşte toate tainele, ca nu cumva să arunce^, asupra ta vreo pedeapsă, să nu voiască, o, ca tu să pieri, sau să te trimită să rătăceşti prin munţi şi savane, să cazi în noroi şi murdărie, sau să fii victima vreunei întîmplări neplăcute şi ruşinoase. Poate vei fi acuzat de vreo ticăloşie, sau Cel de Sus va

îngădui certuri, tulburări în regatul tău ca să te doboare sau ca să ajungi să fii dispreţuit. Sau poate vei fi învins de unii regi care te urăsc şi-ţi declară război. Poate, în sfîrşit, Maiestatea Sa divină să îngăduie ca sărăcia şi foametea să-ţi copleşească regatul. Ce vei face dacă sub domnia ta, regatul va fi distrus, sau dacă Atoatcfăcătorul îşi va descărca mînia asupra ta, trimiţîndu-ţi o epidemie de ciumă? Ce vei face dacă-ţi vei vedea oraşul în ruină, splendoarea înghiţită de beznă? Ce vei face dacă jalea îşi va împresura regatul, şi ce se va întîmpla dacă moartea va veni pe neaşteptate sau dacă la începutul domniei tale, sau chiar înainte de a începe să domneşti, zeul nostru te va distruge şi te va călca în picioare ? Ce vei mai face dacă îţi va trimite pe negîndite împotriva ta duşmani venind dinspre pustiuri, dinspre plajele mărilor sau de peste munţi, sau din savane, pe unde se dau de obicei bătălii şi se varsă sîngele, din care se adapă pămîntul şi soarele? Căci Domnul are un număr infinit de pedepse pentru cei care nu-l ascultă. O, rege, trebuie să-ţi aduni toate forţele şi puterea ca să-ţi faci datoria, îndeplinindu-ţi mandatul chiar cu preţul lacrimilor şi suspinelor, înălţînd rugi către Tatăl Nostru invizibil şi impalpabil, îndreaptă-te către el cu lacrimi şi plînsete ca să te ajute să cîrmuieşti în pace regatul tău, spre cinstea lui.

Fii cu băgare de seamă, să-i primeşti cu smerenie şi bunăvoinţă pre aceia care vin în faţa ta, chinuiţi de spaime şi necazuri; să nu faci nimic necugetat, ascultă cu blîndeţe şi pînă la sfîrşit plîngerile, nemulţumirile lor; să nu întrerupi şirul vorbelor şi judecăţilor celui care-ţi vorbeşte, căci tu eşti chipul Atotstăpînitorului, el se bizuie pe tine şi tu îl reprezinţi; tu eşti instrumentul prin care el vorbeşte şi prin urechile tale, ascultă el. Fii cu băgare de seamă, ca nu cumva să favorizezi pe unii în dauna altora şi să nu pedepseşti niciodată pe nimeni

fără motiv, pentru că puterea pe care o ai
vine de la Cel de Sus, şi reprezintă unghiile şi
dinţii Divinităţii. Foloseşte-o cu scopul de a
Împărţi dreptatea; eşti numai executorul şi pro-
motorul acestor sentinţe drepte. Să se facă
dreptate, dreptatea să fie respectată fără să
se acorde nici o atenţie celor pe care acest
fapt îi umple de mînie. Domnul îţi porunceşte
să procedezi aşa ; neasumîndu-şi el însuşi această
grijă, o încredinţează în mîinile tale. Ai grijă
să nu mijească vreodată la picioarele tronului
sau în jilţurile nobililor şi judecătorilor iuţeala
sau mînia în fapte sau în vorbe; nimic nu
trebuie săvîrşit într-o dispoziţie proastă. Să
nu-ţi treacă vreodată prin gînd să spui: « Sînt
rege, fac ce-mi place », căci asta ar fi un mijloc
de a-ţi distruge puterea, preţuirea, demnitatea
şi măreţia. Demnitatea de care te bucuri şi
puterea pe care o exerciţi asupra regatului tău
să nu fie un prilej de trufie şi vanitate. Ar fi
mai bine să-ţi aminteşti de ceea ce ai fostcîndva,
în trecut, şi că ai plecat de jos ca să te înalţi
la demnitatea de care te bucuri fără s-o fi
meritat. Trebuie să te întrebi adesea pe tine
însuţi: «Cine am fost mai înainte şi cine sînt
astăzi ? Nu meritam să fiu ridicat la postul
înalt şi de frunte pe care îl deţin, nu sînt aici
decît din porunca Stăpînitorului ceresc şi ceea
ce trăiesc pare mai degrabă un vis decît o
realitate ».
Nobile stăpîn, nu dormi niciodată prea
adînc; nu te lăsa ispitit de desfătările şi plăcerile
simţurilor, nici de petreceri şi băuturi; nu risipi
fără noimă truda şi ostenelile vasalilor, în lă-
comie şi beţie; nu profita de favoarea pe care
ţi-a făcut-o Atotputernicul, alegîndu-te rege,
ca să te dedai la abuzuri, la nechibzuinţe şi la
pizmă. O, nobile rege, fiul nostru! Creatorul
urmăreşte ce fac guvernatorii regatelor sale şi
găseşte prilejul de a-şi bate joc de greşelile
care se comit în timpul cîrmuirii; el îşi bate
joc într-adevăr şi tace, căci El este Cel ce este

în veci şi, ca atare, el face ce vrea şi pedepseşte pe cine vrea. El ne ţine pe toţi în palmă şi ne leagănă, căci noi sîntem pentru el ca un cocoloş de humă pe care îl rostogoleşte de colo-colo, şi care-i stîrneşte rîsul prin mişcările sale iscate de neostenita sa mînă. O, stăpîne şi rege al nostru, străduieşte-te să-ţi îndeplineşti datoria fără să te pripeşti. Poate că păcatele noastre ne fac nevrednici de tine, poate că alegerea ne va entuziasma neînchipuit de mult, poate Domnul nostru a hotărît ca tu să deţii vreme îndelungată demnitatea regală, poate, dimpotrivă, el vrea să te încerce şi să te înlocuiască, dacă nu-ţi vei face datoria. Oare Domnul din ceruri nu are şi alţi prieteni? Eşti oare singurul pe care-l iubeşte ? Dimpotrivă, cîti alţii n-o fi cunoscînd el! cîţi sînt care-l cheamă? cîţi sînt care îşi înalţă glasul în faţa lui? cîţi plîng? Cîţi îl imploră cu amărăciune! cîţi suspină în faţa lui! Numărul lor nu se poate cunoaşte. Apoi, mulţi care sînt generoşi, prevăzători şi foarte iscusiţi! Mulţi care au avut deja slujbe şi au fost ridicaţi la ranguri de seamă îşi înalţă ruga în faţa lui; nu-i lipsesc, aşadar, oamenii cărora să le dea conducerea regatelor sale. Poate că el nu-ţi dăruieşte cinstirile şi gloria sa decît ca un vis trecător; poate nu ţi le dăruieşte decît ca o mireasmă îmbătătoare şi nu te atinge decît în treacăt, pe buze, cu afecţiunea, blîndeţea şi bogăţiile sale, pe care el singur le poate împărţi pentru că numai el le stăpîneşte.

O, prea fericite doamne, apleacă-te şi umileşte-te, plîngi şi suspină cu durere, roagă-te şi fă ceea ce Domnul nostru porunceşte atîta vreme cît îi va fi voia, ziua ca şi noaptea. Foloseşte-ţi puterea cu stăpînire de sine, rugîndu-te neîncetat însufleţit de blîndeţe şi bunăvoinţă; nu pricinui nimănui necazuri, cazne sau amărăciuni. Nu maltrata oamenii şi nu-i respinge arătîndu-te ursuz faţă de ei! Nu le vorbi cu mînie şi nu-i înspăimînta prin violenţa ta. Se cuvine, de asemenea, doamne, să nu foloseşti

cuvinte batjocoritoare sau să faci glume, pentru
că ar atrage dispreţul asupra ta, avînd în vedere că glumele şi cuvintele uşuratice, nesocotite nu sînt potrivite pentru oamenii care ocupă o înaltă demnitate. Se cade, de asemenea, să nu faci. haz de glumele altuia, chiar dacă ţi-ar fi rudă sau aliat, căci cu toate că eşti om ca şi noi demnitatea ta te ridică la rangul de mare zeu. Cu toate că eşti aproapele şi prietenul nostru, fiul şi fratele nostru, noi nu sîntem nicidecum egali; pentru noi, nu mai eşti un om, pentru că întrupezi persoana, chipul, vorba şi prietenia Domnului Preaînalt, care te inspiră şi se face auzit prin gura ta. Buzele tale, limba şi chipul tău sînt ale lui. El te-a împodobit cu autoritatea lui şi te-a înarmat cu dinţii şi ghearele lui, ca să fii temut şi venerat.
Fii cu băgare de seamă, doamne, şi renunţă la obiceiurile de a rîde şi a glumi, pe care le aveai în trecut. Se cade acum să fii înţelept, sobru şi sever. Ai grijă de onoarea ta, de demnitatea persoanei tale şi de măreţia rangului tău; să vorbeşti rar şi sobru, pentru că acum ai devenit altă fiinţă, ai dobîndit măreţie, de aceea trebuie să fii respectat, temut, cinstit şi ascultat. Ai dobîndit o mare valoare, eşti o persoană cu totul deosebită, care merită veneraţia, supunerea şi respectul. Fereşte-te, doamne, de a-ţi compromite sau păta rangul şi înalta valoare, ca şi demnitatea şi dcsăvîrşirea măriei tale. Priveşte cu atenţie treapta pe care te afli; ea este foarte sus şi căderea ar fi grozav de primejdioasă. Gîndeşte-te cu mergi pe o culme înaltă, pe o cărare îngustă şi că de ambele părţi se cască hăuri, care te împiedică să te abaţi, fără să te expui riscului de a cădea în prăpăstii fără fund. Trebuie, de asemenea, doamne, să te fereşti de cusururile potrivnice şi să nu devii arţăgos şi violent, ca o fiară sălbatică, care ar inspira tuturor groază. Să fii cumpătat în exercitarea severă a puterii; căci este mai potrivit să rămîi dincoace de

pedeapsă şi de execuţie penala decît să forţezi nota trecînd dincolo; nu-ţi arăta niciodată dinţii şi ghearele, pe cît va fi cu putinţă să nu fii nici înspăimîntător, nici aspru, nici îngîmfat. Ascunde-ţi dinţii şi unghiile! Pe înalţii demnitari ai regatului şi curţii tale caută să ţi-i apropii, să-i mulţumeşti şi să-i tratezi ou blîndeţe. Bunacuviinţă îţi cere, doamne, să răspîndeşti bucuria şi buna dispoziţie printre oamenii din popor, potrivit calităţii, condiţiei şi gradului fiecăruia; în această privinţă purtarea ta să corespundă obiceiurilor stabilite de diferitele ierarhii populare. Ocupă-te cu bunăvoinţă şi grijă de *areytos* şi de dansuri şi nu uita pregătirile şi instrumentele trebuitoare acestui scop, căci acestea sint exerciţii care inspiră oamenilor curajoşi gustul pentru armată şi război. Distrează, doamne şi înveseleşte poporul de jos prin jocuri şi petreceri cu chibzuinţă alese, astfel o să-ţi întăreşti faima şi o să te faci îndrăgit, amintirea ta va dăinui şi bătrînii care te-au cunoscut nu te vor uita şi-ţi vor cinsti dispariţia, prin dragostea şi lacrimile lor.

O, prea fericite doamne, prealuminate şi preţios rege I Consideră că eşti în călătorie şi că traversezi drumuri desfundate pline de primejdie, căci demnităţile şi dregătoriile sînt presărate cu rîpe şi lunecuşuri, cu capcane, care fac ca nici un drum să nu fie cu totul sigur; sînt apoi puţuri camuflate a căror gură căscată este ascunsă de ierburi, iar în adîncuri au ţăruşi lungi, şi ascuţiţi care străpung pe cei ce cad acolo. De aceea, se cade să te vaieţi necontenit şi să-l lauzi pe Atotputernicul suspinînd. Să fii cu băgare de seamă, doamne, ca nu cumva să dormi prea adînc şi să te laşi în voia femeilor, căci asta înseamnă slăbiciune şi moartea tuturor bărbaţilor. Se cuvine să te suceşti şi să te răsuceşti în pat; şi să meditezi la lucrurile care privesc slujba ta; dacă te va cuprinde somnul, acesta să fie doar un prilej pentru a reflecta la treburile regatului şi la mijloacele de trai, la băutura şi mîncarea noastră, pe care Domnul nostru ni le-a dat, spre a le împărţi

M

cu marii dregători şi curtenii tăi; căci mulţi oameni pizmuiesc pe regi din pricina abundenţei ospeţelor lor, deoarece se obişnuieşte să se spună că regii şi nobilii mănîncă pîinea durerii. Să nu crezi, Doamne, că estrada regală şi tronul sînt făcute pentru plăceri şi desfătări; dimpotrivă, consideră-le drept o pricină de suferinţă şi penitenţă. O prea fericit şi foarte scump stăpîn! Nu vreau să fie pentru inima ta nici un motiv de nelinişte, nici de supărare, şi nu vreau să-ţi stîrnesc nici mînia, nici indignarea. Am săvîrşit destule greşeli, am rătăcit, ba chiar m-am întrerupt de cîteva ori în cuvîntarea mea. Mă opresc aici. Fără să păstrez şirul ideilor, sărind de ici, colo, ca o broască, am vorbit destul, în faţa Domnului Nostru, invizibil şi impalpabil, care este aici de faţă şi ne aude, care a ascultat cu atenţie vorbirea mea bîlbîită, cu greşeli, fără de noimă şi pe un ton, pentru care merita să fiu dojenit. Dar, în sfîrşit, zicînd acestea mi-am făcut datoria, deoarece bătrînii din ţară au această obligaţie, faţă de domnii noi aleşi. Mi-am făcut, de asemenea, datoria şi faţă de Domnul Nostru, care este aici de faţă şi aude; lui îi aduc prinos vorbele mele. O, nobile rege, să domneşti întru mulţi ani peste regat! Am terminat ce-am avut a spune."

3. Discursul împăratului către popor 113

„Ascultaţi cu atenţie, voi toţi aici de faţă; Domnul nostru din ceruri v-a adunat aici, pe voi, cîrmuitorii oraşelor, care sînteţi supuşii mei. Ţi[e]> care ai o slujbă în viaţa politică şi care trebuie să fii tatăl şi mama celor pe care îi guvernezi, vouă tuturor celorlalţi nobili, oameni curajoşi care staţi acum în faţa mea şi care nu aveţi încă nici o însărcinare obştească, vouă celor care practicaţi meşteşugul armelor, vouă oamenilor de valoare, curajoşi ca vulturii şi tigrii, şi vouă femeilor nobile, doamne mărinimoase, vă doresc pacea atotputernicului nostru, creatorul şi cîrmuitorul a

toate; vreau să vă insuflu curaj şi să vă adresez salutul meu în cele cîteva cuvinte pe care vi le voi spune. Ştiţi toţi cei de faţă că am fost ales rege prin voinţa Lui, cu toate că sînt nevrednic şi că poate, ca urmare a ignoranţei mele de a mă purta cum se cuvine, El mă va alunga şi va pune pe altcineva în locul meu. Dar atît timp cît va voi să-mi lase slujba, îmi voi face datoria să cîrmuiesc peste acest regat, cu toate că, uneori, voi fi nepriceput şi voi face poate greşeli, supărîndu-l pe Atotfăptuitorul. O, păcătosul de mine, nenorocitul de mine, de multe ori L-am supărat spre nefericirea mea şi ca urmare a păcătoasei mele firi. în acelaşi timp, am supărat pe mai marii dregători şi persoanele de vază ale regatului, înaintaşii mei, care au fost cîrmuitorii regatului şi lumina, oglinda, exemplul şi ştiinţa pentru toţi. Ei purtau mereu în mînă o torţă, care strălucea pentru a lumina întreaga lume; au fost prevăzători foarte, înţelepţi foarte şi curajoşi foarte. Ridicaţi la acest rang de Domnul, ei n-au primit de la el nici ştiinţa, nici curajul, nici nestatornicia copiilor. El i-a făcut puternici şi viteji ca ei să-i pedepsească pe ticăloşii din regat şi ca să ştie să-şi apere ţara împotriva duşmanilor. Le-a dăruit, în sfîrşit, toate virtuţile trebuitoare sarcinilor lor. Ei erau buni, de aceea le-a dăruit el întotdeauna prietenia şi bunăvoinţa lui. Iar eu sînt urmaşul unor asemenea oameni, ca să-i fac doar de ruşine şi de ocară în îndeplinirea greşită a îndatoririlor mele. Ei au pus temeliile a tot ceea ce s-a construit pînă astăzi şi ei sînt strămoşii şi străbunii bătrînilor noştri, din care ne tragem. Ei au tăiat pădurile de la munte şi de la şes, pentru a face locuinţe pe aceste meleaguri unde trăiau, ei au început să cîrmuiască, ei au întemeiat tronul şi estrada, împlinind voia Lui, în tot timpul vieţii lor.

O, cît sînt de nefericit, de mărginit, de ignorant, biet om de rînd. Nu se cuvenea să fiu ales pentru o demnitate atît de înaltă. Poate totul va trece ca un vis şi viaţa mea se va sfîrşi curînd. Poate se vor scurge mai mulţi ani, timp în care

voi purta pe umeri această sarcină pe care stră» moşii mei au lăsat-o cu limbă de moarte, sarcină grea şi anevoioasă, care trebuie să ne inspire mai curînd modestie decît trufie şi vanitate. Astăzi, înainte de a muri —■ dacă aşa va fi voinţa Domnului, vreau să vă adresez cuvintele mele de încurajare şi alinare.

Vă sfătuiesc, în primul rînd, să vă ţineţi departe de patima beţiei şi să nu beţi *ocili* căci, asemenea măselariţei ea face pe om să-şi piardă minţile, ceea ce inspiră teama şi dezgustul batrînilor noştri, care consideră, pe bună dreptate, aceasta drept motiv de îngrijorare şi scîrbă. Pentru acest viciu senatorii şi nobilii de altădată au spînzurat un mare număr de oameni, au zdrobit capul altora cu pietre şi i-au ciomăgit pe alţii. Vinul numit *ocili* este sursa oricărei nenorociri, ce duce la pierzanie, căci patima beţiei priciuuieşte neînţelegeri şi certuri, tulburări şi dezordine in oraşe şi regate. Este ca un vîrtej care răstoarnă şi distruge totul, ca o furtună infernală care poartă cu ea toate nenorocirile la un loc. De la patima beţiei pornesc adulterele, violurile, seducerea fecioarelor şi violenţa faţă de părinţi şi aliaţi, tet de la ea pornesc furtul, tîlhăriile şi atacurile înarmate; tot în ea îşi au obîrşia blestemele, falsele mărturii, clevetirile, despărţirile, zvonurile, certurile şi scandalurile. Toate acestea sînt rezultatul lui *ocili* şi al beţiei. Vinul acesta este, de asemenea, o cauză a mîndriei şi trufiei care fac ca beţivii să se creadă grozavi şi să se laude peste măsură că sînt de neam mare, dispreţuind lumea şi neţinînd seama de nimeni. Tot de aici provin duşmăniile şi urile. Beţivii spun cuvinte nesocotite şi fără şir, pentru că şi-au ieşit din minţi. Omul beat nu trăieşte în pace cu nimeni, din gura lui nu ies niciodată cuvinte paşnice, ci numai vorbe nesocotite, care tulbură liniştea ţării. Bătrînii au spus-o şi noi o cunoaştem din viaţa de toate zilele.

Beţia dezonorează pe oamenii nobili şi generoşi şi poartă în ea sămînţa tuturor relelor. Nu fără motiv a fost comparată cu măselariţa, pentru că

ea te face să-ţi pierzi capul, ca şi planta care se numeşte *tlapatli* sau *omiztli.* Nu greşea acela care spunea că beţivul este nebun şi fără judecată ca acela care mănîncă *tlapatli* sau *omiztli.* El nu se împrieteneşte cu nimeni şi nu respectă pe nimeni. El face mărturii false, este mincinos, provoacă certuri, om cu două limbi şi cu două feţe. Poate fi asemuit cu un şarpe cu două capete, care muşcă îndoit. Şi beţia nu stîrneşte numai aceste rele, ea pricinuieşte încă multe altele, căci beţivul n-are nici pace, nici răgaz, el nu este niciodată vesel, nu bea nici nu mănîncă liniştit. Beţivii plîng adesea şi sînt mereu trişti. Ei sînt scandalagii şi tulbură casele. După ce au băut se duc şi jefuiesc pe vecini de tot avutul lor: oale cu supă, ulcioare, farfurii şi străchini. Nimic nu durează şi nu prosperă la ei; totul este sărăcie şi nenorocire; nu există nici mîncare, nici strachină, nici oale. Beţivul nu are haine, nici încălţăminte, nici pat de dormit. Fiii săi şi toţi cei care locuiesc în casă sînt murdari, rupţi, zdrenţăroşi, fetele lui abia îşi acoperă goliciunea cu vreo zdreanţă; căci un tată beţiv nu se îngrijeşte de nimic, nici de mîncare, nici de haine, nici de membrii familiei sale. Din aceste motive regii şi nobilii care au domnit, care au stăpînit estradele şi tronurile regale şi care au transmis supuşilor cuvîntul Creatorului au pedepsit de moarte mulţi beţivi, zdrobindu-le capul cu pietre sau strangulîndu-i cu funia. în acest moment, vă avertizez şi vă poruncesc, vouă nobililor şi tinerilor curajoşi, tineri, aici de faţă, şi vouă bătrînilor care sînteţi din spiţă regală, de a vă feri cu totul de patima beţiei, adică de a nu bea *octli* sau orice altceva care abrutizează, pricină de mare scîrbă pentru strămoşii noştri. Vinul nu trebuie să intre în obiceiul nostru; nu veţi muri, cu siguranţă, dacă nu veţi bea. Vă rog pe toţi să renunţaţi, şi vouă, bărbaţilor viteji şi curajoşi, care vă ocupaţi cu treburile războiului vă poruncesc să renunţaţi la vin. Tu, aici prezent sau absent în acest loc, care l-ai gustat deja, lasă-l; învinge-te pe tine însuţi, nu mai bea, nu vei muri din pricina asta.

În pofida ordinului meu, nu te voi urmări ca să te împiedic să bei. Dacă vei bea, o vei face spre desfătarea inimii tale, dar cu toate că voinţa ta te va conduce în taină la tine acasă, Dumnezeu pe care tu îl superi şi care vede tot ce se petrece, fie înlăuntru stîncilor sau în păduri sau în fundul inimii tale, Dumnezeu — spun — descoperă totul şi cunoaşte orice lucru, în timp ce eu nu ştiu ce faci, Atoatecunoscătorul, care te va vedea, va da în vileag greşeala ta în piaţa publică. Se vor vedea în mod vădit răutatea, murdăriile, furturile şi vorbele tale de ocară. Poate te vei spînzura singur sau te vei arunca într-un puţ, poate te vei arunca de pe o înălţime sau in vreo prăpastie unde îţi vei găsi sfîrşitul. Dacă te vei apuca să strigi şi să sfidezi, dacă te vei întinde beat mort pe drum sau pe stradă, dacă din cauza beţiei vei merge în patru labe [.. .] justiţia va pune mîna pe tine şi tu vei fi pedepsit, bătut, mustrat şi acoperit de ruşine în faţa tuturor şi vei fi pedepsit de moarte, zdrobindu-ţi-se capul pe o piatră, sugrumat cu un laţ de gît sau ciuruit de săgeţi. Vei fi arestuit în timp ce vei mînca sau vei bea, poate că oamenii legii te vor surprinde în clipa cînd vei păcătui cu femeia altuia sau în flagrant delict de furt, cînd vei fi ocupat să jefuieşti sipetul cu bani din vreo locuinţă. Rezultatul va fi că ţi se va sfărîma capul, sau că vei fi tîrît pe străzi pînă în piaţa publică şi astfel te vei acoperi de ocară, care se va răsfrînge şi asupra urmaşilor tăi, căci se va spune: «cutare şi cutare, tatăl şi mama lui, l-au lăsat pe acest netrebnic să crească nedisciplinat, needucat, fără să-l mustre, şi astăzi se vede urmarea obiceiurilor lui, căci culege ceea ce a semănat ». Se va spune, poate şi aşa: «Nenorocit om! îşi dezonorează părinţii care au zămislit asemenea secătură pentru a fi acoperiţi de infamie şi de ruşine». Sau se vor mărgini să spună: «Iată perversitatea acestui beţivan! » Faptul că eşti nobil sau curtean, nu împiedică pe nimeni să te critice. Vei scăpa de batjocură, pentru că faci

parte dintr-un neam curajos şi ilustru? Cu siguranţă că nu.
Vă voi da ca pildă pe un mare nobil din Quauhtitlan, care se numea Tlachinoltzin. El se trăgea dintr-o familie ilustră, avea vasali şi deţinea o demnitate înaltă; dar deoarece a căzut în patima beţiei şi se îmbăta rău, îşi pierdu demnităţile şi rangul. îşi vîndu toate moşiile şi-şi, risipi banii pe băutură. După ce şi-a dat pe băutură şi ultimii bani cîştigaţi din vînzarea moştenirii, s-a apucat să vîndă pietrele şi scîndurile propriei sale case, şi-a vîndut totul ca să cumpere băutură, şi cînd n-a mai avut ce să vîndă, soţia lui s-a apucat să toarcă şi să ţească, să cîştige bani şi să-i dea să-şi cumpere *octli.* Acest nenorocit, care era *tlacatecatl,* om viteaz, curajos şi nobil, a decăzut atît de mult încît, uneori, beat mort, murdar, gol şi plin de praf cădea pe stradă pe unde trecea multă lume. Cu toate că era de rang înalt, lumea a început să clevetească, să rîdă, să-şi bată joc de el, să-l pedepsească. Zvonul despre aceste întîmplări a ajuns pînă la Mexico, la urechile lui Montezuma, împăratul şi stăpînul acestei ţări, care puse capăt dezordinii. El dădu poruncă regelui din Quauhtitlan, numit Aztaton, să ia măsuri împotriva vinovatului, deşi era frate mai mic al numitului Tlachinoltzin. Cu toate că era o persoană de cel mai înalt rang şi *tlacaiecatl,* nu i s~au ascuns greşelile şi a fost ştrangulat cu o frînghie. Astfel a murit sărmanul *tlacatecatl,* din cauză că era un beţiv împătimit.
Cine ar putea să spună cît de mulţi nobili, seniori şi negustori au murit din cauza acestui viciu? De asemenea, cîţi oameni din popor din aceeaşi pricină. Cine ar putea să ţină socoteala? Cît despre voi, bărbaţi curajoşi, soldaţi viteji, vă întreb: a poruncit vreodată un rege să se bea *octli,* care duce pe oameni la nebunie? Cu siguranţă că nu. Dar această băutură este trebuitoare vieţii? Desigură că nu. Aşadar, oricine ai fi dacă te vei îmbăta, nu-mi vei scăpa, te voi prinde şi te voi închide, căci oraşele, senioriile şi regatul au la dispoziţie un mare număr de func-

ţionari însărcinaţi să zvîrle în închisoare şi să-i omoare pe aceşti delincvenţi. Vei deveni un exemplu şi o pricină de groază pentru toată lumea, căci vei fi pedepsit şi chinuit potrivit delictului comis, vei fi sugrumat şi aruncat pe drumul public, sau vei fi ucis cu pietre şi vei deveni un motiv de spaimă pentru toţi, căci vei fi aruncat în stradă. Cînd vei ajunge aici, nu voi putea să-ţi fiu de ajutor, sate feresc de pedeapsă şi de moarte căci te-ai dus tu singur, prin greşeala ta, în mîinile călăului, aţîţînd justiţia împotriva ta. Tu însuţi făcînd toate acestea, cum aş mai putea să te apăr? Asta nu este cu putinţă, şi tu te vei supune pedepsei obişnuite. Degeaba îţi vei ridica ochii spre mine cu nădejdea că-ţi vei găsi eliberarea, tu ai căzut deja în gura leului. Chiar dacă ai fi prieten cu mine, fratele meu mai mic sau mai mare, nu-ţi voi putea fi de nici un ajutor, ai devenit, într-adevăr duşmanul meu şi eu duşmanul tău, prin voinţa Celui din înalturi, care ne-a despărţit, sînt silit să-ţi fiu potrivnic şi să lupt contra ta, chiar dacă te vei ascunde, te voi smulge din măruntaiele pămîntului şi din adîncurile apei. Dar îţi atrag atenţia, păcătosule, răufăcătorule, că nimeni nu-ţi porunceşte să bei şi că-ţi stă rău să fii beat. Bagă de seamă, în plus, că păcatele cărnii sînt vrednice de dispreţ şi că se cuvine ca toată lumea să se ferească de ele; de asemenea, se cade ca nimeni să nu jefuiască şi să ia ceea ce aparţine altuia.

Ceea ce ar trebui să doreşti şi să cauţi, sînt cîmpurile de luptă numite Teuatempan şi Tlachinoltempan, pe unde umblă, trăiesc şi se nasc părinţii şi sora soarelui, numiţi *llacatecail* şi *tlacochcalcatl,* care au sarcina să ofere drept mîncare şi băutură pămîntului şi soarelui, carnea şi sîngele duşmanilor lor. Pentru ei, adevărata bogăţie o formează scuturile şi armele; numai pe cîmpurile de bătaie vei putea merita bogatele podoabe pentru urechi, preţioasele podoabe care se atîrnă de buze, ciucurii de pe cap, brăţările, precum şi jambierele de piele galbenă pentru pulpe. Tot aici se obţin discurile de aur şi penele

scumpe. Toate acestea sînt dăruite războinicilor pentru vitejia lor. Tot aici se cîştigă bogăţia şi demnitatea de rege pe care Dumnezeu le dăruia numai acelora care merită şi care luptă împotriva duşmanilor. Tot aşa flori şi trestii de fumat, băuturi şi mîncăruri delicate, cingători şi mantii bogate, case marilor nobili, puieţi de porumb pentru cei viteji şi respectul cuvenit, ca urmare a recunoaşterii valorii lor. Ei devin atunci părinţii, protectorii şi apărătorii oraşului şi patriei lor; oamenii de rînd, din popor vin să se adăpostească lîngă ei, aşa cum. arborii numiţi *pocholl* şi *aueuell* trăiesc la umbră pentru a se feri de soare.

îţi atrag atenţia, ţie, care pretinzi că eşti bărbat, că aceia care au devenit iluştri, mari şi vestiţi prin faptele lor strălucite sînt ca tine, nu sînt din metal sau cu o constituţie diferită de a ta. Ei au fost fraţii tăi mai mari şi mai mici, inima lor este asemănătoare cu a ta, sîngele lor, este ca al tău, oasele lor ca ale tale, carnea lor ca a ta. Acelaşi creator care ţi-a insuflat ţie spiritul şi ţi-a dăruit trupul pe care îl ai, le-a dat şi lor trupul şi spiritul de care sînt însufleţiţi. Ce gîndeşti, ce-ţi închipui ? Crezi că inima şi trupul lor sînt făcute din lemn, din piatră sau din fier? Nu plîng şi ei, nu sînt şi ei copleşiţi de tristeţe ? Există cineva care nu îndrăgeşte plăcerea ? Dar pentru că inima lui este puternică şi aspră, el se învinge pe sine însuşi şi-şi impune tăria să se roage lui Dumnezeu, pentru ca inima lui să devină sfîntă şi virtuoasă. El se prezintă în faţa Atotputernicului înlăcrimat şi suspinînd, el nu cedează dorinţei de a dormi, se scoală la miezul nopţii pentru a ofta, a geme şi a chema pe atotputernicul Dumnezeu nevăzut şi impalpabil. El îi aduce osanale cu lacrimi în ochi, îl roagă cu tristeţe, îi cere stăruitor favorurile sale; noaptea veghează, în orele de somn nu doarme, iar dacă este o femeie şi dacă este înţeleaptă şi cu judecată, ea are grijă să doarmă separat; îşi face patul într-un colţ retras al casei; doarme

puţin şi aşteaptă să vină ora să se scoale, ca să mături casa şi să aprindă focul. De aceea Cel de Sus este milostiv cu ea, o ajută ca să nu-i lipsească niciodată băutura sau mîncarea, fără ca ea să ştie măcar de unde îi vine acest belşug. Tot ceea ce ea seamănă pe pămînturile pe care le-a moştenit, creşte şi se înmulţeşte; dacă vrea să facă negoţ, ea vinde la piaţă după cum i-e voia. Ca răsplată a ostenelilor şi privegherilor ei, Domnul binevoieşte să-i dea o moarte uşoară. Cît despre bărbat, el datorează bunăvoinţei Lui faptul că este puternic, curajos, învingător în războaie şi vrednic să fie socotit printre soldaţii viteji şi îndrăzneţi numiţi *quaiihpcllatl, ocelo-petlatl* *. El mai primeşte bogăţii, satisfacţii şi alte recompense pe care Atotputernicul obişnuieşte să le dea acelora care îl slujesc, fără a mai socoti onoarea şi renumele.

O, cavaleri,, o, seniori din oraşe şi provincii! ce faceţi voi? se cade ca oamenii din popor să-şi bată joc de voi ? din cauza patimii voastre pentru *oclli* şi pentru plăcerile trupeşti? Duceţi-vă la război, pe cîmpul de bătaie numit Teuatempan, unde părintele nostru, Soarele şi Stăpînul pămîntului, îi fac cunoscuţi, îi înscrie şi îi însemnează cu roşu pe cei viteji şi bravi care practică meseria armelor. O, tineri nobili, crescuţi în palate printre bărbaţii de rang înalt. O, războinici viteji şi curajoşi ca vulturul şi tigrul! Ce faceţi voi?Ce se întîmplă ce voi? Ieşiţi din oraşe; mergeţi, la război, urmaţi-i pe soldaţii bătrîni la război; nu jinduiţi după altceva decît după meseria armelor. Imitaţi-i pe oamenii de valoare care au murit în război şi care acum se bucură în desfătări, stăpîni ai unor mari avuţii, amirosind parfumul suav al florilor cerului şi muncind în slujba Soarelui, pe care-l bucură şi care se numeşte *Tiacauh quauhtleuamitl* şi *in yaomiqui.* Nu puteţi să vă luaţi avînt şi să urmaţi pilda acelora care stăpînesc deja bogăţiile Soarelui? Sculaţi-vă, duce-

* *quauhpetlatl, ocelopellatl* — coadă de vultur, coadă de jaguar (N. tr.).

ţi-vă la palatul Soarelui! Nu puteţi renunţa la patima beţiei şi la plăcerile simţurilor în care v-aţi afundat? Fericiţi sînt tinerii despre care se spune că au capturat pe cineva în luptă sau că ei înşişi, căzînd prizonieri, s-au dus la palatul Soarelui! Cutare şi Cutare nepoţii şi părinţii noştri, se odihnesc acolo, în timp ce părinţii lor plîng, oftează şi varsă lacrimi pentru ei.

Dacă eşti timid şi laş, dacă n-ai curaj să înfrunţi greutăţile războiului, du-te şi ară pămîntul şi seamănă porumb, vei fi plugar şi vei avea, cum se spune, vitejia ogoarelor. Atotputernicul se va milostivi de tine şi tu te vei bucura de ceea ce ai semănat, cînd roadele se vor coace. Seamănă şi sădeşte pe pămînturile moştenite tot soiul de plante de agave şi de pomi, fiii şi nepoţii tăi le vor folosi pe vreme de foamete şi vei avea şi tu partea ta, vei mînca şi vei bea din sudoarea muncii tale.

Ascultaţi-mă cu atenţie, voi nobili şi bărbaţi curajoşi! Mă adresez mai cu seamă ţie, care eşti de neam ilustru şi de sînge regal; ai grijă să înveţi, să cînţi în coruri şi din instrumente pentru că aceasta este o practică indicată pentru înălţarea spirituală a oamenilor din popor şi Domnul se va bucura auzindu-te; de altfel, aici se află şi locul potrivit pentru ca fiecare să-i ceară Tatălui ceresc ceea ce doreşte şi să-l roage să le înalţe inimile, căci el pogoară cu adevărat bunăvoinţa sa, de fiecare dată cînd este chemat şi i se cere ajutorul, cu evlavie. Aşa te vei deprinde să meditezi, să examinezi şi să înveţi meşteşugul războiului.

L-aţi ales pe împăratul vostru, dar să nu credeţi că el va trăi întotdeauna, sau că viaţa lui va fi îndelungată, ca aceea a pomului sau a stîncii. Au nu şi el va muri? Nu va trebui, oare, să aveţi un alt cîrmuitor după el ? Desigur că va avea loc, cu timpul, alegerea unui alt rege şi a altor senatori, cînd vor muri cei de astăzi şi cînd Domnul nostru va hotărî să-i ducă în lăcaşul de odihnă. Şi pentru că acum eşti mul-

ţumit şi pentru că şi inima ta este voioasă văzînd că ţi se realizează ceea ce doreşti, sau pentru că, lăsat deoparte, fără ca nimeni să-ţi dea vreo atenţie, silit să trăieşti în singurătate, izolat şi uitat, va trebui, oare, ca atunci cînd vor dispare cei care guvernează astăzi, Atotputernicul să se ducă să caute într-un alt regat, vreun bărbat de împrumut pentru ca el să stăpînească şi să domnească pe tronul regal şi să se ocupe de cei viteji şi de captivii care au practicat arta militară? Bagă de seamă, că dacă-l slujeşti pe El şi dacă te sileşti să te apropii de aceia care guvernează, căutînd pe lîngă ei adevăratele tale bucurii, vei fi asemănător femeii care, ca să fie iubită şi dorită, se arată în public împodobită cu eleganţă. Dimpotrivă, dacă vei încerca să te ascunzi de societate, nu-ţi va servi la nimic. Chiar dacă te-ai transforma în precupet de legume şi în pădurar care se duce după lemne în pădure, Cel de Sus va şti să te descopere şi să te ia de acolo, pentru a te ridica pe estradă şi pentru a-ţi da în grijă guvernarea oraşului sau a regatului, sau pentru a-ţi pune pe umeri vreo sarcină a republicii sau chiar vreo demnitate regală. Asupra cui vă îndreptaţi privirile, pe cine aşteptaţi, pentru a vă cîrmui ? Ce faci tu, bărbat mărinimos, ilustru şi de sînge regal ? De cine crezi că te fereşti, de cine te îndepărtezi? De oraşul tău şi de ai tăi? Voi, războinici de valoare, părinţii armatei, nu ştiţi că regatul are nevoie de doi ochi, de două picioare şi de două mîini? Nu ştiţi că are nevoie de un tată şi de o mamă care să-l spele, să-l curăţe şi să-i usuce lacrimile, cînd plînge? El are nevoie, de asemenea, de persoane care să execute poruncile celor care guvernează. Aceşti slujbaşi ai treburilor războiului şi republicii vor merge să te caute oriunde te vei găsi, semănînd porumb, tăind lemne sau gunoind pămîntul ogoarelor, şi te vor pune pe tronul regal, ca să uşurezi amărăciunile şi nevoile poporului. Iţi vor încredinţa şi treburile justiţiei, care pot fi asemuite cu o apă limpede care spală şi purifică murdăriile şi delictele oamenilor din popor. Vei primi sarcina

să pedepseşti pe delincvenţi. Tatăl, care este peste tot, se va întrupa în chipul tău, în urechile, gura şi graiul tău şi va vorbi prin vocea ta.
Vă rog stăruitor pe voi nobili şi curteni, coborîtori din spiţă regală, şi voi, oameni curajoşi, însufleţiţi de avîntul vulturului şi al tigrului, care vă ocupaţi de treburile războiului, cercetaţi-vă cu de-amănuntul şi observaţi dacă nu aveţi vreun cusur sau vreo pată în obiceiurile voastre. Cercetaţi ce se petrece în inima voastră, pentru a vedea dacă poate fi comparată cu un safir sau cu o piatră preţioasă şi dacă este aşa cum trebuie pentru administrarea republicii. Dacă aveţi pete sau cusururi, dacă aveţi obiceiuri urite, dacă vă îmbătaţi, dacă faceţi fapte nesocotite, dacă beţi şi mîncaţi peste măsură, nu sînteţi potriviţi nici pentru a guverna, nici pentru a vi se încredinţa tronul sau vreun rang nobil. Dacă, din întîmplare, vă dedaţi plăcerilor simţurilor şi vă murdăriţi prin desfrîu, nu sînteţi curteni, sînteţi nevrednici de a trăi printre nobili. Dacă aveţi înclinaţie spre furt şi spre însuşirea bunului altuia, dacă jefuiţi şi furaţi nu sînteţi buni pentru nici o slujbă importantă. Cercetaţi şi judecaţi dacă meritaţi să vă luaţi pe umeri conducerea poporului şi să deveniţi părintele întregului regat. Dacă sînteţi vicioşi — aşa cum am spus-o —, aţi fi, oare, potriviţi să îndepliniţi această slujbă ? Desigur că nu. În acest caz, nu meritaţi decît mustrări şi pedepse. Meritaţi să fiţi umiliţi, dispreţuiţi, să vă acoperiţi de ruşine şi să fiţi biciuiţi ca nişte oameni josnici. Meritaţi, de asemenea, să vă îmbolnăviţi, să orbiţi şi să pieriţi; meritaţi să rătăciţi toată viaţa murdari şi zdrenţăroşi ca nişte ticăloşi fără nădejdea de a avea vreodată plăcere, odihnă sau mulţumire. Meritaţi, într-adevăr, toate nenorocirile şi toate chinurile.
O, prieteni ai mei şi nobili ai mei, v-am adresat aceste cîteva cuvinte pentru a vă alina, pentru a vă îndemna la bine şi a vă îmbărbăta inimile. Am fost silit s-o fac spre a-mi îndeplini îndatoririle, pe care mi le impun demnitatea mea, şi atunci cînd greşiţi, amintiţi-vă de mine

şi spuneţi: «l-am auzit cuvintele şi le-am dis-
preţuit ». Doresc ca Atotputernicul să vă dea,
pace şi odihnă. O, preasoumpii mei, vă rog
încă o data, să luaţi aminte la vorbele pe care
vi le-am spus mai înainte. Aş vrea să vă supuneţi
acestor, poveţe, să le respectaţi în modul de a
vă comporta şi să nu le treceţi cu vederea. Dacă,
din dispreţ sau neglijenţă, mi-aţi uitat sfaturile,
pe cine ar trebui să învinovăţiţi, dacă nu pe voi
înşivă? Acei care vor face ceea ce i-am sfătuit
şi vor păstra sfaturile mele în inimile lor îşi vor
face bine lor înşile şi vor fi miloşi faţă de ei.
Astfel, veţi fi cu toţii mîngîiaţi pe pămînt şi
vă va creşte prestigiul în faţa bătrînilor şi, în
acelaşi timp, veţi fi şi un exemplu de practicare
a virtuţii. Nu mai am nimic de adăugat, dar
îl rog pe Cel-fără-de-moarte să vă dea pace şi
linişte."

4. Veşmîntul împăratului

Cînd regii plecau la război, îşi puneau pe cap
un coif de pene stacojii numite *tlauhquechol,*
care avea de jur-împrejur o coroană de pene
scumpe, din mijlocul căreia se înălţa un mănunchi
de pene frumoase de *quctzalli.* De această cunună
de pene atîrna pe spate o tobă mică, prinsă cu
un soi de cîrlig asemănător aceluia care slujeşte
la căratul poverilor. Toate acestea erau aurite,
în afară de armura de pene roşu închis, presă-
rată cu melcişori de aur, care îi ajungea pînă la
jumătatea coapsei, mai aveau şi o fustă tot din
pene bogate. Scutul era tivit cu un cerc de aur
şi acoperit pe margini cu frumoase pene roşii,
verzi, albastre etc. De partea de jos a scutului,
spînzurau franjuri din pene alese şi de preţ.
Erau împodobiţi cu salbe de pietre preţioase
foarte fine, rotunde, egale ca mărime: *chal-
chiuill* şi turcoaze [1U] dintre cele mai scumpe.
Penele verzi, împletite cu lame de aur — care
închipuiau părul —, cădeau pe spate împreună

cu mica tobă verde prinsă cu un *cacaxtli* *. De asemenea, ei mai purtau fuste de aur cu pene bogate şi o armură presărată cu flăcări aurii. Mai aveau un fel de însemn, care se numea *oceloiotec,* făcut din piele de tigru, cu raze de aur. Toba care cădea pe spate era, atunci, acoperită cu o zugrăveală în dungi, iar marginile ei, împodobite cu pene bogate, erau tivite cu frunze de aur. Exista şi o altfel de pavăză rotundă din pene alese avînd în centru un pătrat de aur. Uneori, purtau pe spate pene verzi în formă de fluturi [116] şi, în acelaşi timp, un fel de fustă din pene galbene, numite *lociuitl,* pentru că erau de papagal. Această fustă, presărată cu flăcări de aur, cobora pînă la genunchi. Mai foloseau şi o altă pavăză rotundă făcută din pene scumpe care avea în mijloc un disc rotund de aur, în centrul căruia era sculptat un fluture. Uneori, se acopereau cu o armură făcută din pene de *quetzalli* îmbinate ca paiele pe un acoperiş, ale cărei margini erau formate dintr-un şir de franjuri din pene bogate şi din aur [ll6]. Mai purtau fuste din pene galbene şi, cînd îşi puneau aceste fuste, foloseau la război un fel de cască de aur, împodobită cu două buchete de *quetzalli,* formînd un fel de coarne. Alteori, purtau o cască de argint şi multe alte însemne făcute din pene bogate şi din aur. De asemenea, mai aveau o fustă ţesută din aceleaşi pene decorate cu flăcări din aur. Cînd plecau la război, regii obişnuiau să arboreze un mic drapel făcut din *quetzalli* şi frunze de aur, în vîrful căruia era, în chip de panaş, un buchet de *quetzalli.* Mai erau şi drapele mai mici de argint, în vîrf — tot în chip de panaş — cu buchete de pene şi lame din aur. Regii purtau pe spate un fel de însemn numit *itzpapaloll* **; avea formă de demon cu coadă şi aripi de fluture din pene frumoase; ochii, unghiile, picioarele, sprîncenele şi restul erau din aur',

* *cacaxtli* — un fel de cîrlig folosit la căratul greutăţilor (N. tr.).

** *itzpapalotl* — fluture de obsidian (N. tr.).

coarnele din creştetul capului erau formate din două buchete de *quetzalli.* Mai obişnuiau să poarte pe spate o altă emblemă numită *xochi-quetzalpapaloil* *, simulând tot un diavol prin faţă, mâini, picioare, ochi, unghii şi nas; aripile şi coada erau făcute din penele despre care am vorbit, iar corpul din pene variat colorate: verde, albastru şi auriu. Coarnele erau închipuite din doi fluturi de pene. Uneori, foloseau alt însemn, numit *quetzalpalzaclli* **. De data asta fusta era din pene verzi; scutul rotund din aceleaşi pene, avea în mijloc un disc rotund din aur. Mai existau şi alte însemne numite *tozquaxolotl* ***, un fel de coş mic din pene cu un căţeluş avînd o pană lungă pe cap şi împodobit cu ochi, unghii etc, totul din aur. îşi mai puneau şi o fustă din pene galbene presărate cu flăcări aurii. Cîteodată îmbrăcau acelaşi costum, cu deosebirea că penele fustei erau albastre şi împodobite cu mai mult aur. Uneori, această îmbrăcăminte aleasă era făcută din pene albe şi roşii. Un alt veşmînt era compus din pene bogate galbene, cu fusta de aceeaşi culoare; un altul, făcut din aur şi pene scumpe, era împodobit cu o figură de monstru din aur, cu un smoc de pene frumoase în vîrful capului. Un alt însemn era şi *xoxouliqui tzitzimitl* ****, tot un monstru cu figură de demon, gătit cu pene din aur şi cu un smoc de pene de aceeaşi culoare, în vîrful capului. Mai exista şi un alt veşmînt asemănător cu precedentul, numai ca penele erau albe. Mai foloseau o scufie numită *coztic cuextecatl* *****, în vîrf cu un smoc de pene. Un medalion de aur atîrna de o ghirlandă ca un şnur de care se lega scufia. Fusta era din pene galbene, decorate cu flăcări din aur. Acela care era îmbrăcat astfel

* *xochiguetzalpapalotl* — fluture din pene de quetzal strălucitoare (N. tr.).

quentzalpatzaclli — quetzal ofilit (N. tr.). *tozquaxolotl* — servitor cu cap galben (N. tr.).

**** *xoxouhqui tzitzimitl* — monstru verde (N. tr.).

***** *coztic cuextecatl* — scufie galbenă-(N. tr.).

purta în nări pandantive din aur în formă de semilună şi cercei în formă de coceni de porumb lungi pînă la umeri. Modul de a se îmbrăca, aproape asemănător cu vestimentaţia precedentă, se numea *iztac cuextecatl* *. O alta, se numea *chicilapanqui cuextecatl* **, pentru că fusta şi boneta erau jumătate verzi şi jumătate galbene, în sfîrşit, o alta purta numele de *cozticieocuitla-copilli* ***, capişonul fiind în întregime din aur şi avînd în vîrf un vas cu pene. O altă costumaţie, care se numea *iztacteocuillacopilli* **** era la fel cu precedenta, dar făcută din argint.

în timp de război, pentru a-i chema pe soldaţi la arme, ei foloseau goarnele şi un fel de melc de mare, iar pentru a da soldaţilor semnalul de atac se foloseau de un drapel de aur pe care îl fluturau deasupra capului. Mai aveau şi un tstindard din pene bogate, de forma unei roţi mari, în centru cu o imagine din aur a soarelui.

5. Războiul [117]

Principala ocupaţie a regelui era războiul, fie pentru a se apăra, fie pentru a cuceri noi provincii. Cînd acesta se hotăra să declare război vreunui alt rege sau vreunei alte ţări, îşi aduna soldaţii şi le împărtăşea intenţiile sale. De îndată, se trimeteau spioni în provincia pe care ţinteau s-o cucerească, ca să cerceteze ţinutul, şesurile, accidentele de teren ca şi drumurile primejdioase prin care s-ar fi putut strecura, fără să întîmpine vreo rezistenţă. Apoi, se întorceau, aducînd regelui reprezentarea picturală a acelor locuri, pentru ca el să cunoască îndeaproape condiţiile terenului. După aceea, regele îi chema pe principalii căpitani, care erau în număr de doi: *tlaco-*

* *iztac cuextecatl* — scufie albă (N. tr.).

** *chictlapanqui cuextecatl* — scufie din mai multe culori (N. tr.).

*** *cozticteocuitlacopilli* — coroană de aur (N. tr.).

**** *iztacteocuillacopilli* — coroană de argint (N. tr.).

chcacalcall şi *tlacatecail.* După ce le arăta pictura, le indica drumul pe care trebuiau să-l urmeze împreună cu soldaţii lor, numărul de zile pe care le aveau la dispoziţie pentru a-şi atinge scopul şi locul unde ar fi trebuit să-şi instaleze cartierele generale. Tot atunci numea pe comandanţii de tabără, care trebuiau să-i însoţească. Se ocupa apoi de arme şi hrană. In acest scop, poruncea să fie chemaţi toţi majordomii sau *calpixque* ai provinciilor supuse, pentru ca ei să aducă tributurile în mantii, pene, aur, arme şi alimente. Cînd toate erau adunate, regele distribuia aime soldaţilor, căpitanilor şi bărbaţilor de seamă. După aceea, mai poruncea *calpixque-lov* să ducă tuturor marilor dregători din provinciile care trebuiau să ia parte la război armele necesare, atît pentru ei, cît şi pentru soldaţii lor. Ei se grăbeau să-i strîngă şi să-i înarmeze pe toţi aceştia. Armata fiind organizată, se pornea în ordinea următoare. în faţă mergeau preoţii, slujitori ai idolilor, purtînd pe umeri zeii. Ei plecau mai înainte cu o zi decît toţi ceilalţi. Căpitanii şi războinicii plecau cu o zi înaintea armatei. Veneau apoi soldaţii mexicani, urmaţi la interval de o zi de tezcucani[ll8]. O zi mai tîrziu porneau oamenii din Tacuba[ll9] şi, în sfîrşit, după încă o zi, veneau toate celelalte provincii. Cu toţii mergeau în cea mai desăvîrşită ordine. Cînd ajungeau în apropierea provinciei care trebuia cucerită, comandanţii taberei hotărau cum şi unde să stabilească cartierele generale şi indicau fiecăruia locul pe care trebuia să-l ocupe. Dacă vreunul refuza să execute ordinul, comandanţii porunceau să fie arestuiţi. Fiecare era la postul său, şi aştepta ca satrapii să dea semnalul începerii luptei, făcînd să strălucească focul nou şi suflînd din goarnă. La momentul potrivit, strigătul satrapilor se făcea auzit peste tot. Lupta se angaja de îndată, chiar în noaptea sosirii lor. Primii captivi erau daţi degrabă pe mîinile preoţilor pentru a fi sacrificaţi, smulgîndu-li-se inima în faţa statuilor zeilor pe care

le aduseseră cu ei. Apoi i se aducea la cunoştinţă regelui ceea ce se petrecuse; se aducea la cunoştinţă familiilor moartea bărbaţilor nobili, ca să li se facă funeraliile. Erau menţionaţi, de asemenea, şi cei care s-au distins prin vreo faptă însemnată în luptă, pentru ca regele să le împartă daruri şi onoruri drept răsplată, mai ales dacă erau de neam nobil. După terminarea războiului, aceia care nu se supuseseră ordinelor date de comandanţii taberei erau cercetaţi şi, chiar să fi fost căpitani, erau trimişi la moarte.

6. Educaţia tinerilor nobili [12°]

Iată metoda pe care o foloseau regii şi nobilii în educarea copiilor lor. După ce regii şi mamele sau guvernantele îi crescuseră pînă la şase-şapte ani şi ei începuseră să iasă de sub tutela lor, copiii erau daţi în grija unui paj, cîteodată chiar doi-trei, ca să se joace şi să se distreze cu ei. Mamele porunceau acestor slujbaşi să nu le îngăduie copiilor vreo necuviinţă sau vreo grosolănie cînd vor merge pe stradă. Pajii îşi învăţau elevii să se exprime întotdeauna politicos şi într-un limbaj cuviincios, să fie respectuoşi şi să-i trateze cu bunăvoinţă pe toţi aceia pe care-i întîlneau pe stradă: slujbaşi ai statului, căpitani, *hidalgos* sau înalţi demnitari bătrîni, bărbaţi, femei, fie ei de condiţie modestă. Dacă o persoană, oricît de umilă, îl saluta pe copil, acesta se înclina şi-i răspundea la salut zicînd: „Atotputernicul să te călăuzească, bunicule", la care cel interpelat răspundea: „Nepoate, piatră preţioasă şi pană scumpă, tu m-ai cinstit, mergi cu bine". Cei care-l auzeau pe copil vorbind astfel se bucurau nespus şi spuneau: „Dacă acest copil va trăi, el va fi nobil, căci este mărinimos, şi va merita, cu siguranţă, un rang înalt".

Cînd copilul împlinea zece sau doisprezece ani, era dus într-o casă de educaţie sau *calmecac*. Aici, el era încredinţat satrapilor sau preoţilor

din templu, ca să fie educat şi instruit, aşa cum am mai spus-o în cartea a şasea. Dacă nu era adus în această casă de educaţie, atunci era înscris într-o instituţie de cantori şi recomandat celor mai buni dintre ei. Acolo, era învăţat să măture templul, să cînte şi să respecte regulile aspre obişnuite. Cînd împlinea vîrsta de cincisprezece ani, începea să înveţe meseria armelor. La douăzeci de ani, pleca la război, dar mai înainte, tatăl lui şi rudele sale îi invitau la un banchet pe căpitanii şi pe soldaţii bătrîni. După ce le ofereau mantii şi cingători brodate, familia îi ruga să se ocupe în mod deosebit de acest tînăr, în cursul războiului, învăţîndu-l să lupte şi apărîndu-l de duşmani. Aceşti războinici îi luau cu ei, îndată ce se ivea prilejul, şi-i arătau cea mai mare grijă învăţîndu-l toate cele folositoare, fie pentru apărare, fie pentru atac. Cînd bătălia începea, nu-l pierdeau din ochi şi-l îndemnau să ia aminte la acei viteji, care prindeau cît mai mulţi duşmani, ca şi el, la rîndul său — bucurîndu-se şi de protecţia acelor războinici încercaţi —, să facă la fel, dobîndind astfel meritul de a lua cîţiva ostatici încă de la primul război, îndată mesagerii aduceau la cunoştinţa regelui numele acelora care făcuseră prizonieri, anunţîndu-i şi vestea victoriei pe care supuşii săi o cîştigaseră. Sosiţi la palatul regal, ei intrau pentru a vorbi monarhului şi-l salutau spunînd: „Doamne, sănătate şi viaţă lungă, află că zeul războiului, Uitzilopochtli, ne-a apărat şi că, datorită ajutorului său, armata i-a învins pe duşmani şi a cucerit provincia împotriva căreia am luptat. Victoria aparţine tribului tenochca, războimcilor tlatelolco şi tlacopan, precum şi tetzcucanilor, otomilor, celor din Matlatzinco [m], din Chinampa [I22] şi celor din pămîntul sterp". Regele răspundea: „Bine aţi venit, mă bucur să aud aceste veşti, aşezaţi-vă şi aşteptaţi căci vreau să mă lămuresc mai pe-ndelete". El nu-i slăbea din ochi, şi dacă afla că aceste veşti erau false, poruncea să fie ucişi. După cucerirea pro-

vinciei atacate, mai întîi se numărau prizonierii, apoi se calcula cîţi captivi luaseră războinicii din Tenochtitlan, cîţi cei din Tlatelolco şi aşa mai departe, pentru toate căpeteniile. Ostatecii erau socotiţi de către *tiacochalca* şi *tlatlacateca,* adică de căpitanii, comandanţii de regimente şi alţi ofiţeri din armată. După ce se cunoaştea cu precizie numărul prizonierilor, se trimiteau mesaje regelui. Căpitanii îi povesteau în amănunt faptele, prezentîndu-i şi o notă scurtă despre prizonieri, şi numele celor care-i capturaseră pe duşmani, ca să i se dea fiecăruia răsplata, potrivit cu meritul dobîndit în luptă. Totul fiind bine stabilit, regele se bucura şi poruncea ca purtătorii primelor veşti, pe care-i închisese, să fie puşi în libertate, dăruindu-le şi lor aceleaşi favoruri, ca şi celorlalţi.

Dacă, mai tîrziu, se făceau noi războaie împotriva locuitorilor din Atlixco [123] sau din Uexotzinco [m], şi dacă acei războinici care luaseră deja prizonieri, mai prindeau şi alţii, ei erau ţinuţi în mare cinste de rege, care le făcea deosebita onoare de a-i înălţa la rangul de *pilii,* dîndu-le nume de viteji. Din acel moment, ei puteau primi titluri de nobleţe, avînd dreptul să se aşeze lîngă regi şi să ia masa cu ei. Ei primeau însemnele bărbaţilor cutezători, ca, de pildă, pietre preţioase de diferite culori pentru buze; ciucuri, făcuţi din pene bogate împletite cu frunze din aur, de pus pe cap, precum şi brelocuri din aur yarnisite cu pene frumoase; primeau, de asemenea, cercei de piele şi mantii regale împodobite cu diverse embleme. Regele le mai oferea cingători foarte frumoase, brodate, pe care le purtau numai regii, ca şi alte dovezi ale înaltei sale cinstiri, de care ei se puteau sluji toată viaţa. Li se dădeau posturi onorabile, ca acela de *calpixcayotl,* adică de prim majordom, iar după moartea regelui, succesorul său era ales dintre ei. Tot din rîndul lor se alegeau senatorii şi judecătorii [. . .]

Iată etapele prin care trebuiau să treacă toţi acei destinaţi înaltelor demnităţi. Cînd erau mici, li se tundea părul. La vîrsta de zece ani era lăsată să crească doar o şuviţă de păr la ceafă, care se numea *mocuez-pallia.* La cincisprezece ani, această şuviţă era deja lungă, atunci ei se numeau *cucxpalchicacpol,* pentru că nu se făcuseră cunoscuţi încă prin nici o faptă vitejească. Dar, dacă se întîmpla ca unul, doi sau trei dintre ei să ia vreun ostatic, li se tăia şuviţa de păr, ceea ce era o dovadă de cinstire. Dacă se asociaseră mai mulţi pentru a prinde un războinic inamic, împărţirea lui era făcută astfel încît acela care se distinsese îndeosebi în această acţiune primea coapsa şi piciorul drept, cel care venea în al doilea rînd lua coapsa şi piciorul stîng; al treilea lua braţul drept şi al patrulea braţul stîng, de la cot la umăr; al cincilea primea antebraţul drept şi al şaselea antebraţul stîng.
în acest caz, tînărului i se tăia şuviţa de la ceafă şi i se lăsa să crească o alta, care-i acoperea urechea dreaptă. Asta îi dădea o înfăţişare mai onorabilă, pentru că prin acest semn se făcea cunoscut că luase un prizonier, cu ajutorul altor cîţiva tovarăşi. Din acest motiv, bunicii şi unchii săi, lăudîndu-l pentru că i se tăiase şuviţa de par, ceea ce era o dovadă de onoare, îi spuneau: „Nepoate, soarele şi pămîntul ţi-au spălat faţa, ai acum o înfăţişare cu totul nouă pentru că ai avut îndrăzneala să prinzi un duşman, cu ajutorul tovarăşilor tăi; dar bagă de seamă că ar fi mai bine să pieri sau să fii prins de duşmani, decît să mai ai nevoie de ajutorul altora pentru a face un captiv; căci dacă ţi s-ar întîmpla aşa ceva, vei fi silit să porţi o altă şuviţă pe cealaltă ureche, precum au tinerele fete. Dar ar fi mai nimerit pentru tine să mori decît să primeşti această jignire".
Dacă tînărul, care purta o şuviţă la ceafă, se ducea de două-trei ori la război şi se întorcea

fără să fi capturat vreun duşman, fie singur, fie împreună cu alţii, era numit, ceea ce era o ruşine, *cuexpalchicacpol,* adică „puşlama". Acesta purta o şuviţă pe ceafă, care arăta că n-a fost bun de nimic, ori de cîte ori se dusese la război. Aceasta era pentru el o mare ruşine, de aceea se silea să se arunce în mijlocul duşmanilor pentru a reuşi să captureze vreunul, fie chiar împreună cu alţii. Acelora care nu izbuteau singuri, ci dimpreună cu alţii, li se tăia şuviţa şi li se lipea pe cap o cască de pene. Cei care nu prindeau pe nimeni în lupte, măcar singuri, măcar cu ajutorul altora, nici nu li se tăia şuviţa, nici nu li se punea un smoc de pene, ci li se tatua pe cap o coroană, ceea ce era o mare ruşine. Dacă vreunul dintre cei care primeau o asemenea jignire poseda oarece bunuri, porumb sau altceva, el se mărginea să trăiască numai din această proprietate, fără să se mai gîndească la război şi, drept urmare, îşi tăia şuviţa de păr. Dar nu-i era îngăduit să poarte *mantas,* nici cingători de bumbac, ci doar din *ixili* *, fără urmă de broderie, iar aceasta era un semn de mare dispreţ. Tînărul care captura singur un duşman de prima dată cînd se ducea la război, se numea *telpochtli yaquitlamani,* ceea ce înseamnă „tînăr războinic care a făcut un prizonier". Era adus în faţa regelui, la palat, astfel încît toată lumea să-l ştie de viteaz. Regele îi îngăduia atunci să-şi vopsească întreg corpul cu galben, iar faţa cu roşu şi cîteva pete de galben pe tîmple. Pentru a-l onora, această operaţie era făcută prima dată de majordomii regelui. îndată ce era vopsit aşa cum am spus, el primea daruri din partea regelui, şi anume: o mantie brodată cu dungi violete, o altă mantie împodobită cu broderii, o cingătoare brodată cu roşu, ale cărei capete atîrnau mult în jos, şi o altă centură cu broderii de toate culorile. I se ofereau acestea toate ca nişte dovezi de cinstire şi, de atunci înainte, el era autorizat să poarte

* *ixili* — fir de agavă (N. tr.j.

centuri şi mantii brodate. Acela care făcea doi captivi, era, de asemenea, adus la palat, în faţa regelui, de la care primea daruri, aşa cum am mai spus. Tînărul care făcea trei prizonieri, primea daruri ca şi ceilalţi, dar, în acelaşi timp, era investit cu autoritatea de a comanda pe alţii în timp de război. De asemenea, i se încredinţa sarcina de a-i instrui pe tinerii din *telpochcalli.* Autoritatea lui se exercita şi asupra tinerilor care se duceau de cu noaptea In casa hărăzită celor care învăţau să cînte.

Regele ordona să i se taie părul după moda căpitanilor, aceluia care lua singur patru prizonieri, i se decerna rangul de căpitan şi se spunea despre el: căpitanul *mexicatl* sau *tolnauacatl,* sau alte titluri onorifice care se dădeau celor viteji. De acum înainte, el avea dreptul să se urce pe estradă, să se aşeze pe rogojini şi pe *icpalli* *, în sala unde se aşezau ceilalţi căpitani şi războinici de valoare, care ocupau primul rlnd de jilţuri şi purtau apărători de bărbii lungi, podoabe pe urechi din piele şi pe cap ciucuri. Acei care capturau şase, şapte sau zece inamici cuexteca sau tenime, nu luau loc printre persoanele importante menţionate mai sus. Erau numiţi numai căpitani. Pentru a ajunge să fie onoraţi ca şi ei, era necesar să captureze războinici din Atlixco, Uexotzinco sau din Tliliahquitepec.

Oricine lua în captivitate cinci dintre aceştia era ridicat la rangul celor mai mari şi mai onoraţi căpitani şi şefi temerari, care se numeau *quauhyacatl,* ceea ce înseamnă „vulturul care călăuzeşte". Regele îi dădea acestuia o apărătoare de bărbie verde, ciucuri pentru cap cu benzi de argint împletite cu pene frumoase, podoabe de urechi din piele şi o *manta* bogată numită *quechintli.* Ei mai primeau şi o altă *manta,* care se numea *chicoapalnacazminqui,* adică o manta vopsită în două culori, dispuse — în mod egal — pe diagonală. I se mai dăruia şi o altă *manta,*

* *icpalli* — jilţ împletit din paie (N. tr.).

împodobită în întregime cu curele de piele, legate de ea. Acela care captura doi războinici din Atlixco sau din Uexotzinco era considerat grozav şi i'oai'te viteaz; i se dădea o apărătoare lungă de bărbie din chihlimbar galben şi o alta verde din *chalchiuill.* El se folosea oînd de una, cînd de cealaltă.

8. Justiţia [I2B]

Seniorii şi regii aveau grijă să fie păstrată buna rînduială şi, ca atare, împărţeau dreptatea judecînd pricinile şi neînţelegerile ce se iveau printre lucrători. în acest scop, se alegeau persoanele nobile şi bogate, cu experienţă în luptele de cucerire, oamenii cu o bună comportare prudenţi şi înţelepţi, educaţi în acel aşa-zis templu de pe lîngă *calmecac* şi la palat. Numai persoanele care corespundeau acestor condiţii erau desemnate de rege pentru a judeca conflictele dintre oamenii din popor. El avea grijă ca nu cumva să fie beţivi sau să accepte daruri, ori să favorizeze pe unii şi să fie pătimaşi. Le recomanda cu insistenţă să împartă cinstit dreptatea, în toate cazurile pe care le vor cerceta, şi totodată le desemna sălile unde îşi vor practica profesiunea. Una din aceste săli, numită *tlacxillan,* se găsea chiar sub sala regelui. Aici se judecau procesele nobililor. Altă sală, numită *teccalli,* era destinată judecătorilor care trebuiau să cunoască pricinile poporului şi care luau notă de ele prin mijlocirea unor tăbliţe pictate. Cazul fiind astfel înţeles şi explicat în scris, procesul se muta la tribunalul superior, numit *tlacxitlan,* pentru ca sentinţa să fie pronunţată de cei mai mari judecători. Unele pricini prea grave şi foarte greu de soluţionat, erau prezentate regelui, pentru ca să le judece el, cu ajutorul a treisprezece persoane foarte competente, care îl însoţeau şi locuiau împreună cu el. Aceştia erau judecătorii supremi. Ei examinau cu cea mai mare atenţie procesele care le erau

prezentate, şi cînd acest tribunal, care era cel mai înalt, condamna pe cineva la moarte, condamnatul era încredinţat executorilor judiciari care, conform sentinţei, îl strîngeau. de gît sau îl strangulau, îl ucideau cu pietre sau îl sfîşiau în bucăţi [. . .]
Judecătorii se sileau să-şi facă meseria cu prudenţă şi înţelepciune, împărţind dreptatea fără zăbavă. Ei cereau mai întîi să li se prezinte zugrăvelile pe care erau înfăţişate pricinile, ca de pildă, ferma, casa sau cîmpul de porumb, înainte de a termina, chemau din nou pe martori ca să confirme ceea ce văzuseră sau auziseră, şi în acest fel ajungeau să tragă concluziile. Dacă se întîmpla ca regele să afle că judecătorii sau senatorii prelungeau dincolo de limitele îngăduite procesele oamenilor sărmani, pe care le-ar fi putut termina într-un timp mai scurt, şi mai ales dacă le prelungeau pentru că aşteptau să fie plătiţi de ei sau din considerente familiale, el poruncea să fie închişi în nişte cuşti mari pînă cînd se pronunţa împotriva lor pedeapsa cu moartea. Din aceste motive senatorii şi judecătorii erau foarte prudenţi şi foarte chibzuiţi în îndeplinirea îndatoririlor lor. Pe vremea lui Moteuhzoma [127] au fost arestaţi un mare număr de senatori şi judecători, care au fost închişi, separat, în cuşti. împotriva lor s-a pronunţat pedeapsa capitală, pentru că regele fusese informat că ei nu împărţeau în mod corect dreptatea şi că erau părtinitori. De aceea au fost pedepsiţi cu moartea.
O altă sală a palatului se numea *tecpilcalli.*
Aici se adunau soldaţii nobili şi războinicii. Dacă regele afla cumva că vreunul dintre ei se făcuse vinovat de adulter, îl condamna, fără zăbavă, la moarte, oricare i-ar fi fost rangul de nobleţe. Era ucis cu pietre. Sub domnia lui Moteuhzoma această sentinţă a fost pronunţată împotriva unei persoane de rang înalt, care se numea Uiznauatlecamalacotl şi care comisese un adulter; el a fost ucis cu pietre în faţa întregii lumi.

9. Neguţătorii

Aceşti neguţători [12s] parcurgeau întreaga ţară făcînd negoţ, vînzînd aici ce cumpăraseră din altă parte. Ei traversau ţinuturile locuite de pe malurile mării, ca şi pe cele din interiorul ţării. Cercetau cu atenţie fiecare obiect şi mergeau peste tot, cumpărînd dintr-o parte şi vînzînd în alta. Nu treceau cu vederea nici un colţişor fără să cerceteze ce se poate cumpăra sau vinde acolo. Chiar dacă ţinutul era foarte călduros sau foarte friguros sau tare prăpăstios, ei nu renunţau să treacă pe acolo, să răscolească totul, căutînd, în sfîrşit, tot ce se putea găsi bun şi avantajos pentru cumpărare sau vînzare. Neguţătorii erau oameni cu foarte multă răbdare, care îndurau fără să se plîngă truda, oboseala, erau îndrăzneţi, se aventurau peste tot chiar şi într-o ţară duşmană; peste măsură de şireţi în afacerile cu străinii, ajungeau pînă-ntr-acolo încît le învăţau şi limba, vorbindu-le blînd ca să-i atragă prin felul lor prietenos de a se purta. Ei descopereau unde erau penele cele mai frumoase, pietrele cele mai preţioase şi aurul pe care le cumpărau şi apoi le vindeau pe acolo pe unde ştiau că sînt foarte preţuite pentru marea lor valoare. De asemenea, făceau negustorie cu vase frumoase de diferite forme, împodobite cu picturi felurite după locul lor de obîrşie, unele aveau capace din carapace de broască ţestoasă, împreună cu linguriţe din acelaşi material, pentru a amesteca pulberea de cacao; altele aveau capace pictate în diferite nuanţe, cu desene foarte variate, care imitau frunzele unui arbore. Ei mai cumpărau şi unelte din lemn, minunat lucrate, pentru a amesteca pulberea de cacao.

Dacă trebuiau să intre într-o ţară cu care ai lor se aflau în stare de război începeau prin a învăţa limba locuitorilor; se îmbrăcau la fel cu ei, ca să nu pară străini şi să poată fi confundaţi cu băştinaşii. Se întîmpla totuşi, deseori, ca duşmanul să-i recunoască; atunci îi prindea şi-i omora. Dar, dacă unul sau mai mulţi dintre

ei reuşeau să scape, dădeau fuga să-l înştiinţeze pe mai marele lor, cum era Moteuhzoma sau alţii dintre predecesorii săi. Ii aduceau bogăţii de prin ţările de unde veniseră; le expuneau lh faţa marelui senior pentru a căpăta, ca răsplată a trudei lor, privilegiul de a fi onoraţi şi consideraţi drept oameni însemnaţi de către compatrioţi.
Li se dăruia o apărătoare de bărbie din chihlimbar ; această piatră preţioasă, lungă, galbenă şi transparentă, era atîrnată de buza inferioară, ceea ce constituia mărturia valorii lor, devenind, în acelaşi timp, un titlu de nobleţe. De atunci ei se bucurau de o deosebită consideraţie.
Despărţindu-se de părinţi pentru a merge să facă negoţ în ţări străine, aceşti neguţători dădeau serbări după vechile lor ritualuri. Lipseau mai mulţi ani şi se întorceau apoi în ţara lor încărcaţi de bogăţii. Atunci, pentru a se mîndri cu ceea ce aduceau şi pentru a da amănunte despre ţările pe care le vizitaseră şi despre lucrurile pe care le văzuseră pe acolo, ei adunau la un mare ospăţ pe toţi neguţătorii (îndeosebi pe cei mai importanţi) şi pe marii seniori din partea locului. Acest' banchet se numea spălatul picioarelor. Invitaţii făceau mii de demonstraţii pline de respect faţă de toiagul care slujise la plecarea şi întoarcerea din călătorie. El era considerat drept chipul zeului şi se spunea că lui îi datora neguţătorul reîntoarcerea, ca şi favoarea de a fi putut să străbată drumuri atît de lungi. Pentru a-i dovedi o şi mai mare cinstire, ei se duceau într-una din casele de rugăciune care existau în fiecare cartier, numite *calpulli;* era un fel de biserică sau parohie a cartierului. Toiagul era aşezat într-un loc venerat, de acea parte a oraşului în care locuia neguţătorul. Cînd acesta dădea un ospăţ, mai întîi toiagului i se prezentau mîncărurile, florile şi *acayietl,* şi apoi invitaţilor. în mod obişnuit, în afară de banchet, cînd neguţătorul lua masa, el oferea felurile de mîncare şi toate celelalte mai întîi toiagului, pe care îl păstra în capela casei sale.

Cînd se întorceau bogaţi din ţările pe unde călătoriseră, aceşti neguţători rezervau o parte din averea lor cumpărării de sclavi, bărbaţi şi femei, pentru a-i aduce jertfă zeului lor, cel mai adesea lui Yacatecutli, de ziua aniversării sale. Acest zeu avea cinci fraţi şi o soră, care erau cu toţii cinstiţi ca divinităţi. Neguţătorii sacrificau sclavi, fiecăruia dintre aceşti zei, separat, sau tuturor deodată, sau numai surorii lor după cum îi lumina evlavia şi credinţa. Unul dintre fraţi se numea Chiconquiauitl; ceilalţi Xomocuitl, Nacxitl, Cochimetl, Yacapitzauac; iar sora lor Chalmecaciuatl. Aşa cum am mai spus, erau jertfiţi unul sau mai mulţi sclavi, înveşmîntaţi cu podoabele zeului, încît se asemuiau foarte mult la înfăţişare cu idolul. Aceste jertfe se aduceau tuturor zeilor în acelaşi timp sau numai unuia dintre ei [. . .]

10. Plecarea neguţătorilor în expediţie

Gel desemnat să fie şeful caravanei îi invita nu numai pe cei din cartierul său, ci şi pe toţi ceilalţi care aveau să-l însoţească în călătorie. Dacă unii dintre aceştia erau noi în meserie, tineri şi angajaţi pentru prima data într-o astfel de expediţie, părinţii lor îi recomandau căpitanului şi-l rugau insistent să vegheze asupra lor. înainte de plecare toată lumea se aduna în casa şefului. Ei îşi aduceau aici întreaga încărcătură şi toate mărfurile care le erau recomandate spre vînzare de către bătrînii neguţători, căci aceştia nu plecau, ci se mărgineau doar să-şi încredinţeze produsele cu un anume comision şi fără obligaţia de a împărţi apoi beneficiile. Cîteva femei, care făceau negoţ, îşi încredinţau şi ele mărfurile în acelaşi scop. Cu toţii se strîngeau în acea casă; îşi orînduiau baloturile cu mărfuri şi aşteptau să asiste la plecarea călătorilor. Totodată, se făcea aprovizionarea pentru, drum cu *pinolli* * şi alte alimente care fuseseră adunate

* *pinolli* — făină de porumb şi de salvie (N. tr.).

în timpul nopţii în casă. Cînd încărcătura era .completă, peste *cacaxtli* se puneau baloturile, apoi totul era distribuit cărăuşilor, şi lucrurile erau aranjate în aşa fel, încît greutatea să nu fie prea mare pentru unul, ci egală pentru toţi, fiecare avînd povara lui. Activitatea se desfăşura la ordinele şi sub supravegherea şefului. Aceia care erau tineri şi plecau să înveţe meseria, nu aveau nici o încărcătură de dus. Li se încredinţau numai băuturile de *pinolli,* ceştile şi instrumentele făcute în mare parte din carapace de broască ţestoasă, trebuitoare la amestecul sau agitarea băuturilor. Odată hotărît ceea ce trebuia luat, totul se încărca, noaptea, într-una, două sau trei canoe, care fuseseră pregătite în acest scop. După ce se încărcau mărfurile, căpitanul se întorcea lîngă bătrînii care se aflau acolo şiaşteptau plecarea neguţătorilor şi li se adresa în aceşti termeni: „Tată-vă aci de faţă, voi oameni vîrstnici, bărbaţi şi femei, bătrîni prea cinstiţi care aţi ajuns la o vîrstă atît de înaintată, încît abia mai puteţi merge. Rămîneţi dar cu bine, noi vom pleca, căci acum ne-am însuşit sfaturile pe care le-aţi păstrat şi le-aţi strîns ca pe o comoară în fiinţa voastră, anume pentru a ne lumina pe noi. Am. primit vorbele voastre cu lacrimi în ochi. încurajaţi de ele ne părăsim fără tristeţe satul şi locuinţele noastre, pe fiii şi soţiile noastre, încredinţîndu-i părinţilor noştri, prietenilor şi rudelor noastre, care nădăjduim că nu ne vor uita în timpul cît vom lipsi". Bătrînii răspundeau şi ei pe dată: „Fiii noştri dragi, bine aţi grăit, mergeţi în pace; dorim să nu întîmpinaţi nici o greutate de netrecut. Să nu aveţi grijă în privinţa caselor şi avuţiilor voastre, vom face pentru voi ceea ce se cuvine. V-am spus tot ceea ce trebuia să spunem copiilor noştri, pentru a vă încuraja, a vă sfătui şi a vă dojeni. Nu uitaţi nimic din toate acestea pentru că părinţii voştri vi le-au încredinţat. Băgaţi de seamă că aceşti tineri care merg cu voi n-au nici o experienţă în privinţa greutăţilor drumului, trebuie să-i duceţi de mînă ca pe nişte copii. în popasurile voastre, slujiţi-vă de ei; puneţi-i să vă pregătească jilţuri de verdeaţă

şi să vă aranjeze locurile unde veţi mînca şi veţi dormi. Aveţi grijă să-i învăţaţi tot ceea ce priveşte slujirea zeilor, adică împărţirea odihnei cu veghea, astfel ca ei să se preocupe de aceasta cu cea mai mare sîrguinţă. Nu neglijaţi a le da tinerilor o bună educaţie, aşa cum se cuvine". Gînd dialogul lua sfîrşit toţi se ridicau în picioare. In încăpere se afla o vatră mare, în care ardea focul, alături de ea, o strachină vopsită în verde şi plină de copal. Fiecare dintre aceia care porneau la drum lua de acolo o fărîmă, o arunca în foc şi se îndrepta către pirogă. Nimeni nu-şi întorcea capul spre soţie, nici nu se uita în urmă, chiar dacă ar fi uitat ceva acasă. Nu se mai schiţa nici un gest pentru a-i revedea, nici pentru a le vorbi celor care rămîneau. Aceştia, la rîndul lor, stăteau nemişcaţi şi nici unul nu făcea un pas spre cei care plecau. Dacă vreunul din aceia care porneau la drum se uita în urmă, era semn rău şi se considera chiar un păcat grav. Aşa plecau neguţătorii pentru a face negoţ în ţări depărtate.

11. Cuvînt adresat neguţătorilor care plecau pentru prima oară

în cazul în care gazda era un neguţător încă începător în ale meseriei şi pleca pentru prima dată în călătorie, cînd se apropia ora de plecare, fiecare dintre bătrînii prezenţi îi adresa o cuvîntare încurajîndu-l să îndure cu bărbăţie greutăţile pe care avea să le întîmpine în drumul său. Primul îi vorbea astfel:

„Fiule, deoarece ne-ai adunat aici pe noi părinţii, neguţători ca şi tine, se cade să-ţ idăm sfaturi căci acesta este rostul nostru de bătrîni, şi să-ţi insuflam curaj prin vorbele noastre. Eu mă ridic cel dintîi şi vreau să-ţi spun părerea mea ca şi cum ai fi fiul meu, pentru că eşti gata să pleci, în ţări depărtate, pentru că îţi părăseşti oraşul, părinţii, prietenii, odihna; pentru că te vei aventura pe drumuri lungi, peste munţi şi văi, prin pustiuri.

Fii curajos, fiule, căci n-ar fi drept ca să-ţi sfîrşeşli viaţa şi să mori fără să fi făcut vreo faptă care ar putea să-ţi aducă onoarea, aşa cum noi părinţii tăi o dorim. De aceea, ne rugăm cu lacrimi în ochi, ca să se împlinească dorinţa noastră, ca faptele tale să se ridice la înălţimea aşteptărilor noastre. înaintaşii tăi din această breaslă au muncit în călătoriile lor şi tocmai de aceea şi-au cîştigat merite, care le-au făcut cinste aşa cum şi vitejii au căpătat merite în războaie. Suferinţele lor le-au îngăduit, ocrotiţi fiind de Atotputernicul, să dobîndească bogăţiile pe care mai apoi le-au lăsat. Trebuie să te înarmezi cu curaj pentru a suporta greutăţile care te aşteaptă: foamea, setea, oboseala şi lipsa de hrană. Vei mînca pîine tare şi *tamalli* mucegăit; vei bea apă mocirloasă şi cu gust rău. Vei ajunge la fluvii umflate, care se rostogolesc năvalnic, la inundaţii care-şi împing apele cu vuiet, făcînd imposibilă trecerea prin vaduri. Atunci paşii tăi se vor opri mai multe zile şi vei suferi de foame şi de sete. Dar bagă bine de seamă, să nu te laşi descurajat şi să nu care cumva să-ţi părăseşti munca începută şi să ne faci să îndurăm ruşinea întoarcerii tale, pe noi, părinţii tăi. Aceleaşi drumuri le-au străbătut şi înaintaşii tăi, punîndu-şi de mii de ori viaţa în primejdie, dar cum n-au fost lipsiţi de îndrăzneală, şi-au meritat faima de viteji şi au fost cinstiţi şi bogaţi.

în sfîrşit, sărmane tînăr ! Dacă Domnul nostru îţi hărăzeşte o soartă norocoasă se cuvine mai întîi să cunoşti suferinţele şi sărăcia, să înduri necazurile cumplite care îi aşteaptă, îndeobşte, pe oamenii care rătăcesc din sat în sat, adică trudă, munci istovitoare, geruri aspre şi călduri năpraznice. Vei umbla prăfuit, *mecapalul* îţi va apăsa fruntea, îţi vei şterge sudoarea de pe faţă cu mâinile. Suferinţa ta va fi încă şi mai mare cînd te vei vedea silit sate culci în vreun ungher, în spatele vreunei uşi străine, cu capul plecat, umilit şi flămînd; astfel vei merge din oraş în oraş, gîndindu-te la soarta ta. Pe lîngă aceasta, vei fi măcinat de

îndoieli, neştiind dacă îţi vei putea vinde mărfurile. Poate nici nu le vei vinde şi vei fi necăjit şi vei plînge. înainte de a dobîndi avere şi noroc, vei fi mîhnit şi chinuit peste putinţă. Ba mai mult, va trebui să dormi adesea în vreo văgăună sau peşteră, sub şisturi sau la poalele vreunei stînci. Nu putem şti dacă Marele Judecător va hotărî să mori în vreunul din acele locuri sau dacă te vei mai întoarce vreodată în ţara ta; cine ar putea să ştie ?
De aceea, se cade cape drum tu să te rogi cu evlavie şi să faci penitenţă, slujind cu umilinţă pe bătrîni în treburile cele mai mărunte, ca, de pildă, aducînd apă, măturînd etc. Fii cu băgare de seamă, să nu-ţi pierzi curajul, să nu faci cale-ntoarsă şi să nu te gîndeşti la ceea ce ai lăsat aici. Continuă să perseverezi pe calea ta în ciuda atîtor suferinţe. Poate că vei avea noroc şi Preamilostivul se va îndura de tine şi te vei întoarce fericit şi-ţi vei revedea rudele şi pe noi, care sîntem părinţii tăi. Consideră sfaturile pe care ţi le-am dat tot atît de importante ca şi hrana, pentru 'ca să-ţi regăseşti în ele curajul şi entuziasmul. Fiule preaiubit, înalţă-ţi sufletul şi Cel de Sus să te călăuzească ; noi, înaintaşii tăi, te încredinţăm celor mai vîrstnici, ca să-ţi orînduieşti treburile aşa cum se cuvine, atunci cînd vei fi departe de neamurile tale".
Aşa vorbeau bătrînii neguţători, încurajîndu-i pe tinerii care plecau, arătîndu-le greutăţile şi suferinţele pe care aveau să le întîmpine, fie în pustiuri, fie prin locurile populate, în practicarea meseriei lor de neguţători.

12. Sosirea neguţătorilor la destinaţie

Cînd neguţătorii ajungeau în provincia Anahuac sau în alte provincii, ei începeau să-şi desfacă mărfurile: mantii bogate, fuste şi cămăşi scumpe pentru femei, care le fuseseră încredinţate de regele Mexicului; ei le ofereau nobililor, sajutîndu-i din

partea suveranului lor. Primind darurile, nobilii provinciile respective se grăbeau la rîndul lor să le ofere alte cadouri, constînd din pene divers colorate şi de forme variate, ca să fie înmînate regelui Mexicului. Nu toţi intrau în provincia Anahuac, ci numai aceia care veneau din partea marelui senior din Mexico care era aliatul şi asociatul lor. Adică acei din tribul tenoohca, şi tlatelulca, sau veniţi dela Uitzilopochco [129], din Azcaputzalco, şi de la Quauhtitlan. Ei mergeau împreună, şi cînd soseau în satul Tochtepec, se despărţeau. Unii se duceau la Anahuac, la Ayotlan, iar alţiila Anahuac Xicalanco [13o]. Neguţătorii din Tlatelolco se împărţeau în două grupuri. După ce treceau de Tochtepec şi intrau în provincii, se înarmau de război cu paveze rotunde, spade şi flamuri desfăşurate pentru că treceau printr-o ţară duşmană. în unele locuri, sufereau pierderi, în altele, dimpotrivă, capturau locuitori. Ajungînd la Xicalanco, ei împărţeau persoanelor de seamă cadourile pe care le aduseseră ca: *mantas,* fuste, *uilpilli* şi cingători bogate foarte frumos brodate. Apoi, negustorii desfăceau giuvaierurile de aur şi pietre scumpe, care erau cu osebire preţuite în această provincie. Unul din aceste giuvaieruri semăna cu o coroană de aur. Mai aveau şi nişte fîşii elastice şi subţiri cu care îşi încingeau fruntea, precum şi alte obiecte de forme variate. Toate acestea erau destinate marilor seniori. Mai aduceau şi giuvaieruri pentru doamne: vase mici de aur, în care puneau ele fusul cînd torceau, cercei pandantivi de aur şi de cristal. Pentru oamenii simpli aveau cercei de piatră neagră, numită *itzli* * sau din aramă foarte lustruită şi strălucitoare. Mai aduceau cuţite din *iztli* pentru tăiatul părului şi lanţete foarte subţiri pentru lăsare de sînge. Totodată, aveau o grămadă de clopoţei, coşenile, pietre de foc şi *tochomitl.* Aduceau, de asemenea, o plantă plăcut mirositoare, numită *llacopatli* ** şi o alta care se numea *xochipalli****.

* *itzli* — obsidian (N. tr.).

** *tlacopaili* — iarbă de leac (N. tr.).

****xochipatli* — floare medicinală (N. tr.).

Neguţătorii mai de seamă, care se numeau *teahinime, tecoanime,* aduceau sclavi bărbaţi, femei şi copii de ambele sexe şi îi vindeau în provincia Xicalanco. Cînd treceau prin ţări inamice, aveau grijă ca sclavii să fie echipaţi cu arme de apărare pentru ca locuitorii din Tehuantepec [131], din Tzapotlan şi Chiapanecatl, ale căror pămînturi le călcau, să nu-i omoare. Cînd urmau să treacă printr-o ţară duşmană, înainte de a intra în ea, dădeau de ştire locuitorilor provinciei în care voiau să ajungă, pentru ca aceştia să ştie că sînt în apropiere şi să se grăbească să-i primească paşnic. Cît despre ţinuturile care le erau ostile, ei le străbăteau numai noaptea şi niciodată ziua. După ce ajungeau mesagerii trimişi la Anahuac ca să le vestească apropierea, nobilimea ţării venea în întîmpinarea lor, înarmată ca de război, pînă în inima ţării duşmane, şi-i conducea în ţinuturile lor din Anahuac Xicalanco. Sosiţi în această provincie, neguţătorii se grăbeau să ofere nobililor ceea ce regele Mexicului le trimisese şi-l salutau din partea lui. Nobilii din oraşeleXicalanco, Cimatecatl şi Quatzaqualco le dăruiau, la rîndul lor, pietre mari verzi şlefuite, alte pietre lungi roşii şi gravate, smaralde, care se numesc acum *queizalitzlli,* un alt fel de smarald, şi un mare număr de pietre fine de diferite sorturi. Le mai dădeau scoici, evantaie roşii şi galbene, lopăţele din valve de scoici, unele vopsite în roşu şi altele cu dungi negre şi albe, folosite la amestecul pulberii de cacao. Le mai dăruiau pene scumpe de diferite feluri şi piei de animale sălbatice, prelucrate şi împodobite cu desene. Neguţătorii aduceau din provincia Xicalanco toate aceste obiecte pentru regele Mexicului şi se grăbeau să i le ofere de îndată ce soseau în capitală. Astfel călătoreau neguţătorii mexicani în ţinutul Anahuac, care se învecina cu ţări duşmane. Regele Mexicului îi îndrăgea mult pe aceşti neguţători. El îi preţuia ca pe copiii lui şi-i considera nobili prudenţi şi viteji.

13. întoarcerea neguţătorilor

După ce-şi terminaseră negoţul, prin ţinuturile pe unde colindaseră, neguţătorii se întorceau pe la casele lor, dar nu intrau în oraş în timpul zilei. Ei aşteptau să se înnopteze şi să apară un semn favorabil, ca de pildă o *ce călii* sau *chicomecalli.* Considerau acest *ce calli* (sau o casă) drept un semn de prosperitate pentru că, pretindeau ei, obiectele pe carele aduceau, dacă erau introduse în ziua aceea în casă, deveneau sacre şi, ca atare, trebuiau să aibă răbdare. Apoi, cel mai de seamă dintre ei se ducea să-l vadă chiar în noaptea aceea pe şeful breslei din care făceau parte, ca să-i dea de veste că au ajuns teferi, şi-i vorbea astfel: „Mare şi venerat bărbat, Domnul să te aibă în pază; să ştii că ne-am întors vii şi nevătămaţi." Şi după aceste cuvinte, adăuga: „Mîine voi face o vizită părinţilor noştri, neguţători bătrîni, ei au să vină să bea puţină cacao în modesta mea locuinţă unde prin voia Celui de Sus ne-am reîntors teferi". Şeful îi răspundea: „Bine aţi venit, dragi prieteni, le-aţi umplut inimile de bucurie părinţilor voştri, vechi neguţători. Ei vor sta de vorbă cu noi, mîine. Acum mergeţi să vă odihniţi".

După ce acest neguţător se întîlnise în seara aceea cu şeful său şi cu principalii membri ai breslei, şi-i invitase la un banchet, el se apuca, la miezul nopţii, să taie fîşii de hîrtie ca să le ofere zeilor în semn de recunoştinţă pentru ajutorul pe care i-l dăduseră la reuşita călătoriei. Se tăiau hîrtii în cantitate îndestulătoare atît pentru foc, cît şi pentru *Yacatecuili,* zeul neguţătorilor. Îndată ce hîrtiile erau'gata, ele se aduceau la miezul nopţii drept ofrandă acestor divinităţi în semn de mulţumire. După aceea, neguţătorul poruncea să i se pregătească mîncărurile de care avea nevoie: plăcintele umplute cu carne de găină, găini în aluat sau fierte cu porumb, din care cauză le şi spunea *totollaolli.* Ei îşi dădeau osteneala să pregătească şi o cacao bună, amestecată cu miro-

denii numite *teonacazili**. Neguţătorii invitaţi se duceau în easa unde avea loc banchetul, la ora cînd satrapii porunceau să se facă auzite peste tot muzicile, goarnele şi clinchetele lor, aşa cum se aud astăzi dangătele clopotelor în zori sau la prima oră a dimineţii. Neguţătorii, bărbaţi şi femei, precum şi rudele gazdei, erau deja adunaţi în casă; se aducea apă şi toţi se spălau pe mîini şi-şi clăteau gura. Mai întîi, se îndestulau din ofranda zeului Xiuhtecutli, frumos rînduită în faţa vetrei: capete de găină *cu molii*** servite în farfurioare. Apoi, se înfruptau din bucateleaşezate dinaintea imaginii lui Yacatecutli, zeul neguţătorilor. După ce se aduceau ofrande acestor zei, se serveau şi invitaţii; iar cînd ospăţul se termina, se spălau cu toţii din nou pe mîini şi-şi clăteau gura. Atunci, se aduceau ceştile cu cacao ce se cheamă *teotecomatl* ***■ Una era dăruită zeului focului, alta zeului neguţătorilor şi apoi erau serviţi invitaţii. La sfîrşit, se dădeau trestii de fumat. După ce terminau de mîncat şi de băut, fiecare rămînea la locul său, aşteptînd să vadă ce urma să împartă gazda care oferise banchetul. Mexicanii numesc aceasta *quincucchiua,* care înseamnă „darul bătrânilor venerabili". Fiecare om. de seamă primea două *tccomall,* care se numesc *ayoteclli*****. Ceilalţi erau dăruiţi cu două sute de sîmburi de cacao, o sută de boabe din specia numită *teonacazili* şi o lopeţică din baga pentru a bate cacaoa. Astfel procedau neguţătorii cînd se întorceau de departe, pe la casele lor.

14. Jertfa adusă **de neguţători**

Cea de a patra oară, cînd gazda care pregătea sărbătorirea îşi invita oaspeţii, era consacrată sacrificării sclavilor săi. Atunci, puţin mai înainte de apusul soarelui, sclavii erau aduşi în templul lui

* *teonacazili* — ureche divina (N. tr.).
** *molii* — sos (N. tr.).
*** *teotecomatl* — vas divin (N. tr.).
**** *ayotectli* — dovleac (N. tr.).

Uitzilopochtli unde li se servea o băutură numită *teooctli* *; ei ieşeau de acolo clătinîndu-se, ca şi cum ar fi consumat o mare cantitate de *pulque.* Apoi, erau îndreptaţi nu către casa stăpînilor lor, ci către una din *parohii,* numită Pochtlan sau Acxotlan. Aici, cei în drept, îi obligau să vegheze toată noaptea, cîntînd şi dansînd. Pe la miezul nopţii, slujitorii templului îi aşezau pe o rogojină care era întinsă dinaintea focului. Apărea atunci şi cel care pregătise întreaga sărbătorire. Purta o jachetă asemănătoare cu acea a sclavilor; se mai împodobea cu hîrtii pictate şi-şi punea nişte sandale, numite *pogolcactli.* După ce era astfel gătit se stingea focul, iar pe întuneric, sclavii trebuiau să ia fiecare cîte patru îmbucături, tăiate cu ajutorul unor sforicele de *iztli,* dintr-o plăcintă ce se numea *tzoalli* şi în care se amesteca miere. Cum terminau de mîncat, li se smulgea părul din creştetul capului [132], Cu acest prilej se cînta dintr-un instrument numit *chiztli,* care scotea sunetul *chicii,* dind astfel semnalul smulgerii părului. Fie că sclavii erau numeroşi, fie că erau puţini la număr, instrumentul anunţa prin acest sunet clipa cînd îi venea rîndul fiecăruia. Cel care cînta la instrument se învîrtea de jur-împrejur, dansînd şi ţinînd în mînă un vas numit *quacaxitl,* în care se punea parul pe măsură ce era smuls. Odată şi operaţia aceasta terminată, se apucau să strige bătîndu-se cu palma peste gură, după cum le era obiceiul. Acela care strînsese părul în strachină pleca, iar gazda, iniţiatoare a sărbătoririi, lua cădelniţa numită *llemaitl,* plină cu jăratic, şi se ducea să tămîieze în curte spre cele patru puncte cardinale. Sclavii sortiţi morţii nu dormeau deloc în timpul nopţii. Iar cînd se crăpa de ziuă, în ciuda tuturor insistenţelor, nu voiau cu nici un preţ să guste din bucatele aduse, căci erau îngînduraţi şi trişti foarte, avînd mereu în faţa ochilor chinurile pe care le vor îndura, şi aşteptîndu-se în fiece clipă să-l vadă intrînd pe mesagerul morţii, Paynalton — divini-

* *teooctli* — vinul zeilor (N. tr.).

tatea vestitoare a ultimei clipe pentru cei care trebuiau sacrificaţi zeilor. Paynalton se apropia alergînd de locul unde sclavii aveau să fie jertfiţi, şi apoi de la Tenochtitlan pleca la Tlatelolco; de aici, o pornea prin cartierul Nonoalco, pînă la Popotlan, Mazatzintamalco, Chapultepec şi Mazatlan; apoi, parcurgea în linie dreaptă drumul spre Xoloco şi intra în Tenochtitlan. în timp ce Paynalton străbătea aceste cartiere, sclavii hărăziţi morţii erau aduşi în cartierul Coatlan. Aici ei trebuiau să se lupte cu nişte războinici, înadins pregătiţi pentru asemenea fapte. Aceştia se găseau chiar în curtea templului, numit Uitzcalco. Cînd sclavii, gata înarmaţi, soseau, cei desemnaţi: să-i atace începeau, fără zăbavă, lupta. Războinicii care doborau sclavii cei mai de preţ primeau numele de *tlaamauique.* Dacă în luptă reuşeau să: captureze vreunul, sentinţa se pronunţa pe loc,, fixîndu-se valoarea sclavului, iar stăpînul era: obligat să le plătească învingătorilor preţul cerut;; doar astfel putea el să-şi răscumpere bunul său. Dacă nu-i dădea mîna să achite cît i se ceruse, cei care îi capturaseră sclavul pe locul numit *Uitzcalco* îl puteau ucide după voia lor şi mînca. In vremea aceasta, Paynalton alerga de-a lungul cartierelor menţionate mai sus. îndată ce el se întorcea, nefericiţii care trebuiau să moară erau aşezaţi în rînd, dinaintea imaginii lui Uitzilopochtli, în locul numit Apetlac, şi, apoi, plecau cu toţii în procesiune pentru a înconjura templul de patru ori. După aceea, erau din nou rlnduiţi în faţa lui Uitzilopochtli, iar Paynalton se urca în vîrful edificiului. Cum ajungea sus, slujitorii şi aruncau nişte hîrtii, care fuseseră puse din timp în locul numit Apetlac, sau *ytlaquaian Uitzilopochtli;* acestea erau ridicate rînd pe rînd spre cele patru puncte cardinale, în chip de ofrandă, şi aşezate apoi cu grijă, aşa cum se cuvenea. Nu trecea mult şi un satrap, ascuns în corpul unui şarpe care părea că se tîrăşte, cobora din templu. Din gură îi ieşeau pene roşii, simulînd flăcările. Tot tîrîndu-se ajungea la Apetlac unde se terminau şi treptele templului. Acolo se afla

o temelie de zidărie masivă, de la care se puteau coborî patru sau cinci trepte pînă la nivelul solului, în curte. Această movilă zidită so numea Apetlatl sau *yilaquaian Uitzilopochtli* şi se afla aşezată către partea de răsărit a templului. Gel care luase forma şarpelui, făcea un gest de îmbrăţişare spre soare-răsare pe care îl repeta apoi către celelalte trei puncte cardinale. După oficierea acestei ceremonii, el îşi scotea pielea de reptilă lăsînd-o să cadă pe birtia întinsă deasupra Apctlacului, îi dădea foc, aşa încît să ardă şi şarpele numit Xiuhcoatl, după care se urca în vlrful templului. Clnd ajungea acolo, satrapii începeau să sune din trompete şi din scoicile lor de marc. în acel moment, curtea templului se umplea de oamenii care veneau să se bucure de spectacolul serbării şi care se aşezau jos pe toată cuprinderea curţii. Nici unul nu mîncase nimic, căci, în ziua aceea, toţi trebuiau să postească [Ki3], ei nu luau nici o singură îmbucătură înainte de apusul soarelui, oră la care se aşezau la masă, după ce toate ceremoniile se sfîrşiseră şi înainte ca sclavii să fie sacrificaţi. în acest timp, pe o estradă acoperită cu o blană de tigru, lîngă o coIoană, şedea regele pe un jilţ cu spătar. Jilţul, acoperit cu piele *(cuellaxtli)*, era îndreptat cu faţa către înălţimile impunătoare ale templului. în faţa regelui se ridica un arbore artificial, făcut din trestii şi beţigaşe, garnisit peste tot cu pene; din vîrf se ridicau numeroase *quetzalli* sau pene scumpe, care păreau că ies dintr-o sferă de aur închipuind coroana copăcelului; în partea de jos, el se termina printr-un şir de franjuri din pene de preţ. în clipa aceea cobora Paynalton, care îi lua pe toţi sclavii sortiţi morţii şi îi aducea la Apetlac, îi îmboldea să urce pînă în yîrful templului, mergînd înaintea lor, pentru a-i sacrifica pe înălţimile templului lui Uitzilopochtli. Satrapii care trebuiau să-i ucidă erau gata, îmbrăcaţi cu jachetele lor, purtînd şi un fel de acoperămlnt de cap din pene, de care atîrnau fîşii de hîrtie. Faţa le era vopsită cu ocru roşu. Ei spintecau pieptul victimelor cu pietre de obsidian, şlefuite ca un vîrf de lance, bine

ascuţite **şi** prevăzute cu un mîner foarte scurt. Cîrid i se preda victima, ea era îndată întinsă cu spatele pe un soi de bolovan şi ţinută de mîini şi de picioare de patru ajutoare care o trăgeau cu putere în jos. După ce sărmanul sclav era astfel imobilizat, preotul, înarmat cu cuţitul său se apropia de el şi **i-l** înfigea în piept; îi smulgea inima şi i-o punea într-un vas. Apoi, arunca trupul, care se rostogolea pe treptele templului, pînă jos, unde se găsea Apetlacul. Stăpînul sclavului sau prizonierului lua el însuşi cadavrul (căci nimeni nu îndrăznea să se atingă de sclavul altuia) **şi-l** aducea în casa lui. Iată, de altfel, ordinea care trebuia urmată la sacrificarea victimelor: pentru început erau îndemnaţi să urce prizonierii hărăziţi a fi omorîţi cei dintîi. Apoi, erau îmboldiţi sclavii şi numai la sfîrşit, nefericiţii care fuseseră puşi la îngrăşat înadins, numiţi *ilaalliliin.* Fiecare se înfăţişa cînd îi venea sorocul. Stăpînii lor îi conduceau, ţinînd în mînă toiege împodobite cu pene scumpe. Dacă acela care orînduia banchetul sau serbarea era căsătorit, soţia îi însoţea **şi** ea pe sclavi, împreună cu soţul ei, pînă în vîrful templului; amîndoi purtau toiege împodobite cu pene de *quelzalli.* Dacă nu era căsătorit, dar avea un unchi, acesta urca împreună cu el, şi amîndoi purtau toiege [1M], aşa cum am mai spus-o. Dacă nu avea nici unchi nici tată, ci doar un fiu, era însoţit de acesta, încît, întotdeauna, una din cele mai apropiate rude, urca împreună cu el. Fără să-şi lase o clipă toiegele din mînă înaintau suflîndu-şi în palme, pe care le ridicau apoi deasupra capetelor, voind parcă să-şi dirijeze întracolo respiraţia. Acesta era obiceiul pe care-l practicau în timp ce urcau treptele templului lui Uitzilopochtli. Ajunşi sus, dădeau ocol icoanei frumos zugrăvite a zeului, în vreme ce persoanele rămase jos urmăreau cu interes toată procesiunea. Apoi coborau, iar oamenii care fuseseră plătiţi cu ziua pentru a-i ajuta, luau sclavii morţi şi-i purtau spre casă, mergînd în urma conducătorilor serbării. Cînd, în sfîrşit, ajungeau şi purtătorii cadavrelor, chiar conducătorii sărbătoririi se apucau să

pregătească trupul, numit *tlaaltilli,* şi-l puneau la fiert. Dar mai înainte, fierbeau porumbul, care se mînca împreună cu carnea morţilor, aceasta fiind servită în porţii mici aşezate pe porumb. La prepararea acestei mîncări nu se punea *chilii,* ci doar sare. Gazdele care pregătiseră ospăţul, precum şi rudele lor îşi primeau, apoi, partea care li se cuvenea.

Astfel se purtau neguţătorii la serbarea *panquetzalizlli.* Ei păstrau apoi toată viaţa podoabele cu care fuseseră gătiţi sclavii sacrificaţi: *manlas, maxtli* şi *colaras* pentru bărbaţi; fuste, *uipilli* şi alte găteli pentru femei. Intru pomenirea şi aducerea aminte a acestui eveniment, neguţătorii îşi ţineau podoabele închise într-un sipet anume. Părul smuls din creştetul capului era păstrat împreună cu restul în această sacrosanctă cutiuţă. Cînd gazda care dăduse ospăţul înceta din viaţă, la funeraliile sale, micul sipet se ardea împreună cu toate podoabele pe care le conţinea.

15. Episodul din ÂyotEan

Pe vremea cînd Auitzotzin domnea la Tenochtitlan neguţătorii s-au dus să facă negoţ în provinciile Ayotlan şi Anahuac. Locuitorii acestor provincii i-au ţinut prizonieri patru ani în oraşul Quauhtenaco, unde au mai avut de suferit şi un asediu din partea trupelor din Tehuantepec, Izoatlan, Xochitlan, Amaztecatl, Quauhtzontla, Atlan, Omitlan şi Mapachtecatl. Toate aceste oraşe erau foarte mari; satele mai mici din împrejurimi le aduceau şi ele întăriri pentru asediu. Neguţătorii scăpărau în oraşul Quauhtenanco, care era bine fortificat, şi au capturat mai mulţi indieni de rang înalt şi alţi cîţiva de condiţie inferioară [. . .] în legătură cu aceste întîmplări se povesteşte că unii neguţători au făcut douăzeci de prizonieri şi alţii unsprezece. Cînd, după patru ani de luptă, neguţătorii au cucerit provincia Anahuac, ai cărei locuitori se supusesera, cuceritorii

tlateluleani se adunară pentru a se sfătui. Cel care se bucura de cea mai mare consideraţie vorbi primul şi spuse: „O, neguţători mexicani! Uitzilopochtli, zeul războiului, a binevoit să ne ocrotească şi să ne ajute să cucerim această provincie, acum ne putem întoarce la casele noastre. Se cuvine ca nici unul dintre noi să nu se mîndrească, nici să se considere viteaz din cauza captivilor pe care i-airi făcut, pentru că faptele noastre n-au avut drept scop decît cucerirea unui nou ţinut pentru domnul nostru, zeul Uitzilopochtli. Am trecut prin cele mai mari primejdii, dar acum, cînd ne întoarcem în ţară, truda noastră îşi va afla răsplata, căci vom fi dăruiţi cu apărătoarele de bărbie din chihlimbar, cu podoabele de urechi numite *quctzMcoyolnacohlli* *, cu bastoanele negre, care se numesc *xauactopilli* **, cu evantaie şi apărătoare de muşte, cu *manlas* bogate şi *mazili* de preţ, cu care ne vom împodobi. Aceasta va fi recompensa noastră, aceasta va fi dovada valorii noastre. Nici unul dintre mexicani şi dintre neguţători, dacă n-a îndurat greutăţile pe care le-am întîmpinat noi în acest război de cucerire, nu va putea primi aceste dovezi de mare preţ". Cînd s-au întors în ţara lor, neguţătorii aceia aveau părul lung pînă la brîu, chiar şi mai lung, pentru că timp de patru ani, ei luptaseră pentru cucerirea provinciilor, ei nu-şi mai tăiaseră părul. Regele Mexicului, Auitzotzin, auzind el de gloria de care se acoperiseră acei neguţători în expediţia din Ayotlan, porunci să se meargă în întîmpinarea lor pentru a li se face o primire solemnă. Satrapii însoţiţi de un mare număr de înalţi demnitari şi de nobili din Mexic s-au dus să-i întîmpine: luaseră cu ei tămîie şi alte parfumuri bune de ars şi bine mirositoare; aveau scoici marine dintr-acelea folosite de preoţi în temple, pentru sunetul lor plăcut, şi săculeţe pline cu felurite miresme. înalţii demnitari şi nobili se împodo-

* *quetzalcoyolnacohlli* — pandantiv din pietre preţioase (N. tr.).

** *muaciopilli* — bastoane arămii (N. tr.).

biseră cu jachete pe care le purtau numai cînd asistau la sacrificiile solemne: mergeau pe două rînduri, deoparte preoţii, de cealaltă demnitarii, întîlnirea avu loc în satul Acachinanco. Atunci, începură să ardă tămîie şi alte arome, dîndu-li-se neguţătorilor toate dovezile de cinstire, aşa cum era obiceiul. După ce s-au terminat toate aceste ceremonii care, în vremurile vechi, se practicau la marile sărbători, preoţii şi nobilii s-au întors în aceeaşi ordine, mergînd înaintea războinicilor, iar toţi locuitorii din împrejurimi se opreau din drum pentru a-i privi ca pe o minune. Sosiţi în Mexic, nici unul din ei nu s-a dus acasă, ci cu

toţii s-au dus la palatul regelui Auitzotzin. Cum au intrat în curtea palatului ei şi începură să ardă multe miresme în cinstea zeilor, în vetre anume pregătite pentru acest scop. Regele chiar veni şi le făcu marea cinste de a-i primi acolo, adresîndu-le aceste cuvinte: „Dragii mei neguţători mult iubiţi bine aţi venit, odiimiţi-vă şi uitaţi de griji". Curînd după aceea, ei au fost conduşi în sala rezervată celor mai de frunte şi mai distinse perr soane; aici au fost aşezaţi după rangul pe care-l meritau, potrivit faptelor lor. Auitzotzin însuşi şedea în jilţul lui cu spătar, iar'negustorii se apropiară şi-i puseră la picioare însemnele folosite de captivii lor în război. Apoi, unul din ei începu să-i vorbească regelui, după cum urmează: „Stăpîne, să ne trăieşti întru mulţi ani. Noi aducem ' înaintea feţei tale cea mai frumoasă dintre prăzile noastre, pentru că noi, unchii tăi *pochlcca* *, aici de faţă, ne-am pus capul şi viaţa în primejdie, ostenindu-ne neîncetat, zi şi noapte. Deşi purtăm titlul de neguţători şi deşi facem chiar această impresie, în realitate noi suntem soldaţi pricepuţi în treburile războiului şi ale cucerii disimulate. Am suferit şi am trudit îndelung pentru a dobîndi acele ţinuturi care nu ne aparţineau pînă acum, dar peste care războiul ne-a făcut stăpîni".

După ce îi ascultă, regele le răspunse: „Unchii mei, aţi îndurat multe greutăţi şi aţi trecut prin

* *pochteca* — negulutorii (N. ir.),

multe suferinţe, dar v-aţi purtat ca nişte viteji. Stăpînul nostru, Uitzilopochtli, zeul războiului, a binevoit ca voi să izbîndiţi în acţiunea voastră şi să vă întoarceţi teferi, aşa cum vă văd. înţeleg că ceea ce îmi prezentaţi aici sînt însemnele duşmanilor pe care i-aţi învins, punîndu-vă viaţa şi capul în primejdie. Vi le dăruiesc, ca să le folosiţi voi înşivă, pentru că le meritaţi". După aceea regele porunci să li se împartă daruri de preţ, ca mărturie a recunoştinţei sale pentru frumoasele lor fapte. în mărinimia sa, regele îi copleşi cu nenumărate *mantas,* felurite şi bogat ornamentate, precum şi cu cingători de preţ. De asemenea, porunci să i se dea fiecăruia cîte un maldăr de stofă de *tochpanecayotl *,* o *fanega* ** de porumb, o alta de fasole şi o anumită cantitate de *chian.*

Aceşti *pochteca* au luptat patru ani pentru cucerirea Ayollanului, timp în care au fost împresuraţi şi asediaţi. Dar după patru ani au ieşit învingători, ei i-au învins pe vitejii războinici inamici şi le-au luat împreună cu rămăşiţele pămînteşti şi însemnele. în timp ce se războiau, regele Mexicului, Auitzotzin, aflînd că neguţătorii mexicani erau asediaţi de băştinaşi, trimise îndată numeroase ajutoare în frunte cu Moteuhzoma, care nu era încă rege, ci doar general, şi purta titlul de *ilacochcalcail.* El se găsea deja pe drum, cînd află de la oamenii întîlniţi în cale că oraşul Ayptlan era învins şi cucerit de *pochteca.* Aceştia, ştiind că el venea în ajutorul lor, alergară să-l întîmpine şi-i spuseră: „Nobile *tlacochcalcatl,* fii bine venit; dar nu e nevoie să mergi mai departe, avînd în vedere că în acest ţinut s-a restabilit pacea şi ajutorul tău nu mai este necesar. Stăpînul nostru Uitzilopochtli domneşte deja peste ţinutul cucerit, iar noi, neguţătorii mexicani, ne-am făcut pe deplin datoria." Auzind vestea, *tlacochcalcatlul* se întoarse acasă împreună cu ei.

După cucerire, ţinutul a devenit liber şi ferit de primejdii; se putea intra în provincia Anahuac, fără ca locuitorii din Tzapoteca,sau cei din Anahuac

* *tochpanecayotl* — ţesătură din păr de iepure (N. tr.)

** *fanega* — 55 litre şi jumătate (N. tr.).

sau oricare alţii să te împiedice. De atunci, *quct-zalli* şi. penele bogate au început să fie folosite şi aici. Primii care le-au adus şi le-au întrebuinţat în acelaşi timp cu regele Mexicului, Auitzotzin, au fost neguţătorii bogaţi din Tlatelolco. Aceştia purtau, de asemena, titlul de căpitani, deşi nu erau decît soldaţi deghizaţi în haine de neguţători. în felul acesta intrau ei peste tot şi declarau război. oraşelor şi provinciilor [. . .]

16. Educaţia

Cîn'd venea vremea să înceapă educaţia copilului, părinţii, dornici să-l vadă sănătos, făgăduiau să-l încredinţeze templului unde se slujeau zeii, sperînd ca astfel să-i ocrotească şi să-i prelungească viaţa. De aceea, părinţii aveau libertatea să aleagă între şcoala numită *calmccac* sau o alta numită *telpochcalli.* Dacă părinţii se hotărau pentru *calmccac,* copilul trebuia să se consacre slujirii zeilor, să trăiască în puritate, umilinţă şi castitate şi să se ferească cu totul de pohtele cărnii. Dacă era fată trebuia să intre în slujba templului sub numele de *ciuailamacazqui,* supunîndu-se superioarelor, care aveau misiunea de a conduce exerciţiile religioase ale ordinului lor. Ele trebuiau să trăiască neprihănite, departe de orice plăcere a simţurilor, în tovărăşia călugăriţelor fecioare care se numeau surori şi care îşi aveau locuinţa în. *calmccac,* unde trăiau închise.

Cînd copilul, băiat sau fată, era încredinţat preoţilor, părinţii dădeau o petrecere la care-şi im'itau rudele cărora le dădeau de mîncat şi de băut. Dacă părinţii se hotărau să-şi încredinţeze copilul instituţiei *telpochcalli,* atunci îl invitau pe superiorul acestei „case", care se numea *tel-pochllatoque;* îi dădeau să roănînce şi să bea, şi-i ofereau — în semn de prietenie — cîteva daruri: *maxili, mantas* şi flori. Superiorul acestei instituţii după ce mînca, bea şi primea daruri, lua în braţe copilul, băiat sau fată, pentru a dovedi că îl punea sub ocrotirea lui, atîta timp cît nu

va fi căsătorit şi că, din acel moment, el aparţinea confreriei şi se supunea regulilor sale de 'ordine interioară. 1 se găurea buza inferioară şi i se prindea de ea, în chip de apărătoare de bărbie, o piatră preţioasă. Cît despre tînăra fată încredinţată *telpochpan-xilui,* ea era dată în grija femeii care mai avea în seama ei şi pe celelalte pupile. Cînd era deja mărişoară, era învăţată să cînte şi să danseze, ca să-i poată sluji pe zeii Moyocoya, Tezcatlipoca şi Yaotl. Cu toate că aparţinea acestei comunităţi, tînăra continua să stea cu părinţii ei. în schimb, dacă era hărăzită *calmecac-vlui,* o aduceau aici, unde rămînea în slujba lui Tezcatlipoca pînă ia căsătoria ei. în ziua intrării în noviciat se oferea un banchet celor mai vechi membre al acestei comunităţi, care se numeau *quaqaacuiUin,* adică femei care purtau părul tuns într-un anume fel. Ele primeau băiatul sau pe tînăra fată, şi-l anunţau pe slujitorul templului, Quetzalcoatl. Acesta nu ieşea niciodată din templu şi nu intra în nici o casă, în afară de palatul regelui; el era sobru, venerat şi considerat drept zeu. După ce fusese informat de intrarea tinerei fete în instituţie, aceasta rămînea definitiv aici. Dusă de mînă sau purtată în braţe ea era prezentată zeului Quetzalcoatl, căruia i se supuneau toţi slujitorii casei. Aceştia i se adresau zeului cu cuvintele următoare: „O, bunule Doamne, Stăpînul şi ocrotitorul nostru, al tuturor! iată, supuşii tăi îţi aduc o nouă slujitoare, dăruită de părinţii ei, care cu neţărmurit devotament să te slujească pe tine. Tu o cunoşti bine pe sărmana fetiţă, care — de acum — îţi aparţine. Binevoieşte şi primeşte-o o vreme ca să măture şi să împodobească casa ta, de penitenţă şi lacrimi, unde fiicele de nobili vin să se alăture bogăţiilor tale, rugîndu-te şi lăudîndu-te cu adîncă evlavie, plîingînd şi cerînd neîncetat să se însufleţească din vorbele şi virtuţile tale. Milostiveşte-te, Stăpîne, şi cinsteşte-o cu harul tău, primeşte-o şi dă-i încuviinţarea să intre în tovărăşia fecioarelor numite *tlamacazque,* care fac penitenţă, slujesc în templu şi-şi tund părul. O, stăpîne, milostiv,

ocrotitorul tuturor, binevoieşte să faci pentru ea, după cum te îndeamnă sfînta ta voinţă, acordîndu-i favorurile care ştii că i se cuvin". Acestea fiind zise, dacă tînăra fată era deja mărişoară, i se scarificau coastele şi sînii pentru a dovedi astfel că este călugăriţă. Dacă era foarte mică i se punea la gît o salbă numită *yacualli,* pe care o purta plnă cînd ajungea la vîrsta potrivită pentru intrarea în casa Domnului; era o dovadă a jurămîntului pe care trebuia să-l împlinească. Pînă atunci, ea rămînea în casa părinţilor ei; dar îndată ce avea vîrsta potrivită, era adusă la *calmecac,* altfel spus la casa de penitenţă, şi la vîrsta cuvenită intra în rîndul slujitoarelor lui Quetzalcoatl.

17. Calmecac

Nobilii, înalţii demnitari şi mai vechii dregători îşi aduceau fiii la casa numită *calmecac.* Scopul era ca ei să fie educaţi pentru a deveni slujitorii idolilor, în *calmecac* cultivîndu-se moravuri şi principii sănătoase şi ducîndu-se o viaţă severă şi pură. Acolo nu se petreceau lucruri ruşinoase sau care ar fi meritat dojeni şi nu se nesocoteau obiceiurile urmate de slujitorii idolilor, care locuiau în acest lăcaş. Atunci cînd nobilul, înaltul demnitar sau bogătaşul se hotărau să-şi încredinţeze fiul acestei case, ei dădeau un ospăţ, la care erau invitaţi cei mai vechi slujitori din cartier, preoţii şi slujitorii idolilor, numiţi *tlamacazque şi quaquacuiltin.* Cu acest prilej, bătrînii adresau o cuvîntare preoţilor şi slujitorilor idolilor, însărcinaţi cu educaţia tinerilor. Ei grăiau astfel: „Nobili preoţi, v-aţi dat osteneala să veniţi în casa noastră, îndrumaţi de Atotputernicul. Vă facem cunoscut că Tatăl din Ceruri s-a milostivit şi ne-a dat un copil, ca un giuvaier de mare preţ, ca o pană scumpă. Dacă ne vom arăta vrednici, el va creşte şi va trăi. Deoarece este băiat, nu se cuvine să-l educăm ca pe o fată, ţinîndu-l în sînul fami-

liei. De aceea, vi-l încredinţăm şi din clipa de faţă, socotiţi-l fiul vostru. îl dăruim nobilului Quetzalcoati, ca să intre în *calmecac,* care este lăcaşul penitenţei şi al lacrimilor, unde sînt educaţi nobilii pentru că numai aici poţi deveni vrednic de comorile lui prin rugăciuni, penitenţă, lacrimi şi plînsete. Cerîndu-i Domnului fără încetare să se îndure de tine, să se milostivească, făcîndu-şi batirul să-ţi dăruiască nemărginirea bogăţiei sale. Vi-l încredinţăm de pe acum, pentru ca la vîrsta potrivită să intre şi să trăiască în casa stăpînului nostru, unde se insuflă nobililor principii sănătoase, pentru ca fiul nostru să aibă sarcina de a mătura şi curăţa casa Domnului nostru. Din aceste motive, vă rugăm cu umilinţă să-l primiţi şi să-l socotiţi ca pe fiul vostru; să intre şi să trăiască laolaltă cu ceilalţi slujitori ai zeilor noştri, în această instituţie unde, atît ziua, cît şi noaptea, se fac toate exerciţiile de penitenţă; se merge în genunchi şi pe coate, se roagă, se plînge şi se suspină în faţa Stăpînului nostru".

Preoţii şi slujitorii idolilor răspundeau părinţilor copilului în modul următor: „Deşi nu sîntem vrednici s-o ascultăm, am auzit cuvîntarea voastră cu privire la dorinţa de a vă vedea fiul iubit, piatra voastră preţioasă sau pană scumpă intrînd şi trăind în casa *calmccac-vlui.* Această rugăminte nu ne este adresată nouă, ci stăpînului, Quetzalcoatl sau Tilpotonqui, în numele căruia noi am ascultat-o. Lui i-aţi vorbit, el ştie ce doreşte să facă din piatra voastră preţioasă şi pană scumpă, precum şi din voi, care sînteţi părinţii lui. Noi, nevrednici slujitori, aşteptăm ce trebuie să se întîmple cu o nădejde umbrită de îndoială. Noi nu putem, spune cu siguranţă: va fi aşa sau alt fel în privinţa fiului vostru; ne punem nădejdea în Domnul nostru atotputernic pentru tot ce va binevoi să hotărască în legătură cu acest copil".

Ei luau apoi copilul şi-l conduceau în *calmecac,* în timp ce părinţii duceau hîrtii, tămîie, *maxtli* şi un fel de salbă de aur, pene bogate şi pietre preţioase, spre a prezenta totul statuii lui Quet-

zalcoatl, care se găsea in *calmecac.* La sosirea lor, se suna din nişte instrumente şi se zugrăvea cu cerneală tot corpul copilului, inclusiv faţa. Era gătit cu salbe de lemn. Dacă era fiu de om sărac, 11 împodobeau cu fir de bumbac puţin răsucit. I se făceau incizii la urechi şi i se oferea lui Quetzalcoatl sîngele care se scurgea. Dacă însă copilul era foarte mic, părinţii îl luau acasă. Dacă era fiu de nobil sau de înalt demnitar, i se lua colierul de *tlacopatli,* care rămînea la *calmecac;* ei motivau aceasta spunînd că sufletul copilului, care era legat de acest colier, săvîrşea în numele lui umile îndatoriri de penitenţă. Dacă avea vîrsta clnd putea trăi şi iocui în *calmecac,* era încredinţat preoţilor şi slujitorilor idolilor, pentru a fi educat şi instruit după toate regulile şi obiceiurile casei.
Prima regulă era ca toţi slujitorii idolilor, care se numeau *tlamacazque,* să se culce în casa *calmecac.*
A doua consta în obligaţia tuturor de a mătura şi a face curăţenie la ora patru dimineaţa.
A treia consta în datoria copiilor mai mărişori de a se duce după spini de agavă.
A patra regulă cerea copiilor de vîrstă mai mare să se ducă în pădure, să aducă lemnul necesar întreţinerii focului, care se făcea în fiecare noapte. Cînd se executa vreo lucrare în argilă, se construiau ziduri, se ara, se săpau şanţuri, ei plecau cu toţii, în zori de zi. Nu rămîneau decît aceia care trebuiau să păzească casa sau sa le ducă de mîncare. Nimeni nu lipsea la apel şi ei munceau în cea mai bună înţelegere şi ordine.
A cincea regulă presupunea obligaţia de a înceta munca puţin mai devreme pentru a merge la templu şi a se consacra slujirii zeilor şi exerciţiilor de penitenţă; dar înainte de toate ei se scăldau. La asfinţitul soarelui, începeau să-şi pregătească lucrurile de care aveau nevoie pentru a porni la drum, la ora unsprezece noaptea; nu mergeau împreună, ci fiecare singur,' duclnd cu sine spinii de agavă, o scoică marină pentru a suna pe drum, o cădelniţă din lut ars, precum şi o

"I

pungă cu tămîie şi torţe de brad. Astfel, fiecare se ducea complet gol, să depună spinii de agavă în locurile unde evlavia lui îl îndemna. Acei care năzuiau la o penitenţă mai grea, intrau în păduri, urcau în munţi sau coborau la rîuri; cei care erau deja puţin mai mari făceau o jumătate de leghe. Cînd ajungeau la locul hotărît luau spinii de agavă şi îi înfigeau într-un cocoloş de fîn. După aceea, fiecare se întorcea singur, sunînd din scoica marina.

A şasea regulă impunea celor care-i slujeau pe idoli să nu doarmă niciodată doi, sub aceeaşi cuvertură, ci fiecare separat şi departe unul de celălalt.

A şaptea regulă constă în a pregăti mîncarea chiar în casa *calmecac,* ei avînd o rentă comună care servea acestui scop. Dacă unora dintre ei familia le aducea de mîncare, aceasta era împărţită între toţi cei de acolo.

A opta îi obliga pe toţi să se scoale la miezul nopţii pentru rugăciune. Acela care nu se trezea şi rămînea culcat era pedepsit de tovarăşii săi, care îl înţepau cu spini de agavă în urechi, pe piept, pe coapse, pe picioare şi pe tot corpul, în prezenţa tuturor slujitorilor idolilor, pentru ca el să înveţe, pe spinarea lui, să se comporte mai bine.

A noua regulă interzicea oricui să fie arogant sau să-şi permită vreo jignire la adresa tovarăşilor săi. Ei trebuiau să se supună întotdeauna regulii şi obiceiurilor care se practicau în casă. Dacă vreunul se îmbăta, îşi lua o concubină sau se făcea vinovat de vreun delict criminal, era pedepsit cu moartea, fie prin strangulare cu garoul, fie prin ardere de viu, fie prin străpungerea trupului cu săgeţi. Dacă greşeala comisă era de mică importanţă, i se înţepau urechile şi alte părţi ale corpului cu spini de agavă sau cu vreo sculă ascuţită.

A zece regulă se adresa copiilor care erau pedepsiţi-înţepîndu-li-se urechile sau biciuindu-i cu urzici.

A unsprezecea impunea tuturor slujitorilor idolilor obligaţia de a se scălda la miezul nopţii la un izvor.
A douăsprezecea îi obliga pe toţi, mici şi mari, să postească în zilele de post şi să nu mănînce nimic pînă la prînz. Cînd se ţinea postul numit *atamalqualo,* ei posteau cu pîine şi apă. Unii nu mîncau nimic toată ziua, ci numai la miezul nopţii următoare; alţii nu mîncau decît la prînz şi numai o dată în 24 de ore. Aceştia nu mîncau nimic, nici măcar apă nu beau în timpul nopţii, pentru că — pretindeau ei — chiar dacă beai numai o gură de apă era ca şi cum n-ai fi postit deloc.
A treisprezecea regulă consta în a-i învăţa pe copii să vorbească frumos, să salute şi să facă reverenţe. Dacă vreunul vorbea urîtsau nu-i saluta pe cei pe care-i întîlnea, fie că treceau pe lîngă el, fie că stăteau jos, era pedepsit prin înţepături cu spini de agavă.
A paisprezecea regulă le impunea să-i înveţe pe elevi să cînte toate versetele, care compun cîntecele divine, *scrise* —- lucru demn de menţionat — *cu litere în cărţile lor.* Li se mai preda astrologia indiană, interpretarea viselor şi calculul anilor.
A cincisprezecea regulă cuprindea jurămîntul pe care-l făceau slujitorii idolilor de a trăi în castitate, fără nici o legătură sexuală cu femeile, de a fi sobri, de a nu minţi, de a trăi evlavioşi şi cu frică de Cel de Sus.

18. TeSpochealii

După ce copilul intra în casa *telpochcalli,* el avea îndatorirea să măture, să facă şi curăţenie, să aprindă focul şi să îndeplinească penitenţele făgăduite prin jurămînt. Se obişnuia ca la apusul soarelui toţi adolescenţii să danseze în casa numită *cuicacalco;* copilul mergea şi el acolo ca să

danseze cu ei. Cînd împlinea cincisprezece ani, adolescenţii mai mari îl luau în pădure să caute buştenii trebuitori pentru *telpochcalli* şi pentru *cuicacalco.* li puneau la încercări îndemnîndu-l să care una sau două bucăţi groase de lemn, voind a se convinge dacă este în stare să reziste greutăţilor luptei. Dacă dovedea că este puternic îl trimiteau la război; el avea datoria să poarte pe umeri scuturile rotunde. Dacă era bine crescut şi cu maniere alese şi dacă strălucea în exerciţiile obligatorii îl numeau învăţătorul adolescenţilor, dîndu-i-se titlul de *liachcauh.* Dacă era curajos şi iscusit, îl alegeau pentru a-i conduce pe toţi adolescenţii şi pentru a-i pedepsi; el se numea atunci *telpochtlato.* Dacă era viteaz şi făcuse patru captivi în război, îl botezau *tlacatecatl, tlacochcalcatl* sau *quauhtlato,* fiind însărcinat cu administrarea acelor locuri. îl puteau alege, de asemenea, *achcauhtli*; aceştia erau pe atunci ceea ce sînt astăzi alguazilii noştri; el purta bastonul gros al justiţiei şi avea sarcina să-i aresteze pe delincvenţi, pentru a fi duşi la închisoare. Astfel urcau în grad tinerii educaţi. De altfel erau şi foarte mulţi, căci fiecare templu avea între zece şi cincisprezece *telpochcalli.* Viaţa pe care o duceau era foarte aspră. Nu dormeau împreună, ci separat. Deşi mîncau acasă la ei, nu aveau voie să doarmă în altă parte decît în *telpochcalli*; în caz contrar trebuind să îndure pedepse grele. Se duceau să muncească împreună peste tot unde era nevoie de ei, fie pentru a face cărămizi sau a înălţa clădiri, fie pentru a ara, a săpa şanţuri sau a face canale. în acest scop, mergeau cu toţii sau se împărţeau în grupuri; uneori se duceau împreună la pădure pentru a încărca pe umeri buştenii necesari la *cuicacalco* şi la *telpochcalli.* Cînd efectuau o muncă prea grea, ei o întrerupeau puţin înainte de asfinţitul soarelui. Atunci se duceau acasă, se scăldau şi-şi vopseau tot corpul, în afară de chip. Apoi se împodobeau cu *mantas* şi cu salbe. Bărbaţii viteji îşi atîrnau de gît coliere din aur şi altele, făcute din melci de mare, numiţi *chipolli.* în loc să se picteze îşi zburleau părul

ca să-şi dea o înfăţişare fioroasă. îşi mai făceau şi dungi pe faţă cu o vopsea amestecată cu marcasit şi-şi puneau în găurile din urechi peruzele. Capul şi-l împodobeau cu mănunchiuri de pene albe şi se înveşmîntau în *mânios* ţesute din fire răsucite de agavă, dar urzite atît de rar, încît formau un fel de plasă pe care se prindeau, din loc în loc, melcişori de mare. înalţii demnitari îmbrăcau *mantas* asemănătoare, dar melcii erau din aur. Războinicii viteji care se numeau *quaquachiclin* îşi legau de mîini gheme mari de bumbac. Băieţii din *calpulli* aveau obiceiul să aprindă focurile în fiecare zi la apusul soarelui în casele *cuicacalco* şi dansau apoi cu toţii pînă după miezul nopţii, fiind aproape goi, căci ei nu se acopereau decît ou *manta.* După bal, toţi mergeau la culcare, fiecare în cartierul lui, în casele *telpochcalli.* Astfel se întorceau în fiecare noapte, iar cei care trăiau în concubinaj se duceau să doarmă cu prietenele lor.

19. Cuvîntul unui părinte
către fiul său [1:,c]

„Mult iubitul şi prea scumpul meu fiu, ia aminte bine la ceea ce îţi voi spune. Atotputernicul te-a trimis la acest ceas şi în acest loc, unde vreau să-ţi vorbesc în legătură cu tot ce trebuie să respecţi în toate zilele vieţii tale. O voi face pentru că tu eşti mult iubitul meu fiu, mai îndrăgit decît toate pietrele preţioase şi penele scumpe; căci tu eşti singurul meu copil; primul, al doilea, al treilea! şi ultimul. M-am gîndit să-ţi spun anumite lucruri pe care se cuvine să le ştii; asta este datoria mea, pentru că eu sînt tatăl tău. Vreau s-o îndeplinesc pentru că mîine, sau în altă zi, Cel de Sus mă va lua din această lume; căci el este atotputernic şi cum sîntem supuşi slăbiciunii omeneşti şi morţii, noi nu avem pe pămînt decît o viaţa nesigură. Fii cu băgare de seamă fiule şi ascultă ceea ce îţi voi spune. Să

trăieşti mulţi ani, să-l slujeşti pe Domnul şi să fii fericit;să fii prevăzător, căci lumea aceasta este tare primejdioasă, plină de greutăţi, de frămîntări, de cruzimi şi de necazuri. De aceea bătrînii noştri au spus, pe bună dreptate, că nimeni din lume nu poate evita înălţările şi căderile, vîrtejurile şi furtunile pe carele întîlneşte în cale. într-adevăr, lumea este cumplit de înşelătoare ; (;a îşi rîde de unii, se distrează pe seama altora, şi îşi bate joc de toţi. Totul pe lume, este minciună, nicăieri nu găseşti adevărul şi nimeni nu scapă de batjocură.

Iţi voi spune, fiule, ceea ce se cuvine să ştii şi să practici; sînt lucruri asupra cărora se cuvine să cugeti cu luare aminte şi să le păstrezi aşa cum frunzele de aur şi pietrele preţioase se păstrează sub cheie; căci nu pentru altceva toate acele minunate îndemnuri ne-au fost lăsate de străbuni, ci numai întru aceasta. Bătrînii, înaintaşii care au trecut prin regatele şi domniile de pe aici, au trăit printre oamenii din aceste locuri şi au deţinut înalte demnităţi. Dar cu toate rangurile şi dregătoriile pe care le-au avut în regat şi în senat, aceşti nobili, feţe preacinstite, n-au devenit nici orgolioşi, nici trufaşi; dimpotrivă, au fost modeşti şi s-au aplecat pînă la pămînt în mijlociii plînsetelor, lacrimilor şi suspinelor. Ei nu s-au considerat mari seniori, ci săraci şi pelerini pe acest pămînt. Strămoşii din care te tragi au cunoscut umilinţa şi niciodată îngîmfarea, orgoliul, vanitatea şi dorinţa de onoruri. Cu toate acestea au fost respectaţi şi foarte preţuiţi; ei au avut demnităţi în regat, au fost seniori şi căpitani; le stătea în putinţă să ucidă sau să declare războaie şi hrăneau soarele şi pămîntul cu carnea şi sîngele oamenilor. Din mila Lui, ei au fost mari; au domnit pe pămînt, au guvernat republica pe care Domnul nostru, care se găseşte în tot locul, le-a încredinţat-o; au judecat şi cercetat litigiile dintre ţări; au mîngîiat şi ajutat cu binefacerile lor pe oamenii din popor; şi totuşi au rămas la fel de modeşti; nu s-au lăsat

orbiţi şi n-au făcut absolut nimic care să fie nedemn de persoana lor. Cu toate că au fost bogaţi şi puternici, proprietari ai unor mari avuţii, pe care Domnul nostru, în marea lui bunătate, li le-a dăruit lor, acoperiţi cu flori, parfumuri şi tot felul de *mantas* bogate, sătui de mincăruri şi băuturi de tot felul, înzestraţi cu arme, cu podoabe foarte scumpe şi de o înaltă distincţie, cum sînt apărătorile de bărbie, nodurile strălucitoare pentru cap, inelele superbe pentru urechi. Toţi tremurau dinaintea puterii lor; oare pentru asta şi-au pierdut ei modestia şi ţinuta serioasă? Oare lăsatu-s-au ei orbiţi şi devenit-au trufaşi? Oare i-au dispreţuit atunci pe cei care-i ascultau şi li se supuneau lor? Oare n-au avut pentru ei decît prea puţină stimă? Oare creierul lor a fost el atins şi sărmanii pierdutu-şi-au judecata ? Desigur că nu; dimpotrivă erau întotdeauna cuviincioşi, în vorbirea lor, plini de umilinţă şi bine crescuţi. Respectau pe toată lumea, se aplecau pînă la pămînt şi erau tare modeşti. Cu cît erau mai onoraţi şi mai stimaţi, cu atît plîngeau şi, suspinau mai mult; erau trişti şi stăteau aplecaţi în semn de umilinţă.

Aşa au trăit pe această lume, moşii şi strămoşii tăi, ai căror urmaşi sîntem noi şi din care te tragi şi tu. Uită-te la ei, priveşte virtuţile lor, contemplă, faima lor cu lumina şi splendoarea pe care ne-au lăsat-o moştenire. Priveşte oglinda şi modelul pe care ei ni l-au lăsat; puno-le în faţa ta şi uită-te la ele. Priveşte-ţi acolo chipul pentru a vedea cine eşti şi fă în aşa fel încît viaţa ta să devină asemănătoare cu a lor. Priveşte cu atenţie, n-ai putea să-ţi tăgăduieşti greşelile şi cusururile pe care le porţi în tine.

Mai vreau, mult iubitul meu fiu, să mai adaug un cuvînt la care te rog să iei bine aminte. Să ştii ca te-ai născut în vremuri grele, de prea mare sărăcie, căci eu, tatăl tău, am ajuns la capătul puterilor şi trec prin mari nevoi. Deşi strămoşii noştri au fost iluştri şi bogaţi, noi n-am moştenit de la ei nici avuţiile lor, nici onorurile lor; dimpotrivă sîntem lipsiţi de toate acestea; sărăcia

domneşte la noi ca o regină şi a făcut din noi supuşii ei. Noi, bătrînii tăi părinţi, sîntem săraci. Fiule, dacă vrei să te convingi, plimbă-ţi privirile pe vatra acestei case; uită-te unde se aprinde focul şi vei vedea numai sărăcie şi lipsuri, deoarece nu reuşim decît cu mare greutate să adunăm strictul necesar pentru mîncare şi băutură. La fel şi cu îmbrăcămintea noastră; din această pricină suferim de frig, nu avem. ce pune pe noi. Priveş-te-ne şi vei ved«'a că, slăbiţi şi lipsiţi de hrană, am rămas numai piele şi os; aceasta datorită voinţei Lui şi păcatelor noastre. Uită-te la verii tăi mai tineri ca tine; au, sînt ei oare durdulii, graşi şi puternici? au măcar strictul necesar? au ei din abundentă hrană şi îmbrăcăminte? Nu vezi (rum i-a adus săf-ăci'a; de-au ajuns cu totul cople-şiţi de mizerie ?
Aflîndu-te dar într-o asemenea jalnică stare, (doborît fiind de urîciune şi dizgraţie, nu se mai cade să ridici capul cu mîndrie. Numai beţivii şi oamenii de nimic ar mai putea fi îngînfaţi şi s-ar mai putea mîndri cu închipuirea unei glorii înşelătoare atît'a vreme cît noi, toţi cei ce locuim în această casă trăim într-o sărăcie şi mizerie cumplite. De aceea trebuie să fii umil şi adînc mîh-nit, să mergi cu capul plecat pentru că ţi-a fost dat să te naşti în vremurile astea grele. Şi pentru că nu-mi mai rămîne nimic de adăugat, ascultă: oare nu-l vezi pe cel mai vîrstnic dintre verii tăi, cutare . . . ? Să-ţi servească de pildă pentru felul în care Atotputernicul l-a crescut: el este deja guvernatorul oraşului; are demnităţile cele mai înalte, are puteri nelimitate, are căderea de a judeca litigiile oameniilor din popor, de a-i con-damna şi pedepsi pe delincvenţi, este autorizat să condamne la moarte pe criminali, să impună mustrări şi pedepse; căci el s-a ridicat la o func-ţie înaltă, are dreptul să stea pe estradă şi deţine o autoritate importantă ce i-a fost dăruită de Domnul nostru. El poartă deja titlurile de *llaca-tlalo, tlacatecutli,* sub care este cunoscut de întreg poporul. Oare a fost ridicat la acest rang din

lipsa de oameni mai pricepuţi şi mai demni, mai înţelepţi spre a guverna acest regat? Oare nu există şi alte persoane nobile, cu avere mai mare şi cu genealogie ilustră ? Să fi dispărut oare cu toţii? Unul singur de-ar mai fi rămas, şi Domnul nostru l-ar fi chemat şi l-ar fi ales, fie înălţîndu-l în stat pînă la demnitatea de rege, fie încredinţîndu-i vreo dregătorie mai acătării. Nu ştiu, într-adevăr, unde va ajunge acest tînăr pe care îndeletnicirile şi răspunderile sale îl fac să geamă şi să plîngă. Poate se va pierde, poate că Domnul nostru i-a încredinţat acele însărcinări pînă cînd se va ivi un altul în stare să le ducă la îndeplinire aşa cum se cuvine. Tatăl Ceresc nu duce lipsă de prieteni încercaţi. Tu ştii doar cum îşi petrecea timpul buna noastră rudă, înainte de a fi ridicată la demnitatea aceasta. Se ţinea el de glume şi de copilării? Era un obraznic? Era el orgolios ? Nu se purta el cu umilinţă şi adînc respect ? Adesea, îl vedeam mergînd cu capul plecat, nu arăta niciodată o atitudine de trufie şi de glorii e deşartă; se ruga la Domnul cu evlavie, veghea şi la miezul nopţii făcea mătănii pînă la pămînt, stătea în genunchi, se ruga şi suspina în faţa Atotputernicului. Chiar şi acum păstrează acest obicei. Se scula dis-de-dimineaţă, vioi, mătura, făcea curăţenie în capelă şi o aerisea pentru a-i împrospăta aerul. Şi astăzi, cum îţi închipui că trăieşte? Cum crezi că se poartă? Este orgolios şi înfumurat? Ţine să arate că este înalt demnitar? Dimpotrivă, este tot atît de modest şi de supus ca mai înainte; continuă să plîngă, să suspine şi să se roage cu cea mai mare evlavie. L-ai auzit tu vreodată spunînd: «Sînt nobil, sînt rege!» El veghează toată noaptea, mătură şi dăruieşte zeilor tămîie la fel ca mai înainte. Deşi eşti mai puţin vîrstnic decît el, sileşte-te să-l întreci în toate obiceiurile lui bune. Ia aminte la aceste lucruri; ceea ce ţi-am spus să fie ca un spin şi ca o apă rece ca gheaţa, care te cuprinde şi te mîhneşte pentru ca să cugeti în sinea ta şi să te smereşti. Gîndeşte-te

că te-ai născut într-o vreme de necazuri şi de supărări şi că Atotfăcătorul te-a trimis pe lume într-un moment de sărăcie. Gîndeşte-te că-ţi sînt tată, uită-te în jurul tău la viaţa care o ducem, mama ta şi cu mine; nimeni nu se gîndeşte la noi şi nu ne bagă în seamă. Este adevărat că strămoşii noştri au fost iluştri şi puternici, dar ne-au lăsat ei oare această măreţie şi această putere? Fără îndoială că nu. Priveşte-ţi părinţii şi rudele care nu mai au ranguri înalte în treburile statului; sînt părăsiţi şi săraci. Cu toate că tu eşti nobil, generos şi dintr-o stirpe strălucită; nu se cade să pierzi din vedere această regulă de conduită; ia aminte că modestia, umilirea trapului şi sufletului, plînsetele, lacrimile şi suspinele sînt adevărata nobleţe, adevăratul merit şi adevărata onoare. Să ştii, fiule, că niciodată un înfumurat, un vanitos, un trufaş, un gălăgios n-a fost ales rege. Nici un om nepoliticos, prost crescut, grosolan, care vorbeşte obraznic, spunînd tot ce-i trece prin minte n-a fost ridicat pe estradă, la tronul regal. Dacă, pe undeva, se afla un nobil care obişnuia să glumească sau vreun senator care spunea vorbe de rîs, i se dădea pe dată numele de *tecucuecuechtli,* care inseamnă cerşetor. Niciodată nu s-a dat o înaltă demnitate în stat cuiva care era obraznic, glumeţ şi vorbea fără să se controleze. Li se zicea *qaaquachictin* la fel ca acelor nebuni îndrăzneţi care se avîntau pe cîmpul de luptă în acţiuni fără noimă. Mai erau numiţi şi *Otomis tlaotzonxintin,* adică *otomi,* tunşi şi extravaganţi. Erau mari matadori, nepricepuţi în treburile ocîrmuirii.

Aceia care, în vremurile trecute, stăteau la cîrma statului şi conduceau armatele au fost oameni dedicaţi rugăciunii, evlaviei şi suspinelor, plini de curata umilinţă, supuşi şi înzestraţi cu o fire paşnică şi liniştită. Află dar, fiule, şi ia bine aminte că regele este adevărata inimă a poporului, vlaga ţării la cîrmuire, el este ajutat de doi senatori, dintre care unul *pilii,* iar celălalt mare viteaz

călit în războaie. Ei se numeau *tlacatecutli* şi *tlacochlecutli.* Alţi doi căpitani îl ajutau pe rege în treburile miliţiei şi ale oastei, doar unul era *pilii* cu îndelungată experienţă de războinic, iar celălalt nu. Aceştia se numeau *tlacalecatl* şi *tlacochcalcatl.* Aşa, dar, fiule, umblă treburile lumii şi cu osebită osteneală se ţine şi se ocîrmuieşte o împărăţie. Cei patru oameni despre care de-abia vorbirăm, nu moşteneau ereditar titlurile şi rangurile înalte de *tlacatecutli, tlacochtecutli, tlacatccatl* şi *tlacochcalcatl* şi nici drept de proprietate nu aveau asupra acestora. Ei erau aleşi prin voinţa şi duhul inspirator a] .Domnului nostru, după ce mai înainte fuseseră recunoscuţi ca fiind cei mai pricepuţi. Ia aminte la ceea ce îţi spun preaiubitul şi preascumpul meu fiu: nu te îngîmfa dacă întîmplarea îţi va hărăzi şi ţie să fii ales pentru una din aceste funcţii. Poate Preamilostivul te va chema spre a îndeplini vreuna din ele, ori poate nu vei avea niciuna şi vei trăi ca un nevoiaş, ca un om de rînd. Dacă vei fi chemat şi ales pentru oricare din aceste funcţii, îţi recomand, încă o dată, să nu ai o părere nemaipomenită despre tine şi să nu te socoteşti grozav, viteaz şi de rang înalt, pentru că Domnul tare s-ar mînia. Dacă vei ajunge la vreo demnitate sau vei deveni om de seamă, dacă vei fi chemat pentru vreunul din acele ranguri, fii modest, mergi cu capul plecat şi braţele încrucişate pe piept, consacră-te plînsetelor, evlaviei, tristeţii şi suspinelor; respectă voinţa altuia; fii supus şi smerit. Ia aminte, fiule, că toate poveţele mele despre umilinţă, supunere şi dispreţul faţă de tine însuţi, trebuie să le practici din toată inima dinaintea Lui. Păzeşte-te cumva să te prefaci doar că eşti umil; pentru că atunci vei fi numit *titoloxochton,* adică ipocrit sau *titlanixiquipile,* adică om prefăcut şi făţarnic. Gîndeşte-te că Dumnezeu vede în inimile noastre şi ne cunoaşte tainele oricît de ascunse ar fi, el cunoaşte, de asemenea, frămîntările din inima noastră, a tuturor celor ce vieţuim în această lume. Bagă dar bine

(de seamă ca umilinţa ta să fie sinceră, fără nici o urmă de orgoliu, curată dinaintea Lui ca o piatră preţioasă fin lustruită şi să nu fii niciodată un om cu două feţe."

20. Cuvîntul unui tată către fiica sa

„Tu, fiica mea, preţioasă ca un bol) de aur şi ca o pană scumpă, ieşita din măruntaiele, mele; tu, pe care te-am zămislit şi care eşti sîngele şi chipul meu; tu, aici de faţă, ascultă cu atenţie ceea ce îţi voi spune, căci ai ajuns la vîrsta cînd trebuie să deosebeşti binele de rău. Domnul, creatorul tuturor lucrurilor, cel care este pretutindeni, ţi-a dat judecata şi puterea de a înţelege; şi pentru că mintea ta s-a copt îndeajuns, iar judecata s-a împlinit, poţi acum să pătrunzi lucrurile lumii acesteia şi să pricepi că în viaţă nu există adevărată plăcere, nici adevărată odihnă, ci dimpotrivă necazuri, supărări, trudă şi o mare, foarte mare mizerie şi sărăcie. O, fiica mea, această lume este într-adevăr o vale a plîngerii, un loc de lacrimi şi de jale şi de nemulţumire, în care domnesc frigul, vremea rea, căldurile pîrjolitoare ale soarelui, foamea şi setea. Acesta este un mare adevăr pe care-l cunoaştem din experienţă. Ţine bine minte, fiica mea, ceea ce îţi spun: rea este această lume, lipsită de plăceri, plină de dezamăgiri şi chinuri. Un proverb spune că nu se află plăcere fără mari supărări şi nici odihnă lipsită de amărăciuni pe acest pămînt. Este o maximă pe care ne-au lăsat-o moştenire străbunii noştri, ca un avertisment pentru ca nimeni să nu se necăjească plîngînd prea mult şi să se lase cu totul pradă amărăciunii. Domnul nostru ne-a dat rîsul, somnul, mîncarea şi băutura, care ne ajută să trăim şi să creştem; el ne-a mai dat şi puterea de a zămisli pentru ca să ne înmulţim pe această lume: toate acestea aduc oarecare bucurie în existenţa noastră, deşi pentru scurtă vreme, tocmai pentru ca viaţa noastră

sS. nu se petreacă numai în tristeţe şi lacrimi. Deşi aşa stau lucrurile şi deşi omul este făcut astfel încît puţinele-i bucurii se amestecă fără încetare cu numeroase necazuri, noi să nu le băgăm în seamă, să nu ne temem, nici să nu ne supărăm pentru că aşa este de cînd lumea; unii mai uită, furaţi fie de treburile încîlcite ale dregătorilor, ori de ale regatului; alţii preocupaţi de treburile oştirii, copleşiţi de onoruri şi de funcţii înalte. Ceea ce am spus despre realităţile acestei lumi este totuşi adevărat, dar nimeni nu se gîndeşte la asta, nimeni nu se gîndeşte la moarte. Căci pe toţi îi îmboldeşte grija zilei de mîine; cum. să-şi cîştige mîncarea şi băutura; fiecare caută să trăiască, să clădească locuinţe, să muncească pentru uşurarea traiului zilnic; sa descopere femei cu. care să se căsătorească; la rîndul lor, femeile intră în gospodărie pentru a trece repede de la adolescenţă la bătrîneţe. Toate acestea, fiica mea, nu sînt părelnice şi deşarte, ci întocmai aşa precum ţi le spun. Ascultă acuma fără să te tulburi; priveşte-o pe mama ta; ai ieşit din sînul ei ca o ţandăra' dintr-o piatră care s-a împărţit în două jumătăţi; ea te-a adus pe lume aşa cum. dintr-o plantă răsare altă plantă; tot aşa ai încolţit tu în mama ta şi te-ai născut din ea. Pînă acum ai fost ca adormită, iată că acum te-ai trezit. Nu nesocoti acest prilej şi lasă-te pătrunsă de gîndul că lumea este aşa cum ţi-am descris-o. îl rog pe Cel de Sus să-ţi dea viaţă lungă, dar se cuvine să ştii cum să trăieşti şi cum să-ţi îndrumi paşii, pe ce cale să apuci căci viaţa este presărată cu greutăţi; şi fii cu băgare de seamă, scumpa mea fiică, mica mea turturică, că drumul în viaţă este îngrozitor de greu. Să ştii, tu, care eşti cea mai mare dintre fiicele mele, că te tragi din părinţi nobili, hidalgos şi că ai rude de rang înalt. Tu ai sînge de regi şi de senatori, morţi de multă vreme, dar care au domnit şi au întemeiat un stat suveran, acoperindu-se de faimă şi de onoruri în dregătoriile pe care le-au deţinut dînd astfel o nouă strălucire nobleţii lor.

Iată, aşadar, ce Vreau să-ţi spun: eşti nobilă şi de rang înalt; poartă-te şi te socoteşte ca atare. Cu toate că nu eşti decît o prea tînără fată, eşti preţioasă ca un *chalchiuitl* şi ca un safir; ai fost plămădită şi modelată dintr-un sînge nobil şi dintr-un neam de viteji. Te tragi din înalţi şi iluştri demnitari; fata mea, ştiu că tu înţelegi însemnătatea spuselor mele, căci a trecut vremea cînd te jucai cu alte fetiţe, cu grămăjoare de pămînt sau cu obiecte din lut ars şi aruncai cu pietricele, acum înţelegi, ştii să clntăreşti şi să judeci. Fii cu luare aminte ca să nu te dezonorezi şi să-i faci de ruşine pe strămoşii noştri, regi şi guvernatori. Să nu faci vreo faptă josnică, căci ţi-o repet, eşti nobilă şi de sînge ilustru. Iată regula pe care trebuie s-o urmezi pentru a trăi bine, în această lume, cu oamenii care te înconjură. Eşti femeie; ţine minte ceea ce trebuie să faci. Trebuie să înalţi, noapte şi zi, rugăciuni şi să suspini în faţa zeului invizibil şi impalpabil, numit *Yoalli ehecatl.* Adu-i laude şi cere-i cu umilinţă ce voieşti cu braţele întinse şi în taina singurătăţii tale; nu dormi prea mult, trezeşte-te şi scoală-te la miezul nopţii, prosternează-te în faţa lui în genunchi şi în coate, fă plecăciuni şi încrucişează-ţi braţele pe piept. Cheamă-l prin strigătele inimii tale pe Domnul nostru, invizibil şi impalpabil pentru că laudele celor care îi înalţă rugi şi cîntări noaptea cu multă bucurie le primeşte. El te va asculta şi se va îndura de tine; îţi va da ceea ce ţi se cuvine şi ceea ce meriţi. Dacă, din întîmplare, înainte de facerea lumii, o soartă rea a fost aruncată asupra ta şi un destin nefericit ţi-a fost hărăzit la naştere, tu îţi vei îmbunătăţi situaţia rugîndu-te, pocăindu-te şi Domnul te va ajuta ca să ai o soartă mai bună.

Da, fiica mea, îţi repet acest lucru, scoală-te în timpul nopţii, veghează şi încrucişază-ţi braţele pe piept. Aruncă departe şi repede cuverturile, spală-ţi faţa, mîinile şi gura; ia repede matura şi fă sîrguincios curăţenie. Nu lenevi

în pat, scoală-te ca să speli gura zeilor şi să le dăruieşti tămîie; nu uita această îndatorire; prin asemenea obiceiuri şi slujiri noi trebuie să-l adorăm pe El şi să-i înălţăm rugile şi cererile noastre. După ce ţi-ai îndeplinit cu grijă sfintele îndatoriri, apucă-te de treburile pe care le ai de făcut, fie pregătind cacaua, fie măcinînd porumbul, fie torcînd sau ţesînd. Ai grijă să înveţi cum se pregătesc mîncărurile şi băuturile, ca să fie gustoase, vorbesc despre acele mîncăruri şi băuturi rezervate înalţilor nobili şi numai lor, şi care se numesc *letonal tlalocatlaqualli.*
Procedînd în acest fel, vei obţine bogăţia în oricare loc pe care El l-a ales pentru a te mărita. Dar în cazul că vei cădea în nevoi şi sărăcie, trebuie să înveţi cu deosebită atenţie meşteşugurile proprii femeilor: ţesutul şi torsul. Deschide-ţi bine ochii, ca să înveţi fără urmă de greşeală sau nesiguranţă meşteşugul ţesutului şi al vopsirii pînzelor, precum şi felul cum se aşază şi se îmbină culorile, ca ele să se potrivească bine unele cu altele. Femeile care vor să fie pricepute în această artă, învaţă cum se urzeşte pînza, cum se bat firele cu spate şi cum se aşază sulurile cu fire pentru ca suveica să treacă prin cele două urzeli. Preocupă-te de toate acestea cu sîrguinţă şi pricepere. Să nu care cumva — din neglijenţă sau lene — să refuzi a învăţa toate aceste treburi.
Acum cît eşti tînără fii cu luare aminte la aceste lucruri; ai o inimă simplă şi iscusită cum numai safirul ori *chalchiuitl-ul* cel mai fin mai sînt. Inima ta te îndeamnă să înveţi, pentru că nu este încă pătată de păcat, ci este curată, naivă, neprihănită şi fără porniri rele; căci noi, cei care te-am zămislit, trăim încă lîngă tine. Şi, adevăr îţi grăiesc ţie, că tu nu te-ai ivit prin putinţele tale, ci eu, împreună cu mama ta te-am adus pe lume; acest lucru, pe care nimeni nu l-a izvodit, îşi are obîrşia în natură. Atotputernicul a voit ca bărbatul unindu-se cu femeia să aducă pe lume fii şi fiice, şi astfel omenirea să

se înmulţească şi populaţia să sporească. Aşadar, cît timp trăim noi şi tu te bucuri încă de prezenţa noastră, mai înainte ca Preamilostivul să ne cheme la el, se cuvine, scumpa mea fiică, preaiubita mea, turturica mea, să fii cu mare băgare de seamă la toate acestea şi să le cunoşti cît mai bine, pentru ca după moartea noastră să poţi trăi respectată printre persoanele de onoare.
In sfîrşit, ştiu că nu-ţi va cădea bine să te duci după ierburi, să vinzi la colţ de stradă lemne pentru foc, ardei verde, sare sau salpetru, căci eşti de neam înalt, te tragi din hidalgos şi din nobili. S-ar putea întîmpla —• ceea ce nici noi şi nici nimeni altcineva n-are de unde şti -— ca un bărbat să prindă drag de tine şi să-ţi devină stăpîn. Şi-atunci, dacă n-ai să fii îndemânatică la treburile ce se cuvine săle faci potrivit firi tale de femeie, ce va urma? Cît de umiliţi o să fim cînd acela ne va certa că nu ne-am dat îndeajuns osteneala a te învăţa ceea ce trebuie să ştie o fată. Iar dacă o fi să ne săvîrşim din viaţa aceasta, mumă-ta şi cu mine rău blestemaţi vom fi, pentru că n-am fost în stare să te creştem cum se cuvine pe vremea cînd trăiam, iar lumea are să spună: «Blestemaţi să fie, căci n-au deprins-o cu mersul gospodăriei şi nimica nu au învăţat-o!» Iară tu vei da prilej la certuri şi blesteme; fi-vei cauza propriei tale nefericiri.
Dacă, dimpotrivă, ai să fii îndemînatică în toate cele rînduite după cum cer datinile, nu vei da niciodată prilej să te certe cineva; nimeni nu-ţi va putea reproşa un lucru cît de mic, şi atunci vei fi lăudată şi onorată, pe bună dreptate; vei fi mîndră de tine şi toţi te-or ţine ia mare cinste, ca şi cum ai face parte dintre puţinii chemaţi să urce pe estradele marilor oameni, încărcaţi de binemeritate onoruri, dobîndite pentru faptele lor de vitejie ieşite din comun. De te-ai sili să ajungi în îndeletnicirile tale la îndemlnarea pe care o are războinicul în meşteşugul armelor, atunci pentru vrednicia ta vei fi lăudată

şi preamărită, precum soldaţii buni pentru faptele lor minunate. Şi, fie că mai vieţuim ori că ne-am petrecut pe cea lume, oamenii au să-şi aducă-aminte de noi cu bucurie, şi ne vor binecuvânta, şi ne vor cinsti, mulţumită rîvnei tale. Iar de nu te vei învrednici să faci nimic de ispravă, rău are să fie de tine, căci tare chinuită şi bătută vei fi, şi «nu vei avea răgaz nici să te speli, nici să te scarpini măcar», cum se zice. Numai Tatăl din ceruri ştie ce soartă ţi-e hărăzită: ori ai să fii iubită şi respectată pentru sîrguinţa şi îndemînarea dovedite în îndeletnicirile fireşti ale femeii, ori ai să fii chinuită şi urîtă din pricina lenei, neglijenţei şi neroziei tale.

Fii atentă, fiica mea, şi ia bine aminte la ceea ce îţi voi spune! Fereşte-te să-ţi necinsteşti părinţii sau strămoşii, să acoperi cu murdării şi praf icoanele minunate care păstrează spre aducere-aminte faptele lor bune şi gloria lor; nu arunca asupră-le ticăloşia dedîndu-te la plăcerile trupului; nu te zvîrli în murdăria şi duhoarea desfrîului. De-ar fi să ajungi acolo, mai bine dea zeii să mori de pe acum. Iar, dacă Domnul nostru, în marea sa înţelepciune, va binevoi să-ţi scoată în cale un bărbat, care, prinzînd drag de tine, să te ceară în căsătorie, nu-l alunga pe acela oricine ar fi el, nu nesocoti voinţa Preaputernicului, căci Domnul ţi l-a trimis, ci fă la un fel, fiica mea, şi adu Ia îndeplinire bob cu bob îndemnurile şi poveţele mele. Primeşte-l pe acel bărbat; ia-l; nu-l năpăstui; nu-l respinge cu dispreţ; nu-l sili să te roage de trei ori. Nu fugi, nu încerca să te strecori şi să scapi, luînd totul în glumă. Chiar dacă eşti fiica noastră şi te tragi din părinţi nobili şi viteji, nu te lăuda, nu te înălţa pe tine înaintea celorlalţi căci l-ai supăra pe El, iar oamenii ar arunca în tine cu gunoaie şi murdării şi Domnul mîniindu-se foarte va voi ca tu să te acoperi de ruşine din pricina vieţii tale destrăbălate; atunci chiar Domnul are să rîdă de tine, iar lumea va zice: «ba vrea, ba nu

vrea». Nu alege pe cel care te place mai mult, aşa cum fac oamenii cînd îşi cumpără stofe la piaţă; iar dacă Atotputernicul binevoieşte a-ţi hărăzi un bărbat, primeşte-l doar pe acela; nu te lua după necumpătaţii care ducîndu-se să culeagă spicele fragede de porumb numite *xilotl, elotl,* le adună pe cele mai bune şi mai gustoase. Să nu tînjeşti, nici să te-aprinzi prea tare după vreun bărbat, doar fiindcă-i mereu vesel şi pus pe şotii. Dacă flăcăul e bine făcut, nu pregeta, ci fă-i culcuş în sufletul tău; nici dacă-i rău şi urît să nu-l alungii Ia-l căci e sortitul tău de la Domnul. Şi-apoi, dacă-l respingi, are să-şi bată joc de tine, te va dezonora, făcînd pe dracu-n patru ca să te vadă goală şi astfel să se poată lăuda la toată lumea ce fel eşti şi mai ales să te bîrfească pe la colţuri cum că eşti o femeie netrebnică şi păcătoasă. Munceşte, fiica mea, şi bagă de seamă ca nimeni să nu-şi poată bate joc de tine. Nu te dărui niciodată cuiva pe care să nu-l cunoşti. Vreunui trecător vagabond şi rău. Fii atentă, fiica mea, şi nu te duce după altul, decît după cel care te va cere; stai lîngă el pînă-n ceasul său de pe urmă; nu-l părăsi, chiar dacă lui i-ar da inima ghes s-o facă; fie el şi un biet plugar, un meşteşugar sau un om obişnuit, de condiţie umilă. De n-ar avea nici ce să mănînce, nu-l amărî cu dispreţul tău, nu te îndepărta de el, căci Domnul are puterea de a vă îndestula şi a vă copleşi cu onoruri; căci ştiindu-le el pe toate îşi pogoară mila, harul şi bunătăţile sale asupra cui binevoieşte. Poveţele acestea, fiica mea, ţi le dau ca poruncă şi pravilă; urmează-le ca să ştii cum se cuvine a te purta. Ci eu zicîndu-ţi acestea, pare-mi-se că am plinit îndatorirea ce-o aveam şi voia Domnului. Iar dacă ai să pierzi poveţele ce ţi le-am dat sau ai să le uiţi, păcatul al tău va fi, căci eu, iată, făcutu-mi-am cu prisosinţă datoria. O, fiica mea, mult iubită, deacum fii fericită şi Atotputernicul să te ţină în pace şi linişte!"

21. Condiţia femeii [13e]

Femeia nobilă este ţinută la mare stimă şi merită din plin onorurile şi respectul tuturora, atît pentru virtuţile, cît şi pentru nobleţea ei. Ea este sprijinul şi protectoarea năpăstuiţilor care vin să-i ceară ajutorul. Cînd este bună la suflet, săracii aleargă să se adăpostească sub aripa ei ocrotitoare; ea îi iubeşte, îi apără şi se poartă cu ei cum nu se poate mai bine. Dimpotrivă, cînd este rea şi haină nu-i mai pasă de alţii din pricina trufiei şi orgoliului ei.

Femeia hidalga, preţuită foarte şi îndrăgită de toţi, este cumpătată în purtări, urăşte linguşirea; nu se află om care să n-o respecte şi să n-o cinstească aşa cum se cuvine. Cînd are şi inimă bună găseşte îndată calea potrivită, ştie să rînduiască grabnic treburile gospodăriei şi nu-i vreunul care să sufere de foame în preajma ei. Pe fiecare îl alină şi nimeni nu este lipsit de afecţiunea şi bunăvoinţa ei, dovedind şi prin aceasta că este *hidalga* şi de sînge nobil. Cînd are o fire urîtă şi o inimă haină, pe toţi îi ţine în mare scîrbă şi dispreţ. O asemenea femeie e aspră la înfăţişare, are chipul mereu încruntat şi răutăcios; sîcîitoare, din nimic îi sare ţandăra şi-i tare greu s-o mulţumeşti cu orişice.

In schimb, *Doamna, mamă de familie,* este generoasă şi dreaptă. Cu bucurie o asculţi şi te supui voilor ei, căci se numără printre femeile nobile şi bune. Nimic nedemn de persoana ei nu face; este binevoitoare, foarte cinstită, serioasă şi plină de curaj. Cînd este cu adevărat bună şi cumsecade, se bucură de o frumoasă reputaţie şi de o mare stimă. îşi iubeşte aproapele, nu dispreţuieşte pe nimeni şi îndrăgeşte pe toată lumea ca şi cum ar face parte din familia ei. O femeie rea este impulsivă, n-are pic de răbdare, susceptibilă, antipatică, nefericită, muncită de nelinişti şi griji închipuite, zgomotoasă; suspină mai mereu, se supără pentru orice lucru de nimic, totul o plictiseşte [. . .]

Copila sau *domnişoara nobilă* este educată ca la curte; este distinsă şi merită a fi preţuită şi iubită de toată lumea. Nobilă şi de rang înalt, copila cu suflet bun are o purtare cuviincioasă, blînda, afectuoasă, paşnică, modestă şi, în general, dovedeşte o bună educaţie. Care este rea, este şi josnică, vulgară, trufaşă, şi sfîrşeşte prin a face fapte necinstite. Fără nici un rost, ea ajunge ori tlrfă, ori ţiitoare. Nu-i pasă de nimic şi nu pune mare preţ nici pe bunul ei nume, nici pe hramul ce-l poartă.
O fată de familie bună şi care se trage dintr-un tată bun şi onorabil se cunoaşte de departe după port şi după vorbă, după manierele ei delicate; are o conduită corectă, se respectă pe ea însăşi, îşi supraveghează cu grijă ţinuta; discretă şi prudentă, ea se apropie de oamenii de treabă şi se pune cu umilinţă în slujba lor, făcîndu-se vrednică de cinstirea tuturor. Pe cîtă vreme, copila cea rea nu poate măcar o taină să păstreze. Ea face totul în grabă, se mînie din nimic şi se supără uşor, dispreţuindu-i pe ceilalţi şi nerespectînd pe nimeni.
Fata de neam mare este îndrăgită şi cinstită de toţi. Cea bună iubeşte pe toată lumea, ştie să fie recunoscătoare pentru binele care i se face, este prevăzătoare şi nu se încrede în orişicine. Cea rea este necugetată şi nechibzuită, încăpăţînată, vulgară şi fără ruşine; nu-i pasă dacă-şi pierde bunul nume şi-şi dezonorează rangul. Fata nobilă, de familie bună, de neam distins este considerată drept cinstea şi preţiosul talisman al părinţilor ei. Copila bună nu-şi batjocoreşte neamul; ea este pe măsura familiei sale şi departe de a-şi dezonora părinţii, duce mai departe prin bunătatea ei bunul renume al strămoşilor. Este paşnică şi distinsă, afectuoasă şi respectuoasă faţă de toată lumea. Cea rea, dimpotrivă, îşi dezonorează neamul, devine josnică prin vulgaritatea caracterului ei, neruşinată, îngîmfată, destrăbălată, încăpăţînată, imprudentă, trufaşă şi lăudăroasă. Ea îi dispreţuieşte pe toţi "şi nu dă importanţă cuvenită nimănui. Femeia|mobilă şi

de familie bună este de rang înalt şi se trage din nobili [. . .]

Femeia din popor înzestrată cu vigoare fizică şi de o vîrstă mijlocie este muncitoare, rezistentă, vînjoasă, harnică, curajoasă, energică şi răbdătoare. Cînd femeia care aparţine acestei clase este bună, ea duce o viaţă castă şi cinstită; nu i se poate aduce nici un reproş, căci tot ceea ce face i se potriveşte de minune femeii cinstite; de aceea şi este considerată ca o piatră preţioasă. Cînd are suflet rău, este şi nepoliticoasă, prost crescută, obraznică, zăpăcită, nechibzuită şi fără judecată, şi, totodată, acţionează fără să se gîndească.

Femeia integră este sinceră şi cu judecată dreaptă. Dacă are o fire bună şi nobilă este consecventă în faptele ei şi nu dă un pas înapoi. Ea se înarmează cu un curaj bărbătesc şi face tot ce-i stă în putinţă pentru a rezista loviturilor soartei şi pentru a îndura cu răbdare vitregia ei. Dar femeia care vrea să dea numai impresia de cinste şi integritate nu este decît o creatură josnică, şi toată lumea se întunecă şi se mîhneşte la vederea ei. Disperată, bănuitoare, ea se plictiseşte uşor de toate lucrurile, n-are nici un strop de bunătate şi, în cele din urmă, îşi face o reputaţie atît de proastă, încît viaţa ei devine dezgustătoare şi greu de suportat [. . .]

Prostituata este o femeie publică. Ea îşi vinde trupul de la o vîrstă tînără şi nu renunţă la această meserie nici atunci cînd este bătrînă. O vezi trecînd ca o vagaboandă beată. Totuşi ea este îngrijită, are o îmbrăcăminte curată, dar, fără pic de ruşine, îşi vinde corpul oricui, căci ea se simte foarte atrasă de desfrîu şi obscenităţi; nu are ruşine şi este cumplit de vicioasă cînd se deda la plăcerile cărnii. Cînd e vorba să-şi aranjeze ţinuta, îşi dă atîta osteneală şi pune atîta suflet la potrivirea pieptănăturii şi a vestimentaţiei, încît atunci cînd iese în priveală, zici că-i un boboc de trandafir. Mai ales că toată vremea o vezi stînd în faţa oglinzii şi împopoţonîndu-se. De altfel, face baie, se spală cu apă din belşug ca să fie mereu proaspătă şi să placă bărbaţilor.

Obişnuieşte să se frecţioneze cu un unguent galben, numit *axin,* care se găseşte prin partea locului şi care dă feţei o anume strălucire. Dar se şi sulemeneşte folosind culori neasemuit de frumoase, aşa cum face orice femeie pierdută, care se prăpădeşte după distracţii. îşi dă pe dinţi cu vopsea de coşenilă, iar, uneori, îşi despleteşte o parte din păr, iar pe cealaltă o aduce peste ureche sau o lasă să cadă pe umeri. Alteori, îşi împleteşte părul, şi-şi ridică vîrfurile cozilor pe creştetul capului ca nişte corniţe. Astfel gătită, o ia din loc şi-şi plimbă nurii dîndu-şi la ifose, ca o destrăbălată, ticăloasă şi^ fără de ruşine, ce se află. Mai are şi obiceiul să se parfumeze cu parfumuri tari şi să mestece *tzictli* * pentru a-şi curăţa dinţii; tot răsucind guma de *tzictli* prin gură,ba o clănţăne, ba o ronţăie în dinţi, ba o plesneşte cu limba şi o mută de colo-colo, scoţînd nişte sunete care seamănă îndeajuns de bine cu pocnetele castanietelor. Prostituata, după o viaţă vagabondă, pe stradă şi în pieţele publice, se plimbă în căutarea bărbaţilor vicioşi, trece rîzînd şi nu se opreşte nicăieri. Are o inimă neastîmpărată şi nesăţioasă ; în desfătările după care aleargă mereu, urmează pilda animalelor, căci se împerechează cu orice bărbat îi iese în cale. Obişnuieşte să cheme bărbaţii prin semne şi schimonoseli; le face cu ochiul, cu mîna, le vorbeşte clipind, îşi dă ochii peste cap, născocind diverse mişcări obscene şi provocatoare; rîde cu toţi, dar îl alege doar pe acela care i-a plăcut mai mult. Moare să fie dorită, îi place să-i înşele pe adolescenţi şi vrea să fie întotdeauna bine plătită. Cînd n-are altceva de făcut, caută femei pe care să le vîndă la un preţ bun bărbaţilor.

Femeia adulteră este perfidă sau trădătoare; de aceea şi-a pierdut buna reputaţie şi trăieşte dezonorată; pentru toată lumea ea trece drept moartă, căci nu mai are nici cinste, nici onoare. Fiii îi sînt bastarzi. Bea licori necurate ca să avorteze. Desfrîul ei nu cunoaşte margini şi ea

* *tzictli* — gumă extrasă din zapotă (N. tr.).

își dă trupul oricui îl vrea. își trădează soțul, pe care-l ține de prost și îngrămădit, înșelîndu-l la fiecare ceas și păcălindu-l în toate cele [. . .]

22. **Toaleta femeii**[137]

Doamnele se îmbrăcau cu *uipilU* brodate și cu fel de fel de țesături. Obișnuiau să-și dichisească frumusețea obrajilor sulemenindu-se cu diverse colori: roșu, galben sau negru. Cu negru, coloare făcută din tămîia carbonizată, amestecată cu cerneală, un soi de lac, își văpseau și picioarele. Părul și-l lăsau să crească pînă la brîu, unele numai pînă la umeri, iar altele îl purtau peste tîmple și peste urechi, fiind complet ras restul capului. Erau și doamne care își împleteau părul cu fir negru de bumbac împodobindu-și apoi fruntea de jur-împrejur — așa cum se mai poartă și astăzi — cu bogatele lor cozi, frumos răsucite. Dacă unele purtau părul mai lung, cu mare băgare de seamă îl potriveau, pentru ca atunci cînd dl împleteau în mai multe cozi să iasă toate de aceeași lungime — ca să dea chipului un farmec aparte. în sfîrșit mai erau și doamne care-și rădeau complet părul de pe cap.

Femeile aveau obiceiul să-și vopsească părul cu un fel de pămînt negricios sau cu o plantă verde, numită *xiuhquilill,* ca să-i dea o nuanță brună mai strălucitoare. Dinții și-i frecau cu o substanță roșie, extrasă din coșenilă. Mai obișnuiau să-și vopsească mîinile, gîtul și pieptul.

Știau să aprecieze utilitatea băii și a săpunului, căci nu era zi să nu se îmbăieze. Doamnele primeau o educație aleasă; erau îndemnate să aibă o purtare rezervată, să vorbească respectuos, să stimeze pe toată lumea și să se ocupe de treburile menajului cu sîrguință și pricepere.

23. Căsătoria[138]

In cele ce urmează am să vorbesc despre alte obiceiuri ale țării acesteia, și anume, despre modul cum acolo părinții unui tînăr încheiau căsă-

toriile. Cînd flăcăul ajungea la vîrsta potrivită pentru căsătorie, se adunau toate rudele şi tatăl vorbea astfel: „A sosit şi vremea să alegem o soţie pentru sărmanul nostru fiu, ca nu cumva să facă vreo năzbîtie sau din nepricepere să greşească şi să cadă în mrejele vreunei curtezane, căci de acum este şi el la vîrsta bărbăţiei". După ce rostea aceste cuvinte, tînărul era chemat în faţa tuturora şi tatăl i se adresa astfel: „Fiule, iată-te în faţa părinţilor tăi; noi am vorbit adineauri despre tine, căci aflã dragul meu prieten că noi cu toţii avem mare grijă de persoana ta. Eşti de-acum. bărbat şi mi se pare potrivit să-ţi alegem o soţie ca să te căsătoreşti. Cere superiorului şi învăţătorului, tău îngăduinţa să te desparţi de prietenii tăi, tinerii împreună cu care ai fost educat, şi nu uita să aduci aceasta la cunoştinţa bunilor *U'lpochllatoque,* care s-au străduit să vă lumineze". La acestea tînărul răspundea, după cum era obiceiul: „Vorbele pe care mi le spuneţi, precum şi bunăvoinţa pe care mi-o arătaţi, ostenindu-vă şi purtîndu-mi de grijă, le iau drept o nemeritată favoare şi o minunată binefacere din partea voastră. V-am pricinuit cu siguranţă multe necazuri şi nenumărate osteneli, dar acum şi inima mea voieşte ceea ce cu adîncă înţelepciune aţi hotărît voi, şi fie ca aceasta să se împlinească. A sosit dar vremea să cunosc şi eu, de unul singur, după slabele mele puteri, greutăţile şi primejdiile lumii acesteia. Ce se cuvine să fac?" Acestea fiind zise se pregătea masa; se făceau *tamales* *, se măcina cacaua şi se puneau la copt *molii.* Cînd zorul pregătirilor se mai domolea, erau.'poftiţi cu mare cinste învăţătorii tinerilor, cărora, după ce se ospătau pe îndelete, li se aduceau trestii pentru fumat. Cum masa se apropia de sfîrşit, bătrînii, rude de-ale flăcăului, ca şi cei care sălăşluiau prin apropiere, se aşezau cu toţii pe jos, ceva mai la o parte, care pe unde apuca. Dinainte-le era pusă securea de tăiat lemne

* *tamales* — prăjitură din porumb, al cărei aluat era copt în frunze de porumb (N. tr.).

•— cumpărată nu demult — secure de care se foloseau flăcăii cîtă vreme locuiau împreună cu învăţătorii lor. De-abia atunci, cineva dintre rudele feciorului bun de însurătoare prindea a grăi astfel: „Voi, toţi cei de faţă, nobili şi preacinstiţi învăţători ai fiilor noştri, rogu-vă nu-i luaţi în nume de rău fratelui vostru X, care este feciorul nostru, că voieşte a se lipsi de tovărăşia voastră. Căci, iată, i-a sosit vremea să-şi ia femeie. Şi întru aceasta purtat-am noi securea aici, dinainte-vă, după datina noastră străbună, drept dovadă a dorinţei sale de a se despărţi de voi. Luaţi dar securea şi înapoiaţi-ne fiul". Atunci, cel mai de seamă dintre feciori răspundea: „Eu şi ceilalţi flăcăi, alături de care fiul vostru a primit învăţătură o bună bucată de vreme, am aflat cum că aţi luat hotărîrea să-l însuraţi. De aceea, din clipa aceasta, despărţit va fi el de noi pe vecie. Facă-se dară precum vi-i voia 1" Şi zicînd el aceasta, deîndată apuca securea şi toţi plecau, lăsîndu-l pe tînăr la casa tatălui său. Atunci, familia flăcăului, părinţii şi rudele mai în vlrstă, bătrînii se adunau spre a se sfătui cum şi ce fată să-i aleagă. După ce cădeau la învoială asupra tinerei care li se părea mai potrivită pentru fiul lor, pe dată şi dădeau de veste bătrînelor peţitoare, ce de-abia aşteptau să ducă preţiosul mesaj părinţilor fetei. Căci meseria bătrînelor matroane era tocmai aceea de a da o mînă de ajutor la întocmirea căsătoriilor; părinţii tînărului le rugau să se grăbească a vorbi din parte-le fermecătoarei persoane care fusese aleasă într-un glas de rudele strînse într-adins acolo. Chiar de-a doua zi, peţitoarele alergau la locuinţa viitoarei soţii şi prin vorbe meşteşugite ii rugau pe părinţii acesteia să acorde mîna fiicei lor bietului tînăr. După ce ascultau mesajul priceputelor femei într-ale tocmelii, părinţii tinerei răspundeau, cerîndu-şi iertare, şi, de parcă ar fi vrut să se lase îndelung rugaţi, adăugau că fiica lor nu era încă îndeajuns de pregătită ca să se mărite, ba că nici n-ar merita ea un flăcău atît de bun. Ur-

mau cîteva vorbuliţe măgulitoare şi cum nu mai era nimic de spus, fiecare îşi vedea de-ale lui; bătrînele plecau spunînd că se vor întoarce a doua zi, şi amintindu-le încă o dată părinţilor fetei că se cădea să cugete cu chibzuinţă la ceea ce era mai potrivit de făcut. A doua zi dis-de-dimineaţă şi apăreau în prag, gata să reînceapă tocmeala. Părinţii fetei le refuzau din nou cu multe şi alese vorbe măgulitoare —, rugîndu-le să revină în ziua următoare. Ele se întorceau abia în a patra zi ca să primească răspunsul şi să audă cu urechile lor hotărîrea nestrămutată a părinţilor, care le grăiau după cum urmează: „Senoras, această fată vă pricinuieşte multe necazuri, şi asta numai din pricină că dumneavoastră ţineţi cu tot dinadinsul ca ea să binevoiască a fi nevasta acelui tînăr pe care îl lăudaţi foarte; şi nu pricepem cîtuşi de puţin cum poate el să-şi pună nădejdea în această fetişcană care de nimic nu-i bună, şi-i doar o mică prostuţă. Dar pentru că stăruiţi atît de mult, se cuvine ca unchii, mătuşile şi alte rude ale acestei tinere să se strîngă şi să chibzuiască şi ei, spre a hotărî ce ne rămîne de făcut. Să vedem dar, ce au a ne spune ei. Se cade ca fiica noastră să cunoască şi părerea lor. Mai veniţi o dată şi mîine şi aveţi să aflaţi răspunsul". A doua zi, rudele fetei, chemate în pripă, se adunau şi începeau să sucească pe toate părţile situaţia ivită. Discutau îndelung, pe îndelete, fără ca vreunul din ei să se mînie. Cînd nimeni nu mai avea nimic de adăugat şi se cădea la învoială, părinţii fetei spuneau următoarele: „Acum că totul s-a terminat cu bine, tînăr ui are să fie mulţumit cînd va afla cele ce am hotărît; şi bucuros se va căsători el cu fetişcana aceasta, de-ar fi chiar să-l ameninţe cea mai neagră sărăcie şi cele mai înfricoşătoare necazuri; căci, se vede treaba, băiatului i-a căzut dragă fata noastră, cu toate că biata de ea nu se pricepe să facă mai nimic şi tare neştiutoare şi bicisnică este ea în treburile unei neveste". Şi, deîndată părinţii tinerei se adresau părin-

ţilor viitorului soţ, spunlnd: „Senores, Domnul să vă aibă în pază; tocmeala s-a încheiat cu bine; rămîne acum să mai aflăm şi ziua cea bună cînd îi vom putea uni pe aceşti tineri nevinovaţi". După ce se despărţeau, bătrînii părinţi ai flăcăului se grăbeau să-i consulte pe ghicitori, voind să cunoască anume care va fi ziua cea mai potrivită şi fără de primejdii pentru săvîrşirea căsătoriei. Li se răspundea că pentru încheierea acestui act, cel mai priincios şi nimerit moment era cel ales într-una din zilele în care treburile lumeşti se aflau sub stăpînirea binefăcătoare a semnelor *acail, ozomalli, cipaclli, quauhtli, calli.* Curînd, începeau şi pregătirile de nuntă, ce avea să se celebreze sub unul din acele semne faste. Se scoteau şi se curăţau oalele în care mexicanii obişnuiesc să fiarbă porumbul sau să prepare o delicioasă băutură din boabe de cacao măcinate; se culegeau florile trebuitoare pentru asemenea prilejuri; trestiile folosite la fumat, mîncărurile numite *molcaxitl,* paharele ce se chemau *coquilecomatl* şi *chiquiuitl* sau panere. Apoi, se apucau să macine porumbul pe care-l strîngeau astfel în *apazlli,* un fel de lighene; zoreau să facă *tamales* zi şi noapte, vreme de două sau trei zile; şi mai mult nu dormeau, căci nu se puteau întrerupe oricînd treburi de o asemenea însemnătate. în ajunul nunţii, erau poftite mai întîi persoanele onorabile şi nobile; apoi alţii şi alţii, ca de pildă foştii învăţători împreună cu tinerii lor ucenici, şi, în cele din urmă, părinţii viitorului soţ ai tinerei fete. In ziua nunţii, oaspeţii veneau devreme la casa celor care urmau să se însoţească. La început se înfăţişau învăţătorii feciorilor cu alaiul lor; ei serveau numai cacao şi beau pulque. Toţi bătrînii, bărbaţi şi femei, se înfiinţau să mănînce către prînz; era vremea cînd luau masa un mare număr de persoane, cărora li se ofereau mîncăruri, flori şi trestii pentru fumat. Multe dintre femeile poftite acolo aduceau *mantas,* pe care le dăruiau tinerilor. Alţii, mai săraci, nu dăruiau decît porumb. Toate aceste daruri se

făceau dinaintea focului, în timp ce bătrînii, bărbaţi şi femei, beau cu cumpătare *octli* din ceşcuţe anume pregătite. Erau de ajuns cam trei pînă la patru, cinci ceşcuţe, nu mai mult, căci vinul fiind neobişnuit de tare le fura iute minţile.
în după-amiaza aceleiaşi zile, viitoarea soţie era îmbăiată; i se spăla părul, i se acopereau braţele şi picioarele cu pene roşii, iar faţa i se pudra cu pulbere de marcasit. Dacă soţia era foarte tînără, pulberile aveau culoarea galbenă. După aceste prime pregătiri, o ajutau să urce pe o estradă, de lîngă vatră, şi toţi bătrînii, rude sau invitaţi de-ai soţului, veneau s-o salute, zicîndu-i : „Prin tine, fiica mea, aici de faţă, sînt onoraţi bătrînii la fel ca şi părinţii tăi; vei spori numărul femeilor în vîrstă, căci ai terminat cu jocurile tinereţii şi ai început deja să te numeri printre cei în vîrstă; pe viitor nu trebuie să te mai porţi ca un copil năstruşnic, ci se cade să vorbeşti şi să saluţi cuviincios pe toată lumea după datinile noastre strămoşeşti. Vei fi obligată să te scoli din noapte, să mături casa şi să aprinzi focul înainte de a se crăpa de ziuă. O să trebuiască să te scoli din pat Înainte de răsăritul soarelui. Ia aminte, fiica mea, să nu ne dezonorezi sau să ne faci de ruşine şi ocară pe noi toţi, care sîntem părinţii şi neamurile tale! Strămoşii tăi nu vor veni ca să-ţi spună ceea ce se cade să faci, pentru că ei au murit, demult; dar noi îţi vorbim în numele lor. Bagă bine de seamă, sărmana mea fetiţă, şi fii curajoasă; te vei despărţi de tatăl tău şi de mama ta; de acum nu doar pe ei, cei dintîi, îi vei păstra in inima ta; căci tu nu cu ei trebuie să rămîi, ci să-i părăseşti fără zăbavă. O, copila noastră, îţi urăm dar să fii fericită şi înfloritoare".
Tînăra noastră, după ce asculta vorbele acestea, răspundea cu lacrimi în ochi; „Prea cinstite senor, mi-aţi făcut o mare favoare venind aici; inima voastră s-a dovedit nespus de bună şi mărinimoasă, căci neluînd în seamă oboseala drumului aţi voit să fiţi lîngă mine spre a mă putea bucura de preţuirea voastră. Dar ce mai pot spune oare

de preafrumoasele şi înţeleptele cuvinte, atît de preţioase şi vrednice de toată lauda, cu care aţi binevoit a mă lumina şi lămuri ? Vorbindu-mi astfel şi dîndu-mi poveţi folositoare v-aţi purtat ca adevăraţi părinţi; vă slnt îndatorată şi recunoscătoare pentru binele pe care mi l-aţi făcut". La asfinţitul soarelui, părinţii tînărului veneau însoţiţi de mai multe matroane vîrstnice şi onorabile pentru a o lua pe fată şi, intrînd ele în casă, prindeau a grăi astfel: „Poate fără voie avem a vă pricinui vreo tulburare prin graba noastră gălăgioasă; aflaţi dar că pentru fiica noastră am venit şi dorim ca ea să meargă cu noi". Toate rudele fetei se sculau pe dată, iar o matroană voinică, care înadins se întîmpla să fie acolo, şi aşternea pe pămînt o mare *manta* desfăşurînd-o şi îndepărtîndu-i colţurile. Tînăra mireasă se aşeza pe ea în genunchi, iar matroana o lua în cîrcă. Atunci se aprindeau torţe, pregătite din vreme; era semnalul plecării spre casa mirelui. Toată lumea se punea în mişcare formînd două şiruri lungi, aşa cum se obişnuieşte la procesiuni: lîngă fată rămîneau doar părinţii ei. Privirile tuturor erau îndreptate asupra copilei şi cei mai mulţi bătrîni care se adunaseră pe străzi spre a se bucura de spectacol, spuneau fiicelor lor: „Fericită fată! Uite cum umblă şi cum se poartă. Se vede limpede că a fost blîndă şi supusă faţă de părinţi, că le-a ascultat cu sfinţenie sfaturile. Tu nu semeni nici pe departe cu ea; cele ce-ţi spunem spre binele tău, poveţele şi dojenile noastre le înţelegi tot anapoda şi nici gînd să duci ceva la îndeplinire. Copila aceasta care se mărită acum, cu atîta strălucire, este bine crescută; ea cunoaşte preţui învăţăturilor sănătoase, căci se arată pătrunsă de înţelepciunea lor; a ascultat de sfaturile şi îndemnurile vrednicilor ei părinţi şi n-a fost numai supusă, ci, după cum se vede, le face şi cinste". îndată ce mireasa sosea în casa soţului, amîndoi erau poftiţi să se aşeze lîngă vatră, ea în stînga şi el în dreapta. Degrabă se înfăţişa soacra aducînd daruri nurorii sale; o acoperea mai întîi cu un *uipilli,* apoi îi punea la

picioare un *cueitl,* adică jupon, totul brodat neînchipuit de frumos. După aceea se apropia mama fetei, aducînd daruri pentru ginerele ei; îl acoperea mai întii cu o *manta* legată pe umăr şi-i punea la picioare o cingătoare. Apoi, *peţitoarele* înnodau *mantaua* mirelui cu *uipilli-vA.* miresei, după care soacra acesteia venea să-i spele şi să-i cureţe gura; totodată, mai punea lîngă ea nişte *tamalles* pe o farfurie de lemn, precum şi o mîncare de *molii,* numită *tlatonilli,* din care îi dădea patru înghiţituri: erau primele bucate pe care mireasa le mînca aici. Numaidecît îl îmbia şi pe mire cu alte patru înbucături. Cum se sfîrşea această rînduială, *peţitoarele* îi îndreptau şi pe mire şi pe mireasă către o încăpere anume pregătită; îi culcau pe pat, închideau uşile şi-i lăsau singuri. După ce toată lumea ieşea din cameră, bătrînele *peţitoare,* numite *titici,* adevărate preotese ale căsătoriei, aveau grijă să facă de strajă dinaintea uşii. Ele nu se duceau acasă, ci beau straşnic şi-şi petreceau acolo toată noaptea. Lucrurile continuau astfel timp de patru zile, cînd avea loc o altă ceremonie: se aducea în mijlocul curţii rogojina pe care se culcaseră mirii; o scuturau într-un fel anume şi apoi o purtau din nou în camera nupţială. In vremea aceasta, părinţii fetei mîncau şi beau în casă cu părinţii băiatului. Se socoteau reciproc cumnaţi şi aliaţi; aşa se şi adresau unii altora, consfinţind între ei statornice legături. După ce şi ospăţul lua sfîrşit, se întorceau cu toţii acasă nespus de mulţumiţi [. . .]

24. Cuvînt către femeia însărcinată

„Fetiţa mea mult iubită, preţioasă ca un *chalchiuitl* şi ca un safir, nobilă şi generoasă! Este lucru sigur de-acum că Domnul nostru, care se află pretutindeni şi-şi revarsă mila sa asupra cui crede El de cuviinţă, şi-a amintit şi de tine. Este limpede că ai căzut grea şi că Atotputernicul vrea să-ţi dăruiască rodul căsniciei tale punînd

In tine un giuvaier, dîndu-ţi o pană scumpă. Poate ai meritat-o din plin prin implorările şi lacrimile tale ridicîndu-ţi braţele în faţa Domnului şi spunînd rugăciuni în privegherile tale de noapte dinaintea maiestăţii sale, numită beznă şi văzduh. Poate ai vegheat, ai măturat şi ai oferit tămîie spre cinstirea Atotputernicului, iar pentru aceste fapte bune el s-a milostivit de tine şi a hotărît în cer şi în tartar, înainte de facerea lumii, ca asupra ta să se pogoare graţia divină. De aceea, stăpînul nostru, Quetzalooatl, înfăptuitorul şi creatorul nostru ţi-a făcut acest hatîr. Aşa a hotărît In ceruri, acela care este şi bărbat şi femeie, sub numele de *Ome tecutli* şi *Ome ciuail.* Dar bagă bine de seamă şi ai grijă să nu care cumva să te mlndreşti cu asta, şi, semeţindu-te în sinea ta, să spui: «Am rămas grea pentru că am bine meritat să fiu». Nu atribui această favoare meritelor tale, pentru că dacă ai face o asemenea faptă, gîndul tău n-ar rămîne neştiut de Domnul nostru căruia nimic nu-i poate fi tăinuit, nici înlăuntrul pietrelor, nici în inima arborilor. Rău s-ar supăra Domnul atunci pe tine şi grea pedeapsă ţi-ar trimite: fie să-ţi pierzi copilul pe care-l porţi In tine, fie omorîndu-l de îndată, fie hărăzindu-ţi să se nască înainte de vreme, sau să moară la o vîrstă fragedă. Poate că Domnul nostru îţi va trimite chiar ţie o boală care să te răpună; căci împlinirea dorinţei noastre de a avea un prunc ne vine numai din milostenia Preaputernicului. Prin urmare, cînd nu mărturisim adevărul acesta despre atotputernicia Domnului şi, plini de îngîmfare oarbă, credem că numai vredniciei noastre ii datorăm astă minune, ne amăgim amarnic. Şi nu ne dăm seama de graţia care s-a pogorît asupră-ne. Şi atunci, fiica mea, din pricina mîndriei tale, poate că Domnul nu te va mai socoti vrednică să aduci pe lume pruncul, care de-abia s-a-nfiripat In pîntecul tău şi se află pe drum. Domnul a voit să încolţească în tine sămînţa strămoşilor şi părinţilor tăi care te-au zămislit. Da, voinţa Celui de sus este ca agava pe care ei înşişi au sădit-o în

adînc, să dea roade; şi astfel cel care se va naşte să fie asemeni lor, după ce Domnul îi va chema la Dînsul; căci Atotştiitorul, pe toţi cei săvîrşiţi îi ţine ascunşi, ca nimeni să-i vadă, dar le îngăduie cîteodată să-şi ridice capul şi să prindă iar viaţă prin urmaşii lor. Acum, draga mea fiică, cuvine-se a te strădui, după puterile tale, să te rogi, să plîngi şi să suspini în faţa Domnului nostru. Apucă-te dar, de asemenea, să mături, să pui ordine, să deretici, să rînduieşti şi să curăţeşti altarele şi capelele din casa voastră spre cinstirea Domnului nostru. Adu-i în dar tămîie. Veghează noaptea, fii cu băgare de seamă să nu te laşi furată de somn; o clipă să nu treacă fără să suspini şi să zici: „Ce se va mai întîmpla? Ce se va alege oare cu mine peste patru, cinci zile? Căci noi sîntem slabi şi plăpînzi. Ascultă, fiica mea, te mai povăţuiesc să cruţi cu grijă această creatură a celui Atotputernic, care este în pîntecul tău; să nu care cumva să te îmbolnăveşti şi să-l superi pe Domnul Nostru, care s-a milostivit de tine, dăruindu-ţi un fiu căci, adevăr grăiesc ţie, cu un giuvaier de preţ te-a-mpodobit. Fereşte-te să cari poveri prea grele sau să te sforţezi; nu ridica vreun lucru ca să nu vatămi copilul. Nu face multe băi, ca să nu-l omori din pricina căldurii prea mari. Şi încă un sfat, pe care vreau sa-l audă şi fiul nostru, bărbatul tău, care este aici de faţă; noi sîntem bătrîni şi ştim ce se cuvine şi ce nu. Băgaţi de seamă să nu vă drăgostiţi prea mult şi să vătămaţi pruncul; nu abuzaţi de plăcerile căsniciei, căci mare rău i-aţi putea pricinui copilului; fie să vină pe lume ciung, cu un picior chircit, fie schilod de mîini sau de picioare. . . Fereşte-te, fiica mea, să priveşti la lucrurile care te înspăimîntă sau îţi fac silă — este o povaţă pe care o păstrăm de la străbunii noştri. O, fetiţa mea, turturica mea, ţi-am spus aste puţine cuvinte ca să mai prinzi niţică inimă; sînt doar cuvintele neamului din care te tragi, precum şi ale femeilor vîrstnice aici de faţă, care te învaţă tot ceea ce este necesar, pentru ca tu să nu te îndoieşti că te iubim mult

şi că te socotim în inima noastră ca o piatră preţioasă sau ca o pană bogată. Nu ţi-am ascuns nimic, ţi-am împărtăşit tot ce ştiam, purtîndu-ne astfel ca adevăraţi înţelepţi şi oameni cu experienţă. Să fii fericită şi înfloritoare, fiica mea; să trăieşti în bucurie şi mulţumire, iar fiinţa pe care o porţi în pîntecele tău să fie sănătoasă. Să aşteptăm cu încredere ceea ce se va intîmpla mîine sau în altă zi şi ceea ce Domnul nostru are să hotărască în privinţa ta. Fii fericită dar; mă voi ruga ca acela pe care-l porţi în tine să apuce să vadă într-o zi lumina zilei."

25. Cuvînt către **noul-născut**

„Dragul meu fiu, mult iubit. Iată învăţăturile pe care mi le-au lăsat moştenire nobilul Yoaltecutli şi soaţa lui, Yoalticitl, tatăl şi muma ta. Iţi tai acum buricul din mijlocul trupului tău şi-l leg. Ia aminte şi pricepe că locuinţa în care te-ai născut nu-i casa ta; tu eşti soldat; tu eşti pasărea numită *quecholli*; eşti, de asemenea, pasărea numită *gaquan;* şi mai eşti pasărea şi soldatul celui care se află pretutindeni. Iar casa în care te-ai născut, ea nu-i decît un cuib, un adăpost vremelnic, unde ai tras: locul de popas şi locul pe unde ai ieşit venind către noi. Aici vei încolţi şi vei înflori, aici te vei despărţi de maica ta, aşa cum bucăţica de piatră se desprinde din blocul din care a fost smulsă. Este leagănul tău, locul unde îţi odihneşti capul; dar casa nu-i decît locuinţa ta trecătoare. Adevărata ta patrie este departe; tu eşti făgăduit altor locuri. Eşti hărăzit cîmpurilor de luptă; doar pentru ele ai fost trimis; meseria şi ştiinţa ta sînt războiul; datoria este să dai Soarelui sîngele duşmanilor să-l bea, şi Pămîntului, care se numeşte Tlaltecutli, să-i dai trupurile duşmanilor tăi, ca să le înghită. Şi află că patria, moştenirea şi fericirea ta, le vei găsi în ceruri, în palatul Soarelui. Acolo vei înălţa laude şi vei fi bucuria Domnului nostru pe nume *Tona*-

meii in maniz. O soartă fericită vei avea, dacă zeii -— socotindu-te vrednic — îţi vor hărăzi să cazi pe cîmpul de luptă şi să-şi găseşti acolo o moarte de viteaz încununată cu flori. Ceea ce tai acum din trupul tău, din mijlocul pîntecului tău este proprietatea lui Tlaltecutli, căci lui i se cuvine, care este Pămîntul şi Soarele. Gînd războiul va prinde să clocotească şi soldaţii se vor aduna, încredinţa-vom acest buric celor dintîi viteji, pentru ca ei să-l dăruiască tatălui şi mamei tale, Soarele şi Pămîntul. Ei îl vor arunca în mijlocul taberei, acolo unde se dau bătăliile; aceasta fi-va dovada că ai fost dăruit şi trimis Pămîntului şi Soarelui; acesta va fi semnul făgăduinţei tale de a te consacra meseriei de războinic. Numele tău va sta scris pe cîmpurile de bătălie spre a nu fi niciodată uitat; această ofrandă preţioasă pe care o luăm din trupul tău este ca un dar de spin de agavă, de trestii pentru fumat sau de ramuri de *acxoyail.* Prin ea se întăreşte jurămîntul şi sacrificiul tău. Acum nu ne rămîne decît să aşteptăm meritele, onorurile şi virtuţile care vor purcede din viaţa şi faptele tale. Doresc ca acela care se află pretutindeni, să te călăuzească, să te înfrumuseţeze şi să te înzestreze cu ceea ce se cuvine."

Dacă era fată, moaşa, care-i tăia buricul, îi vorbea astfel: „Fiica şi stăpîna mea, ai venit în această lume în care te-a trimis Domnul nostru ce se află pretutindeni; ai venit în lumea ostenelilor, a muncilor şi a amărăciunilor, unde domnesc vîntul şi gerul. Priveşte fiica mea, eu am tăiat şi am luat buricul din mijlocul trupului tău, pentru că aşa au poruncit tatăl şi muma ta, Yoaltecutli, care este stăpînul nopţii, şi Yoalticitl, care este zeiţa băilor. Va trebui să stai în casă, aşa cum stă inima în piept; nu trebuie să ieşi, nici să capeţi obişnuinţa de a merge în altă parte. Datoria ta este să fii cenuşa hărăzită să acopere jarul din .vatră; trebuie să fii pirostriile care susţin oala pentru fierturi. în acest loc te va îngropa Domnul nostru. Datoria ta este de a munci aici şi meseria ta va fi să aduci apă şi să macini porumbul pe

piatră. Va trebui să trudeşti din greu lîngă cenuşa din vatră". După aceea, moaşa îngropa lîngă vatră buricul copilei. Era — se spune — dovada legământului că fetiţa nu va ieşi din casă, că nu va trăi în altă parte şi că nu va pleca altundeva. Asta mai însemna că ea va avea grijă să pregătească mîncarea, băutura şi hainele şi că nu va prididi cu torsul şi ţesutul.

26. Botezul [13i]>

Pentru a săvîrşi botezul copilului, moaşa se îndrepta spre apus şi începea ceremonia spunînd: „O vulturule! O, tigrule 1 O viteazule bărbat, nepotul meu ! ai venit pe această lume, unde trimis ai fost de părinţii tăi, marele zeu şi marea zeiţă, ai fost creat şi zămislit în locuinţa ta, care este lăcaşul zeilor supremi, cei care locuiesc deasupra celui de al nouălea cer; te-ai bucurat de bună - voinţa fiului nostru, Quetzalcoatl, care se află pretutindeni; acum vino s-o întîlneşti pe maica ta, zeiţa apei, pe nume Chalchiuhtlicue". După ce spunea aceste cuvinte moaşa umezea buzele copilului cu degetele înmuiate în apă şi grăia astfel: „Ia şi primeşte; iată ce trebuie să-ţi dea viaţa pe pămînt, ca să creşti şi să te întăreşti. Prin ea, stăpînim noi cele trebuitoare vieţii pe pămînt; primeşte-o". Apoi, îi atingea pieptul cu degetele picurînd de apă şi prindea să spună: „Iată apa cerească; iată apa preacurată care spală şi curăţă inima noastră de orice murdărie; primeşte-o ; fie ca ea să binevoiască a purifica şi a izbăvi inima ta". îi turna apoi apă pe cap, pronunţînd aceste cuvinte: „O, nepotul meu! primeşte şi ia apa stăpînului lumii, care este viaţa noastră, pentru ca trupul nostru să crească şi să devină puternic. Ea este hărăzită să spele şi să cureţe. Mă rog Atotputernicului ca ea să intre în trupul tău şi să trăiască în tine, o, neasemuită apă cerească atît de albastră şi atît de limpede. Pe ea o implor ca să distrugă şi să îndepărteze de la tine

tot răul care ţi-e potrivnic şi care ţi-a fost sortit dinainte de facerea lumii; căci noi, oamenii, ne-am încredinţat viaţa în mîinile ei, ştiind că ea este maica noastră, Chalchiuhtlicue". După aceea, moaşa spăla cu apă tot corpul copilului, vorbind astfel: „Oricum ai fi, tu, lucru vătămător, lasă-l; tu care eşti pricina nenorocirii copilului, lasă-l şi du-te; du-te cît mai departe de el, pentru că în această clipită lui i se dă o viaţă nouă; acest prunc se naşte iar; el este purificat, şi neîntinat; maica noastră Chalchiuhtlicue îl înfiripează şi-l zămisleşte din nou".

Terminînd ce avea de spus, moaşa apuca pruncul cu amîndouă mîinile şi-l ridica spre cer, zicînd: „Doamne, iată făptura ta, pe care Tu ai trimis-o în acest loc de dureri, amărăciuni şi pocăinţă, care este lumea noastră; răsplăteşte-o Doamne, cu darurile tale şi luminează-i mintea şi inima, căci tu eşti D-zeul suprem alături de marea zeiţă". Grăind astfel, ea avea privirile înălţate spre cer. Apoi, punea o clipă copilul jos, şi-l ridica pentru a doua oară, vorbind astfel: „Fecioară, care eşti muma cerurilor şi care te numeşti *Cillaltonac** ; către tine îmi îndrept vorbele şi strigătele mele, rugîndu-te să pogori harul tău asupra acestui copil, oricare-i va fi firea; milostiveşte-te dar cu mare mila ta". Moaşa îl lăsa jos din nou şi-l ridica apoi pentru a treia oară spre cer, spunînd: „O, zei cereşti, care sînteţi în ceruri, vedeţi această mică făptură, binevoiţi să-i dăruiţi graţia voastră şi să suflaţi asupra ei, ca să trăiască pe pămînt". Ea lăsa din nou copilul jos şi cîteva clipe, mai tîrziu îl ridica pentru a patra oară spre cer, adresîndu-se Soarelui cu aceste cuvinte: „O, stăpîne, Soare şi Tlaltecutli, care eşti tatăl şi maica noastră, iată această mică făptură care este ca o pasăre cu pene scumpe, *gaquan* sau *quecholli,* ea îţi aparţine, căci am hotărît să ţi-o înfăţişez drept prinos ţie, stăpînul nostru Soarele care te mai numeşti şi Tonametl, şi care ai pete cenuşii şi negre ca şi

citlaltonac — stea strălucitoare (N. tr.).

jaguarul, semnul vitejiei tale inrăzboaie.Pricepe dar
că pruncul acesta este bunul tău şi moştenirea ta,
căci a fost zămislit spre a-ţi sluji şi a-ţi da să bei
şi să mănînci; el face parte din familia ostaşilor şi
a războinicilor care se înfruntă pe cîmpurile de
luptă".
După aceea, moaşa lua scutul rotund, arcul şi
săgeata, care erau acolo gata pregătite şi adăuga:
„Iată uneltele de luptă de care te slujeşti tu,
ele fac bucuria ta şi cu ele îţi place să te împodo-
beşti. Răsplăteşte-l pe acest copil cu darul pe
care-l împărţi războinicilor tăi, pentru ca, într-o
zi, să poată şi el merge în palatul tău de desfătări,
unde se odihnesc, in bucurii, ostaşii viteji morţi
în război, care se află deja alături de tine şi cîntă
spre lauda ta. Acest sărman micuţ *macehualli** va
face el, oare, parte din numărul celor prea feri-
ciţi ? O I Atotputernice, ai milă de el!"
Cît dura ceremonia, datina cerea să se ardă
nenumărate torţe. Cînd moaşa sfîrşea şi ultima
invocaţie, copilul primea numele unuia dintre
strămoşii săi, pentru ca împărtăşindu-se din
norocul şi avuţia acestuia să le înalţe tot mai sus.
Numele i-l dădea moaşa sau preoteasa însărcinată
cu botezul. Să presupunem că numele era Yaotl;
ea ridica vocea cu o intonaţie bărbătească adre-
sîndu-i-se copilului cu următoarele cuvinte: „Yaotl
(adică bărbat viteaz) primeşte şi ia scutul şi suliţa,
cu ele va trebui să-ţi petreci timpul şi să bucuri
soarele". Numaidecît, ea îi înnoda mica lui *manta*
pe umăr şi-l încingea cu un *maxtli.*
în timpul acestei ceremonii, copiii din împre-
jurimi se apropiau unul cîte unul, şi cînd totul
lua sfîrşit, dădeau buzna în casă, se aruncau asupra
felurilor de mîncare, anume pregătite pentru ei
—ce se chemau buricul pruncului—, şi ieşeau repe-
de, fugind cu prada înhăţată şi cu gura plină; între
două îmbucături strigau, cît puteau de tare, nu-
mele copilului spunînd: „O, Yaotl, du-te pe cîmpul
de bătaie şi intră în încleştarea luptei; O, Yaotl, O

* *macehualli* — om din popor (N. tr.).

Yaotl! meseria ta este să înveseleşti Soarele şi Pămîntul dîndu-le să bea şi să mănînce. Tu vei avea soarta războinicilor, a vulturilor, a jaguarilor, care au murit în război şi care astăzi se înveselesc cîntînd în faţa soarelui". Apoi adăugau: „O, soldaţi şi războinici, alergaţi încoace, veniţi să mîncaţi buricul lui Yaotl 1"

Aceşti copii se căzneau din răsputeri să semene cît mai mult cu nişte războinici încercaţi, şi de aceea jefuiau şi prădau într-o] neînchipuită învălmăşeală mîncărurile numite buricul pruncului, îndată ce moaşa sau preoteasa termina ritualul botezului, copilul era adus acasă; [purtătorii de torţe mergeau în frunte, şi aşa lua sfîrşit sărbătoarea.

27. Viaţa intimă

„Ia aminte, fiule, că lumea cunoaşte modul de a zămisli şi de a se înmulţi, de aceea Domnul a poruncit ca femeia şi bărbatul să se folosească unul de altul; dar se cuvine ca această împreunare să se practice cumpătat şi cu discreţie. Nu te arunca asupra femeii ca un cîine asupra mîncării. Nu imita purtările acelui animal, felul în care el hăpăie ce i se dă. Nu întreţine relaţii cu femeile înainte de vreme. Chiar dacă ai avea această dorinţă, rezistă; abţine-te pînă ce vei deveni un bărbat format şi puternic. Ia aminte: dacă vrei să storci seva dulce dintr-o agavă crudă, nu vei găsi nimic şi agava se va veşteji şi va muri. Las-o să crească, să ajungă la maturitate, ea se va coace şi atunci, la vremea potrivită, îi vei stoarce sucul dulce. Aşa trebuie să procedezi şi în viaţa sexuală: înainte de a te apropia de o femeie, tu trebuie să creşti, să te faci mai mare, să devii bărbat în toată firea, atunci abia vei fi potrivit pentru însurătoare şi vei zămisli fii înalţi, puternici, vioi, frumoşi, bine făcuţi, iar tu îţi vei păstra vigoarea, fiind în stare să faci orice muncă, vei rămâne activ şi plin de energie. Dar, dacă din întîmplare, te vei

deda plăcerilor trupeşti înainte de vreme, aminteşte-ţi ce spuneau strămoşii noştri: cel care se aruncă orbeşte în dezmăţul cărnii nu va fi niciodată pe deplin sănătos; căci palid va fi şi fără pic de farmec, semănînd cu un om răpus de friguri din cele rele, ale căror accese revin din patru în patru zile şi te scutură zdravăn, încît pînă la urmă arăţi gălbejit, pirpiriu, ca un răpciugos fără vlagă, bolnăvicios, şi cu faţa plină de zbîrcituri, ca bătrînii. Dacă ai să te însori, în această stare vei fi, ca acela care voind să bea zeama agavei face sforţări zadarnice, dar nu mai găseşte nimic, căci seva ei înainte de vreme a fost stoarsă şi nemaiavînd ce face cu biata agavă uscată o aruncă. Aşa se va purta cu tine şi soaţa ta; cum ai să fii gata vlăguit şi istovit şi fără vreo nădejde de a-i mai da ce i se cuvine de drept, tu singur îi vei spune: «nu mai pot». Drept urmare, ea o să te urască, o să te părăsească şi-o să-şi caute pe altul, deşi nici prin gînd nu-i trecuse vreodată aşa ceva, ea te va înşela comiţînd un adulter din pricina lipsei tale de vigoare. Toate acestea au să ţi se întîmple pentru că ai întreţinut relaţii cu femei şi te-ai prăpădit înainte de vreme.

Fiule, trebuie să fii cu băgare de seamă, chiar cînd te însori şi-ţi iei nevastă la o vîrstă potrivită, să nu faci abuzuri drăgostindu-te neîncetat, căci te vei istovi. Cu toate că este nevasta ta şi că trupul ei îţi aparţine, se cade să fii cumpătat cu desfătările cărnii, cum se cuvine să fii cumpătat cînd mănînci. Vreau să-ţi spun că nu trebuie să treci de anumite limite cu soaţa ta, ci să fii moderat în viaţa intimă. Să nu care cumva să crezi că dedîndu-te acestor desfătări nu ţi se poate întîmpla nimic rău. Dimpotrivă, află că te vei prăpădi şi-ţi vei face singur cel mai mare rău prin repetarea excesivă a acestui act. Bătrînii noştri ne spuneau că atunci omul seamănă cu agava, care se usucă după ce i se stoarce sucul; ai să fii ca o *manta* care se umflă cînd o pui în apă ca s-o speli şi se usucă apoi cînd o storci. Tot aşa vei fi şi tu: dacă abuzezi de acest obicei, chiar dacă este vorba numai de femeia ta, te vei usca şi tare nenorocit

vei fi; vei avea un caracter rău şi o înfăţişare urîtă; n-ai să mai vrei să vorbeşti cu nimeni, nimeni nu va mai vorbi cu tine şi vei fi cu totul copleşit de ruşine. Iată o pildă în această privinţă. Un bătrîn înaintat foarte în vîrstă, cu părul alb, a fost arestuit pentru delictul de adulter; întrebat cum se face că fiind atît de bătrîn nu a renunţat la plăcerile trupeşti, a răspuns că dorinţele lui sînt acum mai înflăcărate ca oricînd şi că are mai multă vigoare decît avusese vreodată, pentru că în tinereţe nu se apropiase de nici o femeie şi nu avusese nici o legătură de acest gen; începîndu-şi viaţa sexuală mai la bătrîneţe, se simţea plin de vigoare şi bărbăţie. Vreau să-ţi mai dau un exemplu ; ia aminte ca el să-ţi dea curaj şi să te întărească astfel ca să trăieşti fără prihană. Pe cînd trăia nobilul Tetzcuco, numit Negahualcoyotzin, două bătrîne, cu părul alb ca neaua, au fost surprinse în flagrant delict de adulter, înşelîndu-şi soţii, care erau bătrîni ca şi ele, cu doi tineri paracliseri. Cînd au fost aduse în faţa stăpînului Necahualcoyotzin, acesta le întrebă: «Strămoaşele mele, este adevărat că sînteţi încă ispitite de plăcerile trupului? Sînteţi atît de bătrîne, încît aceasta ar trebui să vă facă mare scîrbă. Ce simţeaţi cînd eraţi tinere ? Vorbiţi clar, pentru că de aceea aţi fost aduse în faţa mea». Ele răspunseră: «Stăpînul şi regele nostru, Alteţa voastră să ne dea ascultare. Voi ceilalţi, bărbaţii, nu mai doriţi desfătarea simţurilor odată ce aţi îmbătrînit, pentru că aţi abuzat la tinereţe şi acum sînteţi neputincioşi, iar sămînţa omenească secătuieşte şi ea; dar noi, femeile, nu sîntem niciodată satisfăcute sau dezgustate de acest fapt, pentru că trupul nostru este ca o prăpastie, ca o rîpă adîncă care nu se umple niciodată şi care primeşte tot ce i se dă; el doreşte şi cere tot mai mult; noi nu putem trăi, dacă ne lipseşte plăcerea aceasta». Iată dar ce-ţi spun eu ţie, fiule, tu să trăieşti cumpătat şi discret, să fii cumpănit şi să nu te laşi tîrît în acest netrebnic şi dăunător obiceiu"[1*0].

28. Meserii mărunte
şi măşteşuguri alese [U1]

Vînzătorul de ouă creşte în mod obişnuit găini ouatoare. El vinde, de asemenea, şi ouă de raţă şi de potîrniche, proaspete, abia ouate. Uneori, el face în tingire omletă sau alte feluri de mîncare cu ouă. Negustorul necinstit din aceeaşi breaslă înşeală, vînzînd ouă stricate sau ouă de raţe sălbatice, de corbi, de vulturi şi de alte păsări ale căror ouă nu se mănîncă.

Neguţătorul de găini creşte găini. Uneori, el le cumpără pentru a le revinde, fie din specia care trăieşte în partea locului, fie din specia de Castilia, grase, fragede, tinere. De asemenea, el mai vindepui degăină şi cocoşi cu guşă. Neguţătorul necinstit vinde găini bătrîne, tari, slabe, bolnave, care au ţîfnă pe limbă sau sînt deja moarte şi au un miros urît.

Lucrătorul care face brice şi cuţite le ciopleşte din piatră neagră, folosind un instrument de lemn şi ajutîndu-se cu picioarele şi cu mîinile. Este atlt de îndemînatic, încît din fiecare cioplitură scoate un cuţit. Unele se folosesc la rasul capului, altele au diverse întrebuinţări. Mai sînt unele care se strunjesc chiar din suprafaţa pietrei; altele, cu două tăişuri, slujesc la răzuirea agavelor pentru a le scoate seva. Unele cuţite sînt albe, altele sînt împestriţate sau galbene. Mai sînt şi unele obişnuite, care slujesc la rasul părului de porc după ce a fost pîrlit.

Spiţerul care vinde leacuri cunoaşte plantele medicinale, rădăcinile, pomii, mineralele, tămlia din partea locului şi toate prafurile trebuitoare. La piaţă, el le aşază separat, pe o rogojină şi le vinde.

Meşteşugarul care face rogojini are o mare provizie de stuf şi frunze de palmier. El mai întîi le întinde pe pămînt pentru a le expune la soare. Le alege pe cele mai bune şi le aşază in

ordine. Rogojinile pe care le vinde slnt ţesute în culori variate sau făcute din frunze de palmier fără nici o altă culoare [. . .]
Şlefuitorul de pietre scumpe sau *neguţătorul de pietre preţioase* ştie să taie cu îndemînare şi să şlefuiască pietrele, astfel încît să le facă strălucitoare. Cîteodata, el le şi lustruieşte cu o trestie groasă numită *teotlatl*. Alteori, le pileşte şi le mai subţiază. Acela care vinde cinstit, cunoaşte temeinic pietrele cele mai preţioase, ca smaraldul fin, perla transparentă, jaisul, pietre scumpe care se caracterizează prin varietatea nuanţelor ca şi prin fineţea lor, ceea ce le dă o strălucire mai deosebită. Pietrele preţioase care au o valoare neasemuit de mare se vînd după însuşirile potrivite fiecăreia dintre ele. Acela care vinde pietre false este un şarlatan, pentru că el susţine că pietrele de proastă calitate şi fără nici o valoare sînt preţioase, şi le vinde ca atare foarte scump, încercînd să-şi convingă cumpărătorii cu vorbe mincinoase.
Meşterul aurar vinde cercei de aur, de argint sau de aramă, lanţuri şi salbe de aur ca şi brăţări pentru încheietura mîinii. Dacă este un lucrător priceput, cu frică de Domnul şi cu conştiinţă, vinde obiectele pe care le fabrică, după valoarea lor reală. El face, adesea după gustul şi închipuirea lui, obiectele din aur; unele largi, altele rotunde sau altele în formă de rac. Acela care nu este cinstit, are obiceiul să amestece aurul curat cu aur fals sau să folosească un metal de proastă calitate pe care-l lustruieşte, înşelîndu-l pe cumpărător. Cînd e vorba de preţ, el se tocmeşte mult, este puţin amabil şi grozav de încăpăţînat.
Mai există şi *neguţătorul de pene.* Acela care îşi cunoaşte bine meseria are penele cele mai căutate. El le păstrează în condiţii bune şi are mare grijă de ele. Acest neguţător vinde cele mai preţioase pene, de toate culorile şi de felurite specii de păsări. Cele mai apreciate sînt penele verzi cu vîrful curbat, mai sînt şi altele strălucitoare sau

cu sclipiri. Neguţătorul necinstit face pene false, transformîndu-le pe cele vechi, vopsindu-le In fel şi fel de culori şi spunînd că sînt noi.
Există neguţători, cu mari avuţii, care au cantităţi considerabile de argint şi aur. Acela care cumpără asemenea metale preţioase cunoaşte bine valoarea lor, ţinînd cont de greutatea şi de calitatea lor fină. Acest neguţător este harnic şi meticulos în meseria lui. El nu înşeală atunci cînd cîntăreşte, ci preferă să mai adauge ceva la greutate, decît să dea oricît de puţin lipsă la clntar. Atunci cînd neguţătorul mărunt vinde metale preţioase, el are obiceiul să înşele cerînd pe marfa lui mai mult decît face; ţine la preţ şi se tocmeşte peste măsură.
Neguţătorul de *mantas* este obligat să cumpere un mare număr de mărfuri de acest fel, pentru a le vinde apoi cu bucata. Acela care este priceput în meseria lui nu înşeală, vinde cinstit şi corect. El se poartă calm şi cuviincios cu cumpărătorii şi-şi vinde marfa la preţuri moderate. *Mantas-mile* pe care le vinde sînt noi, rezistente şi groase, dar există şi unele mai fine, ţesute din fire urzite mai rar, asemănătoare cu acelea care se folosesc la acoperirea capului; altele sînt ţesute din fire netede şi lucioase, de o singură culoare. Neguţătorul necinstit din această breaslă este un om fără conştiinţă, un şarlatan şi un mincinos. El îşi laudă marfa cu vorbe alese, se tîrguieşte la nesfîrşit, dar, in cele din urmă, vinde mult sub preţul cu care sînt obişnuiţi cumpărătorii. In acest caz, *mantas-urile* pe care le vinde sînt uzate, mucegăite, cîrpite, deşi aparent noi, pentru că este tare iscusit în meseria de a repara hainele; ştie să le apreteze folosindu-se de o unealtă, care le reîmprospătează culoarea; vechiturile le spală pînă se albesc, apoi întinde peste ele un strat gros de *atole* *, care le împrospătează şi le calcă cu grijă, încît ai zice că sînt noi şi nefolosite.
Se mai fac şi alte şarlatanii şi înşelătorii asemănătoare.

* *atole* — fiertură de porumb (N. tr.).

29. Piaţa "[2]

în interesul oamenilor din popor şi al străinilor care veneau acolo, cît şi pentru a împiedica înşelătoriile sau tranzacţiile necinstite, regele se ocupa şi de *tianquizlli* * şi de toate lucrurile puse în vînzare. De aceea, se obişnuia ca toate obiectele care se vindeau să fie aşezate în ordine, fiecare la locul său. Pentru acelaşi motiv se alegeau comisari, numiţi *tianqizpan tlayacaque,* care erau însărcinaţi cu supravegherea pieţei şi a tuturor articolelor care se vindeau acolo, fie că era vorba de mărfuri, fie de alimente. Unul dintre ei avea datoria de a fixa preţul obiectelor care urmau să fie vîndute pentru a se evita înşelătoriile în tranzacţii. Intr-o parte a pieţei se găseau vînzătorii de aur, argint, pietre preţioase şi tot soiul de pene scumpe din care se făceau însemne, armuri şi scuturi rotunde. în altă parte, se orînduiau vînzătorii de cacao şi de felurite plante aromate care, prin partea locului, se numesc *uei nacaztli, tlilxochill, mecaxochiil.* In altă parte se adunau acei care vindeau cordoane, aşa cum se purtau pe atunci, bucăţi mari de stofe albe sau brodate, unele de o singură culoare, altele luxoase şi brodate. Tot aici, se vindeau articolele trebuitoare îmbrăcăminţii femeilor, unele gata confecţionate, altele care urmau să fie lucrate, acestea luxoase, celelalte obişnuite; se ofereau spre vînzare şi *manîas* obişnuite, numite *quachtli* **, *ayatl.* Puţin mai departe, se vedeau aşezaţi, după rangul şi starea fiecăruia, cei care vindeau de-ale gurii, ca porumb alb, albastru închis, negru, roşu şi galben; fasole galbenă, albă, neagră, roşie, pătată şi un alt soi negru de mărimea bobului, seminţe de sfeclă cafeniu închis sau cenuşie, roşie sau galbenă; *chian* alb sau negru şi o altă varietate care se numeşte *chiantzolzotl.* In acelaşi loc stăteau şi cei care vindeau

* *tianquiztli* — piaţă (N. ţ'r.j'.

** *quachtli* — îmbrăcăminte largă ce era opusul lui *ayatl* — un veşmînt strimt (N. tr.).

sare, găini, cocoşi, prepeliţe, iepuri de casă, iepuri de clmp, carne de căprioară, diferite specii de păsări; raţe, raţe sălbatice şi alte specii acvatice. Tot aici se strîngeau şi vînzătorii de miere de] agavă şi de miere de albine. Aici se aflau şi cei care vindeau felurite varietăţi de *chilii* şi tomate, numite *miltomatl* şi *chiliomatt.* în altă parte se aşezau aceia care vindeau fructe: cireşe, avocado, prune sălbatice, cartofi dulci numiţi *quauhcamotli* şi *tzapotl* de diferite soiuri şi multe alte fructe. Tot acolo se găseau şi vînzătorii de nuga, de *chian,* de bulbi de rădăcini de lemn dulce, de *chayotl* * şi de sîmburi mari şi mici de dovleac. Mai erau şi vînzătorii de peşte, de broaşte, de plevuşcă asemănătoare unor şopîrle micuţe şi multe alte reptile mici acvatice. Erau rînduiţi aici şi vînzătorii de hîrtie făcută din scoarţa copacilor, de tămîie albă, de gumă neagră numită *ulii,* de var, de unelte tăioase, de lemn de foc, de lemn de cherestea, în bucăţi pătrate sau rotunjite, sclnduri subţiri şi groase, *coas,* drugi groşi, lopeţi, vîsle, prăjini, frînghii, piele tăbăcită, sandale, securi din aramă pentru tăiatul lemnului de I esenţă tare, sule şi foarfeci, şi alte unelte pentru prelucrarea lemnului. Se mai vedeau acolo, pe locul care le era rînduit, vînzătorii de legume comestibile, cum e ceapa şi alte legume. Aceiaşi negustori vindeau şi *xilotl* ** şi *elotl**** coapte, pîine făcută din pănuşi de porumb, pîine din porumb nou, în sfîrşit pîine din toate felurile. Erau acolo, de asemenea, în locul care le era rezervat, vînzătorii de diferite varietăţi de trestii pentru fumat. Se mai vindeau *xochiocotzotl* ****, talere în care se aşezau trestiile aprinse şi multe alte ustensile din lut ars, ca lighene, oale, ulcioare mari pentru *octli,* şi toate obiectele de

* *chayotl* — fruct mic. acoperit de spini (N. tr.).
** *xilotl* — porumb de lapte (N. tr.).
*** *elotl* — porumb matur (N. tr.).
**** *xochiocotzotl* — liquidambar, arbore răşinos din Asia şi America *(Liquidambar orientalis)* (N. tr.).

veselă. Gînd comisarii pieţii nu-şi exercitau cinstit slujba erau destituţi şi alungaţi din oraş. Cît despre vînzătorii de obiecte furate, ca *manias* luxoase sau pietre preţioase, îndată ce erau bănuiţi de furt, dacă nu puteau justifica provenienţa lor, erau arestuiţi, iar judecătorii şi nobilii îi condamnau la moarte. In acest fel, prin măsuri aspre, teama pătrundea în inima oamenilor şi nimeni nu mai îndrăznea să vîndă sau să cumpere lucruri furate.

39. Expresii şi proverbe

Mesagerul corbului. Expresia se foloseşte, de obicei, în legătură cu o persoană care, însărcinată să ducă un mesaj sau să facă un comision, nu se mai întoarce cu răspunsul. Se spune că acest proverb îşi are obîrşia într-o întîmplare cu Quetzalcoatl, regele din Tuila, care, stînd odată în casă, văzu pe fereastră două femei scăldîndu-se la un izvor unde obişnuia să se scalde numai el. îndată şi porunci unuia dintre cocoşaţii săi să alerge şi să vadă cine sînt acele femei: dar acela nu se mai întoarse să aducă răspunsul. Atunci, Quetzalcoatl trimise pe unul din pajii săi, dar nici el nu s-a mai întors. Trimise atunci pe un al treilea. Dar care cum ajungea rămînea să privească la femeile care se scăldau, uitînd să se mai întoarcă cu răspunsul[143]. în legătură cu această întîmplare, umblă şi vorba *moxoxolotitlani,* ceea ce înseamnă „a fost acolo şi nu s-a mai întors".

Mijlocitorul bun la toate, se spune despre acel care pică unde nici n-ar trebui să calce; despre cel care se apucă de mai ştiu eu ce treabă, care nici prin gînd nu-ţi trece, şi la care nu l-a pus nimeni, sau despre cel care se amestecă unde nu-i fierbe oala [lU].

Nu-i totul pierdut, mai există o şansă[l45].

Proverbul se aplică aceluia care, fiind beat,

omoară pe cineva, şi cînd îşi revine din beţie şi se vede arestuit pentru omucidere îşi spune: „Şi totuşi nu sînt definitiv pierdut; aş putea să-mi recapăt libertatea pentru că atunci cînd l-am omorît eram beat şi nu ştiam ce fac. De aceea încă mai sper să scap din laţ".

Este un Merlih146. Se spune despre acela care găseşte cu uşurinţă răspunsuri la toate între-bările, oricît de grele ar fi. Se mai zice şi despre cel care se descurcă de minune în orice situaţie.

De cându-i lumea e lucru obişnuit ca unii să urce şi alţii să coboare [Ul]. Tîlcul acestei zicători este cît se poate de limpede; astfel se spune despre viaţa cuiva că înfloreşte ca merişorul *texocotl*[14s], care are unele mere coapte, altele p e cale de a se coace şi altele abia înflorite. Acelaşi lucru se poate spune şi despre mersul lumii în general.

Nu dispreţul niciodată pe nimeni oricît de josnic ţi s-ar părea. Se spune aşa pentru că pîna şi oamenii care par josnici şi-şi merită pe deplin dispreţul nostru posedă totuşi unele însu-şiri onorabile şi vrednice de stimă[149].

Picătura găureşte piatra [15°]. Acest dicton i se potriveşte celui care, în ciuda tuturor vitregiilor, se încăpăţîneaza să ducă la bun sfîrşit o acţiune cît ar fi ea de grea. De asemenea, cînd cineva, neavînd îndemânarea trebuitoare pentru a reuşi într-o meserie, se îndîrjeşte totuşi s-o înveţe şi, In cele din urmă, izbuteşte. De aceea se şi spune că omul perseverent nu are decît de cîştigat [. . .]

Un lup în piele de oaie sau înşelătoarea cu m-secădenie [iB1]. Aşa sînt numiţi cei care, prin felul lor de a glăsui, de a privi ori de a merge, par a fi oameni de treabă şi cumsecade, cînd în fapt sînt răutăcioşi, înşelători şi duşmănoşi. Una spun şi alta fac.

O fi vreun strigoi care-i dă ajutor [152]. Aşa se spune despre cei care parcă tot stau şi nimic nu fac, dar sînt putrezi de bogaţi; tot astfel despre cei care nu se prea prăpădesc cu învăţătura şi totuşi ştiu atîtea, şi o duc mai bine declt alţii care se străduiesc şi-şi sparg capul tot învăţînd, ori care de-abia îşi duc traiul de pe o zi pe alta.

Obraz fără ruşine sau obraz de lemn. Se zice despre cei care deşi au puţină carte, iar merite şi mai puţine, nu se jenează nici să vorbească nici să-şi dea ifose dinaintea celor înţelepţi [153] [. . .]

îmi smulg răsadul sau propria-mi semănătură [15i]. Aşa se spune despre cei care se ceartă cu un prieten bun şi se despart de el din pricina unei jigniri fără importanţă, şi cunoscîndu-l ei bine şi aflîndu-i anumite secrete, i le dau în vileag, sau i le aruncă în obraz cu neruşinare.

Mănîncă a doua oară ce a scos pe gură ori din trup. Aşa se zice despre acela care, după ce a făcut cuiva un dar, i-l cere înapoi.

Nu-şi vede bîrna din ochi sau *nu se vede pe sine cîtu-i de ticălos şi mirşav* [1B5]. Asta se spune despre acela care are obrazul murdar fără s-o ştie sau, mai curînd, despre cel care fiind prost se dă drept instruit sau, în sfîrşit, despre acela care aflîndu-se păcătos se dă drept cinstit.

Nici el nu ştie cîte parale face. Zicala aceasta se tîlcuieşte la fel ca dictonul de mai 'nainte.

Pom fără rod sau muncă fără răsplată. Aşa se spune despre aceia care nezăbovind au trudit din greu spre a obţine un lucru anume, dar după multe străduinţe şi sforţări zadarnice nu cîştigă nimic şi nicicum nu izbutesc ['.'..]

Bucuria mea a căzut în puţ căci de la cine aşteptam recunoştinţă n-am primit decît ocară.

Acest dicton se potriveşte aceluia care, după ce a făcut bine cuiva, este răsplătit doar cu nerecunoştinţa [156]. Atunci se mai spune: părul mi-a acoperit faţa.
A vorbi pe ocolite. Aşa se spune despre cineva care, nevoind să spună adevărul, vorbeşte pe ocolite ca să ascundă ce trebuie tăinuit; şi astfel, fără să dezvelească adevărul, reuşeşte să-l mulţumească pe curios şi să-l lase împăcat.
Drept cine mă iei? Se spune despre acela care voind să înşele pe cineva mi reuşeşte. După ce i-a descoperit reaua credinţă cel care nu s-a lăsat cu nici un chip păcălit îi spune: ce obraz ai? adică-te-lea, cum de îndrăzneşti să mă priveşti în faţă, neruşinatul© -l[5'] ?
L-am cîştigat cu lancea. Dictonul se potriveşte de minune aceluia care a cîştigat ceva pe bună dreptate, dar un altul îl contestă, pretinzînd că el este cîştigătorul. Primul se apără spunînd *Nomiuk,* adică „asta-i sudoarea şi munca mea".
Aripile nu pot fi mai negre decît corbul[1B8].
Gel care, nechibzuit, îşi plasează tot avutul în mărfuri, pe care le pierde fie pe mare, fie în alt chip, spune, exagerîndu-şi paguba: *Icnopillotl omomelauh,* adică toate nenorocirile au căzut pe capul meu.
Credeam că pot ctştiga ceva şi am pierdut şi ce aveam [159]. Mi s-a întîmplat ceea ce i se întîmplă fluturelui care, la vreme de noapte, se apropie de flacără, atras fiind de lumină, şi se arde. Acest dicton se potriveşte, de altfel, multor situaţii şi tîlcul lui este uşor de înţeles [. . .]
31. Ghicitori
Ce-i ca strachina albastră, presărată cu boabe de porumb fiert numite *momochtli ?*
— Este cerul presărat cu stele [16o].

Ce merge la vale trăgîndu-şi maţele după el ?
— Este acul care coase şi care trage după el firul de aţă [161].
Ce este un *teponaztli* de piatră preţioasă înconjurat de carne vie?
— Cercelul din piatră care se pune la ureche [162].
Ce slnt cele zece pietre pe care le porţi cu tine ?
— Sînt unghiile de la mîini[163].
Ce iei de pe un munte negru şi omori pe un covor alb?
— Păduchele pe care-l iei din cap şi-l omori pe unghie *[64].
Cine este negrişorul care scrie cu sticlă fină?
— Sînt melcuşorii cei negri, care, mergînd, lasă în urma lor bale sticloase [165].
Ce se îndoaie peste tot, deasupra noastră ?
— Smocurile de porumb care se încovoaie cînd sînt uscate [166].
Cine este baba hidoasă, care mănîncă şi roade sub pămînt?
— Cîrtiţa i[67].
Ce este mică, argintie şi legată de un fir castaniu ?
— Lindina lipită de păr.
Care-i oglinda din casă, meşterită din conuri de brad?
— Ochiul ale cărui sprîncene sînt ca ramurile de pin [168].
Ce seamănă cu o colină, care musteşte cîteodată?
— Nasul[169].
Cine macină cu bucăţi de obsidian şi pe-aproape se scutură o fîşie de piele roş-albă, iar totul este înconjurat de carne?
— Gura cu dinţi ascuţiţi pentru mestecat, la mijloc e limba, iar carnea care se închide de jur-împrejur, buzele [17°].
Cine-i baba cu părul de fîn alb, ce stă lîngă poarta casei?
— Piatra de măcinat porumbul[171].
Cine zice sări şi sar şi eu după tine?

— Mîna de la *teponaztli* cu care se bate darabana [1?2].
Cum se numeşte piatra albă din care ies pene verzi?
— Ceapa [173].
Dar cine are păr alb pînă la creştet şi face pene verzi?
— Tot ceapa [174].
în ce intrăm prin trei uşi şi ieşim printr-una singură ?
— în cămaşă [175].
Cine strigă cînd îi zgîrîi coastele?
— Osul, folosit în areytos, drept tobă cu clopoţei[178].
Cine merge la pădure şi scoate limba ?
— Securea . . .[177]
Ce are pene roşii şi fuge ou mare grăbire, iar In urmă-i vin corbii?
— Incendiul savanelor [178].
Cine are sandale de piatră şi se înalţă la poarta locuinţei ?
— Stîlpii laterali ai porţii[179].
Cine-i piatra brun-roşcată care ţopăie?
— Puricele [180].

32. Danţu! [181]

Regele se îngrijea de *areytos* şi de danturile care slujeau la desfătarea şi distracţia poporului. El alegea cîntecul, poruncindu-le apoi cîntăreţilor să fie cu mare băgare de seamă în potrivirea melodiei, după glasul pe care el însuşi îl hotărîse. Tot regele dădea poruncă să se meşterească gheme de *ulii,* cu care se lovea timpanul *teponaztli-ului*; împlinindu-i voiie, slujbaşii se grăbeau să aducă tobe şi *teponaztli* dintre cele mai preţuite. Domnul îi învăţa şi mişcările danţului, îi povăţuia ce îmbrăcăminte şi ce podoabe trebuie să poarte; îi mai numea şi pe bărbaţii care aveau să bată tobele şi *teponaztli f,* pe conducătorii danţului, fixînd apoi mult aşteptata zi

a petrecerii, care trebuia musai să cadă odată cu sărbătorirea vreunui zeu [. . .]
Danţul şi cîntecul se porneau către asfinţit, cînd soarele dispărea din curtea templelor. în acele curţi se aflau grămezi de jăratec înalte cît un stat de om şi cu o asemenea circumferinţă, încît doi oameni abia puteau să le cuprindă. Majoritatea erau aşezate în linie dreaptă. La căderea nopţii, aprindeau focul, cîntau şi dansau în lumina flăcărilor. *Areyo* începea cînd cîntăreţii ieşeau din adăposturile lor, cîntînd şi dănţuind într-o ordine binecunoscută: mergeau adică în grupuri formate din doi bărbaţi şi o femeie. *Areyios* se compuneau din oamenii cei mai aleşi: căpitani şi alţi oameni de valoare, cu multă experienţă în trebile războiului. Cei doi bărbaţi, despre care am vorbit, o ţineau fiecare de cîte o mînă pe femeia care se afla între ei. Ceilalţi nobili, nefiind dintre războinici, se aţineau departe de asemenea serbări. Femeile erau îmbrăcate în *niautli* scurte (peplum), luxoase şi fuste Împodobite cu diferite broderii scumpe. Unele purtau jupoane numite *yollo* *, altele un fel de fuste *lotolitipellaio, cacamoliuhqui, ilacatziuhqui, lixtzcaloll* sau *peiztic.* Garniturile de la poale erau tare frumos lucrate. Peplumurile aveau felurite nume ca *quappachpipilcac, pocuipilli, yapalpipilcac, cacallo* şi *mimichcho;* printre ele erau şi unele albe, fără nici un desen. Deschiderea superioară a peplumului avea de jur-împrejur nişte borduri atît de late, încît acopereau tot pieptul, iar franjurile, care atîrnau in partea de jos, erau şi ele la fel de mari. Femeile purtau părul lins, cu cărare la mijloc, începînd de la frunte spre ceafă. Feţele lor, lipsite de podoabe, erau netede şi curate. Bărbaţii, şi ei foarte bine îmbrăcaţi, purtau o *manta* din bumbac cu ochiuri atît de mari încît părea o plasă. Pentru bărbaţii însemnaţi, care aveau dreptul să poarte o podoabă de forma unui buton pe buza inferioară, aceste *mantas* erau tivite cu melcişori albi. Cei-

* *yollo* — frumoasă, graţioasă (N. tr.).

lalţi foloseau *mantas* negre cu franjuri. Toţi aveau apărători de urechi, din metal, dar pentru cei mai de vază apărătorile se lucrau din aramă, iar pandantivii din aur. Podoaba buzei inferioare era pe măsura celei de la urechi; la unii, ea închipuia o şopîrlă; la alţii, nişte căţeluşi sau două pătrăţele de metal. Tinerii, care se remarcaseră deja în războaie, purtau pe buza de jos un cerc mare, în interiorul căruia se aflau alte patru cercuri mai mici, aşezate în formă de cruce. Cei foarte tineri aveau doar un cerc simplu, fără podoe.be. Aceste cercuri erau meşterite din cochilii de stridii. Toţi vitejii purtau salbe de piele, de care atîrnau ciucuri cu numeroşi melcişori albi. Unii mai aveau la gît şi scoici de mare, *quaquachictin* sau *olomin.* Ei purtau şi apărători de bărbie sau pandantivi pentru buze, de forma unui vultur, făcut din valve de stridii; cei mai viteji îşi cumpărau bulgăraşi albi, pe care iscusiţii pescuitori îi scoteau din moluştele *teochipoli.* Oamenii din popor se găteau cu un fel de şiraguri de culoare galbenă, lucrate din alte produse ale mării, de mică valoare, în această clasă socială, acela care luase prizonieri în război purta pe cap o podoabă din pene, ca mărturie a faptelor sale eroice. Căpitanii se deosebeau cu uşurinţă, căci aveau prinsă pe spate o frumoasă lucrătură din pene, atribut doar al celor viteji. Podoaba se numea *quauhtzontli,* fiindcă semăna cu acei arbori ale căror ramuri ornate cu pene şi filamente prelungi se terminau cu cîte un mănunchi de flori revărsîndu-se din nişte cupe mici, dungate. Alţii purtau penaje bogate In îmbinări felurite, numindu-le după caz *xiloxochiquelzalli, aztaxelli* sau *qualototl.* Unii aveau podoabe de pene în culori variate, meşterite de mîna lor. Mai erau unii care purtau la piciorul stîng copite de cerb, legate în curele din pielea aceluiaşi animal. Toţi aveau faţa pictată, fiecare alt fel. Unii îşi făceau cu cerneală neagră amestecată cu marcasite cercuri în mijlocul obrajilor şi cărări pe frunte, mergînd de la o tîmplă la alta.

Alţii îşi prelungeau cărarea cu aceeaşi substanţă pînă la urechi. Alţii îşi desenau dungi, din partea de jos a urechii pînă la gură. Toţi obişnuiau să-şi radă părul sau să şi-l tundă scurt spre tîmple; pe frunte şi-l purtau puţin mai lung, iar pe cel din creştetul capului şi-l aduceau Înspre spate. Le plăcea să-şi lase părul să crească lung la ceafă, ca să atîrne în plete pe spate. îşi mai vopseau şi tîmplele cu o culoare galbenă. Tinerii soldaţi, care primiseră deja botezul focului, duceau pe dinaintea dansatorilor mănunchiuri din crengi de brad aprinse. Mănunchiurile fiind foarte grele, cei care le purtau se îndoiau sub povara lor. Din ele picurau stropi de foc; uneori scăpîndu-le din mîini, mănunchiurile cădeau pe pămînt, continuînd să ardă. Pe marginile drumului se aflau torţe de răşină numite *tlemaitl*. Ele erau purtate de alţi adolescenţi, care juraseră să facă o penitenţă voluntară de cincisprezece zile în templu. De o parte se ţineau mexicanii, de cealaltă tlatelulcanii.

Aceştia nu luau parte la danturi, mulţumindu-se doar să ţină făcliile aprinse pentru luminarea tuturora. Ei mai aveau poruncă aspră să pîndească prinprejur cu luare aminte, ca nu cumva cineva să se poarte fără de cuviinţă, fie privind cu o uitătură mai îndrăzneaţă la vreo femeie, fie încercînd chiar s-o cuprindă pe după mijloc, ori s-o atingă în vreun fel oarecare. Acel care se găsea vinovat de o asemenea purtare, era pedepsit cu asprime; nu trecea o zi sau două după sărbătoare, că era bătut cu tăciuni aprinşi pînă ce cădea mort [. . .]

33. Jocurile *[82]

Cînd regele ieşea din palat să se preumble, el obişnuia să răsucească în mînă un mic baston potrivindu-i mişcările după cum le vorbea însoţitorilor săi. Aceştia mergeau de o parte şi de alta a regelui. Unii se grăbeau să-i facă loc îm-

prăştiind mulţimea, împiedicînd-o să treacă pe dinaintea lui ori să stea prea aproape de el. Nimeni nu îndrăznea să ridice ochii şi să-i privească chipul. Cu toţii îşi plecau capul, depărtîndu-se cu grăbire de acel loc. Uneori, ca să-şi petreacă vremea cît mai plăcut, regele se amuza cîntînd sau dîndu-şi silinţa să înveţe cîntecele care se auzeau de obicei la *areytos.* Alteori, ca să-i schimbe gîndurile şi să-l distreze, zdrenţăroşii oraşului îi suflau coţcării şi vorbe de duh curtenitoare. Adesea îi plăcea să se joace cu mingea şi de aceea avea mingile sale de *ulii* pregătite cu grijă dinainte [183]. De mărimea sferelor folosite la jocul de popice, mingile erau lucrate dintr-o răşină anume ori dintr-o gumă compactă, numită *ulii.* Fiind foarte uşoare, săreau ca ghemele umflate cu aer. Ele se aflau în paza unui paj. După porunca regelui, cei mai buni jucători îi stăteau în preajmă, gata oricînd să-şi dovedească lndemînarea dinaintea sa. Regele mai alegea apoi şi alte cîteva persoane, care să-i stea împotrivă la joc. Cei care reuşeau să cîştige primeau *chalchiuitl,* coliere de aur, peruzele, sclavi, *mantas,* cingători bogate, plantaţii de porumb, case, armuri de aur, inele mari de aur, brăţări din pene scumpe, rochii din pene sau mari cantităţi de cacao. Incinta, special amenajată pentru jocul cu mingea, se numea *tlaxlli* sau *tlachtli.* Ea se compunea din două ziduri la o distanţă de douăzeci sau treizeci de picioare unul de celălalt, avînd fiecare o lungime de patruzeci sau cincizeci de picioare şi o înălţime de un *eslado* şi jumătate. Zidurile şi pavimentul erau întotdeauna proaspăt văruite. Un fel de cărare împărţea acest spaţiu pe din două. Cam pe la mijlocul fiecărui zid se găseau nişte pietre mari, rotunde, asemănătoare pietrelor de moară, găurite în centru şi aşezate faţă în faţă. Orificiul era cam cît mingea, potrivit astfel încît aceasta să treacă fără greutate prin el. Cel care izbutea să arunce mingea prin gaură, clştiga partida. [. . .]

Tot ca să-şi petreacă timpul în chip plăcut, regii se mai distrau cu un joc numit *patolli,* care

este un **fel** de şotron şi seamănă puţin cu **jocul** de zaruri. Se foloseau patru boabe mari de **fasole** găurite: ele erau aruncate cu mîna pe un covor, pe care se afla desenată o figură, aşa cum -se face la jocul cu arşice. Se juca pe lucruri de preţ, ca salbe de aur, pietre preţioase sau peruzele foarte fine. Din pricina unor superstiţii idolatre, s-a renunţat la acest joc şi la cel cu mingea. Distracţiile lor erau variate [m]: uneori trăgeau cu arcul la ţintă, iar cîştigătorii primeau lucruri de preţ; alteori, suflau mici proiectile printr-o ţeava lungă ce aducea a sarbacană; şi purtau întotdeauna provizia de proiectile în nişte plase anume. Şi astăzi folosesc aceste proiectile pentru a vîna păsări, pe care, uneori, le prind şi cu un fel de năvoade.

Cîteodată, regii îşi treceau vremea plantînd cu grijă, în răzoare, tot felul de arbuşti cu flori. Ei îşi aveau zdrenţăroşii şi cerşetorii lor, şi se amuzau grozav pe seama vorbelor de duh, pline de curtoazie, ale acestora. Ca să-şi alunge plictisul, regii dădeau poruncă să se încingă dinaintea lor jocul cu ciomegele. întotdeauna, aveau în preajmă cîţiva paji, iar din suita lor mai făceau parte pitici, cocoşaţi şi alte pocitanii. Le plăcea tare mult să crească sălbăticiuni, precum vulturi, jaguari, urşi, pisici sălbatice şi cîte şi mai cîte alte animale de toate soiurile.

34. Fauna

Jaguarul goneşte şi sare prin *sierras,* peste stînci şi prăpăstii şi trece chiar prin apele rîurilor. I se spune regele animalelor. Este prudent şi întocmai ca pisica este foarte grijuliu cu sine-însuşi. Se fereşte să ostenească, nu bea apă tulbure şi urît mirositoare şi se preţuieşte mult pe sine. De mărime mijlocie, are corpul vînjos, coada lungă, labele late şi gîtul gros. Are capul mare, cu urechi mici, botul de culoare închisă, cărnos şi turtit, nasul rotunjor şi mustăţi stufoase. Faţa este lată,

cu fălci mari şi ochii îi strălucesc ca jăratecul. Caninii sînt lungi şi groşi, incisivii mici şi ascuţiţi, aşezaţi la distanţă unii de alţii; molarii sînt groşi în partea superioară; gura îi este mare, ghearele lungi şi subţiri. El are gheare la cele patru labe. Pieptul este albicios, blana, la început netedă şi lucioasă, se pătează pe măsură ce trupul, ghearele şi dinţii îi cresc. El mîrîie şi muşcă; sfîşie cu colţii. Răgetul lui este foarte puternic. Jaguarul alb trece drept şeful tuturor; blana lui este de un alb imaculat. Unii jaguari sînt al'Bicibşi cu pete cafenii, dar mai există o specie de culoare roşcată cu pete negre.

Jaguarul se hrăneşte cu patrupede, precum cerbi, iepuri şi alte animale asemenea. Este delicat şi se fereşte să obosească prea mult. Se îngrijeşte mai mereu şi-i place să se scalde. El vede şi noaptea animalele pe care le vînează. Vede pînă foarte departe. în ciuda întunericului şi a cetii, zăreşte cele mai mici obiecte. Nici gînd să fugă la vederea vînătorului înarmat cu arc şi cu săgeţi. Se aşază, continuînd să-l privească liniştit, fără să dea vreun semn c-ar voi să se pună la adăpost. Apoi începe să mîrîie şi scoate nişte răgete sacadate, ca să-l sperie pe vînător şi să-l facă să-şi piardă cumpătul. Acesta trage îndată asupra lui, dar jaguarul şi prinde cu ghearele prima săgeată, care e din trestie, şi o zdrobeşte în dinţi. Atunci, vînătorul aruncă a doua săgeată. Vînătorii au credinţa că nu trebuie să tragă într-un jaguar cu mai mult de patru săgeţi; dacă nu reuşesc să-l doboare cu patru săgeţi, ei se consideră învinşi. Şi atunci jaguarul se întinde cît e de lung, se scutură, se linge, dă impresia că bate în retragere apoi se aruncă parcă zburînd asupra vînătorului, chiar dacă distanţa este de zece sau cincisprezece braţe. El nu face decît un singur salt, zburlindu-şi părul ca o pisică în faţa cîinelui. îşi ucide de îndată victima şi o mănîncă. Văzînd că jaguarul apucă prima săgeată şi o face bucăţi, vînătorii iscusiţi iau o frunză de stejar şi o prind de cea de a doua săgeată. Apoi trag, frunza scoate un zgomot

asemănător cu zborul lăcustei şi cade la jumătatea drumului sau la picioarele jaguarului, care e gata de joacă. Dar săgeata continuîndu-şi traseul, ajunge la ţintă şi străpunge fiara, care face un salt în aer prăbuşindu-se în acelaşi loc unde era mai înainte, şi moare culcată, cu ochii deschişi, încît zici că este încă vie, deşi e moartă [. . .]

Vieţuieşte în această ţară şi un patruped numit *llacaxolotl.* Mai voinic decît un bou, are botul alungit, iar capul şi urechile mari: dinţii şi molarii, foarte puternici, au forma dinţilor omului. Gîtul este gros şi masiv, picioarele muşchiuloase; copitele asemănătoare cu ale boului, dar puţin mai mari. Are crupă mare, coada groasă, lungă şi roşcată ca şi aceea a boului; pielea îi este groasă, iar carnea gustoasă. Despre carnea lui se spune că seamănă la gust cu carnea tuturor patrupedelor, a păsărilor, ba chiar a omului luate la un loc. Este un animal rar. El trăieşte în provinciile Atzacan, Tepotzotlan şi Tlaquilapan, prin părţile Hondurasului prin munţii pustii, printre stînci. Se hrăneşte cu alune sălbatice şi cu o specie din planta numită *quapatlachtli.* Mănîncă şi tulpinile verzi şi spicele de porumb. Dacă intră într-un cîmp de porumb, distruge totul şi nu mai lasă nimic în urma lui. Iar cînd îi lipseşte hrana lui obişnuită, mănîncă frunze de arbust şi chiar de arbori mai mari. Balega lui conţine boabe de cacao întregi. Astfel că de fiecare dată cînd îi vine sorocul să se uşureze, locuitorii din ţinut merg pe urmele lui culegînd boabele de cacao. Nu se teme de om, ale cărui săgeţi nu-l pot omorî. Ga să-l prindă, vînătorii fac în pămînt o groapă adîncă şi o acoperă cu ramuri şi ierburi pentru ca animalul să cadă în ea. Acolo şi este omorît, apoi este scos cu frînghiile şi mîncat, carnea 1 ui fiind foarte gustoasă.

Mai există un patruped numit *tzoniztac.* Trăieşte pe lîngă Marea Sudului în provincia Toztlan. Este numit aşa fiindcă are capul foarte alb. De înălţimea unui jaguar, cu picioarele scurte şi corpul gros, el se hrăneşte cu carnea fiarelor sălbatice. Cînd vrea să vîneze începe să miorlăie

ca o pisică şi într-o clipă se şi aruncă asupra prăzii. Labele lui sînt asemănătoare cu ale jaguarului, corpul este negru şi coada lungă. Este un animal greu de descoperit în junglă. Dacă cineva îl întîlneşte din întîmplare şi i se pare că-i vede blana capului de culoare galbenă, înseamnă că va muri în curînd: dar dacă-i vede albă blana capului înseamnă că acela va trăi vreme îndelungată în sărăcie, oricîtă silinţă şi-ar da şi oricît ar trudi. Aşa tălmăceau oamenii întîlnirile cu acest animal, purtător de semne prevestitoare. Vînătorii îl ucid cu arcul şi săgeţile [. . .]
Mai există în această ţară un animal, care trăieşte în apă şi care a rămas necunoscut pînă azi. Se numeşte *ahuitzoil.* Are mărimea unui căţelandru. Blana îi este scurtă şi lunecoasă, urechile mici şi ascuţite, corpul negru şi neted, coada lungă, avînd la capăt un fel de mînă ca de om şi are picioare şi mîini asemănătoare cu cele ale maimuţelor. Acest animal trăieşte în iazuri adinei, şi dacă cineva ajunge pe malul apei în adîncurile căreia trăieşte el, animalul îl apucă de Îndată cu „mîna" cozii şi-l duce în fundul apei. El tulbură apa şi ridică valuri care se sparg de mal, făcînd multă spumă, ca şi cum s-ar fi iscat furtuna. Atunci, nenumăraţi peşti şi broaşte se îngrămădesc să iasă la suprafaţă, zbătîndu-se de-a valma. Omul scufundat de acest animal moare în adîncurile apei, şi cîteva zile mai tîrziu valurile îi scot la suprafaţă cadavrul fără ochi, fără dinţi şi fără unghii, toate acestea fiind mîncate de *ahuitzoil.* Cadavrul nu prezintă nici o rană, dar pielea lui are peste tot nişte urme care arată că a fost supt. Nimeni nu îndrăzneşte să ridice cadavrul. Numai satrapii idolilor, care erau înştiinţaţi de Îndată de prezenţa lui, numai ei îl puteau lua, căci se spunea că nimeni altul nu era vrednic să-l atingă. Cei doi Tlaloque — ziceau ei — au trimis sufletul înecatului în paradisul pămîntesc. De aceea îl duceau culcat pe o litieră spre a fi Inmormîntat cu cea mai mare veneraţie, într-o capelă numită *ayauhcalco.* Litiera era împodobită

cu plante acvatice, iar înaintea convoiului mergeau muzicanţii, cîntînd din flaut. Dacă vreun laic se încumeta cumva să scoată cadavrul din apă, se îneca şi el, sau articulaţiile îi erau prinse de gută. Despre cel care murea astfel se spunea fie că -- avînd o inimă tare bună — zeii Tlaloque îl chemaseră ca să le ţină tovărăşie în paradisul pamintesc, fie că acela tăinuia poate vreo piatră preţioasă, iar zeii Tlaloque, invidioşi, neînvoindu-se cu nici un chip ca oamenii să deţină astfel de bogăţii, se mîniau foarte. Din pricina aceasta îi curmau viaţa şi-l strămutau în paradisul terestru. Părinţii şi rudele victimei se mîngîiau cu glndul că morţii se aflau în tovărăşia zeilor din acel paradis şi că prin mijlocirea lor ei vor fi bogaţi şi prosperi în lumea de aici. Părinţii şi rudele victimei mai erau încredinţaţi că dacă vreunul dintre ei murea de aceeaşi moarte ori lovit de trăznet, asta se tălmăcea, fără putinţă de tăgadă, doar prin neînfrînta dorinţă a celor morţi care ţineau cu tot dinadinsul să-l aibă şi pe el lîngă dînşii, în paradis. De aceea rudele mortului se fereau să se scalde prin apropierea locului cu pricina.

Se mai povesteşte despre acest mic animal că foloseşte şi un alt şiretlic ca să atragă şi să apuce pe careva, mai ales dacă s-a scurs prea mult timp şi el n-a şi reuşit încă să prindă nici un om. Ca să izbîndească, el strînge la un loc, într-un anume punct, un mare număr de peşti şi broaşte şi se aşază la pîndă. Pescarii cum îi văd sărind la suprafaţa apei şi voiesc să pună mina pe ei, şi-şi aruncă năvoadele în apă. Atunci *ahuitzotl*-îl apucă degrabă pe unul din pescari, îl îneacă şi-l duce în vizuina lui din adîncuri. Se mai spune că recurge şi la alt şiretlic. Dacă n-a prins pe nimeni de multă vreme, se ascunde pe fundul apei şi începe să plîngă ca un copil. Pe cine se lăsa înşelat de plînsul lui şi se apropia de apă, *ahuitzolt* îl şi înşfăca cu mîna cozii, îl trăgea în apă şi-l omora în grota lui. Se spune iar că dacă cineva vede acest animal fără să-l încerce teama şi fără

să fie atacat, e semn că va muri curînd. Se mai povesteşte că o bătrînică, ducîndu-se să ia apă, a prins unul din aceste animale mici, l-a pus în ulciorul ei pe care l-a astupat cu un dop de *uipilli* şi l-a dus să-l arate mai marilor oraşului. '■ Aceştia văzîndu-l, îi spuseră bătrînei care-l adusese că mare păcat a făcut prinzîndu-l, deoarece el este supusul şi prietenul zeilor Tlatloque. Şi-i poruncîră să-l ducă degrabă înapoi, în locul de uride-l luase.

35. Pietrele preţioase

Pietrele preţioase nu se află în natură aşa cum le vedem la cei care le poartă ori la cei care le vînd, adică frumoase, şlefuite şi strălucitoare. Ele se zămislesc înlăuntrul unor pietre grosolane care nu au nimic frumos, şi zac pierdute prin eîmpuri prin sate, la îndemîna oricui, îmboldite şi rostogolite de oricine în toate părţile. Aceşti bolovani, închid înlăuntrul lor pietre preţioase care nu sînt mari, ci mici şi se găsesc cînd mai în adînc, cînd mai la suprafaţă. Sînt şi oameni care ştiu pe unde stau tăinuite pietrele de preţ, căci de pe locurile acelea se înalţă un fel de aburi sau o miasmă ce aduce cu o şuviţă de fum. Asemenea semne apar cam înaintea răsăritului sau chiar cînd răsare soarele. Cei care le caută şi ştiu cum să le recunoască, se aşază la acel ceas într-un loc potrivit. Ei privesc către marginea de zare de unde va să răsară soarele, şi de văd ieşind un firicel de fum, spun că într-acolo se află niscaiva pietre preţioase, care fie s-au zămislit pe meleagurile acelea, fie au fost ascunse acolo. Şi cît ai bate din palme o şi iau la goană spre locul cu pricina, iar de găsesc vreun bolovan prin preajmă, îşi închipuie că în miezul lui se ascunde o piatră preţioasă şi atunci se trudesc să-l spargă ca s-o găsească. Şi de nu întrezăresc nimic prin împrejurimi, pe unde mai înainte se ivise semnul de fum, se apucă să sape pămîntul; şi se mai întîmplă să găsească vreo

cutie de piatră, în care cine-ştie-cine, la clipă de cumpănă, a ascuns în mare taină niscai pietre de preţ, ori le-a pierdut şi brazda le-a păstrat. Mai este un semn după care oamenii aceia pot recunoaşte locul unde se află pietre preţioase, îndeosebi cele numite *chalchiuiil:* locul acela este întotdeauna acoperit cu iarbă verde, fiindcă aceste pietre răspîndesc o răcoare şi o umiditate foarte mare. Acolo încep ei să sape pămîntul pînă dau în cele din urmă de *chalchiuiil.* Peruzelele se găsesc în adîncul minelor. Unele sînt luminoase, fine şi transparente, dar nu toate sînt la fel de frumoase. în alte mine se găseşte chihlimbar fin, cristal, matostat şi pietre din care se meşteresc cuţite. Mai sînt şi mine din care se extrag pietre negre ca jaisul ori roşii ca sîngele, folosite pentru oglinzi. Asemenea obiecte se pot afla numai prin munţi, unde oamenii iscusiţi se pricep să găsească pietre de preţ în afundul minelor. în împrejurimile satului Santiago de Tecalco există, de pildă, o mare cantitate de piatră de matostat deosebit de preţioasă Din ea se fac altare şi alte obiecte care sînt foarte apreciate [.. .]

36. Conchista [185]

Căpitanul D. Hernando Cortes [l88] a sosit în această ţară în anul 1519 cu cinci sute de spanioli şi unsprezece nave. Pe d'ată, garnizoanele care păzeau coastele i-au şi trimis lui Moteuhzoma [l87] mesageri cu rapoarte amănunţite. Cum află de sosirea navelor şi a oamenilor, el se şi grăbi să trimită înalţi demnitari, care să-i vadă şi să le vorbească spaniolilor. Aceşti soli erau purtătorii unui dar de mare preţ, căci tot poporul credea că s-a întors Quetzalcoatl[l88]. Cu toţii îl aşteptau încrezători, de mulţi ani, fiindcă el fusese regele ţării şi plecînd odinioară le-a făgăduit că într-un tîrziu are să se întoarcă. Dar nu se mai arătase de-atunci, iar ei nu osteneau să-l aştepte. Prin

urtoare D. Hernando Cortes primi darul ai cărui purtători erau mesagerii lui Moteuhzoma. După mai multe evenimente care avură loc pe malul mării, spaniolii începură să înainteze înlăuntrul ţării. O mulţime de bărbaţi din Tlaxcala, supranumiţi otomi fiindcă erau buni războinici, le-au ieşit înainte, gata să dea piept cu ei, hotărîţi să-i alunge. Aceşti bărbaţi însă, la fel ca germanii, preferă mai degrabă să cadă vitejeşte pe cîmpul de bătaie decît să dea bir cu fugiţii. între cele două tabere se încinse astfel o luptă înfricoşată şi, cum otomi nu cunoşteau modul de a purta război al spaniolilor, muriră aproape toţi; doar un mic număr de băştinaşi mai reuşiră să scape, rupînd-o la fugă. Tlascaltecii, uluiţi de această întorsătură neaşteptată, au trimis spaniolilor, în calitate de mesageri, nişte înalţi demnitari, cu alimente şi cu tot ceea ce mai era necesar unui trai îndestulător. D. Hernando Cortes se grăbi dar să se îndrepte spre Tlaxcala, unde fu primit de populaţie cît se poate de paşnic. Aici, spaniolii se odihniră cîteva zile bune, isco- • dind şi aflînd ce-i interesa despre Mexico şi despre regele său Moteuhzoma. Plecară apoi la Chołollan, unde masacrară un mare număr de locuitori. Rapoartele primite de Moteuhzoma despre aceste evenimente răspîndiră groaza printre mexicani. Regele trimise soli căpitanului D. Hernando Cortes. In acest scop, îi alese el pe bărbaţii cei mai de seamă însărcinîndu-i cu înfricoşată poruncă să-i aducă un dar de aur căpitanului. Aceştia îl întîlniră pe şeful spaniol în munţii Nevada, în apropierea vulcanului, la locul numit Itoalco. Aici i-au oferit darul şi i-au împărtăşit ceea ce Moteuhzoma le poruncise să-i spună. Spaniolii îşi continuară apoi marşul în etape îndreptîndu-se spre Mexic, unde intrară înarmaţi, ca pentru război. De cum se apropiară de primele case ale capitalei, Moteuhzoma se grăbi cu gînduri de pace şi inimă deschisă să iasă în întîmpinarea lui Cort6s şi a armatei sale. Se întîlniră pe drumul spre Xoloco, în apropiere de locul unde se înalţă

astăzi spitalul Gonception. Era în ziua de 8 Noiembrie a acelui an. După ce i se făcu căpitanului o primire aşa cum cereau obiceiurile ţării, cu flori, daruri şi cu o cuvlntare a lui Moteuhzoma, se îndreptară cu toţii spre casele regelui din Mexico, unde spaniolii fură găzduiţi şi ospătaţi vreme de mai multe zile. [189] Puţin după sosirea lor, ei îl aruncară în închisoare pe Moteuhzoma. In acelaşi timp, se primi vestea că alţi spanioli tocmai debarcaseră. Căpitanul D. Hernando Cortes alergă în întîmpinarea lor cu un mic număr de oameni, lăsîndu-i pe ceilalţi la Mexico sub conducerea lui Pedro de Alvarado [1D°], care se închise şi se întări foarte în casele regelui. Pe cînd D. Hernando Cortes era absent, Pedro de Alvarado asistă, împreună cu ceilalţi spanioli, la sărbătorirea zeului Uitzilopochtli, în oraşul Mexico. în vreme ce sărbătoarea îşi urma cursul cu solemnitatea obişnuită, D. Pedro de Alvarado hotărî cu spaniolii săi să se arunce asupra indienilor chiar în curtea templului, unde ei pregăteau un mare *areyto.* începură, aşadar, ostilităţile. Unii au luat poziţie la porţi, alţii se năpustiră asupra celor de faţa pe jos sau călare, şi masacrară un mare număr de demnitari, precum şi alţi oameni. Acesta a fost începutul războiului dintre spanioli şi mexicani. Cînd Cortes se întoarse de pe coastă ca învingător al lui Pamfilo de Narvaez [191], în urma lui veneau şi soldaţii acestuia, care fără să stea prea mult pe gînduri şi trecuseră de partea căpitanului. Ajuns în Mexic, Cortes îi găsi pe toţi de acolo în stare de război.

în anul 1520, Moteuhzoma muri, lovit de o piatră, aruncată de unul din propriii săi supuşi. în acelaşi an, după multe zile de lupte grele între indieni şi spanioli, aceştia din urmă fugiră din Mexico la vreme de noapte. Prilej nimerit, de care mexicanii profitară masacrîndu-i, în cea mai mare mare parte, atît pe spanioli, cît şi pe toţi aliaţii lor indieni şi punînd stăpînire pe încărcăturile cu care încercaseră să se furişeze. Scăpînd doar cu cîţiva soldaţi, Cortes a fugit laTlaxcala.

Spaniolii porniră a doua oară asupra Mexicului în 1521. îşi aşezară tabăra la Tetzcuco, şi atacîndu-i pe mexicani şi de pe uscat şi de pe mare, reuşiră în cele din urmă să-i înfrîngă, în luna august a acelui an[192], în ziua de sfîntul Ipolit. Mexicanii care-şi părăsiseră capitala, ca urmare a războiului, se întoarseră în 1522. în 1524, au sosit în Mexico doisprezece călugări franciscani, trimişi înadins ca să-i convertească pe indienii din Noua Spanie [193].

NOTE ŞI COMENTARII

Ţinem să precizăm că opţiunea noastră pentru paradigma filologică „note-comentarii ..." se întemeiază pe proiectul (discursul) analitico-sintetic de tip enciclopedic. în cazul operei lui Sahagun, paradigma hermeneutică adoptată ambiţionează nu numai să completeze sau să „corecteze" în lumina celor mai recente cercetări de americanistica informaţiile cărturarului spaniol, ci — totodată — mulliplictnd contextele culturale, orizonturile axio-epistemice, să conecteze civilizaţia aztecă, „izolată", ancorată in „inexplicabil" sau „exotic", la acel „sistem de sisteme" cultural-civilizatoriu comunicant, prin care si Intru care numai se *poate explica devenirea umanităţii, „notele-comentarii" constituindu-se astfel Intr-o* pledoarie-demonstraţie, *argumentată pas cu pas, a unităţii-în-pluralitate a fiinţei umane. Descifrlnd „trecătorile", „vadurile" Intre civilizaţii — dincolo de timp şi spaţiu —, fundamentîndu-ne demersul pe date de antropologie culturală şi etno-psiho-sociologie, ne-am propus să schiţăm o posibilă* hartă *a raporturilor latente, a analogiilor potenţiale sau reale, a influenţelor greu admisibile între civilizaţii, o* hartă *care, încercînd să „vizualizeze" ritmul marilor fluvii subterane, al „pînzelor freatice" de semnificaţii şi valori, comune tuturor continentelor culturale, conferindu-le armonii încă nedepistate In întregime, sugerează necesitatea* dialogului „transistoric" în Istorie, *acolo unde Quetzalcoatl se întllneşte cu Shiva şi Zalmoxis, cu Ormuzd şi Purusha.*

SECŢIUNEA I

Capitolul 1

1 Sub autoritatea Consiliului Indiilor, fondat în 1511, imperiul spaniol din America, sau Indiile Castiliei, era alcătuit din patru vice-regate: Noua Spanie, Pămîntul Sigur, Peru şi La Plata.

Denumirea de Noua Spanie (1535—1821) desemnează, în general, pămînturile asupra cărora viceregele Mexicului își exercită puterea. Spaniolii au dat acest nume Mexicului, datorită asemănării existente între podișul *(meseta)* său central cu abruptele *sierras* și regiunea din mijlocul Peninsulei Iberice.
Vice-regatul se întindea pe teritoriul actualelor republici: Mexic, Guatemala, Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa Rica, Insulele Cuba, Haiti, Santo Domingo, Porto Rico. Capitala era Mexico, fostul oraș aztec Tenochtitlan, cucerit definitiv la 13 august 1521; în 1522 orașul are deja un *căbildo,* sau Consiliu municipal, în 1535 o monetărie, în 1548 un arhiepiscop, în persoana franciscanului Zumârraga, în 1553 o universitate regală și pontificală, în 1581 o inchiziție.
Pămîntul Sigur *(Tierra Ferma,* 1718—1810), vice-regat compus din: Panama, Columbia, Ecuador, Venezuela, Guiana și partea de nord a Amaaoniei, denumită Paria. Capitala era Santa Fe de Bogota, construită de Gonzalo Ximones de Quesada între 1538 și 1541. Descoperit de Diego de Nicusa (1509) și fondat do Benalcazar (1536), orașul Popayân era capitala unui teritoriu minier pe care se „afișau", cu începere din 1571 patru sute de biserici. Primul episcop, augnstinianul Caranio, s-a străduit zadarnic să-i protejeze pe indieni, guvernul obținînd să fie rechemat în Spania (1560).
Peru (1544—1817), vice-regat care a numărat printre teritoriile sale, pînă în 1718, pe cele din Pămîntul Sigur, Iar pînă în 1776 și pe cele din La Plata. Capitala sa era Lima, sau Orașul Regilor, fondat de Pizarro la 6 ianuarie 1535; primul său arhiepiscop, în 1541, a fost Jerdnimo de Loaysa, care a fondat aici o universitate în 1551. Capitala incașilor, Cuzco, însemna în quechua *centrul.* A fost întemeiată, se pare, de Manco Capac. Pizarro a pus stăpînire pe ea la 15 noiembrie 1533. Declarat nobil și mare oraș al Indiilor prin decretul regal din 1540. în 1592 are și o universitate.
La Plata (1776—1811), vice-regat compus din republicile actnale: Bolivia, Paraguay, TJruguay și Argentina. Capitala era Buenos Aires, fondată de Mendoza, în 1536.
2 Bernardino de Sahagun — călugăr franciscan și istoric spaniol, născut la Sahagun (Leon), la începutul secolului al XVI-lea, și mort la Tlatelolco (Mexic), la 5 februarie, 1590. Studii la Universitatea din Salamanca. în 1529 pleacă în Mexic, cu încă 19 călugări. Redactează *Histâria de las cosaş de Nueva Espana,* publicată după 300 de ani de Carlos Maria Bustamante (1830) și de lord Kingsborough, în volumul 6 din *Antigiiedades Mejieanas.* A mai scris: *Sermonario, Postilla, Manual del Christiano* (tipărit în 1578), *Psalmodia Christiana* (tipărit în 1583), *Vocdbulario Trilingue* (mexicană-spaniolă-latină) și O *Gramatica mexicana.*
8 *Campeche,* stat din Confederația mexicană, învecinat la nord cu Golful Mexic și satul Yucatan, la est cu Quin-

tana Roo, la sud cu Tabasco şi Guatemala; Acest oraş capitală a fost descoperit în 1517 de Hernândez de C6rdoba. Cucerirea Yucatanului, începută în 1537, va duce şi la întemeierea a două mari oraşe — San Pedro de Champot6n (1538) şi San Francisco de Campeclie (1540).

4 Yucatanul este unul din statele care formează Mexicul; cuprinde o treime din Peninsula Yucatan. Aici a înflorit civilizaţia maya. După SELER *(Das Konjugations — system der Mayasprachen,* Berlin, 1887), imigrarea populaţiei maya ar fi avut loc în jurul anului 700, cînd se introduce scrierea — perioadă de maximă expansiune culturală — corespunzătoare documentului toltec numit *Analele din Quauhtitlan.* Luînd în considerare cartea *Chilam--Balam* a lui MANI şi operele lui Landa şi Cogolludo, tribul *itzas* ar fi plecat din Nonual, la vest de Yucatan, iar după opt, nouă ani de *„vida errante"* ar fi ajuns, conduşi de Cuculkan, pe pămînturile unde vor ridica Chichen-Itza, IzamalTihoo şi Champot6n. Juan Diaz do Solis şi Vicente Yânez Pinz6n, primii spanioli care debarcă în Yucatan (1506), vor fi urmaţi de Francisco Hernândez de C6rdoba, Francisco de Montejo (1526). în 1552, Yucatan intră sub jurisdicţia Audienţei din Guatemala. Primul episcop al Yucatanului, protectorul lui Sahagun, este franciscanul Francisco Toral (1562). Mai reţinem ca elemente socio-istorice lămuritoare ale epocii şi, implicit, ale destinului neliniştit, agitat, mereu în „contratimp" al lui Sahagun: anul 1535 — oraşul Chichen-Itza este părăsit; 1542 — se întemeiază oraşul Merida; 1544 — episcopul Toral reuşeşte să boteze un mare număr de indieni, astfel că se adevereşte spusa din *Chilam-Balam: „los ahorcamientos cesaronen 1346";* 1548 — Yucatanul este alipit Mexicului.

5 In 1565, cînd se deschide a treia etapă din odiseea cronicii sale, Sahagun se află la Mexico, în mînăstirea Sfîntul Francisc. Vreme de aproape patru ani, pînă către sfîrşitul lui 1569, el revede, corectează, completează manuscrisul (început în 1536), pe care-l împarte în douăsprezece cărţi. E gata să-şi atingă ţelul, dar totul pare că se prăbuşeşte, cînd în urma unei sciziuni între franciscani, Fray Miguel Navarro — succesor Ia provincialat al părintelui Toral din 1567, care încuraja cercetările lui Sahagun — este înlocuit de Fray Alonso de Escalona, candidatul fracţiunii adverse, care de la început se arată ostil eforturilor mult prea ştiinţifice ale septuagenarului Sahagun. în 1570, Sahagun întrerupe definitivarea monumentalei sale lucrări, pentru a redacta un *Sumario* — rezumat sinoptic, destinat să convingă Consiliul Indiilor de importanţa cercetărilor sale — şi un *Breve Compendio de los ritos idolătricos que los Indios desta Nueva Espaîia usaban en tiempo de su infidelidad („Scurt compendiu al ritualurilor idolatre pe care le foloseau indienii din Noua Spanie în vremea necredinţei lor"),* adresat papei Pius al V-lea (1566—1572), în speranţa de a obţine cauţiunea suveranului pontif. Odiseea cronicii sale se va continua şi în vremea papei Grigorie al XlII-lea (1572—1585).

6 Ieremia *(Yrmyahou,* ebr.) profet semilegendar, martor al ultimelor convulsii alo regimului lui Iuda. în „profeţiile" sale aruncă anatema asupra poporului său, considerat rebel şi idolatru, împotriva regelui, a profeţilor. Opera lui are mai degrabă un caracter memorialistic, date fiind mărturiile vii, directe, trăite *(cf.* REUSS). Poate că unul din motivele pentru care Sahagun îl alege po Ieremia pentru exemplificarea ideilor sale să fie tocmai similitudinea dintre misiunile lor: amîndoi se află în mijlocul unui popor idolatru, care trebuie adus pe „calea cea bună", amîndoi „transmit" de la faţa locului etc.

Capitolul 2

7 Metoda lui Sahagun, descrisă, de altfel, de el însuşi, devansează şi anunţă metodele contemporane de investigaţie etnografică. După o serie de cercetări parţiale, fragmentaro, sporadice, întreprinse în dorinţa de a veni în ajutorul compatrioţilor, care urmăreau scopuri similare — precum Motolinia sau Olmos —, sau inspirate de nevoile catehismului, Sahagun izbuteşte o viziune globală asupra civilizaţiei aztece. El redactează (la sugestia lui Toral, poate?) un dicţionar care cuprindea toate aspectele vieţii socio-culturale. Acum, el se atlă la Tepepulco. Cere şefilor satului să-i arate pe băfrînii care pot răspunde la întrebări. I se indică 10—12 persoane, dintre care patru învăţaseră latina sub supravegherea sa la Tlatelolco. Urmează doi ani de întîlniri zilnice, în timpul cărora Sahagun adună răspunsuri: indienii nelatinizaţi răspund oral, apoi scriu răspunsurile cu ajutorul pictogramolor; colaboratorii lui Sahagun transcriu dedesubtul fiecăreia, în caractere latino, semnificaţia lor. După această primă etapă, Sahagun merge la Tlatelolco şi supune manuscrisele criticii unor noi informatori, aleşi dintre cei care cunoşteau cel mai bine lucrurile, întîmplările trecute, şi unor auxiliari dintre elevii colegiului, capabili să se exprime în nahuatl, latină sau spaniolă. Acest nou grup trebuia să comenteze, să critice, să completeze răspunsurile adunate la Tepepulco. Deci o adevărată contra-anchetă, care va duce la o nouă redactare. în etapa a treia (San Francisco, Mexico), metoda se modifică: trebuie ordonat materialul acumulat, revizuit, redactată lucrarea. Sahagun munceşte singur, nu recurge la informatori decît dacă i se pare ceva obscur sau îndoielnic. Rescrie textul de mai multe ori; îl împarte în cărţi şi paragrafe, inspirîndu-se din arhitectura lucrărilor latineşti comentate în timpul studiilor salamantine. în sfîrşit, pentru a pune la punct şi a facilita accesul la informaţii, Sahagun compune o gramatică şi un vocabular nahuatl. Această lucrare — dusă la bun sfîrşit în mijlocul atîtor dificultăţi, admirabil concepută şi realizată — este sursa principală pentru paradigma civilizaţiei aztece pe care o are epoca modernă, acceptată mult timp fără modificări şi reexaminări. Totuşi, traducătorul său francez,

Jourdanet, va ridica în 1880 o problemă delicată: trebuie să acceptăm fără rezerve informaţiile lui Sahagun? Pînă de curînd, nimeni nu a mai reluat întrebarea lui Jourdanet. Tendinţa generală a fost de primire a *Histâriei* ca un document etnografic cert. Nu lipsesc, desigur, elementele care suscită interogaţii. Se admite, în principiu, că informatorii luiSahagun erau în cunoştinţă de cauză şi perfect obiectivi. Dar în 1547, cînd călugărul îşi începe ancheta, trecuse deja un sfert de secol de cînd Tenochtitlanul se prăbuşise. Aşadar, interlocutorii săi — ţinînd seama de durata de viaţă posibilă a indienilor la acea epocă — trebuie să fi fost, în ultimii ani ai Imperiului Aztec, oameni tineri care nu puteau ocupa decît posturi secundare şi, în consecinţă, nu puteau fi la curent cu tot ceea ce privea viaţa politică sau religioasă din Mexico. Dar, chiar dacă erau destul de vîrstnici ca să ocupe funcţii înalte, Sahagun nu avea nici o certitudine că ei le ocupaseră într-adevăr. E semnificativ că el care are grijă să le reţină numele, nu spune nimic despre trecutul lor, despre rolul lor. Cercetătorii cred că cei care participaseră la funcţii şi responsabilităţi înalte, deţinătorii de cunoştinţe, nu mai existau în epocă. Dispăruseră odată cu Conchista, în luptele violente desfăşurate atunci sau în anii următori, pentru că spaniolii aveau grijă să se debaraseze de persoanele *non grata,* precum Cuauhtemoc, acuzat de conspiraţie. Deci colaboratorii lui Sahagun posedau — se pare — o informaţie limitată. O lectură atentă a *Histâriei* lasă să se vadă vaste lacune, care denotă limitele ştiinţifice şi dificultăţile întîmpinate de Sahagun.

Veracitatea mărturiilor poate fi pusă şi ea sub semnul îndoielii. Să nu uităm contextul istoric şi social în care se desfăşura ancheta lui Sahagun. Informatorii săi sînt învinşi, colonizaţi. Dacă franciscanii ştiu să le arate respectul cuvenit, nu la fel se întîmplă cu celelalte ordine reprezentate în Mexic, sau cu colonii, care caută justificări etice şi teologice propriei lor atitudini de opresori. în asemenea circumstanţe, n-ar fi de mirare ca oamenii interogaţi de Sahagun să fi orientat descrierea faptelor astfel încît să le pună în armonie, ori de cîte ori era posibil, cu exigenţele moralei şi gîndirii creştine. Asemenea stîngăcii au atras atenţia lui Jourdanet. De altfel, şi Sahagun, intuind „cursele" şi falsele informaţii, verifică printr-un grup de control, grup martor, răspunsurile primului grup de informatori. Metoda sa este însă incorectă: prudenţa, afabilitatea, astuţia îi făceau pe interlocutorii franciscanilor să coroboreze spusele precursorilor lor, să fie de acord cu atitudinea conciliantă, să confirme analogiile dintre condiţiile aztece şi modurile de gîndire creştine. Să adăugăm că anchetatorul, în ciuda sagacităţii sale, era deschis să primească relaţii care se acordau de minune cu sentimentele şi scopul său. Opera lui Sahagun nu este inocentă şi n-a fost compusă în seninătate. Totodată, n-ar fi neverosimil ca Sahagun, hărţuit şi persecutat, să prezinte faptele astfel încît să-i exalte pe indieni şi să

combată argumentele adversarilor săi. în linii mari, opera lui Sahagun rămîne încă o abundentă sursă de informaţii asupra civilizaţiei aztece.

8 *prelado (prae* şi *latus,* lat. — trimis să...), prelat; *prelado mayor,* îndeplinea funcţii ecleziastice, administrative şi spirituale.

9 *Tepepulco,* localitate la nord-est de Texaco sau Tctzcuco ; cuvînt aztec cu sensul de „pe marele munte".

10 *Acolhuacdn,* numele unui oraş din Mexic corespunzător actualului Texcuco (Tetzcuco), situat pe lacul omonim, nu departe de capitală. Denumirea provine de la *acolhuas* sau *acolhuacanos,* trib de indieni aflaţi aici înaintea venirii aztecilor. Acolhuacân, nume dat de azteci imperiului lor.

11 *Tlatelolco,* insulă din Mexic, locuită de acelaşi trib care ocupa şi Tenochtitlânul. Tradiţia spune că, într-un tîrziu, un grup de azteci avea să intre în Tlatelolco, condus pe atunci de Atlacualiuitl, Huicto, Opachtlisi, Atlacol. în 1532, Sahagun — după o scurtă şedere la Tlamanalco — este chemat la Tlatelolco, nu departe de Mexico, pentru a preda la Colegiul „Santa Cruz", întemeiat de franciscani. Aliat al Tenochtitlanului, oraşul jucase un rol important în timpul imperiului aztec. Tot în acest oraş, Cuauhtemoc, ultimul apărător al Mexicului, i s-a predat lui Cortfe. înfiinţînd un colegiu la Tlatelolco, franciscanii voiau să sugereze că Noul Mexic va renaşte din cel vechi. De altfel, după cum arată şi Sahagun, fondatorii îşi organizează colegiul după modelul şcolii aztece, limba de predare fiind latina şi nahuatl. Elevii, recrutaţi din familiile nobile autohtone, creştinaţi, vorbind, pe lîngă limba maternă, latina şi spaniola, aveau să devină pentru franciscani ajutoare preţioase în anchetele lor asupra trecutului aztec. Nu e un hazard că cei mai mari lingvişti şi principalii cronicari au trecut prin Tlatelolco: Fr. Alonso de Molina, Fr. Juan de Gaona, Fr. Andres de Olmos, Fr. Francisco de la Nava, Sahagun.

12 Fr. Francisco de Toral, călugăr franciscan, ales provincial (1558), rezident la mînăstirea din Tepepulco, sprijină cu autoritatea sa iniţiativa lui Sahagun (vezi prefaţa).

13 *hebdomada* (sp.), săptămînă, săptămînal.

14 Santiago de Tlatelolco, vezi nota 11.

15 *nahuatl,* idiom vorbit de *nahuas* sau *nahuallasques,* nume generic al „federaţiei" tribale din Mezoamerica, din care făceau parte aztecii (Mexic), niquiras (Nicaragua), pipiles, chichimecas, toltecas. ~ aparţine familiei de limbi shoshoni-aztecă: shoshoni, pima, azteca sau nahuatl, cu dialectele pipil şi niquira, hopi şi moki. Opere scrise în limba nahuatl: *Historia* lui SAHAGtFN, *Anales* de CHIMALPAIN, *Anales* de QUAUHTITLÂN, *Codexul Aubin, Evangeliarum, Epistolarium et Lectionarium* de SAHAGtîN (Milano, 1858), *Camino del cielo* de N. DE LEON (Mexico, 1611), *Gramaticas* de OLMOS (1575), *Vocabularul* lui MOLINA (Mexico, 1571, Leipzig 1880).

16 Colegiul San Francisco fondat în 1524. Aici se preda catehismul pentru copii şi adulţi, *„primeras letras"* şi artele frumoase pentru nobilii azteci; mai cuprindea o *„escuela industrial",* un spital pentru copii; se învăţau şi elemente de medicină.
17 *Azcaputzalco* sau *Azcapotzalco,* oraş din Mexic, distrus în 1428; capitala tribului fepaneca, duşmanii aztecilor.
18 *Quauhlitlan,* aşezare, trib mexican, aşezat la nord-vest de oraşul omonim şi la vest de Lacul Xaltocan (sp., în pădure).
19 *Xocliimilco* (azt., cîmpie do flori), oraş renumit, locuit de chichimeci (1270), situat în Valea Anahuacului; lac din oraşul omonim.
Capitolul 3
20 Regii catolici, Isabella şi Don Fernando, au emis (1513) numeroase *„Reales cedulas",* ordonînd ca fiecare *„poblaeiân"* să aibă şcoli. Ca atare, acestea cuprind şi o şcoală, un dormitor, o capelă şi un *patio,* unde li se vorbea adulţilor şi copiilor. Fr. Pedro de Cânte, considerat a fi întemeietorul pedagogiei în Lumea Nouă, înfiinţează colegiul din San Francisco (1524). Fr. Alonso de Veracruz fondează Colegiul San Pablo (1575). De-a lungul secolului al XVI-lea, se înfiinţează numeroase colegii în Mexico, Puobla, Valladolid, Pâscuaro, Guadalajara. în 1589 — Colegiul din Chuquisaca; în 1594 — Seminarul din San Luis de Quito. De altfel, seminarii există în toate capitalele de regiune şi provincii. în seminarul fondat de Fr. Juan do Zumârraga la Santiago de Tlatelolco se predau latina, retorica, filozofia, medicina, muzica, la şaizeci de indigeni, aleşi în mod special pentru ca, la rîndul lor, să le poată da informaţii clericilor, privind limba, instituţiile, ritualurile şi obiceiurile ţării lor. Carlos al V-lea şi Filip al Il-lea vor sprijini învăţămîntul universitar în America, în strînsă colaborare cu „Iglesia". Astfel, în 1538 se întemeiază, sub semnul lui Carlos al V-lea şi al lui Paulo al III-lea, prima universitate la Santo Domingo, în La Espanola: „Universidad Imperial y Pontificia". în 1543, dominicanii înfiinţează o universitate în Nueva Granada; îi urmează, în 1555, o universitate la Mexico şi una la Lima (cf. ROBERT RICARD, *La „conquete spirituelle" du Mexique. Essai sur l'apostolat et Ies m&thodes missionnaires des ordres mendiants en Nouvelle-Espagne de 1523-l524 ă 1572,* Paris, 1933).
21 încă din a doua călătorie întreprinsă de Columb, „regii catolici" îl trimit şi pe benedictinul Bernardo Boii, urmat de mai mulţi franciscani, conduşi de Fr. Francesco Ruiz, nepotul cardinalului Cisneros. Călugării din ordinul „mercedarios" (Bartolome de Olmedo şi Juan de Zambrana) îl însoţesc pe Cortes sau participă la negocierile cu Moctezuma. Grupul de augustinieni este condus de Fr. Francisco de la Cruz. în 1544, patruzeci şi opt de

dominicani debarcă în Mezoamerica, răspîndindu-se în Campecho, Chiapas, Cinacatlân, Tierra de Guerra, Soconusco, Zacatulaetc. Printre prelaţii binecunoscuţi de Sahagun se numără: Pedro de Gante, Martin deValencia,Francisco de Solano; Juan Juârez şi Juan de Zumârraga, primul episcop de Mexico, apărător al indienilor, care în 1531 îi scria comisarului general al misiunilor: „muncim cu asiduitate întru convertirea indienilor... Am botezat mai mult de 1000 000 de necredincioşi, am demolat mai mult de 500 din templele lor, am strîns şi distrus mai mult de 20 000 de idoli" *(Enciclopedia universal ilustrada Europeo-Americana,* Madrid-Barcelona, t. 21, p. 704).

22 *In facie Ecclesiae* (lat.), de felul/în faţa bisericii.

Capitolul 4

23 *rnaguey* (azt.) sau agavă *{agăue,* gr. — admirabil) plante din familia amarilidacee, din care se extrage fibra deosebit de rezistentă numită *sisal.*

24 *chichimeci* (cîini), trib venit din nord, după tolteci şi urmat de azteci. Oraşul toltec Tetzcuco va străluci şi sub ~; supranumit „Athena Americîi" (Claverigo). Aici a domnit regele Necahualcoyotl („eoiotul care posteşte)".

25 *Panoila* (azt., călători, trecători, navigatori), populaţie şi oraş din Mexic, statul Tlaxcala; *cf.* şi *Panuco* (azt., loc populat de cei care sînt legaţi de mare), rîu din Mexic; izvorăşte din Valea Mexicului cu numele de Cuanhtitlan; diviziune administrativă a Noii Spânii.

28 *Pantlan,* oraş la est de Guerrero; rege al Mexicului peste statele Colima şi Michoacan.

27 *Sierra* (sp., lanţ de munţi); *Nevada* (sp., ninsoare) zonă muntoasă.

28 Guatemala. în această regiune s-au aşezat în secolele al VH-lea şi al VlII-lea, toltecii — prima populaţie maya-quiche, urmată de alte triburi nahua (izvoare istorice în *Popol Vuh* şi în *Memorial Tecpăn Atitlan,* scrise în cakchiquel). Etnologii consemnează aici existenţa triburilor mames — conduse de familiile Tamud şi Ilocab —, quichâs, cakchiqueles şi zutuhiles — conduse de patru fraţi: Nima-Quich6, Balam-Acab, Mahuchutah, Icbalan. „Imperiul Quiche a jucat cel mai important rol înainte de venirea spaniolilor, care — conduşi de Pedro de Alvarado — cuceresc oraşele Utatlan şi Iztcuintlân (1523 — 1524), întemeind primul oraş spaniol guatemaltec — Santiago de los Caballeros de Guatemala.

29 *Tamoanchan,* grădinile paradisului, unde trăiesc zeiţele pămîntului (J. SOUSTELLB, *The Daily Life of theAztecs,* Penguin Book, 1964, pp. 118, 195).

30 *Tolteca,* trib aparţmînd familiei nahua sau nahuatl; ~ soseşte în Mexic către secolele al Vl-lea şi al Vll-lea, venind din Nord. Primele lor oraşe, Cholula, Tuia — oraşul sacru din Analiuac,— capitala lor, poartă

amprenta culturii maya, avînd — după savantul Charnay — şi similitudini cu construcţiile din Extremul Orient. Confederaţia toltecă, formată din multiplele alianţe alo regilor din Golhuacan, Tetzcuco, Otopan, Tuia se dizolvă în secolul al X-lea, sub loviturile chichimecilor.
Tolteca, populaţie protoistorică ce domină Mexicul în antichitate; consideraţi a avea o origine mitică; veniţi — după unii autori — cu mult înaintea triburilor olmeca, xicalanque, maya, otomi, care vieţuiesc la 583 în Icatltân (vezi *infra).*
31 *Mexica,* nume luat de azteci în timpul exodului lor, pe cînd străbăteau un pămînt .dezolant, presărat cu cactuşi şi acacia, pe care l-au botezat *mizquiil* (sinonim cu *mexicas).* Alt etimon: *Mexitli,* zeul războiului la azteci.
32 *Tepaneca,* trib din Mexic (familia nahua), aşezat în Anahuac. Unul din conducătorii săi, Ixputzal, întemeiază statul Atzcapotzalco sau Ixputzalco. Primul rege este Acolhua Huetzintecuhtli, dar cel mai renumit rege este însă Tezozomoc, sub domnia căruia se construieşte oraşul Mexico.
33 *Itzcoatl,* al patrulea rege şi primul împărat al Mexicului, fiul natural al lui Acamapichtli şi unchiul lui Moctezuma, care îi şi urmează la tron. Ales ca succesor, după asasinarea fratelui său. — Chimalpopoca — de către tep ane ci *(v.supra).* Itzcoatl declară război lui Tezozomoc şi îl ucide într-o înfruntare personală. Este începutul războaielor care vor aduce aztecilor supremaţia. în 1432, cronicile înregistrează o nouă luptă cu tepanecii. Atacă oraşele Xochimilco şi Cuitlahuac. în 1435, Itzcoatl cucereşte Quauhnahuacul şi începe construirea templului lui Hmtzilopoxtli, cel mai mare edificiu din Mexic. La îndemnul nepotului şi sfătuitorului său — Tlacaelel —, Itzcoatl porunceşte, asemenea primului împărat chinez pierdut în legendă, (213 î.e.n.), arderea tuturor cărţilor, voind astfel că distrugă trecutul şi să dea o nouă origine naţiunii aztece. Moare în 1440.
34 în panteonul aztec, epifania solară, uraniană este dublă, pe de o parte, divinitatea solară de la miezul zilei — Huitzilopochtli —, reprezentată ca vultur ţinînd în cioc un şarpe înstelat, şi, pe de altă parte, „soarele negru", surprins în cursa sa nocturnă; iconografic, acesta apare ca fiind purtat în spate de zeul infernului. La alte popoare, soarele — simbol al „constrîngerii sociale" (Durkheim) sau al „cenzurii" (Freud) — este incarnat în Atum, Osiris, Baal, Mithra, Helios, Apolo. Dacă în mitologia chineză apar zece sori, în cea indiană şapte sori, iar în cea sumatreză opt_, cronologia aztecă este fondată pe cinci sori, avînd fiecare un simbol specific: tigrul — Tezcatlipoca (semn al frigului, al nopţii, al Nordului) —, vîntul — Quetzalcoatl (semnul vrăjitorilor, al Vestului) —, ploaia — Tlaloc (zeul ploii, semnul Sudului) —, apa — Chalchiuitlicue (zeiţa apei, semnul Estului) —, focul — Xiuhtecutli (zeul focului, reprezentat ca fluture). în zona extrem-orientală, o parte din sori sînt doborîţi de un erou

(în China — Yi doboară nouă); în India soarele îşi devorează copiii, precum Saturn *(Upanishade),* iar la azteci i se aduc sacrificii omeneşti. Soarele este emblema lui Vishnu şi Buddha, locuinţa Iui Purusha, Brahma (India). Strămoşul dinastiei din Angkor se numeşte Bâlâditya (soare răsare), acţiunile lui, ca şi cele ale împăraţilor chinezi în *Ming-fang,* se identifică revoluţiilor zodiacale. De comparat cu obîrşia celestă, uraniană a lui Moctezuma. Luna este răspunzătoare — în cosmologia aztecă — de succesiunea renaşterilor, afît pe plan cosmic, cît şi terestru. Luna este fiica lui Tlaloc, zeul ploii; divinităţile lunare, „cei 400 de iepuri", sînt şi zei ai beţiei, somnul şi trezia beţivului fiind asemuite evoluţiei lunare. în codexul mexican, luna este reprezentată ca un recipient în formă de corn, plin cu apă, pe care se detaşează silueta unui iepure. în mitologia greco-romană, luna este incarnată de Isis, Ishtar, Artemis şi Diana, Hecate. Simbolismul luno-solar, este prezent şi în mitologia maya (Itzama, cerul, identificat cu zeul solar Kinich Aham şi Ixchel, zeiţa lunii), în cea arabă, greacă (luna, soră a soarelui; cf. HESIOD, *Theogonia,* v. 371) sau română. în China luna este *yin,* iar soarele *yang:* „Tatăl Iui este soarele, mama sa este luna" *(Tablele de smarald).* Zeii primordiali — Vaishvănara, Shiva (India), P'an-ku, Lau-kiuz — au ochiul drept „soare", iar cel stîng „lună". Ochii corespund celor două *nâdi* laterale din yoga; *idâ* lunară şi *pingâla* solară. Călătoriile fiinţei eliberatoare, plecînd de la *nada,* centrală, fie către sfera solară *[devayăna,* calea zeilor), fie către sfera lunară *{pitri-yâna,* calea strămoşilor). După o veche tradiţie, în funcţie de dualitatea soare-lună, masculin-feminin, se jertfeau bărbaţi soarelui şi femei lunii (cf. J. SOUSTELLE, *La pensie cosmologique des anciens Mexicains,* Paris, 1940).

35 *Tumuli,* coline artificiale, specifice nu numai aztecilor, ci majorităţii popoarelor protoistorice, printre care şi pelasgilor aşezaţi pe teritoriul României(c/'. D. CANTEMIR, *Descriplio Moldaviae,* partea I, cap. 4); movile funerare (vezi şi „valul lui Traian", Muntele Ostrea/Osiris, identificat cu Apolo, zeul soarelui, după N. DENSUŞIANU, *Dacia preistorică,* Bucureşti, 1986, p. 133 şi urm.).

36 Olmeca sau Olmeca Uixtotin, cel mai vechi din triburile nahua, originar — după legendă — din Chicomoytoc sau Siete Cavernas (şapte peşteri). Aşezaţi pe Valea Atoyakului, construiesc cetatea Tepeticpac. Sînt înfrînţi de teochichimeci şi obligaţi să se retragă în ţinutul Zacatlân. Cultură specifică, de mare forţă, ale cărei motive se regăsesc în epoca aztecă (vezi J. SOUSTELLE, *Olmecii,* trad. românească, Bucureşti, 1984).

37 Tuia sau Tollan, cetate sacră, capitala regilor tolteci; fondată la începutul secolului al VUI-lea, distrusă în 1122 — se pare — de către azteci. După unii învăţaţi, Tuia nu este decît anticul Teoti(h)uacan sau (H)ueitiuacan (aztec), locul unde se fac regii, locul unde s-au născut zeii: *teotl* = zeu -* factitivul *teotia* = a zeifica; pasivul

leolihua şi -*can* — posLpoziţ-ie cu valoare locativă *(cf.* H. SPINDEN, *New Light on Quetzalcoatl,* „Actes du XVIIIe Congres International des Americanistes", Paris, 1947, ed. 1948, nota 30; LAURETTE SEJOURNE, *El mensaje de Quetzalcoatl,* „Cuadernos Americanos", Ano XIII, 1954, nr. 5; L. PROTILLA, *La filosofia nahuatl,* Mexico, 1956; PAUL KIRCHOFF, *Quetzalcoatl, Huemac y el fin de Tuia,* „Cuadernos...", Ano XIV, 1955, nov.-dec. (6), pp. 163-l96).

38 *Anahuac* (azt., în apropierea apei), cuvînt prin care se denumeşte coasta Mexicului (cf. Sahagun, Tezozomoc), făcîndu-se distincţie între Anahuac Xicalanca, sau coasta golfului, şi Anahuac Ayotlan, sau coasta Pacificului. Franciscanul Motolinia desemnează prin Anahuac, Noua Spanie; trib din zona omonimă.

39 *Mixteca* (azt., *Mixtecail* — *Mixtlan* ~ locul norilor), trib numeros, diferit de azteci. Vin din Nord, pe valea Rîului Panuco, ajung la Gholula şi de aici în ţinutul Mixteca. (Oaxaca). Aveau calendare, cronici, hieroglife, sanctuare ; erau împăraţi în grupuri, conduse de cacici, în fruntea cărora se afla un rege rezident în Tilantongo; Mixteca, idiom vorbit de mixteca, divizat în şase dialecte; tepozcolula, yanquitlân, tlahtaco, mietlantongo, cel din zona Baja Mixteca şi cel de pe Coastă.

40 *Pulque,* băutură alcoolică, obţinută prin fermentarea sucului de *agaye mexicana.* Cînd apare tulpina plantei, aceasta este tăiată, apoi lichidul cu gust dulceag, care se adună în fiecare zi în cavitatea rămasă, este pus să fermenteze în vase de piele. Adusă în Europa în 1561.

41 *Popoconaltepetl* sau *Popocalepetl* (azt., Muntele care Fumegă), vulcan în Mexic, la est de Puebla, în apropierea văii Mexicului; punct de convergenţă a două sisteme montane, Sierra de Cuernavaca şi Sierra Nevada. Prima ascensiune o face Diego de Ordâs (1519), tovarăşul lui Cortes.

42 *Otomi,* rasă de indieni mexicani din familia otomi hia-hiu ;ocupă teritoriile din statele Guanajuato şi Queretan, cîteva teritorii din Tlaxcala, Puebla, Veracruz, Michoacan etc.; această rasă cuprinde următoarele triburi: mazahuas, serranos, pames, jonaces sau mecos *(cf.* PIMENTEL, BANCROFT etc). Otomii sînt consideraţi a fi prima populaţie din această zonă a Americii; expulzaţi de tolteci *(cf.* CLAVIGERO).

43 *Coatepec* (azt., Dealul Şarpelui), aşezare în partea centrală a statului Veracruz (Mexic).

44 Muntele este locul sacru prin excelenţă, centru şi ax al universului. Erau consideraţi munţi axiali, sfinţi: Kailâsa şi Meru (India), Kunlun (China), Li-Ku-Ye, Fuji-Yama (Japonia), Olimp (Grecia), Albori (Persia) Garizm (Samaria), Elbruz şi Tabor, Horeb, Qaf (Islam), Potala (Tibet), Muntele Alb al celţilor etc. în Cambodgia, *lingă* shivaite sînt aşezate pe culmile munţilor (Lîngaparvata, Mahendraparvala, Phnom Bakheng) sau ale templelor — munţi cu trepte, asemănătoare celor mezo-

americane (Bakong, Ko-ker, Baphuon). Shiva-Mahesh-
vara coboară de pe Muntele Ba-Phnom, iar nemuritorii
taoişti se ridică la cer de pe culmea unui munte; Moise
primeşte tablele legii pe Muntele Sinai; împăraţii chinezi
aduc sacrificii pe culmile muntoase, ca şi fenicienii (vezi
betilii). Dacii construiesc hieropole în munţi (Grădiştea
Muncelului), îi sacralizează (Kogaion, muntele sacru al
lui Zalmoxis) sau îi transformă în altare (Babele.Caraiman),
dedicate cerului *(cf.* N. DENSUŞIANU, *op. cit.,* p. 208
şi urm.).
45 Peştera este un topos mitic frecvent în majoritatea
ariilor de civilizaţie. Ceremoniile de iniţiere de tipul *„re-
gressus ad uterum"* sînt inaugurate în peşteri consacrate
(MIRCBA ELIADE, *TraitS...* etc.); de asemenea, mis-
terele eleusine (V. MAGNIEN, *Les mystâres d'Eleusis,*
Paris 1950). Zoroastru în cinstea lui Mithra consacra
o peşteră (Porfir); de altfel, cultul lui Mithra, zeu solar,
se celebra sub pămînt. Zalmoxe se retrage într-o *grotă
subpumlnleană.* în templele rupestre, *cella* din templu
simbolizează peştera primordială. în *Upanishade,* peştera
conţine Atmâ, spiritul universal. Peştera este loc al
naşterii, regenerării şi iniţierii; a intra în peştera echiva-
lează cu întoarcerea la origini sau urcarea la cer: Ceres
intra în infern printr-o peşteră; nemuritorii chinezi fac
pelerinaje şi se înalţă la ceruri din peştera în care s-a
născut — după unele legende — Lao-Tzî. Luz, cetatea
nemuririi — în tradiţia iudaică — era subterană. Stră-
lucirea lui Amaterasu, zeiţa soarelui (Japonia) emana din
peşteră. în arealul arab se bucurau de o preţuire deosebită
peşterile Abu Ya'qub şi Tawîl.
Ca şi cifrele 1, 2, 3, 4, 5, 10, 12, cifra 7 îndeplineşte
funcţii mitice fundamentale, înregistrate de mitologi.
Astfel, la maya-quichâ, marele zeu al Cerului reprezintă
pe lîngă „zeul-treisprezece" împreună cu cele 12 stele
(zei ai ploii) şi „zeul-şapte", deoarece se adaugă celor 6 zei
cosmici. „Zeul-şapte" — zeu agrar — este legat de tre-
cerea soarelui la zenit *(cf. Popol Vuh:* v. R. GIRARD,
Le Popol-Vuh, Ilistoire culturelle des Maya-Quichi, Paris,
1954)
La maya, a şaptea zi este sub semnul jaguarului — simbol
al forţei interne a pămîntului (v. peştera). „Zeiţa 7",
numită „7 şerpi" sau „7 spice", simbolizează inima omului
de porumb. *Vira-Cocha,* zeu maya, are 7 ochi *(cf.* şi cei
„7 ochi ai Domnului", *Zaharia,* 4, 10)
7 este cifra cosmică sacră la turco-mongoli. în teozofie,
7 reprezintă armonia celor 4 elemente şi a celor 3 principii.
Cifră sacră în Sumer, simbolizează în Egipt viaţa eternă
şi schimbarea (perioada lunară are 7 zile). Emblemele şi
culorile scării lui Buddha, paşii pe care i-a făcut în fiecare
din cele 7 direcţii născînd universul, cerurile buddhice
sînt în număr de 7. Solomon construieşte templul în
7 ani; tot atîtea elemente cuprinde pecetea sa, iar *menora,*
sfeşnicul tradiţional, are acelaşi număr de ramuri. Cele
7 metale din scara misterelor lui Mithra, cei 7 rishi vedici,

cele 7 turnuri ale Meccăi îşi găsesc un „analogon" în soarele cu 7 raze sau în muntele Meru, cel cu 7 feţe întoarse către cele 7 *dvipa* (continente), corespunzătoare celor 7 direcţii ale spaţiului (hinduism). După Clement din Alexandria, cunoscut probabil de Sahagun, din Dumnezeu — „inimă a cuvîntului" emanau 6 întinderi şi 6 faze ale timpului, la care se adăuga întoarcerea la centru (nr. 7) marcînd desăvîrşirea *(septenar-vl).* în *Apocalipsa lui Ioan,* asupra căreia Sahagun va fi meditat nu o singură dată, se vorbeşte despre cifra 7, care primeşte nenumărate determinante: biserici, stele, peceţi, temple, flagele, regi etc.

46 *Michoaque,* trib aşezat în Michoacan, unul dintre cele mai puternice regate, superior chiar „Imperiului" aztec. Se întindea din centrul Anahuacului, de-a lungul rîului Zacatolân. Prima rasă, care a locuit aici, e cunoscută sub numele de *parapechas* sau *tarascos.* Oraş important: Tzintzuntzân. La sosirea spaniolilor, regatul era împărţit între „seniorii" din Pâtzcuaro, Coyucân, Tzintzuntzân. Mitologia lor cuprinde — fapt vrednic de semnalat — o legendă despre potopul universal, motiv fascinant pentru hermeneutica mitologiei comparate.

47 *Acolhuaca, acolhuacanos, acolhuagues, acolhuanzin, acolhuas, culhuas,* trib de indieni care locuiau în Mexic înaintea aztecilor. Către sfîrşitul veacului al Xl-lea — în urma revoltelor permanente şi a diviziunii de interese —, mare parte din ei emigrează din Amequemecan către Anahuac, „podiş mai înalf'.Ceva mai tîrziu vor fuziona cu chichimecii. Unul din conducătorii tribului — Acolhua — reformează obiceiurile, modul de viaţă etc.; de acum înainte populaţia avea să poarte numele regelui său. Alţi regi: Tichotatlan şi Ixtlilxochitl. Capitala regatului Acolhuacân: Tetzcuco. înfrînţi şi asimilat de azteci, asupra cărora se va exercita puternica influenţă a civilizaţiei acolhuace.

48 *Chalco* sau *chalca,* „regat" întemeiat de chichimeci (1000 e.n.), condus de Texcotzin şi de soţia sa, Acopal.

49 *Tlaxcalteca, tlaxcallan, texcallan,* populaţie cu rol important în cucerirea Mexicului. Vin în podişul mexican către sfîrşitul secolului al XH-lea şi se aşază pe lacul Texcoco. împărţiţi mai tîrziu în trei state sau „seniorii": Tepectipac, Ocotetelco, Teotlalpan, la care se vor adăuga Tizatlân şi Quiahuitztlân (fondat de chichimeci). Regimul politic asemănător Republicilor antice. Se aliază cu Cortez împotriva aztecilor.

60 *Ecatepec* (dealul vîntului), zonă la est de Tlaxcala; loc bătut de vînturi, consacrat în vechime idolului Ehecatl (denumire aztecă a vîntului) cel cu chip de cîine.

51 *Chiquiuh(i)o,* înălţime muntoasă.

62 *Chapultepec,* munte situat în partea extrem occidentală a zonei numită Pasco şi central vestică de Piaza Mejor din Mexico.

Insulă situată pe Lacul Texcoco.

Cînd Tenochtitlanul devine un oraş important, aztecii **vor** construi pe acest munte un templu şi o fortăreaţă,

pe care Moctczuma al II-lea o transformă mai tîrziu In reşedinţă de vară.

53 *Azcaputzalco,* oraş din Mexic, distrus în 1428. Capitală a tribului *tapaneques* (tepaneci), duşmani ai aztecilor.

54 *Coatlichan {coatl* = şarpe), populaţie şi aşezare omonimă din Mexic.

55 *Colhuacan,* aşezare fondată de indienii din vechiul Mexic, lîngă Lacul *Joachimulco,* sau *Culiacdn.* Devine, sub ocupaţie spaniolă, San Juan Evangelista.

56 *Tenochtitlan,* numele antic al oraşului Mexico. Legenda spune că în timpul exodului, aztecii au văzut un vultur devorînd un şarpe, semne interpretate de sacerdoţi ca poruncă divină de întemeiere în acele locuri a unei aşezări.

Cronologie aztecă. 1111 (?) — tribul *mexica* pleacă din Aztlân ; *1163 — mexica* celebrează „focul nou" la Coatepec; *1168* — căderea definitivă a capitalei toltece, Tuia; *1215* — *mexica* celebrează „focul nou" la Apaxco; *1267* — se celebrează „focul nou" la Tecpayocan; *1299 — mexica* ajunge la Chapultepec; *1319* — tribul este alungat din Chapultepec; *1343*— tribul *mexica* fuge din Colhuacan; *1345* — întemeierea oraşului Tenochtitlan ; *1358* — întemeierea oraşului Tlatelolco; *1371* — urcarea pe tron a lui Tezozomoc în Azcaputzalco; *1372*— urcarea pe tron a lui Acamapichtli, primul tlatoani din Mexico, în Tenochtitlan, şi a lui Guacuapitzahuac în Tlatelolco; *1375* — începutul ostilităţilor tribului *tepaneca-mexica* împotriva oraşului Chalco ; *1391* — moartea lui Acamapichtli; *1395* — războiul din Xaltocan; *1398* — expediţia tribului *mexica* împotriva Cuahtinchanului; *1402* — naşterea lui Nezahualcoyotl, suveran în Tetzcuco, din care a făcut „capitala intelectuală" a lumii nahuatl; poet şi filozof; *1403* — mexica celebrează „focul nou" la Tenochtitlan; *1407* — moartea lui Cuacuapitzahuac din Tlatelolco; urcarea pe tron a lui Tlacateotl (1407—1426); a luptat alături de *mexica* împotriva puterii din Azcaputzalco; *1409* — urcarea pe tron a lui Ixtlixochilt din Tetzcuco; *1414—1418* — războiul tribului *tepaneca-mexica* împotriva Tetzcucoului; *1417* — moartea lui Huizilhuitl, al doilea tlatoani din Mexico (Tenochtitlan), fiul lui Acamapichtli; în timpul domniei sale începe expansiunea teritorială a tenocilor; aduce bumbacul din ţinuturile calde şi organizează comerţul în lagună. Se urcă pe tron Chimalpopoca, al treilea tlatoani din Mexico; asasinat din porunca bunicului său Tezozomoc din Azcaputzalco sau a fiului acestuia — Mextlatl; *1418*— moartea lui Ixtlixochitl din Tetzcuco; *1426* — moartea lui Tezozomoc din Azcaputzalco, a lui Chimalpopoca din Tenochtitlan şi a lui Tlacateotl din Tlatelolco, ucişi de stăpînitorii din Azcaputzalco. Suirea pe tron a lui Maxtla (tiran tepanec, care a încercat să ţină sub stăpînire atît pe *mexica* din Tenochtitlan, cît şi pe chichimecii din Tetzcuco), a lui Itzcoatl (al patrulea tlatoani din Mexico, fiul lui Acamapichtli, eliberează poporul *mexica* de sub

tutela oraşului Azcaputzalco şi începe lucrările de construire a Tenochtitlanului şi a lui Cuauhtlatoa; *1428 — mexica* îi învinge pe tepanecii din Azcaputzalco; *1431 —* recucerirea oraşului Tetzcuco de către Nezahualcoyoll, fiul lui Ixtlixochitl din Tetzcuco şi a prinţesei Matlacihuatzin fiica regelui din Tenochtitlan,Huitzilihuitl *;1440 —* moartea lui Itzcoatl. Urcarea pe tron a lui Moctezuma, Montezuma sau Motecuzoma I Ilhuicamina, al cincilea tlatoani din Mexico, fiul lui Huitzilhuitl; ajutat de fratele său, Tlacaelel, „primul ministru", a stabilit regulile păcii aztece şi a întemeiat prima religie de stat; *1448—1450 —* noi ostilităţi împotriva oraşului Chalco; *1450—1454 —* marea foamete; *1455 —* celebrarea ceremoniei „focului nou" la Tenochtitlan; *1458 —* campania din Coixtlahuaca; *1461 -l462* - campania din Cotaxtla; *1465* - înfrîngerea oraşului Chalco; *1468—* moartea lui Moctezuma I. Urcarea pe tron a lui Axayacatl, al şaselea tlatoani din Mexico. El începe expansiunea mexicană pînă laTehuantepec şi supune oraşul Tlatelolco; *1472 —* moartea lui Nezahulacoyotl. Venirea la putere a lui Nezahualpilli, fiul precedentului. Poet, mag şi filozof, ca şi tatăl său, a favorizat dezvoltarea socială, economică şi culturală a oraşului Tetzcuco. Renumele său era atît de mare încît devenise consilierul tuturor regatelor din Valea Mexicului; *1473 —* înfrîngerea oraşului Tlatelolco. Moartea lui Moquihuix; *1474 —* campania din Toluca; *1478 —* campania împotriva tarascilor; *1481 —* moartea lui Axayacatl. Venirea la tron a lui Tizoc, al şaptelea tlatoani din Mexico. El a încercat să lupte împotriva ritualurilor din ce în ce mai sîngeroase ale poporului său, din care cauză — se pare — a şi fost otrăvit după numai patru ani de domnie; *1486 —* moartea lui Tizoc. Venirea la tron a lui Ahuizotl, al optulea tlatoani din Mexico. în timpul domniei sale a fost pusă la punct instituţia *pochteca* a negustorilor spioni, care organizau caravane spre ţinuturi îndepărtate; campanii împotriva tribului matlazinca; a renovat şi terminat marele templu din Tenochtitlan; a murit în timpul unei inundaţii a capitalei provocată de lucrările pentru aducerea apei pe care le ordonase; *1487 —* războiul împotriva huaxtecilor; cucerirea oraşului Xluhcoac; *1488—1489 —* campanie în regiunea Oaxaca; *1491 —1495 —* luarea în stăpînire a ţărmului Guerrero, de la Acapulco pînă la Zacatula; *1494—1495 —* noi campanii în regiunea Oaxaca; *1496 —* cucerirea regiunii Istmului Tehuantepec; *1499— 1500 —* campania din Soconusco ; *1500 —* inundaţie în Tenochtitlan; *1502 —* moartea lui Ahuizotl. Suirea pe tron a lui Moctezuma al II-lea sau Motecuzoma alll-lea Xocoyotzin (cel tînăr), al nouălea tlatoani din Mexico, fiul lui Axayacatl; poet, nu a acceptat decît cu mare aversiune să se urce pe tron; dur şi autocrat, a luptat împotriva puterii în creştere a castei războinicilor; a jucat un rol important în victoria rapidă a lui CorteV, moartea sa a rămas un mister: a fost ucis de pietrele aruncate de vasalii săi, exasperaţi de ezitările sale, sau de spaniolii

obosiţi de caracterul „divin" al acestui personaj?;
1503 — cucerirea oraşului Achiotla. Dezlănţuirea războiului împotriva Tlaxcalei. Campania din Quetzaltep.ee şi Tototepec; *1505—1506* — cucerirea Yanhuitlanului şi Zozollanului; *1507* — ceremonia „focului nou" la Tenochtitlan; *1508—1513* — campania aztecă împotriva Huexotzingoului; *1511* — luarea oraşului Tlaxiaco ; *1515* — moartea lui Nezahualpilli din Tetzcuco. Suirea pe tron a lui Cacama. Nou război împotriva Tlaxcalei. Populaţia huexotzinga se refugiază la Tenochtitlan; *1517* — Hemândez de Cârdoba ia conducerea unei expediţii spre coastele Mexicului; *1518* — sfîrşitul ocupaţiei aztece în Huexotzingo, care redevine aliata Tlaxcalei. Juan de Grijalva conduce o expediţie spre Mexic; *1519, 10 februarie*— Cortâs se îmbarcă pentru Mexico-Tenochtitlan; *8 noiembrie* — Cortâs intră în oraş; *1520, 27 iunie* — moartea lui Moctezuma al Il-lea, căruia îi urmează pentru o scurtă domnie de optzeci de zile Cuitlahuac, fiul lui Axayacafl şi fratele lui Moctezuma al Il-lea; moare de variolă. îi urmează la tron Cuauhtemoc, ultimul tlatoani din Mexico, fiul lui Ahuizotl, nepot şi ginere al lui Moctezuma al Il-lea. Opune o rezistenţă eroică împotriva spaniolilor; luat prizonier, este dus de Cortâs cu expediţia sa în ţinuturile maya; judecat şi condamnat la moarte în ziua de 28 februarie 1525, împreună cu suveranii din Tetzcuco şi Tlacopan. Numele său, Cuauhtemoc, „vulturul care cade" (de la *cuauhtli,* vultur, şi *temo,* a cădea), a fost adesea considerat ca profetic, simbolizînd sfîrşitul puterii aztece. *(cf.* P. KIRCHHOFF, *Mesoamerica* in *Acta Americana,* Mexico, 1943, voi. I, pp. 92-l07; G. VAILLANT, *Les Azteques du Mexique,* Paris, 1951; J. SOUSTELLE, *La vie quolidienne des Azteques ă la veille de la Conquele espagnole,* Paris, 1955; MIKB D. COE, *Mexico, ancient people and places,* New York, 1962; M. LEON-PORTILLA, *Le crepuscule des Azteques,* trad. fr. de A. Joucla-Ruau,Tournai, 1965; J. SOUSTELLE, *Les Azteques.* Paris, 1970; NATHAN WACHTEL, *La Vision des vaincus,* Paris, 1971; *Handbook of Middle American Indians,* Middle American Research Institute, Tulane Univ., Univ. of Texas Press, Austin, 1971, t. X; ANGEL M. GARIBAY, *Teogonia e Histâria de los Mexicanos,* Mexico, 1973; DAVIES NIGEL, *The Aztecs, a History,* Londra, 1973).

Capitolul 5

57 „Practic" *conquista* se desfăşoară între descoperirea zonei Pacificului de către Balboa (1513) şi triumful lui Pizarro în Peru (1535), neuitînd faptele, demne de Amadis sau Perceval, ale lui Cortes în Mexic.

58 Cele mai îndepărtate orizonturi, perceptibile arheologiei din zenitul aztec se află în epoca preceramică (15.000—1500 î.e.n.), urmată de cea preclasică (1500—300 e.n.), cînd apar primele temple dedicate lui Huehueteotl („zeul

bătrîn"), zeul focului. Imperiul aztec n-ar fi putut înflori fără epoca marilor civilizaţii clasice (300—900) care au lăsat urme la Teotihuacăn, Monte Alban, Tajin. în perioada postclasică, dominată de familia nahua-uto-aztecă, vin primele valuri de invadatori: toltecii, care fondează oraşul Tuia (980 e.n.), condus de regele preot Quetzal. Vor urma alte valuri migratoare, oLomi, tepaneci, şapte triburi de chichimeci, care vor invada Valea Analiu acului, Tlaxcala şi platoul central, unde trăiau urmaşii celor din Teotihuacăn, Azcaputzalco, Tuia, Colhuacan. Un trib de chichimeci vor părăsi Aztlanul (stat Nayarit) după 1000 de ani, îndreptîndu-se spre sud sub conducerea a 4 preoţi, care purtau pe umeri efigia zeului Huitzilopochtli, „colibri de stînga", care îi călăuzeşte în exodul lor către un Canaan „indian". în 1345, se îndeplineşte profeţia: viziunea vulturului devorînd un şarpe, avuta pe coasta vestică a lagunei Tetzcuco, şi va lumina de-acum înainte pînă la întinerirea lui Itzcoatl şi a lui Tlacaelel, sfătuitorul regelui. Popor ales de Huitzilopochtli, aztecii — urmaşi ai toltecilor — cuceresc toată Guatemala, cu excepţia Tlaxcalei, Michoacanului şi o parte din zona maya. în regimul triplei alianţe între Mexico-Tenochtitlan, Tetzcuco şi Tlacopân, sub regele Moctezuma I, apare o investiţie nouă — *Xochiyaoyotl,* „războiul florilor"—, în fond o înţelegere între triburile mexicane în vedereo procurării de prizonieri, necesari celebrării ritualurilor sacrificatorii. Nahuatl, limba din familia uto-aztecă, se cristalizează în ultimele două secole ale primului mileniu. Ramura nahuatl din Tuia (la nord de Mexico) va juca un rol preponderent în centrul Mexicului şi în Yucatan, dacă se admite că „renaşterea maya" a suferit influenţa toltecă. Căderea Tulei (1168), echivalînd cu căderea Constantinopolului (1453), va fi urmată de întemeierea Tenochtitlanului în primul sfert al secolului al XV-lea, viitorul Mexic. După mulfi istorici, statul aztec nu este un „imperiu universal" al civilizaţiei mexicane întrucît el nu reuşeşte să domine centrul civilizaţiei maya şi nu realizează unitatea statală. Aztecii erau buni administratori, redutabili războinici, constructori, arhitecţi, urbanişti de excepţie, dar ostaşi stîngaci. Aztecii şi mayaşii constituie pentru civilizaţia mexicană ceea ce au fost grecii şi romanii pentru Antichitatea europeană.

59 *Oaxaca [Huaxyacac,* loc acoperit de copaci) — stat **din** Mexic, care cuprinde zona meridională a Sierrei Madre del Sur, pătrunzînd pînă în Istmul Tehuantepec; învecinat cu Pueblas, Veracruz, Chiapas, Oceanul Pacific, Guerrero. Judecînd după ruinele fortificaţiilor de pe Monte **Alban** şi mai ales după necropola descoperită la Mitla, arheologii afirmă că aici se afla o zonă sacră, puterea sacerdotală întinzîndu-se nu numai peste cei din Anahuac, ei şi peste toate celelalte triburi. La debarcarea spaniolilor Moctezuma l-a consultat pe preotul Achiutla, care i-a răspuns că oracolul prezicea sfîrşitul Imperiului **aztec.**

Capitala, Oaxaca de Juarez, a fost fondată de spanioli tn 1529 pe locul cetăţii aztece Huaxyacac.

60 *Potonchan,* oraş şi populaţie de pe coasta occidentală a Peninsulei Yucatan (Mexic), numită şi Champoton.

61 Vezi prefaţa.

SECŢIUNEA A II-A

Capitolul 1

62 *Tlaxcala,* unul din statele care formează Republica Mexic.

Denumirea de tlaxcala vine de la indigenii *tlaxcallan* sau *texcallan* otc. (v. secţiunea I, cap. 4).

Aici se află cristelniţa, în care — după legendă — ar fi fost botezaţi primii aborigeni.

68 *Toci,* divinitate feminină din panteonul mexican, al cărei nume s-ar traduce prin „mama cea bună, sufletul pâmîntului", sinonim mitic pentru Gaia sau Cybela. în *Rig-Veda* găsim un fragment revelator pentru universalitatea acestui item: „Du-te sub această ţărînă — muma ta/ ... /Primeşte-l, Ţărînă, primeşte-l / Acoperă-l cu poalele tale/Aşa cum o mamă îşi ocroteşte fiul" *(Grhyasutra,* 4,1; *cf.şi* HARTLEY BURR ALEXANDER, *The world's rim: Great mysleries of the norlh american indians,* tr. fr., Paris, 1962).

Gultul ei culminează cu marea sărbătoare din luna Ocpanitzli (6—25 septembrie): începînd cu ziua de 11 pînă pe 18, de seara pînă la răsărit, se executa în ritmul unei tobe un dans, fără să fie intonate însă şi cîntece; între 11 şi 22 vrăjitori, împărţiţi în două tabere, se luptau între ei, aruneîndu-şi unii altora cocoloaşe, flori, frunze de papură, rămurele. La ritual participa şi o femeie, care juca rolul lui Toci.

într-un tîrziU:, femeia era dusă de preoţii *chicomecoatl* într-o camera din templu, unde o amăgeau să-l aştepte pe rege, întinsă în patul nupţial. înveşmîntată cu hainele lui Toci, la miezul nopţii, era condusă pe treptele templului, către platforma superioară, unde un preot o ucidea; altul îi reteza capul, era jupuită, iar un alt sacerdot se acoperea cu pielea ei. El devenea astfel personificarea zeiţei. Cadavrul femeii era apoi spintecat, i se scotea inima şi se arunca poporului.

64 într-adevăr, între 1576-l579 sînt consemnate mari epidemii.

66 *(San Juan) — Tianquiz* sau *tianguis (tianguistli),* piaţă, tîrg; sat la est de Veracruz.

66 Metamorfozele şi aglutinările do tipul Tonantzin — sfînta Ana, Tocitzin — sfîntul Ioan Botezătorul *(supra et infra)* sînt fenomene de sincretism religios. Sincretismul este un fenomen „neîntrerupt", „permanent" (M. ELIADE, *Traili d'histoire des religions,* Paris, Payot, 1964, p. 388). „Orice religie — scrie J. LAFAYE — este sincretică şi hie-

rofaniile cosmice sau biologice sînt o adevărată monedă eternă. . ." *(Quetzalcoatl et Guadalupe. Eschatologie et histoire au Mcxique* (521 —1821) — These. .., Paris, Lille, 1971, t. I, pp. 4—5). Politeismul mexican constituia un corp de credinţe deschis, gata să primească divinităţi noi cu condiţia ca ele să fi dispus de un ritual eficace. Astfel, panteonul aztec consta într-o colecţie de divinităţi tutelare ale tuturor zilelor din calendarul venusian, ale evenimentelor importante din biografia individului (naştere, căsătorie ele.), ale acţiunilor rutiniere care converg către păstrarea vieţii individuale şi de grup *(cf.* SAHAGUN *Histâria general de las cosaş de Nueva Espana,* cărţile I— XI, XII, cap. I —XIX). Grupul socio-etnic fiind un microcosm, trebuie operată distincţia între marile mituri cosmice şi prometeene, credinţa în apocalipsele trecute sau viitoare (potop, ploi de foc), pe de o parte, şi riturile agrare sau cele oficiate în sanctuare chtoniene, pe de altă parte (.1. SOUSTELLE, *La pensie cosmologique des anciens Mcxicains.* Paris, 1940, nota 7). Aşa cum religia romană s-a deschis misterelor lui Isis, politeismul aztec, produs al unui sincretism încă „nemineralizat" sau „nefosilizat" a asimilat creştinismul (J. SOUSTELLE, *op. cit.*; A. CASO, *Lareligiondelos Azteca,* Mexico, 1936 ; JOSE DE ACOSTA, *De procuranda Indorum salute,* Bibi. de Autores Espaîioles, t. LXXIII; A. SAINT-LU, *La Vcra Paz. Esprit âvangâlique et colonisalion,* partea II, cap. II — „Les vicisitudes de la conquete pacifique", pp. 273—376). în perioada colonizării spaniole, „religia era la ţară — afirmă Jean Meyer — un amestec de credinţe şi practici creştine şi indigene" *(Pour une sociologie des calholicismes m.exicains* în „Gahiers de sociologie ăconomique" nr. 12, mai 1965, p. 82) v. secţiunea a Ii-a, cap. 14, 15). Pentru informaţii suplimentare v. şi CLAUDE ARTHAUD, FR. HEBERT-STEVENS, FR. GALI, *Arta conchistadorilor,* trad. rom., Ed. Meridiane, 1971; MIREILLE SIMONI-ABBAT, *Aztecii,* tr. rom., Ed. Meridiane, 1979; MIROSLAV STÎNGL, *Indienii precolumbieni,* tr. rom., Ed. Meridiane, 1979; COTTIE A. BRULAND, *Popoarele soarelui,* tr. rom., Ed. Meridiane ,1981; J. SOUSTELLE, *Olmecii,* tr. rom., Ed. Meridiane, 1984.

Capitolul 2

67 în mitologia românească, soarele se naşte din „oul cosmic", este creat de Fărtat din cremene şi aur sau de Nefărtat din ochiul stîng al Drăcoaicei *(cf.* ROMULUS VULCĂNESCU, *Mitolog ia românească,* Buc, 1986, p. 370) v. şi simbolistica solară a căluşarilor *(Ibidem,* p. 379).

68 *Teotihuacan* (azt. sălaşul zeilor), aşezare aztecă renumită pentru piramidele sale (aproximativ 200), situate la 43 km de Mexico. Aici se află piramida Lunii *(Mezth* sau *Mextli Iteacual),* care se ridică în partea de sudi

înălţime— 44 m; bază dreptunghiulară— 130 m/156 m.
Se compune din 3 platforme, la distanţă una de cealaltă
de 10 m; flancul oriental prezintă un plan înclinat cu o J
rampă zigzagată prin care se face accesul la partea superioară i
— o platformă pătrată cu latura de 6 m. La 800 m dis- 1
tanţă, către extremitatea unei „avenida" de mici pira- I
mide, numită „Calea Morţilor" sau *Miccaotle, Mijcahotle j*
şi *Micalil* se înalţă piramida Soarelui; î. — 55 m sau 66 m]
(cf. CUBAS); baza cu latura de 208 m (baza dreptunghiu-
lară, după CUBAS, 232/220 m), formată din 3 platforme
pe laturile din sud, vest şi nord, cu o rampă zigzagată în
partea de est. Platforma superioară avea 18/32 m. La 800 m
mai jos în linie dreaptă şi la 1600 m de la piramida Lunii
se afla citadela Texcapan sau Texcalpa: 3 faţade către
sud, est şi nord; un perete de 300 m lungime, 8 înălţime
şi 32 lăţime. Pe acest perete se ridică 10 turnuri a 6 m
Înălţime. Faţada de vest de 300 m este constituită dintr-o
serie de piramide inegale. în centrul edificiului se află
un *llaltel,* turn de piatră şi pămînt de 28 m înălţime.
„Calea Morţilor" se întinde pe 800 km pînă la culmea dea-
lului Tlaginga. De-a lungul acestei căi se întîlnesc ruinele
vechii cetăţi, ruine de străzi, pieţe, piramide între 10—12m
înălţime: templele lui Tlaculteufl (Venus), Cicomecoatl
(Ceres), Chalchiuhtlicue (Junona), Xiuhtecutli (Vulcan),
Vacatecutli (Mercur). Cînd aztecii au ocupat podişul I
Anahuac au atribuit piramidele din Teotihuacan, Cholula
şi Papanflan toltecilor, care locuiseră aici cu 5 secole îp
urmă (500—648 e.n.). Templul din Mexico — consacrat
lui Texcatlipoca şi Huitzilochtli — a fost construit de
azteci, după modelul piramidelor din Teotihuacan cu
6 ani înainte de începerea călătoriilor lui Columb. Tem-
plele aztece — precum cele de la Ierusalim, Delfi,
Angkor, Borobudur — reprezintă o imagine a lumii divine,
un centru cosmic. Ziguratele, de pildă, simbolizează prin
cele 7 etaje cele 7 ceruri planetare: 1 — aur (Samas, zeul
soarelui); 2 — alb (Jupiter); 3 — roşu (Mercur); 4 —
albastru (Venus); 5 — galben (Marte); 6 — gri-argintiu
(Lună); 7 — negru (Saturn); cele 7 „trepte" uşurau cobo-
rîrea zeilor, legătura dintre Ger şi Pămînt. Ca şi în cazul
ritualurilor aztece, sacrificiile aveau loc pe platformele
superioare.

Templele hinduiste şi buddhiste au o structură orizontală
de tip mandala, iar cele creştine şi musulmane una ierar-
hizată, verticală.

Templele aztece sînt replici ale muntelui (v. *supra et
infra),* aşa cum cele din India, Angkor sau Java se voiau
c6pii ale Muntelui Meru.

Aztecii credeau că piramida Soarelui şi a Lunii din Teoti-
huacan fuseseră construite de zei. Legendă comparabilă
cu aceea a „constructorului" David, inspirat de zei la
Înălţarea templului, sau cu o alta relatînd ridicarea tem-
plului din Angkor-Vat după planul divin al lui Indra şi
Vishvakarma.

(59 *bubas* (sp.) — *bua* sau *buba,* pi. *bubas,* tumoare a pielii (bube) de obicei în zona inghinală *(Dic. Enciclop. Salvat,* Bercelona-Madrid, ed. IX, 1960).

70 *Teotexcalli* sau *teotezcalli* (azt.), stînca divină.

71 *copal (copalli,* mex.). Denumirea unor rădăcini folosite de mexicani în timpul ritualului pentru înmiresmarea („tămîierea") idolilor.

72 Vulturul este simbol universal celest şi solar (Huitzilopochtli).

După Jung — simbol patern.

Vulturul se identifică soarelui la azteci, indienii din America de Nord, japonezi *(kami),* hinduşi.

La greci, Zeus este simbolizat de vultur.

La indieni, vulturul *Garuda,* este simbolul soarelui, după cum în mazdeism, *varana* (puterea divină şi lumina gloriei) este reprezentat printr-un vultur *(cf. Acesta, Zâmydd-yasht:* yasht XIX, § 34-38).

Vulturul, forţa uraniană, este asociat uneori şarpelui (Huitzilopochtli — Quetzalcoatl) sau jaguarului — forţa telurică (v. „cavalerii vulturi" şi „cavalerii jaguari").

78 La indienii din Mezoamerica 4 jaguari veghează la cele 4 căi de acces către centrul oraşului.

în epoca a IlI-a a civilizaţiei maya-quiche", corespunde preeminenţei cultului lunar, jaguarul fiind glifa pentru zeiţa lună-pămînt.

îdolii obezi din epoca arhaică sînt numiţi *balam* (jaguar).

In perioada clasică, gura stilizată a jaguarului simbolizează în fresce sau sculpturi cerul,

în epoca istorică (după 1000 e.n.), jaguarul şi vulturul reprezintă armata terestră a cărei datorie este să hrănească soarele şi steaua dimineţii (Venus) cusînge şi inimi omeneşti (W. KRIGKEBERG, *Les religions des peuples cioilises de Meso-Amirique* in *Religions amerindiennes,* Paris, trad.fr., 1962).

Iniţial divinitate chtoniană, zeul mayas numărul 7 (jaguarul—pămînt devoră soarele), devine mai apoi divinitate uraniană, solară, simbolizînd cursa nocturnă a soarelui (v. „soarele negru", *cf.* J. THOMPSON, *Maya Hieroglyphic writing,* Univ. of Oklahoma, 1960).

La azteci, împăratul primea omagiul războinicilor, aşezat pe un tron pus pe un covor din pene de vultur şi rezemat de o piele de jaguar.

Capitolul 3

74 Platou] central mexican, nordul Peninsulei Yucatan, pămînturile înalte din Chiapas şi Guatemala au păstrat puţine mituri. în schimb, în zona munţilor Nayarit, pe versantul oriental, în pădurile din Chiapas şi la sud de Belize au fost culese mituri aparţinînd populaţiilor coras, huichols, huasteci, nahua, tepenahua, totanaci, mixe, popoloque, maya. *Quetzalcoatl (quetzalli,* pasăre mexi-

Cană, *Trogon collaris* sau *Calurus paradiseus,* şi *cohuatl,* şarpe; o altă traducere: „admirabilul geamăn".
Legenda spune că era zeu, focul creatorului Suprem, născut o dată cu alţi 3 fraţi gemeni. Unul din ei, Tezcatlipoca — („oglinda care fumegă" — *el cspejo humeante)* era autorul răului în lume. Quetzalcoatl dispare — la fel ca Zalmoxis — cu promisiunea de a se reîntoarce atunci cînd se vor fi repetat împrejurările anului său de naştere, cunoscut în calendarul aztec sub numele de *Ce Acad* sau anul trestiei. După trecerea a 4 cicluri a 676 ani, în apropierea perioadei a V-a, Quetzalcoatl se întoarce. Printr-o rară coincidenţă, anul 1519, cînd debarcă Ilernân Cortes, era şi un an *Ce Acatl.* S-a crezut că semnele — 3 comete pe cer, ridicarea apelor Lacului Tetzcuco fără o cauză anume, apariţia unei lumini strălucitoare, presentimentele lui Moctezuma — confirmă profeţia.
Quetzalcoatl, erou eponim din vechiul Mexic, adorat de azteci sub acest nume şi sub acela de Cuculkan (Quaquican, la maya). După istoricul hispano-american Fernando de Alva, Ixtlilxochitl, ultimul rege din Tul(l)a, capitala toltecilor, purta acest nume, iar marele preot se numea Ce Acatl Topiltzin.
Titlul de Quetzalcoatl a fost purtat de numeroşi sacerdoţi, fiind un sinonim posibil pentru „Deceneu"-l dacic. Cel mai cunoscut este Topiltzin din Tulancingo sau Tuia, care în 987 e.n. părăseşte oraşul.
în odiseea sa, Quetzalcoatl se opreşte la Cholula sau Chalollan, una din cele mai importante metropole religioase ale Mexicului, unde i se va ridica un templu, vizitat frecvent de pelerinii din Anahuac pînă la venirea spaniolilor, şi unde se practicau ritualuri sîngeroase, care implicau jertfe omeneşti.
în Tenochtitlan — Mexico, Quetzalcoatl era zeul tutelar al clanului Yopica.
Zeul vîntului şi inventatorul tuturor artelor.
Despre Quetzalcoatl la FR. DIEGO DURÂN, *Histâria de las Indias de Nueva Espafla y Islas de Tierra Ferme*; SAHAGDN, *Histâria...,* cartea III, „Del principio que tuvieron los dioses" (cap. III—XIV); cartea VII, cap. V *(cf. Histâria general...,* Mexico, 1956, voi. II, pp. 264-5); C.A. BURLAND, *The four Direclions of Time. An account of Page One of Codex Fejervary Mayer,* Santa Fe, New Mexico, 1950.
Brasseur de Bourbourg crede că Quetzalcoatl este un principe toltec divinizat.
ORDONEZ YAGUIAR *(Hist. del Cielo y de la Tierra)* vorbeşte despre un erou civilizator, asemănător lui Quetzalcoatl, anume *Votan,* originar din Valum-Votan şi care întemeiază tribul *Na-chan* („casa şarpelui").
în *Popol Vuh,* carte mayasă, Quetzalcoatl apare cu numele de Tepeu-Gucumatz.
într-o legendă chineză, apare un personaj fabulos — *Pangu* — , fiinţă cu cap de dragon şi trup de şarpe, identic, aşa-

dar, cu duhul *Zhulong* de pe muntele Zhongshan descris tn *Cartea munţilor şi mărilor [cf.* YUAN KE, *Miturile Chinei antice,* Buc, tr. rom., 1987, pp. 44—50), amintind de reprezentările lui Quetzalcoatl, ca şi *Typhon,* de altfel, din ţara arimilor, fiul lui Saturn, înfăţişat de doctrinele teologice egiptene jumătate om — jumătate balaur *[cf.* N. DENSUȘIANU, *Dacia preistorică,* Buc, Ed. Meridiane, ed. II, 1986, p. 127).

75 *Tzatzitepetl,* lanţ de munţi (Mexic).

76 *Tărtăcuţă, tigvă* sau *ttlv,* plantă legumicolă, anuală, din familia cucurbitaceolor *(Lagenaria gourda)*; tulpina tîrîtoare, flori albe, fructul alungit cu o umflătură ovoidă la un capăt.

77 Vezi motivul „filirului", al „băuturii vrăjite" în cultura evului mediu european (E. R. GURTIUS, DENIS DE ROUGEMONT ş.a.)

Capitolul 4

78 *Coatepec (coatl,* șarpe; *tepec, deal),* oraș în statul Veracruz, lîngă Munţii Sierra Madre, ale căror creste — Tecomates sau Tomasolapa — îl vor fi făcut pe Sahagun să se gîndească la provincia sa natală.

Capitolul 5

79. în tradiţia mezoamericană, apusul Soarelui nu este perceput ca moarte, ci ca o coborîre a astrului în regiunile inferioare, în regatul morţii. Spre deosebire de alte mitologii, Soarele străbate infernul fără să moară, de unde şi calitatea solară a vulturului în şamanism. în mitologia greco-romană Soarele este identificat cu moartea; divinităţile lethifere sînt frecvente: Zeus, Athena, Apolo, Artemis, Ares (Marte), Hades (Pluton), Hecate, Persefona. Credinţa că „palatul Soarelui" este o locuinţă a morţilor poate fi comparată cu o legendă — transcrisă de Plutarli — , după care oamenii buni îşi petrec timpul dintre prima şi a doua moarte pe lună *[cf.* G.VAN RIJNBERK, *Le Tarot,* Lyon, 1947); un alt analogon ar fi palatul lui Odin, unde walkiriile îi conduc pe eroi. în zona mitică românească, templul primitiv al lui Apolo hiperboreanul, zeul soarelui, sau templul numit şi „Mînăstirea Albă" de Ia porţile Dunării, din Insula Leuce (Albă), precum şi sanctuarul cu soarele de ardezit de la Sarmizegetusa Regia (c. secolul al Vll-lea î.e.n.) constituie corespondenţi semio-mitici notabili *[cf.* N. DENSUȘIANU, *Dacia preistorică,* 1986, p. 106-l20; R. VULCĂNESCU, *Mitologie românească,* Bucureşti, 1987, pp. 114—117). GRIGORE G. TOGILESGU, *Dacia înainte de romani,* Buc, 1880, partea a 2-a, *Ethnografia Daciei, passim.*

Capitolul 6
80 *Tezcallipoca* — rege din Tuia (Mexic), cunoscut ca Huemac I (secolele al IX-lea — al X-lea).
Zeul Tezcatlipoca are un posibil corespondent în imaginea lui Cronos devorîndu-și copiii sau a minotaurului, căruia la fiecare 3 ani i se jertfeau 7 băieţi şi 7 fete. O descriere, uşor indignată, a sacrificiului practicat de azteci, la BERNAL DÎAZ DEL CASTILLO:„... după ce sfîrtecau pieptul unui sărman indian, cu nişte cuţitoaio lungi de obsidian, îi smulgeau inima ce încă mai bătea, pe care o ofereau drept jertfă zeilor, împreună cu sîngelelui cald. Apoi, îi tăiau coapsele şi braţele şi capul, cu care se îndopau la mari ospeţe, după aceea ţeasta o înfigeau în ţeapă, iar restul trupului nu îl mîncau, ci îl dădeau la fiare". *(Adevărata istorie a cuceririi Noii Spanii,* Buc, Ed. Meridiane, 1986, voi. II, p. 79).
Agamemnon îşi sacrifică fiica, pe Ifigenia (Homer) etc. (v. Secţiunea a Ii-a cap. 7, 9, 10 etc).
La capitolul „sacrificii umane" pot fi trecute şi luptele de gladiatori din Grecia şi Roma antică (cf. C. DANIEL, *Civilizaţia feniciană,* Buc, 1979, p. 253, *sqq),* precum şi „înmormîntările colective" din Sumer cu prilejul dispariţiei regelui sau reginei (C. L. WOOLEY, *Les Sumeriens,* Paris, 1930, p. 47; C. DANIEL, *Civilizaţia sumeriană,* Buc, 1983, p. 82).
Sacrificii umane la moartea unei căpetenii se practicau şi în „Ţara Kuş" (G. DANIEL, *Pe urmele vechilor civilizaţii,* Buc, 1987, p. 35), în Egipt (Imperiul Vechi), la sciţi sau în China antică (JAGQUES C-ERNET, *Lumea chineză,* Buc, Ed. Meridiane, 1985, voi. I, pp. 74—75).
în insula Anglesey (vechea Mona), celţii sacrificau oameni pentru cunoaşterea viitorului (TACIT, *Ann,*. XIV, 30; D. BERCIU, *Lumea cehilor,* Buc, 1970, pp. 205- 206).
81 *areytos,* cuvînt de origine caraibiană cu sensul de sărbători, dansuri; în nahuatl, *netotiliztli.*
Capitolul 7
82 Caesar vorbeşte în cărţile sale despre manechinele umplute cu oameni, *„imrnani magnitudine simulacra'^1* cărora druizii le dădeau foc
Zeului cananeean Moloch (Melek), confundat adesea cu Baal, i se jertfeau copii prin ardere.
în unele rituri irlandeze, regii sufereau o moarte sacrificială prin foc sau apă. De altfel, ritualul sacrificării sau al flagelării simbolice a regelui sau a unui reprezentant al zeilor apare simultan sau separat în societăţi depărtate geografic: Mexic, Babilon, Africa sud-eritroeană (L. FROBENIUS, *Le destin des civilisalions,* Paris tr. fr. 1940, p. 154 ; PAUL RADlN,Hi'sî. *delacivilisation indienne,* Paris, tr. fr., 1953, p. 64 *sqq.)*. Riturile de purificare prin foc

stnt „rituri de trecere", caracteristice culturilor agrare şl simbolizînd incendiile cîmpurilor, care se acoperă apoi da verdeaţă. în *Popol Vuh,* eroii gemeni, zeii porumbului, pier pe rug pentru a renaşte. Din cenuşa lor, amestecată cu apă, se vor naşte din nou Soarele şi Luna.
Zeul focului, Iluehueteotl, este reprezentat în codexuri cu panaş surmontat de o pasăre albastră, un pectoral în formă de fluture şi un cîine. Pe bandoul central, două triunghiuri isoscolo întrepătrunse, simbolizînd apa și focul,
în hinduism, Agni, Indra, Stirya reprezintă focul lumii terestre, intermediare şi celeste, la care se adaugă focul de penetraţie sau absorbţie *(Vais hvanara)* şi cel distrugător,
în mazdeism focul este de natură divină. La druizi se aprindea „focul lui Bol" (1 mai).
Buddhismul şi tantrismul vorbesc despre „focul interior".
în doctrina creştină ca și în credinţele populare româneşti se celebrează „focul nou" (v. *infra* secţiunea a Ii-a, cap. 14).
în ritualurile aztece inima joacă un rol central (v. secţiunea a Ii-a, cap. 6, 7, 9, 10; secţiunea a IlI-a, cap. 14),
ea implică „principi ui" regenerării, ca şi în mitologia greacă, de altfel: Zens înghite inima lui Zagreus, sfîșiat de titani, reuşind după aceea să-l facă să renască sub înfăţişarea lui Dionysos.
în India, inima *(hridaya)* este considerată Brahma-pura (locuinţa lui Brahma), identificată cu Prajâpati şi Brahma,
în *Huang-ti nei King,* inima apare ca organ regal. De altfel, în China se identifică soarelui; atribuindu-i-se elementul foc, ea se ridică pînă la principiul luminii *(Su-wen).*
88 Pilozitatea facio-craniană fiind un atribut (simbol) al forţei, al virilităţii, smulgerea sau arderea firelor de păr („jertfa părului") reprezenta în spaţiul mitologiei chineze (Tang-Victoriosul, Kan-tsiang), nord-americane (scalparea), indică (v. Caldamuni) renunţarea la anumite prerogative „profane", simularea „morţii" terestre ca o condiţie a „renaşterii celeste" (v. secţiunea a Ii-a, cap. 6, 8, 12; secţiunea a III-a, cap. 14).
Capitolul 8
84 *Uei tecuilhuitl* — cuvînt format din *ts, cuicailan, huitl*
85 Zeiţă ocrotitoare a porumbului crud.
86 Roşul simbolizează dimensiunea nocturnă, femelă, centripetă, dar şi aceea diurnă, masculină centrifugă. Reprezintă focul central, legat de verdeaţa pămîntului, dar şi misterul, zonele sufleteşti.
În regim iniţiatic, roşul are o semnificaţie funerară (v. *infra).*
87 în cosmologia mexicană, „galbenul" este culoarea „pielii noi" a pămîntului la începutul anotimpului ploios. De aceea Xipe Totec (Domnul Nostru Jupuit) este şi zeul bijutierilor (v. secţiunea a II-a, cap. 10). Laserbarea

de primăvară, preoţii se îmbracă în piei vopsite în galben, simbol al victimelor sacrificate.
în panteonul aztec, Huitzilopochtli, războinicul victorios, zeul soarelui de la miezul zilei este zugrăvit în galben şi albastru.
Galbenul este — la azteci şi la chinezi — culoarea nordului sau a sudului. In tantrismul buddhist, galbenul corespunde centrului-Rădăcină *(Mulădhărachakra)* şi elementului pămînt *(Ratnasambhava).*
Galbenul este atributul lui Mithra (Persia) şi al lui Apolo (Grecia).
88 în *Popol Vuh (maya-quichâ)* cifra 4 este frecventă: 4 creaţiuni succesive, corespunzătoare celor 4 sori, 4 epoci, simbolizate de 4 tigri stînd de pază.
Indienii din America de Nord divizează spaţiul şi timpul în 4 unităţi.
Din epocile preistorice, 4 reprezintă solidul, tangibilul, sensibilul, terestrul.
Există 4 vînturi, puncte cardinale, fluvii în Paradis, litere ale numelui divin YHVH (Iahve), fiecare dinele fiind embleme ale cîteunui trib (Y — om, H — leu, V — taur, H — vultur).
Simbol al careului, decadei, tetrachtisului pitagoreic, 4 — număr sacru în *Vede* — este semnul morţii şi al totalităţii.
în tradiţia sufită există 4 porţi corespunzătoare celor 4 elemente: cer, foc, apă, pămînt.
Capitolul 9
89 Prinţul florilor; unul din cei treisprezece paznici ai orelor zilei.
90 „Postul florilor". în *Codex Vaticanus* , floarea este unul din cele 20 de semne ale zilei.
Orizont comparatist: floarea este un semn al *Florii de aur* în simbolistica tantrico-taoistă: unirea esenţei *(tsing)* şi suflului *(K'i),* a apei şi focului.
Floarea reprezintă „elixirul vieţii", iar înflorirea întoarcerea la centru, la unitate, (v. secţiunea a Ii-a, cap. 11).
Capitolul 10
91 Ritual al lunii Cuauhtli, analog ceremoniei pe care sumerienii o celebrau în luna zeului Zu-en („stăpînul care cunoaşte"), numit şi Nana sau Innana, iar mai tîrziu Asimur. A cincisprezecea zi a lunii, denumită în akkadiană *sepettu (sabbath),* era o zi a veseliei, regilor şi jertfelor în calendarul babilonian.
în oraşul Ur aveau loc însemnate ritualuri dedicate zeilor lunii (C. DANIEL, *Civilizaţia sumeriană,* Buc, 1983, pp. 165-l66).
Celtiberii venerau zeii anonimi în nopţile cu lună plină *(Acte,* 17, 23).

Capitolul 12
92 Ofrandele erau de mai multe feluri: de la ornamentarea idolilor şi a altarelor cu hîrtie decupată, de la aducerea de mîncăruri sau tămîie pînă la sacrificiul *(p'a chi,* cuvînt yucatec însemnînd „a deschide gura") animal sau uman, diferenţiat şi el după cum celui ales i se smulgea inima, era decapitat, transpersat de săgeţi sau se autoflagela prin înţepare cu spini de agavă.
Capitolul 15
98—94 Obsedat de moarte, aztecul ştia că este supus timpului, pe care îl concepea nu ca pe o entitate abstractă şi fluidă desfăşurîndu-se neîncetat spre a se împlini în veşnicie, ci ca pe o realitate vie, materială şi finită. Materie fiind, timpul aztec se uzează, îşi pierde energia, îndreptîndu-se către alte cicluri sau către ultimul _; el, timpul, este fiinţa lucrurilor şi a oamenilor pe care îi impregnează cu precaritatea sa.
Totuşi, fluxul temporal nu este în mod uniform continuu; un sistem de calendare multiple definesc şi desemnează fiecare din diviziunile (unităţile), temporale, determinîndu-le revenirile şi combinaţiile. Aztecii cunoşteau trei moduri de diviziune a timpului: 1 — un an solar de 365 zile, împărţit în 18 luni a cîte 20 zile, completate cu cîte 5 zile „goale", fără nume şi recunoscute ca nefaste. 2 — Un calendar ritual sau divinatoriu *(tonalpualli)* — plasat simultan cu cel dintîi — compus din 260 zile, bazat pe combinarea unei serii de 13 numere (de la 1 la 13) şi de 20 de semne: *cipaclli* (crocodil), *ecatl* (vînt), *calli* (casă), *cuetzpalin* (şopîrlă), *coatl* (şarpe), *miquiztli* (moarte), *mazatl* (cerb), *tochtli* (iepure), *atl* (apă), *itzcuintli* (cîine), *ozornatli* (maimuţă), *malinatli* (iarbă), *acatl* (stuf), *ocelotl* (jaguar), *quauhtli* (vultur), *cozcaquauhtli* (vultur), *ollin* (mişcare), *tecpatl* (cuţit), *quiauill* (ploaie), *xochitl* (floare). Fiecare zi era desemnată printr-unul din aceste semne precedate de o cifră de la 1 la 13: 1 *cipactli,* 2 *ecatl,* 3 *calli...* 13 *acatl,* 1 *oceolll,* 2 *quauhtli,* etc.Aceeaşi combinaţie nu putea figura decît o dată de-a lungul celor 260 zile din calendarul divinatoriu. împărţind 365 de zile la 20 (numărul zilelor corespunzător fiecăreia din cele 18 luni) rămîne un rest de 5 (echivalentul celor 5 zile „goale"), astfel prima zi a fiecărui an solar se decalează cu 5 diviziuni în raport cu anul precedent.Nu mai sînt în felul acesta decît 4 semne (20: 5) prin care sînt desemnaţi anii solari: *acatl, tecpatl, calli, tochtli.* Acelaşi semn însoţit de acelaşi număr nu revine decît după (13 x 4) 52 de ani solari. Această perioadă constituie un ciclu a cărui săvîrşire poate marca sfîrşitul lumii. Pentru a îndepărta această catastrofă şi a asigura trecerea de la o eră la alta se oficiau mari ceremonii religioase precum „Focul nou" (moment celebrat şi de populaţiile

din aria europeană!) şi „Legătura ariilor". 3 — Al treilea mod de diviziune a timpului era reglat de planeta Venus. Ţinînd cont de faptul că un an venusian echivalează cu 584 zile solare, astrologii azteci au calculat că timpul celor trei „tipuri" de ani — venusieni, solari, divinatorii — ajunge să coincidă cu 37 960 de zile, fie numărînd 104 ani solari, fie două cicluri a cîte 52 ani, perioadă numită de azteci *ueuetiliztli* — „bătrîneţea" (V. *infra).*
Calendarul ritual are o dublă dependenţă: a— fatalitatea destinului. Viaţa mexicanului, ca şi a zeilor săi do altfel, este determinată de ziua de naştere, şi anume de semnul zilei şi de cifra care o precedă, de direcţia spaţiului căruia îi este asociată, ca şi de trezena căreia îi aparţine, la care se adaugă divinităţile şi direcţia spaţiului corespunzător trezenei, semnul anului în care se află ziua şi, iarăşi, direcţia spaţiului care domină semnul anului, b.— Calendarul ritual, dublat de cel solar, funcţionează ca un „memento mori": dezagregarea timpului se manifestă aproape material, ciclul de 52 de ani marcînd limitele existenţei temporale. După 52 de ani, semnul cronologic folosit iniţia] revine, toate denumirile posibile sînt consumate; cele 260 de binoame ale calendarului divinatoriu (20 semne şi 13 numere) au „trecut" pe rînd prin dreptul celor cinci zile „goale", care mărginesc anul solar. Cei care se năşteau în aceste zile „nu contau"; zilele nefaste distrugeau semnele corespondente, denumirile se goleau treptat de conţinutul lor semantic, timpul se neantiza. Calendarul divinatoriu dirija şi ritma— se pare — mişcarea prin care timpul, şi implicit omul, era vidat de propia-i substanţă.
Calendarul solar îşi are originea în trebuinţele vieţii agricole, reglate de ciclicitatea fenomenelor naturale, dar este totodată şi calendarul religios. Majoritatea lunilor poartă numele ceremoniei care avea să fie celebrate în luna respectivă, iar succesiunea ceremoniilor o determină pe aceea a sacrificiilor periodice în cursul cărora aztecii vărsau sîngele victimelor încercînd să restituie universului energia, care se consuma odată cu scurgerea timpului.
Repere de mitologie comparată, în zona caldeeană; anul lunar avea 12 luni *(araj)* de 28, 29 şi 30 zile şi număra 354-356 zile.
De origine caldeeană, calendarul egiptean divide timpul în ani de 360 zile plus 5 complementare sau epagomene (v. *supra,* pentru comparaţie codul de corecţie a calendarului la azteci), 36 decade şi 12 luni a cîte 30 zile fiecare. Ca şi aztecii, egiptenii aveau nume simbolice pentru lunile lor: Thoth, Paophi, Athir, Chaoiae, Tybi, Mechir, Pliamenoth, Pharmout, Pachon, Payni, Epiphi, Mesori.
Calendarul ebraic era lunisolar, cel avestic lunar, ca şi cel arab, chinez sau japonez.
în Persia, timpul se afla sub 4 semne: taurul (Thuravâkara), torentele (Adukana), focul (Athriyâdi) şi căldura (Garmajada).

v%

Similitudini se pot depista şi în zona Indusului, unde timpul se măsoară în ani siderali şi în luni solare. Cele 3 epoci fundamentale — epoca de aur *[Kritayuga* — 1 728 000 ani), de argint *(Tretayuga* — 1 296 000 ani), aramă *(Dvaparayuga* — 864 000 ani) şi fier *(Kaliyuga* — 432 000 ani) - însumau 4 320 000 ani *(Mahayuga).* 71 de *Makayugas* plus un crepuscul de 1 728 000 ani echivalează cu o *marantara* plus o auroră de 1 728 000 sau un Eon sau Kalpa, care are 4 320 000 000 ani, o kalpa fiind egală cu o zi a lui Brahma.

Capitolul 16

95 Mitologia focului, ale cărui funcţii ritualice sînt reductibile practic la două — substitut al soarelui (echivalent sau „furat" din soare, *pars pro toto)* şi, implicit, regenerator al său—, se constituie,de fapt, ca mitologie regională, integrată în mitologia solară. în Insula Lemnos, în Grecia antică, o dată pe an se stingeau focurile şi timp de 9 zile— în care aprinderea focului se afla sub regimul interdicţiei— se aduceau jertfe morţilor şi puterilor infernale. „Focul nou" — simbol al renaşterii vegetale şi umane — adus apoi din Insula Delos *[Revuedes traditions pop ulaires,* 1912, 466; SEXTI POMPEI FESTI, *De verborum significalu; Odiseea,* IX). Un ritual similar la tribul wadai din Africa *(Bevue des traditions. . . loc. cit.* p. 446).

Celţii puneau focul în legătură cu echinocţiile de primăvară şi de toamnă ca şi egiptenii şi aztecii, de altfel, care celebrau sărbătoarea numită „naşterea toiagului solar": pentru că astrul scăpata în fiecare zi pe cer, iar lumina şi căldura scădeau, se presupunea că era nevoie să fie sprijinit (J. G. FRAZER, *Le rameau d'or, La maîtrise magique du soleil,* Paris, 1923, pp. 72—73 ; v. SAHAGUN, cap. 2, „Zămislirea Soarelui").

La 1 martie, vestalele romane aprindeau de la soare „focul veşnic"; vechii greci executau aceeaşi operaţie cu ajutorul oglinzii sau a unui cristal *(of.* PLUTARCH; v. J. BALTRUSAITIS, *Oglinda,* Buc, trad. rom. 1983).

Românii celebrau pe culmile dealurilor cultul solar legat de începutul primăverii, numit „Alimori"; Tache Papahagi notează un obicei similar la „Părăsemi" *(Din folklorul romanic şi cel latin,* 1923, p. 61 j. Ritualul focului avea loc şi de sfîntul Gheorghe cînd înceta „iernatecul", sărbătoare comparată de D. A. Vasiliu cu ziua Palililor ţinută în mare cinste în Roma antică, precum şi în Grecia, Persia şi India. (D. A. VASILIU, *Focul viu In datinile poporului român in legătură cu ale altor popoare,* Casa scoalelor, 1943, p. 25; SIMEON FLOREA MARIAN, *Sărbătorile la Români,* Buc, 1898, voi. III, p. 226). Ritualul focului se celebra, la noi, de asemenea, pe 24 iunie (Sînzienele sau Drăgaica) şi toamna, cînd se aprindea „focul lui Sumedru sau Sâmedru" (ELENA NICULIŢĂ-VORONCA, *Datinile*

fi credinţele populare româneşti, Cernăuţi, 1903, I, partea V, pp. 1198 *sqq,* 1204 *sqq;* T. PAMFILE, *Sărbători de toamnă,* 1914, pp. 63—65; A. GOROVEI, *Credinţe şi superstiţii ale poporului român,* 1915, p. 18).

Ţăranii francezi făceau de Saint Jean o coIoană din rămurele de salcie, peste care — după ce o ungeau cu substanţe inflamabile — aruncau cu şerpi vii; aceştia se încolăceau spre vîrf şi apoi cădeau la pămînt (W. MANNIIARDT, *Wald-und Feldkulte, I,* pp. 515—516; *Revue des traditions... loc. cit.,* voi. 27, pp. 140, 470).

Focul are funcţia de agent purificator la români (oameni şi animale sar la anumite sărbători peste focurile aprinse spre a alunga bolile) şi la populaţiile semite, care de sărbătoarea Purim, atît în Babilon, cît şi în Elam *(cf. Dicţionarul Aruch),* ardeau chipul demonului Aman; v. şi „focul lui Moloch"; ritualuri similare în Egipt, India, Franţa, Germania *{cf.* W. MANNIIARDT, *op. cit.,* II, cap. VI, pp. 302-308).

La greci, ca şi în mitologiile Americii precolumbiene, există o zeiţă — a vetrei, identificată uneori cu vatra însăşi — Hestia (HESIOD, *Theogonia)*; masa Bestiei se înfăţişează ca o „imitaţie a pămîntului", iar tronul ei este „tronul central al cosmosului". De altfel, după pitagoreici, *hestia kosmo* este pămîntul pus în mişcare de focul central al universului.

La Troia se celebra cultul cabirilor („cei care ard"). Grecii, ca şi sacerdoţii azteci, mai tîrziu, obţineau focul prin frecarea unei bucăţi de lemn de esenţă tare (laur) în orificiul practicat într-un fragment lemnos de esenţă moale (iederă, clematită, stejar, cîrmîz, tei). Operaţia, numită de romani *ignaria,* este „încifrată" în numele lui Prometeu, care provine de la *Pramaiha, Pramathyus,* adică „cel care obţine focul prin frecare". „Ritualul aprinderii", descris şi de Sahagun, îl aflăm, de asemenea, în textele vedice, care numesc bastonul folosit la frecare „Pramantha" *(cf.* KUHN, BANDRY ş.a.).

In Cambodgia se alegea un „Rege al focului", care locuia succesiv în 7 turnuri de pe 7 munţi; de el depindea soarele şi sfîrşitul lumii (FRAZER, *op. cit.,* pp. 10l-l22).

Credinţe similare la români: „Focul e mare putere, e al doilea după Dumnezeu, el ţine cerul. Văzduhul pe care sboară pasărea e foc" (ELENA NICULIŢĂ-VORONCA, *op. cit.,* I, pp. IV-V, 1200 v. şi NICOLAE DENSUŞIANU, *Chestionar,* manuscris Academia R.S.R. 2/444).

Pentru relaţia soare-foc semnificative sînt, de asemenea, interpretările folclorice ale discursului oniric: „Soarele de-l visezi, e foc" (ELENA NICULIŢĂ-VORONCA, *op. cit.,* p. 1215) sau „Dacă cineva visează că arde undeva, e semn că a doua zi va fi zi cu soare" (A. GOROVEI, *op. cit.,* p. 121); v. pentru completare SAHAG1ÎN, *supra,* secţiunea a Ii-a, cap. 2 şi 7.

96—97 Deși Sahagun reţine numai efectele malefice ale plantelor, aztecii — ca şi alte popoare — cunoșteau neîndoielnic şi plante benefice (pe lîngă porumb) cu funcţii terapeutice. Astfel—deschidem aici o perspectivă comparativ-istorică, argument la ipoteza noastră! — vechii indieni credeau că bolile se pot vindeca prin aruncarea lor pe arborii fructiferi, pe stejar sau soc. O credinţă analoagă la germani, veneţieni, valoni, slavi şi români (A. WUTTKE, *Geschichte des deutschen Volkseberglaubens der Gegenwart,* Berlin, 18G9, pp. 300, 309, 398 ; E. MEYER, *Deutsche Volhshunde,* Strasbourg, 1898, p. 265; MONSEUR, *Le Folklore Wallon,* Bruxelles, f.a. p. 24; FR. KRAUSS, *Volksglaube und religioser Brauch de Sud-Slaven,* Munstcr, 1890, p. 35; P. SEBILLOT, *Coutumes, Iraditions populaires de la Haute-Brelagne,* col. „Litte\ratures populaires de toutes Ies nations", I, pp. 58-60; RAOUL DE LA GRASSERIE, *Des religions comparâes au point de vue sociologique,* Paris, 1899, p. 123 *sqq.;* ANGELO DE *GXJBERNATlS,Mythologie des plantes,* Paris, 1878, I, p. 113 *sqq;* GH. F. CIAUȘANU, *Superstiţiile poporului român In asemănare cu ale altor popoare vechi şi nouă,* Buc, Socec, 1914, pp. 243—244, 265).
98 „Botanica astrologică" şi „mineralogică" — ale cărei începuturi sub formă de ierbare şi lapidarii datează cel puțin de pe vremea lui Bolos din Mendes (c.200 î.e.n.) — atribuie anumitor zei diverse plante sau pietre preţioase (BIDEZ-CUMONT, *Les mages hellenises,* I, p. 194; L. FESTUGIERE, *VAstrologie,* pp. 137 *sqq,* 195 *sqq).* Astfel în magia greco-egipfeană, zeii erau invocaţi prin numele plantei sau al copacului (E. R. DODDS, *Dialectica spiritului grec,* trad. rom., Buc, Ed. Meridiane, 1983, pp. 329—330). Un studiu comparatistic al superstiţiei ar duce probabil la reconstituirea unui fragment din magia aztecă.
99 Suflul (pneuma), suflarea sînt elemente frecvente în sintaxa superstiţiei la multe popoare. Astfel în Roma antică se credea că suflatul în frunte este vindecător, în caz de guturai sau tuse (PLINIU CEL TÎNĂR, XXVIII, 60). Actul magic al „suflării" va supraviețui în credinţele românilor: în descîntecele „de deochi", duhul rău al bolii este alungat prin suflarea în faţa bolnavului *(cf.* rev. „Ion Creangă", Bîrlad, an IV, p, 82). Tot la români se credea că peste apa adusă de la fîntînă — pe vreme de noapte — e bine să *sufli* şi să torni de trei ori în foc din ea spre a nu fi „şoimănit", „pocit", (GH. F. CIAUȘANU, *op. cit.,* p. 241). Pe scurt, „suflarea" are funcţie purificatoare.
100 Pentru azteci porumbul era sacru; în mod similar vechii chinezi considerau grîul un dar ceresc (A. D. GUBERNATIS, *op. cit.,* I, p. 158).
Ritualul vechilor arabi, ca şi misterele de la Eleusis se bazau pe cultul grîului *(Ibidem,* p. 163). De asemenea, pentru românii de demult, grîul este „ceva sfînt": „Grîul

l-a dat Dumnezeu. Pe grîul de vară este scrisa faţa Domnului Christos: ochi, nas, gură". (ELENA NICULIŢĂ-VORONCA, *Datine ţi credinţe populare româneşti,* Cernăuţi, 1903, pp. 132 — 133). Ţăranul francez are aceeaşi credinţă (P. S^BILLOT, *op. cit.,* II, p. 329).

101 Superstiţia legată de „căderea boabelor pe jos" are, fără îndoială, atît o explicaţie economică (interdicţia risipei dată fiind valoarea cerealei pentru supravieţuirea comunităţii), cît şi una magică ţinînd de caracterul sacru al plantei (v. *supra).* în anumite zone etnografice, exista şi la români o asemenea interdicţie: „fărămiturile să nu le arunci, ci să le dai pe foc" (GH. F. CIAUŞANU, *op. cit.,* p. 305). Tot la români, în zona Vîlcea, se obişnuia — ritual agrar semnificativ pentru valoarea economică a respectivei cereale — ca ştiuleţii (cocenii) porumbilor „curaţi", pregătiţi spre „a se pune-n pămînt", să fie duşi la ffntînă; numai astfel puteau ei să „aibă parte de ploaie" la vreme (GH. F. CIAUŞANU, *op. cit.,* p. 207).

102 *masamorra,* băşică formată în partea posterioară a copitei cailor, cauzată de umezeală şi noroi.

103 în anumite regiuni din România, buricul copilului se păstra „pînă la al şaptelea an şi dacă alunei îl poate desnoda e semn că va fi deştept" (A. GOROVEI, *Credinţe ţi superstiţii ale poporului român,* Buc, 1915, p. 38); „proba" are şi alle variante: copilul „se uită prin el (prin buric n.n.), ca să se facă îndemînatec şi să poată face ce va vedea" sau îl aruncă „peste ogoare primăvara". în. Bucovina, buricul se leagă „cu o aţă de cînepă de toamnă, şi nu de vară, căci se crede că'n altfel acei copii nu vor avea urmaşi, aşa cum cînepa de vară nu are sămînţă" *(Ibidem).* Dacă femeia aztecă freca încheieturile copilului cu cenuşă ca să-l ferească de rele, în Asia Mică femeia care născuse de curînd n-avea voie să se ducă pe la vecini cu copilul decît după ce îi punea o bucată de pîine pe inimă spre a îndepărta duhurile rele (CARNOY ET NICOLAÎDES, *Traditions populaires de l'Asie mineure,* col. „Litteratures populaires de toutes Ies nations", f.a., pp. 310, 340).

Lehuzaeste tabu la multe popoare. Astfel, la vechii evrei, ca şi la australieni, eschimoşi, tahitieni, francezi, germani, români, lehuzele erau considerate „necurate", avînd interdicţie de a se duce la fîntînă, de a frămînta pîine etc, pe timp de 40 de zile în Grecia şi Asia Mică (WUTTKE, *op. cit.,* p. 356; SEBILLOT, *op. cit.,* t. XXIII, p. 20; CARNOY, *op. cit.,* p. 308; GH. F. CIAUŞANU, *op. cit.,* p. 380). De asemenea, grecii credeau — ca şi aztecii, de altfel, după cum reiese din descrierea „situaţiei magice" — că şi femeile care se atingeau de lehuze devin „tabuate" (EURIPIDE, *Iph. Taur.,* 374; PORPHYR, *De abst.,* IV, 16;DIOGENES-LAERTIU, *Vieţile...,* VIII, 33 *sqq).* în unele zone ale României, femeia aflată la „soroc" sau la „fire" nu trebuia să se uite nici la soare pentru că ÎI .spurcă" (GH. F. CIAUŞANU, *op. cit.,* p. 322; SIMEON

FLOREA MARIAN, *Naşterea la români. Studiu etnografic,* 1892, p. 127).

104 Cenuşa — reziduu al combustiei — simbolizează la multe popoare moartea, penitenţa, întoarcerea la origini. Legată de foc şi uscăciune, este asociată în Extremul Orient cu principiul *yang* (jad, aur, soare).
In *Vetus Testamentum,* cenuşa are drept conotaţii suferinţa, doliul, remuşcarea; un cîmp semantic similar în China: apariţia cenuşii în vis prevesteşte moartea.
La maya-quichâ, cenuşa are funcţii magice, legate de germinare şi întoarcere ciclică la viaţă: eroii gemeni din *Popol Vuh* se transformă în cenuşă înainte de a învia.
La populaţia muisca (chibcha), preoţii aduc ploaia presărînd cenuşă pe vîrful munţilor, spre deosebire de vechii chinezi, care stăvileau inundaţiile folosind cenuşa de trestie.

105 La multe popoare, există credinţa că zgomotul poate speria şi îndepărta duhurile rele. în India, brahmanii trăgeau clopotele înainte de celebrarea sacrificiului pentru zoii casnici spre a alunga duhurile potrivnice (E. SAMTER, *Geburt, Hochzeit und Tot,* Loipzig, 1911, p. 63. nota II).
La români, dangătul clopotului îndepărtează duhurile furtunii, trăznetului, secetei şi goneşte vîrcolacii, care „mânîncă" luna sau soarele.
Ritualuri analoage la macedoneni („Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", II, p. 422), norvegieni (E. SAMTER, *op. cit.,* p. 39), în Scandinavia, Germania de Nord, Tirol şi Oberpfalz, Umbria *(Ibidem,* pp. 39—40).

106 Spre deosebire de azteci, pentru strămoşii noştri piatra era simbol al tăriei şi sănătăţii, talisman împotriva duhurilor rele. Cînd faci un lucru pentru prima oară — se spunea — „trebuie să bagi o piatră în gură" (GH. F. CIAUŞANU, *op. cit.,* p. 295). Obiceiul ar putea să-şi aibă sorgintea într-un mit, înregistrat de Ovidiu, conform căruia după potop, pămîntul a fost repopulat cu pietre metamorfozate în oameni *(Metam.,* I, VIII).
Arabii idolatrizează „piatra neagră" — *Kaabăh'* — de la Mecca, iar indienii venerează jadul.

107 La populaţiile din Haute-Vosges, laba stîngă a unei pisici negre este folosită ca talisman (SAUVE, *Folklore de hautes Vosges,* col. „Litte>atures populaires de toutes' Ies nations", f.a., p. 348).
în vechea Serbie se credea că oasele de dine, pisică, liliac, bufniţă, ţinute asupră-ţi aduc noroc cînd mergi la tîrg (KRAUSS, *Volksglaube, loc. cit.,* p. 147).
La germani, frînghia unui spînzurat se considera aducătoare de noroc (A. WUTTKE, *op. cit.,* p. 219 *sqq).*

108 La greci şi romani, orice lucru ros de şoareci era necurat şi de rău augur (v. *Caracteres de Theophraste,* trad. La Bruy&re, Paris, ed. Schweighaeuser, 1861, pp. 496—497). în acest sens, Cicero scrie: *„Nos autem ita leves atque inconsiderati sumus, ut si mureş corroserint*

aliquid, — quorum opus hoc unurn, — monstrum putetnus" *[De Biv.,* lib. II, cap.XXVII).
La germani şi la alte popoare, apariţia şoarecilor pe cîmp vesteşte război, foamete, nenorociri (A. WUTTKE, *op. cit.,* pp. 188-l89).
109 In veacul al XVI-lea, credinţa în puterile malefice ale vrăjitorilor este generală. în fiecare an, tribunalele judecă mii de procese de vrăjitorie, atît în Europa, cît şi în Noua Spanie. Apar demonologii, specializaţi în descoperirea şi „dezamorsarea" acestor deţinători de puteri... supra-naturale, care sînt cauza tuturor bolilor — alienare mintală, epilepsie, tulburări convulsive, isterie —, putînd desigur — după cum amănunţit se precizează în procesele verbale ale interogatorilor — să se preschimbe în păianjeni, muşte, şopîrle, şobolani, cocoşi, pisici, lupi etc. (R. MOUSNIER, *Les XVIe et XVIIe siecles. La grande mutation intellectuelle de l'humanilâ,* Paris, 1961, p. 34). „Nebunia colectivă", declanşată în vidul creat prin dispariţia corpului sacerdotal mexican, altfel spus, formele degradate ale religiei poli teiste, combinate cu superstiţiile populare, proliferează, metamorfozîndu-se monstruos. Aşadar, „renaşterea" fenomenului psiho-social al vrăjitoriei este o consecinţă, afirmă istoricii şi sociologii, a Conquistei — primul gest, de pildă, al lui Cortes pe platforma templului *(teocalli)* din Tenochtitlan a fost să doboare idolii; mai tîrziu, idolii vor fi incineraţi în solemne autodafeuri de către episcopul de Zumârraga, iar templele transformate în „cariere" de materiale de construcţii pentru catedrale — şi a evanghelizării. Este celebru cazul lui Martin Ocelotl, din Tetzcuco — bine cunoscut de Sahagun —, care botezat în 1525 de către „cei 12", va fi judecat de Inchiziţie în 1536 pentru o serie de delicte, precum idolatria şi vrăjitoria *(Procesos de Indios idolatras y hechieros,* in „Publicationes del Archivo General de la Nacion", Mexico, 1912, t. III, pp. 17—23, 31 — 51; *Indice del ramo de Inquisicidn,* in „Archivo General de la Naci6n", t. II, nr. 10, 1539; J. TORIBIO MEDINA, *Histâria del Tribunal del Santo Oficio de la Inquisicidn en Mexico,* Mexico, 1952).
110 întrebuinţarea cuţitului, sapei sau a altor unelte ori arme din metal împotriva influenţei duhurilor rele poate fi interpretată ca metamorfoză a vechiului cult al securii, practicat între alţii şi de egipteni, greci, precum şi de popoarele din centrul Africii (A. BROS, *Religion des peuples non-civilises,* Paris, 1912, p. 286; GH. F. CIAUŞANU, *op. cit.,* pp. 234—235). La români, „descîntul de Muma-Pădurii", de spaimă la copiii mici se face cu ajutorul securii.
La slavi, pe timp de furtună şi grindină se scot afară instrumentele de tăiat — securi, sape — pentru ca duhul (vrăjitorul), care însufleţeşte fenomenul natural respectiv să se taie în ele (FR. KRAUSS, *Slavische Volksforschungen,* Leipzig, 1908, p. 103). Un ritual similar, la germani (A. WUTTKE, *Geschichte des deutschen Volksaberglauiens der Gegenwart,* Berlin, 1869, p. 83) şi români *[Şezătoarea,*

an II, p. 194), care înfig în pămînt o seceră sau o secure. Din regimul aceleiaşi semantici mitice, face parte şi obiceiul vechilor japonezi de a pune pe cadavrul morţilor o sabie goală spre a îndepărta duhurile rele (LAFCADIO HEARN, *Totenfeier in Japan,* 1906, n. 30; E. SAMTER, *op. cit.,* p. 45); folosirea „fierului" cu funcţiuni apotropaice se întîlneşte la hittiţi *(v. Glndirea hiltită In texte,* studiu introductiv C. DANIEL, traducere, notiţe introductive şi note Athanase Negoiţă, Buc, 1986, p. 150) şi la traci *(cf.* P. COVISSIN, *Le dieu-ipee de lasili-Kaia el le culte de Vipie dans VAnliquiti* în „Revue archăologique" V, 27, 1928); obiceiul vechilor turci de a pune pe pîntecele mortului un cuţit, ca şi cel al silezienilor, care puneau în sicriu o secure grea pentru ca spiritul mortului să devină inofensiv (E. SAMTER, *op. cit.,* p. 46) sau al norvegienilor, care înfigeau o secure ori alt instrument de fier în uşa casei sau a staulului spre a fi păziţi de vizita morţilor la Crăciun (F. LIBRECHT, *Zur Volhskunde,* Heilbronn, Heninger, 1897, p. 311). De consultat, de asemenea, cu folos: LENORMANT, *La magie chez Ies Chaldiens et Ies origines accadiennes,* 1874; M. GASTER, *Literatura populară,* 1893, pp. 403-429; S. FL. MARIAN, *Vrăji, farmece si desfaceri* în „Anal. Acad. Rom.", seria II, t. XV, extras, 1893; IDEM, *Desclntece poporane române,* Suceava, 1886, *passim;* P. GARAMAN, *Studii de folclor,* voi. II, ed. FI. Săvulescu, Buc, 1988, pp. 27l-379.

SECŢIUNEA A IlI-a

Capitolul 1

111 Structura socială aztecă avea forma unei „piramide" ... orizontale: în vîrf, un şef suprem — *tlatoani* („cel care vorbeşte") —, secondat în conducerea organizaţiilor militare şi administrative de o serie de demnitari — *tecuktli* („seniori"). O ierarhie — paralelă celei „profane" — li cuprinde pe preoţii lui Hmtzilopochtli şi Tlaloc pînă la preoţii templelor de cartier sau la mulţimea de slujitori afectaţi diverselor culte, cum sînt, de pildă, cei 400 care-i slujesc pe zeii beţiei. O altă categorie, la fel de importantă ca *tecuhtli,* sînt neguţătorii, stăpînii comerţului: traficanţi, spioni, soldaţi, ei constituiau avangarda armatelor aztece. Artizanii, consideraţi moştenitorii toltecilor, care construiseră ansamblul religios de la Tuia, constituiau o altă corporaţie, fără să aibă însă vreun rol politic, religios. Mai jos — *macehualtin* (sg. *macehualli),* adică ţăranii, vînzătorii de apă şi ierburi, de grîne, pe scurt marea masă. La marginea societăţii erau cei care îşi pierduseră libertatea în urma unei pedepse — *ilatlacotin* (sg. *tlacotli),* „paria", cu un statut juridic apropiat de al sclavilor. *Tlatoani* au drept de viaţă şi de moarte; i se

datorează respect, supunere şi teamă din partea supuşilor; la masă i se pun dinainte trei sute de feluri de mîncare, niciodată mai puţin, vesela fiind aruncată îndată după întrebuinţare, ca şi îmbrăcămintea, de altfel, care nu se foloseşte decît o dată. Pe de altă parte, *tlaioani* are de îndeplinit ritualuri dintre cele mai dureroase (găurirea limbii, a urechilor, macerări etc), la care se adaugă perioadele de singurătate consacrate rugăciunii şi meditaţiei. Fiind „cel care vorbeşte" *(tlatoani),* posesor al cuvîntului, deci, el trebuie sâ-şi păstreze coerenţa, unicitatea, puritatea. Frica de autosacrificiu — şi istoria înregistrează două cazuri celebre: cel al împăratului Tizoc („însîngeratul") care a domnit între 1481 — 1486 şi a fost otrăvit de sfetnicii săi, deoarece se arătase nedemn de înalta sa misiune, şi cel al lui Motecuhzoma al II-lea 1 —, prin urmare, nerespectarea datinilor, primejduieşte unitatea cuvîntului şi întreaga arhitectonică a civilizaţiei, întemeiată pe *logos.* Autoritatea, nedecurgînd abstract din posesia unei funcţii sau demnităţi, ci din conformitatea condiţiilor cu discursul pe care fiecare trebuie să-l garanteze, se bazează pe merit, care prevalează asupra sîngelui sau averii, ceea ce duce la deschiderea şi mobilitatea structurii sociale. Astfel ierarhia este mai degrabă constituită orizontal din domenii juxtapuse şi comunicante decît vertical.

Modul de alegere a împăratului demonstrează şi el cum realizarea actului se supune cuvîntului care îl desemnează. La azteci puterea nu se putea nici moşteni, nici dobîndi prin elecţiuni, ci printr-un consens special: după moartea împăratului, notabilităţile se strîngeau într-un loc anume şi, îndeplinind ritualul obişnuit în astfel de cazuri, divinitatea le revela în cele din urmă, după ezitări şi îndoieli, numele aceluia care avea să primească aprobarea unanimă.

Numai refuzul pluralităţii verbale, imperativul consensului — care singur face posibilă apariţia cuvîntului (în sens de „logos"), generator al puterii—, altfel spus numai unicitatea verbului constituia condiţia existenţei acţiunii şi a fiinţei. Logosul multiplu, eterogen declanşează haosul, probă — Conchista, cînd intervenţia cuvîntului diseminat, „plural", distruge verbul întemeietor, autoritatea imperială dizolvîndu-se şi ea.

Pentru a plasa această structură socială în orizont comparativ-istoric, menţionăm că în „Ţara Kuş" este ales rege cel mai înalt şi mai puternic (HBRODOT, *Istorii,* III, 114, 20). Diodor din Siciîia afirmă că preoţii aleg dintre candidaţii la tron pe cei mai destoinici, dar dintre aleşi este proclamat ca suveran cel pe care îl arată — în cursul unei procesiuni — statuia lui Amon, zeul suprem la kuşiţi *(Biblioteca istorică,* III, 5; CONSTANTIN DANIEL, *Pe urmele vechilor civilizaţii,* Buc, 1987, pp. 33-34).

în Mexic, suveranii azteci îşi afirmau sacralitatea prin rituri/mituri, ale căror mecanisme erau similare celor

dm Egiptul faraonic, din Roma cezarilor sau din Mesopotamia (v. sărbătoarea anului *zagmuk,* cînd se celebra „ziua ispășirii" regelui, ca și căsătoria sacră a acestuia cu o preoteasă, întruchipare a zeiței Innana).
Autoritatea „paternă" a împăratului aztec nu se deosebea mult de aceea a lui Acoka, pentru care „orice om era copilul său" (J. BLOCH, *Les inscripţiona d'Acoha, loc. cit.,* p. 137).
La geto-daci în fruntea triburilor și a uniunilor de triburi se afla un șef militar ce împărțea puterea cu căpetenia religioasă (IORDANES, *De Getarum sive Goltorum origine el rebus gestis,ed.* A. CIoss, Stuttgart, 1861, X, 65). în *Geografia* sa, STRABO vorbește despre „marea stăpînire" a regelui Burebista (VII, 3, 11) și despre „autoritatea pe care și-a arogat-o acesta asupra poporului său", expresia referindu-se desigur la puterea de stat pe care o exercita „cel din Iii și cel mai mare rege din Tracia", după cum sună inscripția ce-l omagiază pe Acornion (E. KALINKA, *Antike Denhmăler in Bulgarien,* în *Schriften der Balkan Komission,* Viena, 1906, nr. 95, p. 85, *sqq).*
La celți, regele era ales în cadrul unei adunări *(airecht, oenach).* Alegerea depindea de somnul profetic al unui preot, căruia — după ce consumase cea mai mare parte dintr-un taur — trebuia să-i apară în vis persoana marcată, de „semnul taurului" *(tarbfess),* viitorul rege. întronarea avea loc pe piatra regală *(Lia Fail),* de pe colina ostaticilor din Tara. Ultimul ritual cuprindea o căsătorie sacră *(hieros gomos)* a regelui cu pămîntul strămoșesc, întruchipat de o tînără fată. _(D. BERCIU, *Celiii, op. cit.,* p. 156 *sqq).* Un ritual similar, la vechii indieni *(asvamedha).*
112 *Michoacan,* zonă la est de Mexico, situată în partea centrală a confederației.
în antichitate forma unul din cele mai puternice regate din Mexic, superior Imperiului aztec. Se întindea din inima Anahuacului, de-a lungul rîului Zacatolân, urmînd coasta Pacificului pînă la Mazatlân. Printre primele triburi care s-au așezat aici au fost parapecii sau tarascii. La venirea chichimecilor, Michoacanul avea deja o civilizație „înalta". Spaniolii vor cunoaște însă o regiune divizată în mai multe „seniorii": Pâtzcuaro, Coyucân și Tzintzuntzan.
Regii din Michoacan, după P. Forel: Iri-Ticamă, primul rege chichimec (1201); Sicuirache, fiul precedentului {1202—1290); Povacume' și Veapeani (m. asasinat 1360); Taricuari (1400); după împărțirea „imperiului", Hicipân devine rege în Coyucân, Hicîicach6 în Pâtzcuaro, Tangonxoân I în Tzintzuntzan (1430); el unește regatele Zizis și Pandacuarâ (1460); Sihaunga va termina fortificațiile, distruse mai tîrziu de spanioli; Tangoxoân al II-lea, supus de spanioli.

Din 1539, istoria Michoacanului se confundă cu cea a Mexicului.
Dioceza de Mexico este fondată în 1536, primul episcop fiind Vasco de Quiroga (1538-l565).

Capitolul 3

113 Gîndirea aztecă se întemeiază pe analogie, — principiu activ care animă obiectele puse în relaţie integrîndu-le într-un ansamblu mental, modificîndu-le funcţiile semnificante — fapt care îi permite stabilirea şi modularea raporturilor între verb, memorie şi acţiune. Cuvîntul floare *(xochitl),* de pildă, generează un cîmp semantic de o mare complexitate, ale cărui determinabile ţin de mai multe registre (valori morale, estetice, psiho-afective, sociale etc): frumuseţe, bucurie, fericire, sînge, moarte. Lexemul soare *(tonatiuh)* trimite la un adevărat „dicţionar" analogic: vultur, sînge, jertfă, război, viaţă religioasă. Fiecare semnificaţie convoacă un soi de semnificaţii care sînt toate prezente simultan în discurs, îmbrăcate unele în altele: descrierea unei cîmpii acoperite de flori şi de fluturi poate fi o metaforă şi pentru un cîmp de bătălie. Specialiştii consideră că spaţiul mental aztec se configurează după o topologie astructurală, realul fiind „prins" în cuvînt, acesta din urmă, la rîndul său, neputînd fi disociat de mişcarea spiritului care l-a generat. Pentru un indian mexican semnificaţia se naşte înlăuntrul semnului, semnificatul există numai prin semnificant, de unde importanţa retoricii, a discursului, care stabileşte conceptele, instaurează faptele, constituie viziunea asupra lumii. în fond, ţinînd cont de „cultul" memoriei, practicat de azteci, şi de faptul că fiecărui prilej important îi corespundea un anume discurs, se poate vorbi nu numai de retorică, ci — mai mult — de un adevărat rit; de cîte ori stabilitatea societăţii aztece, principiile ei fundamentale erau „ameninţate" — cu ocazia naşterii, morţii, a unui sacrificiu, căsătorii sau a „ungerii" unui nou suveran, pronunţarea discursului ritual potrivit asigură identitatea temeiurilor folosind formulele acestora.
Discursurile pline de metafore *(grandes palabrerlas),* fie că era vorba de discursurile oficiale ale suveranilor,numite *tlatoani* (de la *tlatoa,* a vorbi) sau de discursurile didactice ale bătrînilor (comparabile cu „didahiile"lui Antim Ivireanu, ori cu „învăţăturile" lui Neagoe Basarab I) adunate In Huehuetlatolli, aveau o funcţie mediatoare între popor şi guvernanţi, între înţelepciunea ancestrală şi aspiraţia tinerei generaţii, jucînd astfel un rol deosebit de important în viaţa socială a Mexicului de dinaintea Conquistei (ANGEL MARIA GARIBAY, *Histâria de la literatura nahuatl,* Mexico, 1953, t. I, cap. VIII), (v. secţiunea a IlI-a, cap. 2, 11, 19, 20, 22, 25).

114 în Mezoamerica, turcoaza este pusă tn relaţie cu focul şi soarele. Astfel, soarele — zeu al războiului — alungă la trezire luna şi stelele avînd drept arme *şarpele de turcoaze,* identificat focului şi razelor. La azteci, zeul focului — Xiuhtecuhtli este stăpînul turcoazei, iar Huitzilopochtli, zeu al războiului, supremă divinitate solară, este „prinţul turcoazei".
115 La azteci, fluturele este simbolul sufletului sau al suflului vital, care iese din gura celui aflat în agonie. Un fluture printre flori simbolizează sufletul războinicului căzut pe cîmpul de luptă. Războinicii morţi însoţesc soarele în prima jumătate a cursei sale vizibile, apoi se întorc pe pămînt sub formă de colibri sau fluturi (v. cap. 5 despre „Război"). Asocierea fluture-foc era frecventă în reprezentarea zeului focului: astfel, un pectoral se numea *itzpapalotl,* adică „fluture de obsidian", obsidianul ca şi silexul fiind o piatra de foc. Cînd soarele intra în Casa Vulturilor sau Templul Războinicilor era figurat printr-un fluture. La azteci, fluturele simboliza, pe de o parte, focul solar, diurn, şi, pe de altă parte, focul chtonian, ascuns, legat de noţiunea de sacrificiu, moarte, înviere. în gliptica aztecă, fluturele constituie un substitut al mîinii, este semnul numărului 5 şi al Centrului Lumii. Credinţe asemănătoare la greco-romani (v. frescele de la Pompei), la populaţiile turce din Asia Centrală, aflate sub influenţa iraniană.
116 Pentru a se întîlni cu Cortâs, Montezuma va veni purtat în litieră. Sprijinit apoi de mai mulţi mari *caciques,* împăratul coboară lăsîndu-se condus către „o minunăţie de baldachin din pene verzi, împodobit pe margini cu aur, argint şi perle şi pietre *chalchivis"* (BBRNAL DIAZ DEL CASTILLO,Qp. *cit.,* voi. II, p. 61). Marele Montezuma „avea în picioare nişte sandale numite cotaras, cu tălpi de aur şi bătute toate în nestemate". Cei patru seniori care îl purtau de braţ erau şi ei bogat înveşmîntaţi i „aveau mantii anume cînd se înfăţişau dinaintea stăpînului lor şi altele cînd ne primiseră pe noi. Şi mai erau încă patru mari *caciques* ascunşi de tot sub baldachinul pe care îl purtau deasupra capetelor şi mulţi alţi seniori care umblau în faţa lui Montezuma şi măturau pămîntul pe unde va păşi şi aşezau covoare ca să nu calce în praf. Nici unul dintre aceşti seniori nu cuteza să ridice ochii asupra lui, ci îşi ţineau privirile smerit plecate" *(Ibid.,* pp. 61 — 62). Regii sumerieni purtau fustă cu smocuri de lînă, pieptul descoperit, toiag recurbat la capăt; primii suverani îşi rădeau barba şi părul capului (CONSTANTIN DANIEL, *Pe urmele vechilor civilizaţii, loc. cit.,* pp. 67—74).

117 Pentru azteci — afirmă majoritatea istoricilor şi antro-
pologilor — războiul avea un caracter politico-econornic:
„marele scop era să ia captivi" (G. VAILLANT, *The Azlecs of Mexico : Origin, Rise and Fall of the Aztec Nation,* Londra, 1950, pp. 208-213).
„în timpul luptei ei nu căutau să distrugă forţele opozante [..]; preocuparea lor primordială era [...] nu să-şi ucidă adversarul, ci să-l ia prizonier"; „încercau să captureze vii un număr cît mai mare de duşmani" (J. CANSEGO VlNGOURT, *La Guerra Sagrada,* Mexico City, 1966, pp. 95, 111).
Intenţia aztecilor era „să facă manifestă voinţa lui Huitzilopochtli [...]. Nimic n-ar fi părut mai de neînţeles vechilor mexicani, nici mai atroce, decît consecinţele războaielor noastre moderne: imense distrugeri, exterminarea sistematică a naţiunilor, anihilarea statelor sau nimicirea lor" (J. SOUSTELLE, *Daily Life of the Aztecs on theEve of ihe Spanish Conquesl,* Stanford, 1970, pp. 211 — 212).
„Războiul avea un caracter special pentru mexicani: mai degrabă decît anihilarea duşmanului, ei căutau să obţină victime pentru sacrificiile lor" (J. MONJARÂS-RUÎZ, *Panorama General de la Guerra enlre Los Aztecas in Estudios de Cultura Năhuatl 12; 241— 264*; 1976, p. 257)
Alte informaţii la A. M. CilAPMAN, *Raices y Consecuencias de la Guerra de Los Aztecas contra los Tepanecas de Azcapotzalco,* in „Acta Anthropologica" 1: 4, 1959; M. HARNER, *The Enigma of Azlec Sacrifice* in *Natural Hislory* 86: 4: 47-51(1977); IDEM, *The Ecologicul basis for Aztec Sacrifice* in „American Ethnologist"4: 117 — 135 (1977); DONALD V. KURTZ, *Strategies of legitimalion and the Aztec State,* in „An International Journal of Cultural and Social Anthropology" (oct. 1984, voi. XXIII, nr. 4, p. 301); RARRY L. ISAAC, *Aztec Warfare: Goals and Battlegield comportament,* in *Ibidem* (aprilie 1983, voi. XXII, nr. 2, p. 121).
Originea războiului sacru— *yaoyotl*—, reprezentat printr-o glii'ă dublă *(atl,* apă, sînge şi *tlachinolli,* conflagraţie), se află în lupta legendară a celor cinci sute de Şerpi Nori (Centzon Mimixcoa), care, uitînd să mai aibă grijă de soare, sînt ucişi de oameni la porunca astrului zilei *(Leyenda de los Soles, Codex Chimalpopoca,* Madrid, 1945, p. 123 ; A. CASO, *El Teocalli de la Guerra Sagrada,* Mexico, 1927, pp. 30-32; .1. SOUSTELLE, *op. cit.,* p. 207 *saq).*
Războaiele se desfăşurau şi sub semnul zeului Huichilobos, care — după descrierea unui conchistador — „avea faţa lată şi ochii ieşiţi din cap şi groaznici la vedere, şi era peste tot acoperit cu nestemate, cu aur, perle şi periuţe de tot soiul, lipite toate de trupul şi de capul lui scîrnav, cu un soi de lipici făcut pe acolo pe'la ei din nişte rădăcini şi era încins cu năpîrci mari de aur şi bătute în nestemate. într-o mînă ţinea un arc şi în cealaltă un mănunchi de

săgeţi. Lingă el şedea un idol mic şi se zicea că-i pajul lui, care-i căra o lance nu prea lungă şi un scut bătut şi acela în aur şi multe nestemate. Huichilobos purta în jurul gîtului capete de indieni și altceva ca nişte inimi tot ale acelorași indieni, din aur şi argint, cu multe pietre azurii. Mai erau pe acolo brasoras pline cu tămîia lor, copalul în care sfîrîiau trei inimi de indieni, sacrificaţi în ziua aceea. Pereţii altarului, precum şi podeaua erau împroşcate de sus pînă jos cu sînge, amestecat cu alt sînge închegat, mai vechi şi răspîndind o cumplită duhoare" (BERNAL DÎAZ DEL GASTILLO, *Adevărata istorie a cuceririi Noii Spanii,* voi. II, p. 89).
în spaţiul civilizaţiei germanice, renumiţii *'berserkir,* adică „războinici cu îmbrăcăminte *(serkr)* de urs" (LILY WEISER, *Altgermanische Junglingsweihcn und Mănncrrbunde* Baden, 1927, p. 44; JAN DE VRIES, *Allgermanische Religionsgcschichte,* Berlin, 1956, I, pp. 454—455; M. ELIADE, *Initiation ritcs, socicles secretes, Naissatices mystiques,* Paris, 1959, p. 181 *sqq),* se identificau în mod magic cu animalul-totem. La populaţia taifali, tînărul trebuia să ucidă un mistreţ sau un urs; la heruli, el lupta fără arme cu o fiară, reușind astfel să-şi asimileze forţa magico-religioasă a animalului şi să devină un'^supraom" (PROCOPIUS, *De bello Persico,* II, 25; G. DUMEZIEL, *Mythes et dieux des Germains,* Paris, 1939, pp. 81 — 94). Mitologia şi ritualurile renumitelor *Mănnerhunde* germanice (LILY WEISER, OTTO HOFLER, G. DUMEZIEL) şi alte „societăţi de bărbaţi" indo-europene, ca *mairya* indo-iraniană (STIG WIKANDER, *Die arische Mănnerbund,* Lund, 1938, p. 82 *sqq,* GEO WIDENGREN, *Hochgottglaube im aken Iran,* Uppsala, 1938, p. 311). De comparat cu societăţile africane ale „leoparzilor" (M. ELIADE, *op. cit.,* pp. 186—187).
Pe pămîntul Daciei, sclavii sînt pomeniţi în izvoarele epocii încă din secolul al IV-lea î.e.n., structura sclavajului fiind de natură patriarhală în conformitate cu trăsăturile unei societăţi organizate după modelul unei democraţii militare. Artemidor din Daldis (secolul al Il-lea e.n.) observă că sclavii erau tatuaţi de stăpînii lor *(Tălmăcirea viselor,* ed. R. A. Pack, Leipzig, 1963, I, 8). E greu de precizat însă dacă era vorba de un ritual magic sau de o „înfierare" a lor pentru a putea fi revendicaţi în caz că ar fi fugit. PLINIU CEL TÎNĂR vorbeşte într-una din scrisorile sale despre sclavul Callidromus, stăpînit de regele dac Decebal *(Ad Traianum epistolae,* ed. R. Hanslick, Leipzig, 1958, p. 74). Alte informaţii la DIO CASSIUS. *Istoria romană,* ed. U. Ph. Boissevain, Berlin, 1895-l931, LXVIII, 2).
în cetăţile pontice, un individ devenea sclav prin captivitate de război, prin naştere (DIO CRISOSTOMUL, *Discursuri,* ed. G. de Budâ, Leipzig, 1916 — 1919, XV, p. 25) sau prin neplata datoriilor (DIODOR SIGULUS, *Bibliotheca Historica,* ed. L. Dindorf, C. Miiller, Paris,

1885—1895, I, p. 79, s). Sclavia era socotită drept o instituţie conformă cu legile naturii, iar sclavii instrumente grăitoare de muncă (ARISTOTEL, *Politica,* I. 5, 1254 b, 24—30; 1254 a, 2l-31); lăsaţi la discreţia stăpînilor aceştia puteau fi oricînd torturaţi sau ucişi.

118 *Telzcuco, Texcuco* sau *Tezcuco,* la nord-est de Mexico, traversat de Cortes cu prilejul asedierii Tenochtitlanului. Regiune împărţită în mai multe municipii: Texcoco, Acolmân, Aten'co, Chihautla, Chicoloapân, Chiconcuac, Chimalhuacan, Papalotla, Teotihuacân, Tepetlaoxloc, Tezoyuca.

înainte de venirea spaniolilor, capitala regatului Acolhuacân, unul din cele mai puternice din Anahuac. Din cei 14 monarhi, istoria i-a reţinut pe Netzahualcoyotl, filozof şi poet (1431 — 1472); către sfîrşitul secolului al XlII-lea — Quinatzin, fiul regelui chichimec Tlotzin; Techotlala, Netzohualcoyotl, Netzahualpilli, Ixtlilxochitl, ultimul rege, aliat al lui Cortes. Texcuco, localitatea aflată pe malul lacului omonim, era considerată Atena Americii.

119 *Tacuba,* localitate situată la nord-vest de Mexico.

Capitolul 6

120 *Cf.* SAHAGIÎN, ed. 1938, I, pp. 222, 288, 29l-293'; TORQUEMADA, *Veinte i un libros rituales...*, Madrid , 1723, II, pp. 186-l87, 220-221. Codexul Mendoza indică diferitele etape ale educaţiei, precum şi pedepsele, uneori foarte severe (inhalarea de ardei roşu sau scarificarea cu spini de agave). La o vîrstă anterioară pubertăţii, părinţii hotărau să încredinţeze copilul fie instituţiei numită *calmecac,* aşezată sub patronajul lui Quetzalcoatl şi dedicată, aşadar, rugăciunii, artelor, mîntuirii prin meditaţie, fie celei numită *telpockcalli,* patronată de Tezcatlipoca şi destinată războiului, acţiunii, mîntuirii prin jertfă omenească. După cum războinicii şi preoţii erau uneori în acerbă opoziţie chiar în sînul consiliilor regale, la fel elevii celor două tipuri de colegii nutreau o anumita duşmănie unii faţă de ceilalţi, duşmănie ce se manifesta cu „strălucire" în luna Atemoztli. „Atunci — scrie Sahagun —, la prînz, ei începeau încăierarea în lupte individuale. Se băteau unii cu alţii cu crengi de brad. în adevăr, se copleşeau cu lovituri şi se răneau. Şi dacă tinerii războinici prindeau un preot îl frecau cu frunze de agavă, cu atîta cruzime pînă îl făceau să se scarpine şi să se ardă. Iar dacă un tînăr războinic era prins, preoţii îi sîngerau urechile cu spini de cactus, precum şi braţele, pieptul şi coapsele, pe cînd acesta striga din răsputeri." Apoi învingătorii intrau în casele învinşilor şi puneau stăpînire pe tot — mobilier, instrumente muzicale, obiecte personale etc. (v. şi MIREILLE SIMONI-ABBAT, *Aztecii,* **trad. rom. Ed. Meridiane, 1979, pp. 91—96).**

121 *Matlatzincas* sau *pirindas,* indieni din Mexic, vechî locuitori ai văii Rîului Toluca; fondatori ai orașului omonim ; subjugaţi de azteci; supuşi de Gonzalo de Sandoval din ordinul lui Cortes.
122 *Chinampa* (< *chinamill,* gard de papură), teren pe lagune, în apropierea Mexicului, cultivat cu flori.
128 *Ailixco,* localitate în Puebla, la poalele vulcanului Popocatepetl; stat tributar regelui din Texcuco în perioada Conquistei; supus de Moctezuma în 1506.
124 *Vexotzinco,* cetate importantă, atacată de Cortâs (J. SOUSTELLE, *op. cit.,* p. 35).

Capitolul 7

125 *Cursus honorum,* sintagmă frecvent folosită (v. Cicero) cu sensul de „cursul magistraturilor", cariera politică.

Capitolul 8

126 în Sumer şi Akkad, dreptul avea o sorginte divină, de el „răspunzînd" direct zeul soarelui Utu sau Babor, Kadi şi Innana. Judccătorii-preoţi oficiau judecata în temple. Codul lui Hammurabi al regelui Lipit-Iştar sau Urnammu pedepsea lovirea femeilor, neascultarea fiilor adoptivi, rănirile şi omorul (C. DANIEL, *Civilizaţia sumeriană,* Buc, 1983, pp. 74—89). în Egiptul faraonic exista un cod de legi în 42 de cărţi, după care erau judecaţi toţi împricinaţii.
La geto-daci, puterea judecătorească era încredințată preoţilor, care o exercitau asemenea druizilor din Gallia *[Istoria dreptului romanesc,* coord. V. HANGA, Buc, 1980, voi. I, p. 72). în această privinţă, Iordanes îl înfăţişează pe Comosicos, vicerege şi mare pontif, drept „cel mai mare judecător" (XI, 73—74), împărţind poporului dreptate la scaunul său de judecată. Dreptul penal geto-dac cuprindea — ca şi celelalte drepturi antice,norme aspre ca, de pildă, „răzbunarea sîngelui" (OVIDIU, *Tristia,* V, 47-48, 10, 43-44). Versurile lui Horaţiu amintesc despre pedeapsa cu moartea a soţiei adultere *(Carmina,* II, 24, 17—24). Aceeaşi informaţie la Trogus Pompeius-Iustinus *(Historiae Philippicae,* e'd. F. Ruehl, O. Seel, Leipzig, 1935, II, 5, 7). Pomponius Mela relatează despre „duelul judiciar" folosit şi, în caz de recăsătorire a văduvelor, candidaţii „chemînd la luptă sufletul celui mort" (X, 11). Informaţia este înregistrată prima dată de Herodot, care precizează că „duelul judiciar" iscat din diferite pricini, se desfăşura sub controlul regelui şi sub auspiciile zeilor *(Istorii,* IV, 65). Pomponius Mela susţine că unii dintre sciţi (asiacii) „nu cunosc ce este hoţia" *(„furări quid sit ignorant" — De chrono-*

graphia libri, III, ed. C. Prick, Leipzig, 1880, II, 1, 11), iar Trogus Pompeius-Iustinus afirmă că „cea mai gravă crimă la ei este furtul" *(„nullus scelus apud eos furto grauius", op. cit.,* II, 2).
O inscripţie descoperită la Callatis, datînd din perioada romană, glăsuieşte despre un colegiu al *eisagogilor,* adică acei care „introduceau" procesele, în general civile, în instanţă. Unele atribuţii judiciare, în special de ordin religios, avea şi arhontele rege, iar agoranomii, care supravegheau aprovizionarea pieţelor, exercitau o jurisdicţie asemănătoare cu aceea a edililor curuli din vechea Romă (cf. I. PERETZ, *Istoria dreptului român,* Buc, 1915, voi. I, pp. 447, 484; II, pp. 331, 348; C. STOICESCU, *La magie dans l'ancien droit roumain,* Buc, 1939). B. P. HAŞDEU *(Obiceiurile juridice ale poporului român,* Buc, 1882) cel dintîi, urmat de NICOLAE DENSUŞIANU *(Cestionariu despre tradiţiile istorice şi antichităţile terilor locuite de români,* I, Buc, 1893; II, Iaşi, 1895) atribuie cutumelor şi tradiţiilor juridice ale poporului român un conţinut eminamente agrar (v. şi SIR HENRI SUMNER MAÎNE, *Eludes sur l'ancien droit el la coutume primitive,* Paris, tr. fr. 1884, lucrare care e posibil să-i fi influenţat pe cei doi cărturari români). NICOLAE IORGA va relua şi aprofunda aceste idei în *Anciens documenls de droit roumain* (Buc, I—II, 1930—1931) şi în *Les origines et V originalite du droit populaire roumain* (în „Bull. de la Soc Historique", XIX, 1935). Majoritatea lucrărilor clasice înclină să susţină că „legea ţării" sau „obiceiul pămîntului" este în esenţa lui o formă locală de „drept agrar" (I. Gr. Alexandrescu, 1896; I. Nădejde, 1898; I. Peretz, 1903; Radu Rosetti, 1907; A. Rădulescu, 1908; S. G. Longinescu, 1908; D. D. Mototolescu, 1915-l916; H. Zamfirescu, 1922; Q. Fotino, 1926 ş.a.).P. P. Panaitescu inaugurează studiul juridic al obştilor pastorale *(Obştea ţărănească In Ţara Românească şi Moldova. Orlnduirea feudală,* Buc., 1964, p. 84 *sqq),* sugerat de N. Iorga, şi care va fi continuat de R. VULCĂNESCU *(Etnologie juridică,* Buc, 1970, p. 87—105). De altfel şi la baza dreptului feudal autohton se află rădăcinile adînci ale sistemului de gîndire juridic agro-pastoral al traco-dacilor, schiţat în antichitate de Herodot, Xenofon şi alţii (R. VULCĂNESCU, *op. cit.,* p. 62). în acest sistem de „gîndire juridică cutumiară" străveche nu intervine nici o „acculturaţie juridică" propriu-zisă, adică „nici o schimbare totală a sistemului juridic popular autohton" în nici una din perioadele istoriei (v. şi *Operele principelui Demetriu Cantemiru,* tipărite de Societatea Academică Română, t. II, *Descrierea Moldaviei,* 1875, pref. de AL. PAPIU-ILARIAN).
127 *Moctezuma, Motezuma, Motecuhzoma, Moteuhcuzuma* (1390—1464), cunoscut şi sub numele de Ilhuicamina (cel mare, cel drept), fiul regelui Huitzilihuitl (m. 1409) *ŞMoctezoma alll-lea* (1466—1520) succede unchiului său Ahuitzotl (1502); sacerdot în templul lui Hiutzilopochtli;

luptă împotriva mai multor triburi: quauhtemalteci, mix-
teci, zapoteci, itzeci, tecuhtepeci, itzcuintepeci ş.a. (v.
secţiunea a IlI-a, cap. 36).

Capitolul 9

128 în aria indo-europeană cuvintele „neguţător", „a cumpăra", „arvună" sînt preluate de la babilonieni. Produsele civilizaţiei sumeriene cuceresc „piaţa mondială", mărturie perioada Djemdet-Nasr, pusă în evidenţă prin săpăturile din Egipt, Siria, Asia Mică, Elam. în Sumer, argintul devine mijloc de plată din mileniul al IV-lea î.e.n. Către 2500 î.e.n., neguţătorii sumerieni aduc lemn de cedru din Munţii Amanus; sigilii din cultura Văii Indus (cultura Harâppa), începînd cu 2300 î.e.n. Regele Sargon I se laudă că vasele sale leagă oraşul Akkad cu oraşul Kai de pe malul Golfului Persic. Spre deosebire de azteci, sumerienii exportă cereale, uleiuri de sesam, curmale, peşte, ceramică, ţesături, pînzeturi, lînă, sigilii, parfum şi importă pietre preţioase, perle, mirodenii, sclavi (CONSTANTIN DANIEL, *op. cit.,* pp. 108-l16)
în societatea geto-dacă, „tagma neguţătorilor" apare pe la mijlocul secolului al II-lea e.n.

Capitolul 12 j

129 *Uitzilopochco,* localitate-satelit de pe platoul central, ca şi Atzcapotzalco, Chapultepec, Coyoacan, Iztapalapan, Colhuacan, Mexicaltzinco, Iztacalco (v. J. SOUSTELLE, *op. cit..,* p. 78).

130 *Xicalanco,* stat-tampon între mexicanii din partea centrală şi mayaşii din Yucatan (J. SOUSTELLE, *op. cit.,* pp. 20, 223); situat în statul Campeche de azi.

131 *Tehuantepec,* istm(J. SOUSTELLE, *op. cit.,* pp. 79-80).

Capitolul 14

132 Vezi secţiunea a II-a, cap. 7, şi nota 83.

133 La azteci abstinenţa şi postul puteau dura de la cîteva zile la un an întreg, ca în cazul *leocuaque-ulm* (Tenochtitlan).

134 *Toiagul* este o „armă" prin excelenţă magică, purtată de Yama — a cărui *danda* avea şapte noduri, *chakras,* roţi sau petale de lotus simbolizînd fazele evoluţiei spirituale—, de Vămana ş.a. Din aceeaşi categorie face parte *avâtara* lui Vishnu şi băţul lui ^Tinurta. în jurul lui *brahma-danda* se răsucesc doi *nădi* tantrici. De comparat cu toiagul-şarpe al lui Moise, cu caduceul lui Hermes sau cu băţul călugărilor (D. CANTEMIR, *Descriptio*

Moldaviae, 1872, I, pp. 129-l30; R. VUIA, *Studii de etnografie ţi folclor,* I, Buc, ed. M. Pop, I. Şerb, 1975, v. *„Ovigineajocului de căluşari",* pp. 112 — 126 *sqq).* în China toiagul simboliza exorcizarea influenţelor nefaste. Monştrii celeşti taoişti erau reprezentaţi purtînd un baston roşu cu nouă noduri. Toiagul şamanilor, pelerinilor, magicienilor constituia — după unii cercetători ai acestui item mitologic — un substitut al calului invizibil.

Capitolul 19

185 „Vorba înflorită", retorica privită ca floare a înţelepciunii (v. condiţia similară a retoricii la greco-romani!) juca un mare rol în viaţa aztecilor, după cum atestă şi azi în satele *nahua* cuvîntările ce punctează viaţa socială (v. *supra,* secţiunea a III-a, cap. 2, 3, 11, şi *infra*cap. 20, 24, 25). Poate că *huchuctlalloli,* „cuvîntările băfrînilor", trădează un anumit otnocentrism al cuceritorilor. Dar tot ceea ce se ştie despre moravurile şi obiceiurile acelor timpuri confirmă totuşi rigiditatea moralei indiene (v. MIREILLE SIMONI-ABBA.T, *Aztecii, loc. cil.,* p. 90) (v. şi secţiunea a III-a).

Capitolul 21

136 Spre deosebire de azteci, la celfi femeia era independentă, datinile dîndu-i voie să-i însoţească pe bărbafi în războaie şi să practice poliandria (v.'PLUTARH, *Despre virtuţile femeilor,* H. HUBERT, *Cellii si civilizaţia celtică,* trad. rom., Buc, 1983, pp. 405-408).

La ionieni, situaţia femeii era deosebit de grea: „Femeia era numită *oikurema,* adică un obiect pentru îngrijirea casei [.•■], şi în afară de îndeletnicirea de a avea copii, ea nu era pentru atenieni altceva decît principala servitoare în casă" (K. MARX, F. ENGELS, *Opere alese In două volume,* Buc, ed. III, 1967, voi. II, pp. 204-205).

La geto-daci, poziţia socială a femeii era inferioară celei a bărbatului. TROGUS POMPEIUS-IUSTINUS în *His? toriae Philippicae* (ed. F. Ruehl, O. Seel, Leipzig, 1935, *Izvoare,* I, pp. 351 — 361) relatează că femeile geto-dace erau pe vremea regelui Oroles (secolele al III-lea —al Il-lea î.e.n.) adevărate slujnice ale bărbaţilor *(minisleria facere).* Situaţia nu se va schimba după formarea statului geto-dac *(Istoria dreptului roman,* coord. VI. Hanga, Buc, 1980, I, p. 55 *sqq).* Poetul Ovidiu, exilat la Pontul Euxin, descrie starea de subordonare a soţiei, căreia îi reveneau toate însărcinările gospodăriei: măcinarea grînelor, căratul apei etc *(Pontice,* III, 9, 9—12).

Horaţiu proslăveşte fidelitatea femeii la daci *(Carmina,* II, 23, 17-24), iar EUSTHATIUS *(Commentarii in Dyonisium* in *Geographi Graeci Minores,* ed. Miller, II, Paris, 304) şi ŞTEFAN DIN BIZANŢ *(Lexicon de nume de*

popoare-, ed. A. Meiiiekius, 1849, II, p. 337) relatează că „este obiceiul geţilor: să sacrifice soţia pe mormîntul bărbatului" ca o expresie a puterii maritale transcendente vieţii.

Capitolul 22

187 La femeile din clasele inferioare, fusta *(cueitl),* strînsă cu un cordon în jurul taliei, cămaşa cu răscroiala gîtului brodată *(huipil)* şi chiar pelerina triunghiulară *(quex-uemitl),* împrumutată de locuitorii podişurilor înalte de la cei de pe coasta atlantică, s-au modificat foarte puţin, fiind şi astăzi ţesute de femei pe războaie de tip preco-lumbian, fără pedală. Nobilii purtau mai multe *tilmatl,* din bumbac sau păr de iepure şi *maxdatl* brodate. Erau încălţaţi cu *cactli,* sandale cu brido, din piele decervidee sau din fibre de agavă, moştenite de *huaraches-ii* actuali. Sînt menţionate în codexuri sandalele de obsidian, aflate în tezaruul lui Quetzalcoatl, pe care Montczuma sau Motocuzoma i le-a oferit lui Carol Quintul *(Codexul Magliabecciano).*

La geto-daci, femeile sînt îmbrăcate fie cu o cămaşă, fie cu o haină bogată în creţuri; poartă basma sau capul descoperit (v. Columna, scenele XCI, XXIX). Pe metopele XLIX şi L (monumentul de la Adamclisi), femeile repre-zentate poartă o fustă (fotă?) şi o cămaşă de pînză (v. plăcuţele de la Letniţa). Drept podoabe se foloseau colane, mărgele (de argint, bronz, sticlă), brăţări plurispi-ralice, lanţuri (I. M. CRIŞAN, *Spiritualitatea geto-dacilor,* Buc, 1986, pp. 85-90).

Bărbaţii purtau o cămaşă din pînză groasă sau subţire, despicată în părţi şi scoasă peste cioareci sau iţari (v. mo-numentul de la Adamclisi şi basoreliefurile de pe Columna traiană, scenele CXLIV, LXXVI, XCVI etc; cf. *Monumentul de la Adamclisi,* Buc, ed. II, 1961, pp. 576-577; I. M. CRIŞAN, *op. cit.,* pp. 79-80). Unii mai poartă o mantie scurtă, fără mîneci, prinsă cu o fibulă pe umeri — asemănătoare *mantas-unlor* aztece, glugă *(sagum)* prinsă pe după gît cu un şnur sau un suman fără guler (V. PÂRVAN,.*Getica,* Buc, 1926, p. 506). Dacii au capul desco-perit. Nobilii însă poartă o bonetă cu vîrful ascuţit *(pileus)* sau o căciulă. Pe lîngă îmbrăcămintea de luptă— armură, cămaşă de zale, coifuri etc. — se foloseau şi costume de ceremonii, din care se reţine coiful de aur (Poiana Coţo-feneşti, Băiceni) sau argint aurit (Agighiol, Peretu, Porţile de Fier).

în *Cronica* evenimentelor din Moldova dintre 1536—1538 — perioadă în care Sahagun se afla în Mexic,— Antonius Wrancius, Sibenicensis Dalmata susţin că moldovenii ţin morţiş la straiele lor, pedepsind cu moartea pe acela care s-ar îmbrăca după portul turcesc sau al altor neamuri. TANCRED BĂNĂŢEANU afirmă că „iobagii purtau

căciuli mici, simple calote de blană, în timp ce oamenii liberi aveau căciuli înalte". *(Portul popular românesc,* Buc, 1965, pp. 49—51), fapt înregistrat şi într-o variantă a *Mioriţei:* „Cu căciuli de urşi /Că nu sînt supuşi /nalte şi moţate / Pomate pe spate". Tipul de costum popular avea croiul, ornamentica şi cromatica reglementate diferit de la zonă la zonă, astfel încît croiul ciobănesc se deosebea de cel al pădurarului sau al agricultorului şi pescarului, la baza ornamenticii şi cromaticii populare a costumului aflîndu-se cutume şi tradiţii juridice uneori imperceptibile. (R. VULCĂNESCU, *Caractere înrudite intre portul popular român şi slovac,* în „SCIA", nr. 2, 1962, pp. 307 — 336) (v. şi secţiunea a IlI-a, cap. 4).

Capitolul 23

138 SAIIAGtJN, ed. 1938, II, pp. 15l-l52, 176-l78, 181; V, pp. 116-l17; IXTLILXOCIIITL, *flist. Chichimeca,* Mexico, 1892, p. 29, 213; J. SOtTSTELLE, *op. cit.,* p. 176-l96.

Textele antice: IIERODOT (V, 6), POMPONIUS MELA (II,19~20)şiSOLINUS (10,2- 3) atestă că tracii practicau poligamia. LIeraclit din Pont (sec. IV î.e.n.) discipol al lui Platon şi al lui Aristotel, scrie într-unul din fragmentele păstrate: „Fiecare se căsătoreşte cu trei şi patru femei. Sînt unii care au treizeci de soţii. Ei le folosesc ca pe nişte sclave [•■•] Dacă vreuna dintre femei este nemulţumită, părinţii îşi pot lua înapoi fata, după ce restituie ceea ce au primit pentru ea. Căci oamenii îşi mărită fetele în schimbul unui preţ. La moartea bărbatului, femeile sînt moştenite întocmai ca şi celelate lucruri".

Privitor la modalitatea de încheiere a căsătoriei, POMPONIUS MELA notează: „Fetele de măritat nu sînt date bărbaţilor de către părinţi, ci în mod public sînt cumpărate spre a fi luate în căsătorie sau vîndute (cu zestre). [Tîrgul] se face, într-un fel sau altul, după cît sînt de frumoase şi de cinstite" *(Descrierea pămlntului,* II, 21). Aceleaşi informaţii la SOL1NUS (10, 4) MERODOT *(Istorii,* V, 6), XENOFON *(Anabasis,* VII, 2, 38), V. PÂRVAN *(Getica,* 1926, p. 146-7).

Vorbind despre crestoni, neam tracic din zona izvoarelor rîului Echedor din Macedonia, HERODOT spune că „fiecare ţine în căsătorie mai multe femei. Cînd unul din ei a murit, se iscă între femeile mortului mari neînţelegeri, iar prietenii îşi dau toată osteneala şi arată nespusă rîvnă ca să afle pe care din neveste a iubit-o mai mult cel decedat. Femeia socotită vrednică să primească cinstirea este lăudată de bărbaţi şi de femei; apoi e Înjunghiată de ruda ei cea mai apropiată şi după aceea trupul acesteia este înmormîntat împreună cu col al bărbatului ei" (V, 8). Femeile — scrie POMPONIUS MELA — doresc din cale afară de mult să fie omorîte deasupra cadavrelor bărbaţilor

morţi şi să fie îngropate împreună— deoarece un bărbat are mai multe soţii, pentru a dobîndi această cinste qje dau o mare luptă în faţa celor care trebuie să hotărască aceasta. Ea se acordă aceleia care are moravurile şi conduita cea mai bună, iar cea care învinge în această întrecere este în culmea bucuriei. Celelalte jelesc cu glas tare şi îşi arată dezamăgirea prin plînsete foarte puternice. Iar cei care vor să le liniştească aduc lîngă rug arme şi daruri, spunînd că sînt gata să trateze sau să se lupte cu sufletul celui mort, spre a şti dacă acela permite căsătoria. Dacă nu se dă o luptă şi nici nu are loc o plată [. . .] le aşteaptă pe femei peţitorii". *(Descrierea pămîntului,* II, 18-20; v. şi ŞTEFAN DIN BIZANŢ, *Ethnika,* cuvîntul *Getia).*
Masageto-dacilorapracticatînsămonogamia(VL. IIANGA, *Les Gelo-Daces furent-ils polygamcs ou monogames?* in *Rcvuc hislorique de droit. fra.nga.is el. âlranger,* 1975, p. 708 *sqq.*; IDEM, *Judicial Inslilulions of the Dacians,* in *Nouvellcs âtudes d'histoire,* VI, 1, Buc, 1980, pp. 59-71).
în legătură cu formele căsătoriei la triburile trace, HERODOT *[Istorii,* ed. Ph. E. Legrand, Paris, 1932-l938, V,6)_şi XENOFON *(Anabasis,* VII, 2, 38) menţionează obiceiul cumpărării soţiei *(cf. Istoria dreptului roman, op. cit.,* I, p. 55). Pomponius Mela precizează că fetele trace sînt scoase la licitaţie, preţul variind după cinstea şi frumuseţea fetelor *(De Chronographia libri III,* ed. C. Frick, Leipzig, 1880, II, 2, 21); obiceiul s-a păstrat pînă astăzi: v. „tîrgul de fete" de pe Muntele Găina *{cf.* V. SOTROPA, *Tîlcul istoric al unui obicei vechi* în „Steaua", Cluj, 1978, nr. 2, pp. 14-l.5).
Din. relatările lui HORAŢIU *[Carmina,* III, 24, 17-24) rezultă că familia geto-dacă era patrilocală şi patriliniară; soţia locuia la bărbat, descendenţa stabilindu-se după tată, iar copiii rămîneau în familie chiar şi după moartea mamei lor *(matre carentibus)* fiind îngrijiţi de mama vitregă.
Spre zorii epocii moderne, în ziua nunţii, pentru a păcăli duhurile rele, era arătată mirelui şi nuntaşilor o „babă prost îmbrăcată", care juca rolul miresei. Obiceiul este înregistrat la români, venzi, slavii de sud, silezieni, tirolezi, elveţieni, suedezi, francezi, estoni, indieni. Ca un simbol al unirii perfecte, mirii trebuiau să mănînce din aceeaşi azimâ. Ritual practicat de indieni, români, germani. După celebrarea cununiei, se arunca — la romani cu nuci: „Sparge, mărite, nuces!" (VERGILIU, *Eglog.* VIII, 30; GATULLUS, *Juliae el Molii epithalamium,* 127—131); la greci cu grîu şi bani; la indieni, englezi, danezi cu orez; la români cu grîu, orz, ovăz, seminţe de dovleac pentru îmblînzirea şi îndepărtarea duhurilor rele, ca şi pentru prosperitatea mirilor (SAMTER, *op. cit.,* p. 172-l73; GUBERNATIS, *op. cit.,* t. II, p. 157; WUTTKE, *op. cit.,* p. 351). Pentru îndepărtarea duhurilor rele şi a farmecelor, în Dekkan exista obiceiul ca mirele

să ţină în mînă un pumnal; în alte părţi şi mireasa poartă un cuţit. (SAMTER, *op. cit.,* p. 41).
în vechiul Israel, mirele era însoţit de oameni înarmaţi *(Ctntarea clntărilor,* 3, 6 *sqq).*
La beciuani, mirele aruncă o săgeată în interiorul colibei, înainte de a-şi aduce mireasa; la estoni so înl'igo o sabie în iatacul mirilor; la chinezi, mirele aruncă trei săgeţi etc. (SAMTER, *op. cit.,* pp. 42-43).
La români — după relatarea lui Paul de Alep — se obişnuia ca în „noaptea dinaintea nunţii mirele să se plimbe cu amicii săi călare, toată noaptea, cu tambure şi fluere şi torţe pe stradele politiei" *(apud,* GH. F. CIAUŞANU, *op. cit.,* p. 392).
O datină asemănătoare cu obiceiurile aztece legale de nuntă se întîlneşte în zona de munte Vlădoasa (Oăiăţ.ele); alaiul nuntaşilor cu mirele în frunte, ca şi în alte părţi ale ţării, se îndreaptă către casa miresei. Urmează oprirea în faţa porţii, „colăcările" — specific româneşti — Ia poarta miresei, după care mirele şi „grăitorul" său intră în casă şi scot mireasa. în această vreme, „druştele" miresei o „leruiesc", adică îi cîntă aşa-numitul „cîntec de despărţire". Leruitul la morţi, practicat de cei doi protagonişti în final, descinde dinlr-un străvechi cult al soarelui, înregistrat atît în Carpaţi sau în Tenochlillnn, cît şi pe alte meridiane mitice ale lumii. (V. GH. MUŞU, *Din mitologia tracilor,* Buc, 1982, p. 19; R. VULCANESCU, *Mitologia românească,* Buc, 1985, p. 104; V. MEDAN, *„Leruitul" miresei...* în *Crisia,* Oradea, 1986, voi. 16, pp. 447-454; ELENA SEVASTOS, *Nunta la români,* Buc, 1889, *passim;* S. F. MARIAN *Nunta la români,* Buc, 1890.

Capitolul 26

139 *Cf.* SAHAGDN, *Histâria General,* ed. Pedro Robredo, Mexico, 1938, voi. I, p. 323, II, pp. 186, 211; *cf. Codex Mendoza* (v. cap. 5); J. SOUSTELLE, op. *cit.,* pp. 170—174.
După venirea pe lume a noului născut, la azteci era obiceiul ca părinţii să-l pună de 3 ori pe pămînt şi să-l ridice tot de atîtea ori. în Egipt, după cum a dezvăluit descifrarea unui papirus, „a pune pe pămînt" însemna „a naşte". Obiceiuri similare la greci, persani, abisinieni, armeni, tătari, neo-zeelandezi (SAMTER, *op. cit.,* p. 14; WUTTEE,oj9.ciî.,pp.l3,358;E.MEYER, *op.cit.,* p.102).
în Islanda, ca şi în Japonia, femeia năştea pe pămîntul gol (SAMTER, *op. cit.,* pp. 1 — 5). La romani, după naştere, copilul se punea pe pămînt; dacă tatăl îl ridica *(tollere, suspicere),* acest act îi dădea copilului dreptul la viaţă, prin faptul *cApateffamilias* îl recunoştea (v.SF. AU GUSTIN, *Decivitate Dei,* IV, II; OVIDIU, *Trist.,* IV, 3, 46), După naştere, cordonul ombilical al copilului este supus unui ritual special, care alături de prima baie rituală, primul

tnfăşat şi de ritul de dare a numelui face parte din aşa-numitele „ritualuri do trecere" *(cf.* A. VAN GENNEP, *Les rites de passages,* Paris, 1969, cap. V, *La naissance).*
La in/i, cordonul ombilical se îngroapă (JEANNINE AUBOYER, *Viaţa cotidiană în India antică,* trad. rom. Buc, 1976, pp. 178—181). La noi, în Maramureş, după ce „îngropa între flori" placenta, moaşa lega „buricul", care cădea apoi singur; se mai punea un ban de argint pe buric; odată desprins, buricul se păstra pe „meşter-grindă" sau sub prag. Prima baie rituală avea loc imediat după naştere (T. PAPAIIAGI, *Mic dicţionar folcloristic,* Buc, 1979, p. 62), iar apa se arunca pe flori. Urma înfă-şatul copilului, precedat de „suflatul în cruciş" ş.a.m.d. (M. DĂNCUŞ, *Rituri de separare...* în „Marmatia", 5—6, 1979-l981, pp. 437-459).
Dacă despre geţi herodot spune că „ei cred că nu mor şi că acel care dispare din lumea noastră se duce la daimo-nul Zalmoxis" (IV, 94), în schimb despre trausi, neam tracic, afirmă că „rudele stau în jurul nou-născutului şi plîng nenorocirile ce va trebui să le îndure nou-născutul, odată ce a venit pe lume. Sînt pomenite atunci toate suferinţele omeneşti (V, 4) (v. pt. comparaţie şi ceremoniile nupţiale la azteci).
La crobizi, ramură tracică, „este obiceiul să fie plîns copilul la naştere şi fericit omul la moarte" *(Paradoxo-graful lui Iiohde).*
Neamul tracic, scrie VALERIUS MAXIMUS, „prăznuieşte cu plîtiscte zilele de naştere ale oamenilor şi cu veselie în mormîn ţările" *(Fapte şi cuvinte vrednice de luare aminte,* II, 6, 12).
La greci şi romani, naşterea este prezidată de cele trei Parce (gr. *moirai)*; credinţă preluată de macedoneni şi români (Ursitoarele). Odinioară, pentru ursit „ursitoarele" erau aşteptate, a treia sau a noua seară de la naştere, „cu masa întinsă, cu masa scuturată, cu lumină şi cu veselie din partea părinţilor" (GH. F. CIAUŞANU, *op. cit.,* p. 378). Moaşa punea masa pe locul unde „a născut ne-poată-sa"; aşeza pe masă o „azimă de pîine", unsă cu miere, care avea „trei cruci făcute cu cuţitul"; în fiecare cruce se punea cîte un „argint" pentru „sănătatea şi norocul copilului"; pe azimă, moaşa mai punea un pahar cu apă şi altul cu vin. Apoi moaşa pleca de acasă, iar lehuza trebuia să stea trează şi „în cea mai mare linişte" cu copilul ei. Dimineaţa cele două femei îşi povesteau visele de peste noapte şi din tălmăcirea lor vesteau co-pilului o „soartă bună sau rea" *(Ibidem).* Cei care duceau copilul la botez — după anumite datini din Prusia, West-falia şi Austria — trebuiau să treacă peste o mătură şi o secure puse pe prag spre a-l feri de vrăji (E. SAMTER, *op. cit.,* p. 36 *sqq).*
Ritualul de purificare şi renaştere, la Maya-Quichă, bo-tezul, este legat de istoria arhetipală a gemenilor, zeii porumbului. Există şi obiceiul de a boteza mormîntul, operaţie magică prin care mortul primeşte *apa vie,* analogon

ai „sîngelui divin", regenerat. Pentru azteci, sîngele omenesc are valoarea genezică a apei, el face să renască periodic soarele, de aceea oi îl şi numeau *ehalchiuiil,* adică „apă preţioasă", ,,jad verde".
Pentru a feri copilul de duhurile rele, romanii descriau în jurul copilului un cerc cu un. obiect de fier, obicei preluat şi adoptat de români, care puneau odinioară în perna copilului un „ac, spelcâ sau un cuţit" (GH. F. CIAUŞANU, *op. cit.,* p. 375), şi de aromăni, caro aşezau o secure sub patul sau la căpăfîiul lehuzei ori al nou-născutului (COSMULEI, *Datine, credinţa $i superstiţii aromâneşti,* Buc, 1909, p. 13).
în Germania medievală — după botez —, copilul se punea sub o mătură spre a-l feri de duhurile rele (E. SAMTER, *op. cit.,* p. 35); la alte popoare, în acelaşi scop şi cu aceeaşi eficienţă se foloseau sarea, care era presărată pe limba nou-născutului.

Capitolul 27

140 Pentru aceeaşi problematică în spaţiul românesc vezi: J. CARCOPINO, *Viata cotidiană în Roma la apogeul imperiului,* trad. rom., Buc, 1979, pp. 109—137 şi R. VULCANESCU, *Etnologia juridică,* Buc, 1970, pp. 58-59.

Capitolul 28

141 BERNAL DÎAZ DEL CASTILLO consemnează „marea pricepere şi îndemînare ce o arătau indienii în toate meşteşugurile". Meşterii pietrari şi orfevrii, care locuiau într-un orăşel numit „Ascapotzalco", la o „leghe de Mexic", lucrau cu aur şi argint obiecte de fot felul, „de s-au minunat în Spania marii noştri giuvaergii cînd le-au văzut". *(Adevărata istorie a cuceririi, noii Spanii,* voi. II, p. 80). Alţi meşteri tăiau pietrele preţioase şi *chalchivis,* „ce-s ca smaraldele", iar alţii erau „toarte pricepuţi în lucrături cu pene". Indiencele „ţeseau şi brodau cu dibăcie atîtea pînzefuri şi stofe fino cu neîntrecute lucrături de pene" (p. 81).
în *Codul lui Hammurabi* se menţionau între alte meserii olăritul şi producerea de parfumuri.

Capitolul 29

142 Iată o descriere a pieţei de pe timpul lui Montezuma, văzută însă din perspectiva suitei lui Gortfe: „Aşa am ajuns în piaţa mare, care se cheamă Tlatelolco şi cum nu

mai văzuserăm vreodată aşa ceva, am rămas înînămniri[.i de forfota de oameni şi negoţuri ce erau acolo şi buna rînduială în care se aflau [...] Să începem cu neguţători-, de aur, de argint, de nestemate, pene, stofe, broderii, apoi cu sclavii, bărbaţi şi muieri, ce se găseau mulţi de vmzare acolo [...] După aceştia veneau neguţătorii care vindeau pînză mai aspră şi bumbac şi alte ţesături, cu firul răsucit, şi mai erau neguţătorii de cacao [...], iar cei care vindeau mantii, frînghii şi *cotaras,* care sînt un soi de încălţări toate din *henequin,* precum şi rădăcinile acestei plante, care la fiert sînt dulci şi alte cîtele la fel, tot din ea scoase, îşi aveau locul lor, iar în altă parte se vindeau piei de tigri şi lei, nutrii, şacali şi căprioare, dihori şi pisici sălbatice, unele tăbăcite, altele nu. în altă parte a pieţei, se vindeau boabe de fasole, de *cMa* şi alte soiuri de legume şi de ierburi. Să trecem alături, la neguţătorii de găini, curcani, iepuri de casă, iepuri sălbatici, căprioare, raţe, căţeluşi şi alte asemenea făpturi. Să povestesc de prăvăliile cu fructe, de femeile ce ne îmbiau cu bucate gătite, tescuiri dulci, tocaturi, care aveau, tot aşa, locul lor. Urma olăria, făcută în toate chipurile, de la ulcioare uriaşe pînă la blide foarte mici. Trecurăm de aici să ne uităm la vînzătorii de miere, alviţă şi alte zaharicale, ca nugaua şi apoi la tîmplării, unde aveau lemnărie, scînduri, albii, grinzi şi bănci, urmate de vînzătorii de lemne pentru foc. Cu tot respectul cuvenit, trebuie să mai spun că vindeau pînă şi canoe pline cu excremente de om, pe care le ţineau la marginea canalelor care duceau în piaţă şi le foloseau la fabricarea sării şi tăbăcitul pieilor, fără de care, ziceau ei, nu se mulau destul [...] Hirtia, care se cheamă acolo *amai,* şi nişte tuburi mici din trestie parfumate cu *liquidămbar* şi pline cu tutun, şi uneori gălbui şi leacuri de acest fel erau vîndute şi ele separat. Pe sub arcadele din piaţă văzurăm şi cîrmîz, şi mai erau prăvălioare cu ierburi şi alte ciudăţenii, urmate de nişte case unde şedeau trei judecători şi un fel de *alguăciles* executori, care supravegheau mersul pieţei. Era cît pe ce să uit de negoţul cu sare şi de meşterii ce făureau cuţite din obsidian şi cum ciopleau ei chiar din piatră. Veneau apoi pescarii şi alţii care vindeau ca nişte pîinişoare făcute dintr-un fel de mătasea broaştei adunată de pe lac, ce se usucă şi se strînge în formă de turtite, cu gust apropiat de cel al brînzei. Alături aveau topoare de aramă şi bronz şi cositor precum şi căni şi nişte ulcioare mari din lemn, pictate [■••■] Am mai văzut alţi indieni ce făceau negoţ cu aur în grăunţe, aşa cum îl scoteau din mină, vîrît în nişte tubuleţe străvezii meşterite din penele unor gîşte mari ce cresc pe acolo, ca să se vadă ce este înăuntru. Ei socoteau după lungimea şi grosimea acestora cîte mantii preţuiau, sau cacao, ori sclavi, sau ce mai preschimbau ei între ei" (BERNAL DÎAZ DEL CASTILLO, *op. cit.,* pp. 84— 8G).

143 Să deducem din explicaţia lui Sahagun că regele^ zeu Quetzalcoatl era identificat, uneori, cu un corb? De ce? nu se ştie. în absenţa explicaţiilor, să consemnăm totuşi o corespondenţă stranie cu o veche legendă chi-neză: cînd sorii spre care zeul Yi îşi aruncă săgeţile mor, din fiecare cade pe pămînt, străpunsă de o săgeată, o cioară de aur — duhul soarelui (cf. YUAN KB, *Miturile Chinei antice,* Bucureşti, 1987, p. 198, nota 22). Să fi fost Quetzalcoatl, zeul care dispare în foc, simbolizat şi printr-un „[...] *corvus* alb"? Sau cele două mitologii au un „etimon" comun? întrebări, din păcate, pur re-torice, care inaugurează, cel mult, orizontul metaforic al unei mitologii secrete şi utopice, totodată. Un cores-pondent posibil: „eşti bun de trimis după moarte".
144 Acest proverb aminteşte de învăţătura spaniolă, cu-noscută, probabil, de Sahagun, *„coles que no has de corner dejalos cocer",* care s-ar putea traduce prin „nu-ţi băga nasul unde nu-ţi fierbe oala", sau de o alta, nu mai puţin renumită, *„aramos, dijo la mosca, y estaba en el cuerno del buey",* adică, în cheie românească, „de n-ar fi musca pe resteu, ar rămîne pămîntul nearat".
145 Un corespondent latin: *„Dum spiro, zpero",* „cît trăiesc, sper" (PLINIU GEL BĂTRÎN, *Priapea,* 80, 9). Tălmăcind proverbul, Sahagun îşi amintea, poate, de *„el hombre vive de esperanza"* sau *„el que puede esperar, todo Io vine a alcanzar".* în transpunere românească: „Omul trăieşte cu" speranţa" sau: „Cu nădejdea omul nu moare".
146 Credem că expresia aparţine perioadei postcorichistei, întrucît Merlin (Myrddhin, celtică) este numele unui per-sonaj legendar galic, vrăjitor şi profet, care ar fi fost sfătuitorul regelui Arthur, în. lupta sa împotriva saxonilor. Numele lui apare în poeziile celtice, începînd din secolul al Vl-lea şi pină în secolul al X-lea.
147 Proverbul are un corespondent aproape perfect în spaniolă: *„El mundo es a manera de escola, que uno sube y otro baja",* adică: „Aşa e roata lumii, unii suie, alţii coboară". Metafora „roţii" o regăsim şi în spaţiul indian: „Pe unii îi goleşte, pe alţii îi umple; pe unii îi înalţă, pe alţii îi coboară [...] destinul face ca roata de la fîn-tînă: el se joacă cu noi, amintindu-ne că lumea aceasta nu-i decît o reunire de contraste" *(Cudraka, Mrechakalika,* 178, Bohtl., Ind. Spr., 3892>.
148 *Texocotl,* plantă din al cărei fruct se fac dulceţuri.
149 Proverbul urmează, de fapt, formula binecunoscută în spaţiul iberic de tipul: *„Dejo el asno al mulo"* sau: *„Dejo la corneja al cuervo"* (spune asinul măgarului sau cioara corbului etc). La noi, ironia este mult mai acidă: „Nu rîde de alţii, uită-te la tine"; „Zi-mi cioară să nu-ţi zic cîr"; „Rîde dracul de porumbe negre şi pe sine nu se vede"; „Rîde ciob de oală spartă" etc. în cultura

aztecă accentul cade însă pe „generozitate", pe desoM"
derea aproape „romantică" înspre zonele „impuro" ale
umanităţii. Nuanţa creştină, introdusă de Sahagun, poale
inconştient, este insă repede reperabilă şi aşază un uşor
semn de îndoială pe „obiectivitatea" relatării.

150 Proverb cu arie largă de răspîndire în multe culturi: *„Guta caval lapidem non vi sed saepe cadendo"* (lat.); *„Continua go Ier a horada la piedra"* (sp.), *„Dando y dando-la galera va horadando"* (sp.); *„A goccia a goccia si in-ca,va la pietra"* (it.); *„CU de mică picătura şi lot găureşte piatra,"* ; *„Picăturile îndesate găuresc şi piatra".*

151 în arie iberică: *„El lobo muere lobo",* formula se repetă cu variaţiuni: *„Muda el lobo la lanajlos dientes, mas no la mattajlas mienles"*; „Lupu-şi schimbă părul dar năravul ba" (rom.).

152 Un posibil corespondent românesc „trebuie să fie vreun drac la mijloc".

158 Sahagun cunoştea, fără îndoială, proverbul *„El que ve la moţa, en el ojo ajeno, Vea la viga en el suyo"*; „Vezi mai bine bîrna din ochiul tău, decît paiul din ochiul al-tuia" (rom.) (vezi şi nota 149 *supra).*

154 în zona culturală românească aflăm modele pare-miologice de tipul: „De multe ori unii mănîncă şi alţii seceră" sau: „Ţine capra şi-l împunge, iar altul stă şi o mulge" sau: „Seceră unde n-a semănat şi adună unde n-a secerat".

155 Expresie aflată şi în limba română (vezi si notele 149, 153).

156 Nerecunoştinţa este un motiv frecvent în „cartea înţelepciunii" româneşti: „Pe cine nu laşi să moară nu te lasă să trăieşti"; „Eu umblu cu pîine după el şi dînsul dă cu ciomagul în mine"; „Mai curînd mortul va grăi, decît nerecunoscătorul îţi va mulţumi" ; „Tot binele se uită mai lesne ca răul".

157 Spaniolul spune: *„Quiere uno ensenar el que sobe mas que el",* iar românul: „Să nu vinzi apă la sacagii" sau „Nu vinde castraveţi grădinarului" sau „învaţă oul pe găină".

158 Proverbul face, de fapt, parte din familia paremio-logică a lui: *„No es tan fiero el leon como Io pintan",* al cărui corespondent românesc: „Nu-i aşa de negru dracul cum îl zugrăvesc oamenii" indică aceeaşi cenzurare iro-nică a exagerării.

159 în cultura latină sintagma: *„Abyssosjasinus abys-sumjasinum invocai"* are corespondenţi în majoritatea zonelor etno-culturale europene: *„Un malheur amine son frere"; „OU covel, oll lose"* ; „Cine lăcomeşte nu se pricop-seşte" ; „Cine nu e mulţumit cu puţin, nici de mult nu are parte"; „Un rău niciodată nu vine singur" etc.

Capitolul 31

160 în folclorul românesc regăsim sema „boltă": „o căl-dare înfocată, peste lume aruncată"; sau: „Am un ceaun

umflat, /peste lume răsturnat"; ca şi clementele „întindere" şi „strălucire": „Am o piele de taur/Ţintuită cu ţinte de aur".

161 Un corespondent metaforic în spafiul românesc: „Ce fuge mereu la vale/ Şi-şi lasă maţele-n cale?"

162 Imagine existentă şi într-o cimilitură de la noi: „Drot încîrligat/în carne băgat".

163 Ghicitoarea românească reliefează elementul dinamic, „modul de folosire": „Am o grebăluţă cu cinci dinţişori,/ Pe zi îmi trebuie de-o mie de ori".

164 Dacă aztecul surprinde latura „igienică", românul priveşte personajul cu umor şi indulgenţă: „Peste-un tălerel/Trece-un uncheşel". Raportul „unghie" — „insectă" este consemnat în ghicitoarea autohtonă într-un mod similar celei mezoamericane. Dar personajul este de astă dată „puricele": „.. .Cinci fraţi îl aleargă/Şi doi îl prind,/ Şi după ce îl prind îl duc la cetatea de fildeş".

165 Cimilitura noastră cuprinde o descriere grotesc-hiperbolică a vieţuitoarei: „Cu coarne ca boul, /Cu şa ca un cal, /Se urcă pe copaci ca un şarpe". Comparaţia „urma ca scriere" stă atenuată în: ,|Merg încet, dar chibzuit:/Pe-unde merg las drum albit".

166 în antologiile româneşti, „porumbul" apare numai sub aspectul lui economic sau umoristic, drept păpuşoi, cucuruz sau ştiulete. „Smocul" e văzut la noi în două ipostaze: „Cînd mustaţa-i albă/Zici că-i tinerel, /Dar cînd s-a-nnegrit/ Ştii c-a-mbătrînit".

167 Corespondentul românesc se cristalizează pe sema minus-vizualitate, în jurul elementului „ochi", ca diferenţă esenţială faţă de alte animale: „De trăit trăieşte,/ Dar fără ochi se hrăneşte".

168 Şi în cimiliturile româneşti regăsim consemnate conotaţiile „luminos" şi „reflectant" ale ochiului: „am doi bulgăraşi de aur", „două bobileie de argint", „doi luceferi" etc. Iar „ochii şi sprîncenele" sînt „două lacuri sclipicioase, / şi locuiesc între oase" sau: „Sub două păduri întinse — /Două ape — aprinse".

169 Elementele „definitorii" sînt surprinse şi la noi: „Sub cel deal îngropilat / Fierbe-o oală cu pîsat".

170 Masticaţia devine în ghicitoarea noastră „... Am o rîşnicioară / toată ziua rîşneşte/şi noaptea se opreşte" sau, cu un adaos cromatic: „albişorii treieră / Roşioara mătură", sau: „într-o casă— o spuză de cai albi, / Şi numai o iapă-i roşie".

171 Metafora „moară — femeie bătrînă" există şi în spaţiul românesc: „Baba Rada stă-n pîrîu / Scufundată pîn'la brîu / Şi mănîncă saci cu grîu". La noi moara mai este comparată cu „vaca", „oaia", „gîsca", „raţa", „găina" şi... „ursoaica", probabil datorită fie dimensiunilor, fie modalităţilor de masticare-măcinare a hranei, legată şi ea în speţă de bobul de porumb.

172 Ghicitoarea autohtonă reţine numai „toba" fără anexe: „Bălaie, hurdubaie,/ Bună de bătaie".

173 Elementul „piatră" nu îl găsim, în schimb, culoarea „verde" şi „pana" sînt consemnate în cimilitura noastră: „Am o găină verde, / Cu ou-n pămînt".
174 Conotaţia „bătrîneţe" („păr alb") a fost înregistrată şi la noi: „Am o babă bătrînă, / Cu musteţile-n pămînt / Şi cu pletele afară".
175 Coincidenţa cu ghicitoarea românească este frapantă: „Am o cămară cu patru uşi: /Pe una intri, /Pe trei ieşi, /Şi cînd te crezi afară, /Eşti tot înăuntru".
176 Elementul anatomic („coaste", „piele", „scăfîrlie") constituie nucleul semantic al ghicitoarei în cele două arii culturale: „Cînd o bat în scăfîrlie, /Haz şi bucurie", (cobza). Elementul sonor este surprins de alte versuri: „Am o fată: / Cînd o iau în braţe, ţipă..." (vioara). Deşi este vorba de instrumente muzicale depărtate, efectul este acelaşi şi se bazează pe modalitatea de manipulare a lor. Vezi, de asemenea, „definiţia" cimpoiului: „Ce piele jupuită ţipă?" etc.
177 La noi „securea" este o „fată mare, /Cu capul de fier, / Cu coada de lema. / Intră în vîlcole / Scoate la nuiele".
178 Inexistenţa savanelor în peisajul românesc reduce similitudinea la elementul „foc", care apare fie ca „bou roşu/ce mănîncă orice", fie ca „armăsar nebun".
179 în cimilitura noastră, „stîlpii porţii" sînt „doi boi tăvăluci, / Nii-i dai nici pe mere, nici pe nuci".
180 Ghicitoarea românească împleteşte trei elemente definitorii ale insectei: mărimea, culoarea şi mişcarea: „Ce-i mic ca şi-un fir de mac, / Şi sare-n sus ca şi-un ţap?" Altădată, puricele este comparat cu bivolul, calul, vaca sau cu „puiul de drac", niciodată cu „piatra", imagine statică prin excelenţă.

Capitolul 32

181 Montezuma — notează cronicarul — avea dansatorii săi, care erau „aşa de mulţi că umpleau un cartier; unii jonglau cu un băţ, dar nu cu mîinile, ci cu picioarele; alţii săreau atît de sus încît păreau că zboară, şi în sfîrşit, mai erau şi un fel de bufoni care îl veseleau". (BERNAL DlAZ DEL CASTILLO, *op. cit.,* voi. II, p. 81). în Mezoamerica, „danţul" are aceleaşi conotaţii simbolice precum sîngele, seva, sperma sau ploaia. Tămîia, copalul, numită „răşina cerului" *(Chilarn-Balam),* dăruită omului de către o divinitate chtoniană (v. *Popol Vuh),* nelipsită din recuzita „danţului", era considerată drept emanaţie a spiritului divin. Legată de ritualurile fecundaţiei, ale fertilităţii şi aducerii ploii, tămîia este supusă regimului ciclic lunar. De altfel, rădăcina *uh* desemnează atît copalul, cît şi luna. Pe tablele secrete, zeii ploii erau reprezentaţi de hierofanţi prin semnul copalului sau prin vase sacre cu „apă neîncepută". în India, imaginea arhetipală a dansului o constituie dansul cosmic

(tandava) al lui Shiva-nataraja, simbol al creaţiei şi distrugerii universului. Ca şi la azteci, tămîia *(dhupa)* este prezentă în ritulaul hinduist şi întruchipează percepţia, conştiinţa.
în China, dansul (re)stabileşte armonia Cer-Pămînt.
în Japonia, dansul *Uzumei 6* face să apară pe Amaterasu, zeitate solară.
La indienii siux, legătura cu astrele este la fel de vizibilă, în Extremul Orient, anumite dansuri sînt considerate ca aducătoare de ploaie: dansul dragonului, al licornoi şi leului, *leng-trot-ul* (Cambodgia). De comparat cu ritualul românesc al „paparudelor" şi „caloianului".
Capitolul 33
182 Despre jocurile practicate de azteci, vezi şi GONZALO PERNÂNDEZ DE OVIEDO, *Hisloria General y Natural de las Indias Occidentales,* Madrid, 1851 — 1855, voi. IX, p. 165; D. DURÂN, *Histâria de las Indias de Nueva Espana,* Mexico, 1867-l880, voi. II, p. 101; G. VAIL-LANT, *Civilizaţia aztecă,* trad. rom., Buc, 1964, p. 168 *sqq.*
Deşi Burckhardt afirma că „das Agonale" („agonalul") este o „Triebkraft, die kein anderer Volk kennt" („o forţă motrice instinctivă, pe care nu o cunoaşte nici un alt popor" — *Griechische KuUurgeschichte,* ed. R. Marx, III, p. 68), V. Ehronborg consideră „agonalul" drept „eine allgemoine menschliche Eigenschaft" („o însuşire general umană" — *Ost und West. Sludien zur geschichtlichen Problematik der Antike* in *Schriften der Phil. Fak. d. deutschen Univ. Prag.,* 1935, voi. 15, pp. 65 — 219), fapt demonstrat, de altfel, atît de Sahagun, cît şi de Oviedo sau Durân (v. *supra).*
La greci, ca şi la azteci, competiţia ca funcţie culturală nu se poate desprinde de contextul *joc-sărbătoare-ritual,* „jocul fiind luptă, iar lupta fiind joc" (J. IIUIZINGA, *Jlomo ludens. încercare de determinare a elementului ludic al culturii,* Buc, Ed. Univers, 1977, p. 88). „Spectacolul sacru" şi „competiţia festivă" sînt, prin urmare, două forme axiotropice, care revin pretutindeni şi în care cultura se dezvoltă *ca* joc şi *tn(tru)* joc *(Ibidem,* p. 98,).
Omenirea *joacă* — afirmă Leo Frobenius — ordinea naturii, după scenariile cristalizate de-a lungul timpului în conştiinţă *(KuUurgeschichte Afrikas, Prolegomena zu einer historischen Gestaltlehre,* Phaidon Verlag, 1933; v. şi trad. rom.; IDEM, *Schicksalkunde im Sinne des Kultunverdens,* Leipzig, 1932J, *der Spieltrieb* („instinctul jocului" — *Kulturgeschichte. . .* pp. 23, 122) şi *die Festlichkeit* („sărbătorescul") constituind două din meridianele fundamentale ale conştiinţei umane întemeindu-se întru istorie, două modalităţi de conectare la ritmurile cosmice (K. KERlSNYI, *Vom Wesen des Festes, Paideuma, Millcilungen zur Kul-*

turkunde, I, Heft, 2, dec. 1938, pp. 59-74; IDEM, *La Religione antica nelle sue linee fondamentali,* Bologna, 1940, cap. II: *II senso di festività;* PAUL P. DROGEANU, *Practica fericirii,* Buc, 1985, pp. 164—188, 307 — 312). Idei nu chiar afît de noi cum s-ar crede, întrucît în *Legile* sale, Platon scria că: „Trebuie să trăim jucînd anumite jocuri, jertfind, cîntînd şi dansînd, pentru a cîştiga bunăvoinţa zeilor şi pentru a ne putea feri de duşmani şi a izbîndi în luptă". *(Leges,* VII, 796J ; v. pentru o perspectivă mai nuanţată asupra spaţiului ludic la azteci *supra.* Sentimentul că omul face parte din mega cosmos îşi găseşte, aşadar, prima sa expresie, „cea mai înaltă", în forma şi în funcţia jocului, care dobîndeşte treptat semnificaţia unui act sacru (J. HUIZINGA, *op. cit.,* p. 56J.

183 Printre cele mai vechi mărturii ale „jocului cu mingea" se numără, pe lîngă „mingea" găsită în mormîntul unui faraon, menţionarea unor asemenea practici ludice în regulamentul militar al Chinei antice (C. KIRIŢESCU, *Palestrica. O istorie universală a culturii fizice,* Buc, 1964, p. 188), precum şi jocurile desfăşurate în palestre sub numele de *sphaecrisiica,* în care vechii greci aveau o deosebită îndemînare (IIOMER, *Iliada,* cartea XXIII; *Odiseea,* cartea VIII). în evul mediu se cunoşteau mai multe categorii de mingi, clasificate după mărime, materialul folosit la confecţionare sau după tehnica jocului: *paume, eteuf, balle, pelote, bonde, boule.* în 1555, Antonio Scaino scrie Un *Traltato dell gioco della palia;* la Paris, cîţiva ani mai tîrziu (1596), funcţionau 520 săli de *„jeu de paume""* (v. pentru comparaţie: *juego de pelota,* sp. şi *giuco di racliella* sau *del pallone,* it.).

1.84 La azteci, existau şi jocuri de noroc. într-unul din acestea, numit *potolii,* se folosea o tăbliţă în formă de cruce_, cu spaţii liniare la capetele braţelor. Zeul tuturor jocurilor, Macuixocliitl *(Cinci flori),* era deseori reprezentat în legătură cu jucătorii de *patolli.* De altfel şi la indieni lumea era gîndită ca un joc de noroc, pe care îl joacă Shiva cu soţia lui *(Mahâbhărata,* 13, 2368, 2381*) :* *„Mahăbhărata* — scrie Marcel Mauss — este povestea unui gigantic *pollatch"'. (Essai sur le don. Forme archaique de Vechange* in *Uannee sociologique,* serie nouă, I, 1923 — 1927, p. 143j; v. şi P.P DROGEANU, *op.* cit., pp. 19l-206).

O altă distracţie, numită de specialişti „volador" („zburător"), consta din ridicarea unui stîlp înalt, prevăzut la extremitatea superioară cu o platformă ce se putea învîrti. Bărbaţii, costumaţi în zei sau păsări, se prindeau cu frînghiile înfăşurate în jurul platformei şi se aruncau în gol. Pe măsură ce coborau, frînghiile desfăşurîndu-se impuneau platformei şi implicit executanţilor o mişcare de rotaţie care crea impresia de zbor. La fiecare rotire ce-i apropia de pămînt, oamenii-păsări, schimbîndu-şi centrul de echilibru prin manevrarea aripilor, trebuiau

să dea iluzia unei păsări ce se ridică şi coboară. Asemenea spectacole se mai pot vedea şi astăzi în unele regiuni ale Mexicului *(cf.* şi G. VAILLANT, *op. cit.,* p. 200;.

Capitolul 36

185 Conchista — s-ar putea spune — începe de fapt la 12 octombrie 1492, cînd Columb descoperă „India" ce se va dovedi apoi a fi un nou continent: Noile Indii, Noua Spanie, America. *Generaţia glorioasă a exploratorilor,* din care, alături de Cristofor Columb, mai făceau parte Cabot, Vicente Pinzon, Diaz de Solis, Ovampo, Ponce de Loen, Nujîez de Balboa, .luan de la Cosa, Alonso de Ojeda, Americo Vespucci, avea în curînd să fio înlocuită de *generaţia conchistadorilor,* dominată de „cei patru cezari" ai Noii Lumi: Cortes, Pizarro, Valvidia, Quesada, care vor conduce peste ocean o *armada* puţin obişnuită, formată din marinari, *caballeros,* aristocraţi, *hidalgos, segundones, genlede toga şi* călugări — conştiincioşi autori de *doctrinas, confesionarios, vocabularios, gramaticos, hislorias* etc. Velâzquez, conchistador şi primul guvernator al Cubei, îl va însărcina pe Corl6ssă cucerească Mexicul. Conquisfa „începută" în 1519 se va „încheia" la 13 august 1521, cînd Cuauhtemoc, ultimul. împărat aztec, este nevoit să i se predea lui Cortes după o rezistenţă de peste un an. Dar cucerirea teritorială, politică, economică este dublată de una spirituală (R. RICARD, *La conqu&te spiriluelle du Mexiques,* Paris, Institut d'efhnologie, 1933). Capelanul lui Cortes, Bartolomeu de Olmedo, va fi urmat de mai mulţi misionari, printre care şi cei 12 călugări aparţinînd ordinului fraţilor minori ai observanţei, aşa-numiţii „12 apostoli", debarcaţi la UUoa pe 13 sau 14 mai 1524. Nouă ani mai tîrziu, mai vin 12 dominicani — dintre care 5 mor în cîteva luni, iar 4 se reîntorc în Spania — şi 7 franciscani. Acesta este nucleul în jurul căruia se vor aduna alţi misionari porniţi din Spania sau formaţi pe pămînturile mexicane.

Repere contemporane lui Sahagun: prima hartă a Noii Lumi, desenată de Juan de la Cosa, datează din 1500, anul în care Columb îşi încheia cea de a treia călătorie, între 1508—1511, Juan Ponce de Leon cucereşte Puerto Rico, iar Diego Velâzquez de Cuedlar Cuba (1509). Prima călătorie a lui Cabot în slujba Spaniei (1517), urmat de Juan de Grijalba, Anton de Alaminos ş.a., se va constitui, poate, într-un argument hotărîtor în favoarea „declanşării" uneia dintre cele mai incredibile aventuri din epoca modernă: expediţia lui Hernan Cortes: 18 noiembrie 1518. Cîteva luni mai tîrziu, la 4 martie 1519, conchistadorul întemeia cel dintîi oraş din America: Vera Cruz. Era anul, cînd la Sevilla se tipărea *Suma Geografica* — prima geografie a Americii, realizată de exploratorul Martin Fernândez de Enciso —, iar Magellan şi Sebastian Elcano încercau, tot pentru prima oară, să facă încon-

jurul lumii. Petrus Apianus publică o hartă a Americii (1520). în 1521, Juan Ponce cucereşte Florida. Cil Gonzâles Dâvila începe cucerirea Nicaraguăi (11528), ce va fi dusă mai departe de Hernando de Cordoba (1524). Cu prilejul celei de a doua expediţii a lui Pizarro în Peru (1526), Barfolomâ Rufa descoperă Chimborazo, iar Fr. de Moniijo cucereşte Yucatamil. în 1528 se înfiinţează a doua „Audicncia" din Mexic. Grijalva şi Vezerva (1529) descoperă Golful Californiei. După cucerirea Perului, în cea de a treia expediţie, Pizarro întemeiază oraşul Lima (1535). între timp, Sebastian Belalcâzar cucereşte Quito (1533—1536), iar Pcdro Alvarado pătrunde în Ecuador (1534). Nueva Granada este anexată Spaniei prin eforturile lui Gonzalo Ximenes de Quesada (1536—1538). Marcos de Niza descoperă Nuevo Mejico şi Arizona (1539). Se explorează canionul Colorado şi'Mississipi (1540). Rodrigo Cabrilo (1542) şi Barl.olomeo Ferrelo înaintează pînă la 44" latitudine nordică. Sînt fundate universităţile din Lima (1551) şi Mcxico (1553). Inchiziţia îşi face apariţia „binefăcătoare" în America (1569). Este întemeiat oraşul Buenos Aires (1580) (cf. G. W. HEGEL, *Prelegeri de filozofie a istoriei,* Buc, 1968, pp. 81 — 85; SIR J. ERIC S. THOMPSON, *The Rise and Fall of May a Civilization,* Londra, 1956; MIGUEL LEON PORTILLA, *The Broken Spcars, Aztec Acounls of the Conqiwsl,* Londra, 1962; G. BAUDOT, *Utopie el hisloire au Mexique. Les premiers chroniqueurs de la civilisation mexicaine,* Toulouse, Privot, 1977; J. SOUSTELLE, *L'univers des Aztecs,* Paris, 1980; J. M. ROBERTS, *History of the worid,* The Pelican, 1981, pp. 610-611 etc).

186 BERNAL DÎAZ DEL CASTILLO vobeşte despre „viteazul şi destoinicul Bornando Corles", hidalgo cunoscut din „patru stirpe nobile": prin tatăl său Martin Cortes, prin familiile Pizarro, Monroy şi Altamirano. Cortes — spune cronicarul — a fost tot atît de iubit şi respectat în Spania şi în toate Indiile precum Alexandru în Macedonia, Cezar,Pompei şi Scipioîn Imperiul Roman, Hanibal în Carfagina sau Gonzalo Hernândez, „Marele Căpitan", în Castilia *(op. cit.,* voi. I, p. 81).

187 Un portret al lui Montezuma, demn de pana lui Plutarch sau Suetoniu, necesar pentru completarea informaţiilor lui Sahagun ni-l pune la dispoziţie acelaşi Bernal Diaz del Castillo: „Marele Montezuma era în vîrstă de pînă în patruzeci de ani, destul de înalt şi zvelt, poate cam slab şi nu era prea negricios, ci smead cum sînt indienii, părul nu îl purta prea lung, doar cît să-i acopere urechile; barba o avea destul de rară, neagră şi frumos tăiată, chipul oval şi zîmbitor, privirea demnă şi arăta de obicei bunăvoinţă, sau gravitate, după împrejurări. Era foarte curat şi îngrijit; se îmbăia o dată pe zi; 'după-amiaza. Avea multe ţiitoare, fiice de căpetenii şi două soţii legitime, care erau şi ele mari *caciques* [. ..] Garda lui se compunea din vreo două sute de căpetenii, care stăteau în nişte încăperi de lîngă el [...] Cînd alţi

seniori de seamă veneau din depărtări pentru judecăţi sau pentru vreun negoţ, înainte de a intra în'palatul lui Monlezuma trebuiau să se descalţe şi să îmbrace mantii de săraci şi nu puteau pătrunde de-a dreptul, ci numai ocolind palatul pe o parte, căci altminteri ar fi comis o mare necuviinţă. Cînd şedea la masă, bucătarii îi înfăţişau peste treizeci de feluri de mîncare pregătite special pentru gustul lui... Am auzit vorbindu-se că îi găteau uneori carne de prunci" *(Ibidem,* voi. II, pp. 73—74).

188 în cărţile sacre ale aztecilor este scris că regele lor Quetzalcoatl se va întoarce sub semnul lui *Ce Acail.* Or, 1519, cînd Cortes debarcă în Mexic, se întîmpla să fie tocmai un an / *acail.* Identificat mai întîi cu Juan de Grijalva, apoi cu Hernan Cortfe, Quetzalcoatl vine să-şi recapete drepturile (v. MOTOLINIA, *Histâria de los Indios, Tratado I,* cap. 12, Mexico, 1956, p. 63; MIGUEL LEEN PORTILLA, *The Brohen Spears, Aztec Acounls of the Conguest,* Londra, 1962). Cuvintele Iui Moctezuma, înştiinţat de venirea conchistadorilor, sînt revelatoare în acest sens: *„que verdaderamcnte debe de ser cierlo que somos los que sus antepasados muchos liempos anles habian dicho, que vendrian kornbras de hacia donde sale el sol a senorear aqueslos tierras, y que debemos de ser nosotros"* („încredinţat că noi sînfcm aceia pe care strămoşii i-au vestit demult cum că veni-vor oameni dinspre soare-răsare şi vor lua în stăpînire pămînturile, şi aşa trebuie să fie") (BERNAL DIAZ DEL CASTILLO, *Verdadera Histâria- ..,* cap. LXXXTX). Saliagun, la rîndul său, relatează în cartea a XII-a a *Istoriei* sosirea spaniolilor în Mexic, acredilînd ideea că Moctezuma l-a luat pe Cortfe drept Quetzalcoatl ; *„Era como si pensara que el recien llegado era nuestro principe Quelmlcoalt"* („Ca şi cum nu mai încăpea vreo îndoială că bărbatul care abia păşise era aievea principele nostru Quetzalcoatl") *(Histâria General.* ■ ., Mexico, 1956, voi. IV, cartea 12, cap. **III,** p. 86). La fel ca Motolinia, Sahagun vorbeşte despre semnele care au precedat sosirea spaniolilor: *„de la senales y pronoslicas que aparecieron ante que los espanoles viniesen a esta lierra."* („despre semnele şi profeţiile care apăruseră cu mult înainte de venirea spaniolilor pe aceste pămînturi)" (cartea a XII-a, *Que trata de la Conquista de Mexico,* cap. I). Sînt enumerate opt semne, printre care fulgere, furtuni, monştri, comete — gama completă a minunilor recunoscute oficial în epocă (cf. şi LAS CASAS, *Apologetica histâria. ..,* eh. CXXII, în B.A.E., t. CV. p. 425, a).

189 Bernal Diâz del Castillo vorbeşte despre *„las cosaş de encantamiento qu6 cucntan en el libro de Amadis[11]* („multe şi minunate lucruri de te cuprinde mirarea, ce nu le întîlneşti decît în cartea lui Amadis"), *„ver cosaş nunca oidas, ni aun soiiadas, como veiarnos"* „lucruri nicicînd auzite, nici îndeajuns de cunoscute şi mult lăudate, precum văzut-am pe acolo") *(Histâria verdadera de la Conquista de la Nueva Espana,* Editorial Porua, 1955, c. I, p. 260).

190 *Ped.ro de Alvarado* (14857-l541), soldat spaniol, născut în Badajos; pleacă în Hispaniola (1510); în 1518, se află cu Juan de Grijalva în Yucatan; între 1519 şi 1521, îl ajută pe Cortfe la cucerirea Mexicului; îşi asumă conducerea Tenochtitlanului, cînd Cortes se va ocupa cu capturarea lui Panfilo de Narvaez; între 1523—1527 cucereşte Guatemala; fondează oraşul Guatemala de Vieja şi stabileşte Puerlo de la Posesion pe coastele Pacificului. Primit în Spania cu deosebite onoruri de Carlos al V-lea, se va întoarce în Guatemala ca guvernator. în 1534 porneşte o expediţie împotriva localităţii Quito. Moare la 29 iunie 1541, la Mexico, victima unui accident.

101 *Pamfilo de Narvaez,* soldat spaniol, născut laValladolid (1470), mort pe mare (1528); unul din primii conchistadori; deţine funcţii importante în vremea lui Diego Velâzquez (1465?—1524) în administrarea Cubei. în 1520, este trimis de Velâzquez în expediţia punitivă „dedicată" lui Cortes, în urma căreia va fi înfrînf şi făcut prizonier (LOWERX, WOODBURY, *Spanish SeUlements Within ihe Presant Limits of the U.S.* 1513—1561, New York, 1901; JOHN B. BREBNER, *Explorers of North America,* 1492-l806, New York, 1933).

192 Victoria Conchisfci, datorată unei înlănţuiri greu imaginabile de hazarduri, chiar dacă explicabilă psiho-moral prin voinţa, îndrăzneala, fanatismul conchistadorilor sau social prin decăderea economico-politică a imperiului aztec, rămîne, alături de înfrîngcrea *Invincibilei Armada* şi de multe alto evenimente sau fapte, unul din misterele istoriei, a cărei logică se lasă uneori tulburată de „iraţionalul" Marii Naturi sau al micii naturi omeneşti. Privirea retrospectivă a cronicarului-conchistador este încă numai uimire şi admiraţie: faptele omului dinlăuntru! istoriei, fapte făcătoare de istorie, sînt considerate o *meraviglia* şi privite cu *stupore.* Barocul se înstăpîneştc şi în istoriografie: „Să cugete iarăşi curioşii mei cititori la marile fapte ce le-am împlinit atunci; cum ne-am scufundat corăbiile, cum am cutezat să pătrundem într-o cetate atît de puternică în ciuda sfaturilor primite şi să-l prindem apoi pe marele Montezuma, rege peste acele tărîmuri, în propriul său palat, înconjurat de numeroşi războinici ce-i avea în gardă şi cum i-am ars în faţa lui căpeteniile, ţinîndu-l tot timpul acesta în fiare. De multe ori, acum că sînt bătrîn, stau şi mă gîndesc la vitejiile făptuite în anii aceia, care îmi trec iar prin faţa ochilor şi zic că toate au fost menite de Cel de sus. Căci ce alţi oşteni din lumea asta, patru sute cîţi eram noi şi nici măcar atîţia, s-ar fi încumetat să intre într-o cetate, puternică aşa cum era Mexicul, mai mare ca Veneţia, fiind noi la peste o mie cinci sute de leghe depărtare de Castilia noastră, să ia ostatec un mare împărat şi să-i judece căpeteniile dinaintea lui?" (BERNAL DÎAZ DEL CASTILLO, *Adevărata istorie-..,* voi. II, pp. 106-l07).

Relevantă pentru înţelegerea mai nuanţată a situaţiei psiho-sociale, istorice a poporului aztec în perioada Conchis tei ni se pare ipoteza lui Rcmo Guidieri, cu aplicabilitate plurivalentă şi generoasă deschidere în orizont etno-istoric: „Albul — spune cercetătorul — este fiinţa omenească definită printr-o singularitate înainte de toate tehnică, producător de obiecte noi şi redutabile — instrumente dătătoare de moarte. Indiferent dacă dumnezeul albului este după chipul aroganţei sale, iar curiozitatea proporţională cu aviditatea, că visele sînt imperative, dar confuze, imaginea albului în conştiinţa sălbaticului este gata făcută. Această diferenţă va hotărî pentru totdeauna asupra raporturilor po care occidentalul le va stabili în toate ţinuturile lumii primitive. De remarcat două atitudini opuse în faţa neobişnuitului: una activă şi cuceritoare, stimulată de un delir al grandorii; cealaltă reactivă şi neîncrezătoare, întreţinută de dorinţa naivă de a poseda o tehnică inedită" *[Les sociei.es primilives aujourd'hui* in *Philosopcr. Les into.rrogalions conlemparaines* sub dir. Christian Delacampagno şi Roberf Maggiori, Paris, Fayard, 1980, p. 54').
193 v. prefaţa p. 19 sqq.

CUPRINS

Redactor : ELENA VICTORIA JIQUIDI
Tehnoredactor : DOINA ELENA PODARU
Bun de tipar : Decembrie 1988.
Apărut : 1989. Coli de tipar : 13.
Tiparul executat sub comanda
nr. 1301 la
întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
Bucureşti,
Republica Socialistă România

istoria generală a lucrurilor din noua spanie

Bernardino de Sahagun, contemporanul lui Michelangelo şi Erasmus, Copernic şi Palestrina, Guicciardini şi Neagoe Basarab, Holbein şi Honterus, Rabelais şi Olahus îşi întemeiază propriul său *saeculum,* departe de Europa, într-un Mexic răvăşit de conchistadori şi coloni, încercînd să salveze, printr-o *Carte,* un mileniu de istorie aztecă, un timp fără de care fiinţa umană n-ar fi reuşit, poate, să se înţeleagă şi să se cuprindă deplin. „Conchista" lui Sahagun, acest Tit Liviu al Noii Spânii, avea să fie în cele din urmă, după sute de ani, recuperată şi reintegrată de cultura europeană, care adeverea astfel, prin acest act de justiţie postumă, că o capodoperă — *Historia general de las cosaş de Nueva* Esparfa — poate înnobila istoria, înălfînd-o la demnitatea destinului exemplar, pecetluind, printr-o veşnic pilduitoare întru spirit imagine a Omului, condiţia acestuia de adevăr, semnificaţie şi valoare.

NARCIS ZĂRNESCU

Lei, **.„O**

ISBN 973-33-0007-l